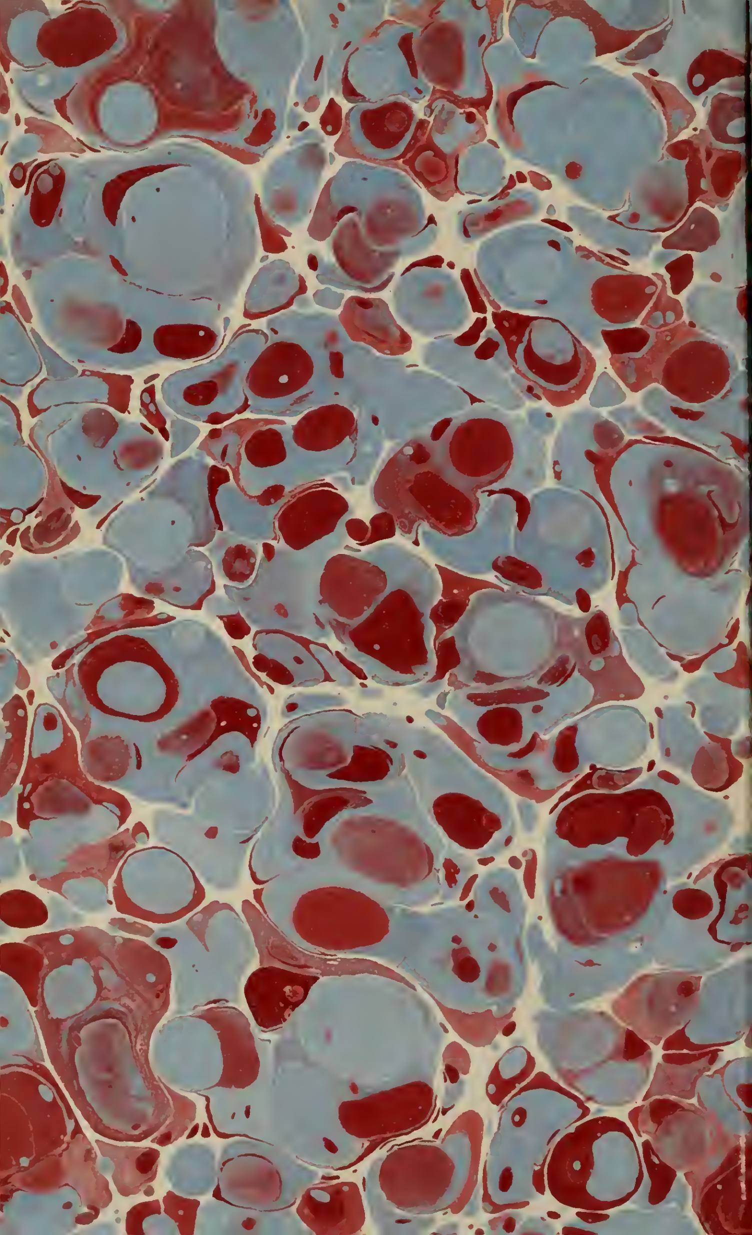
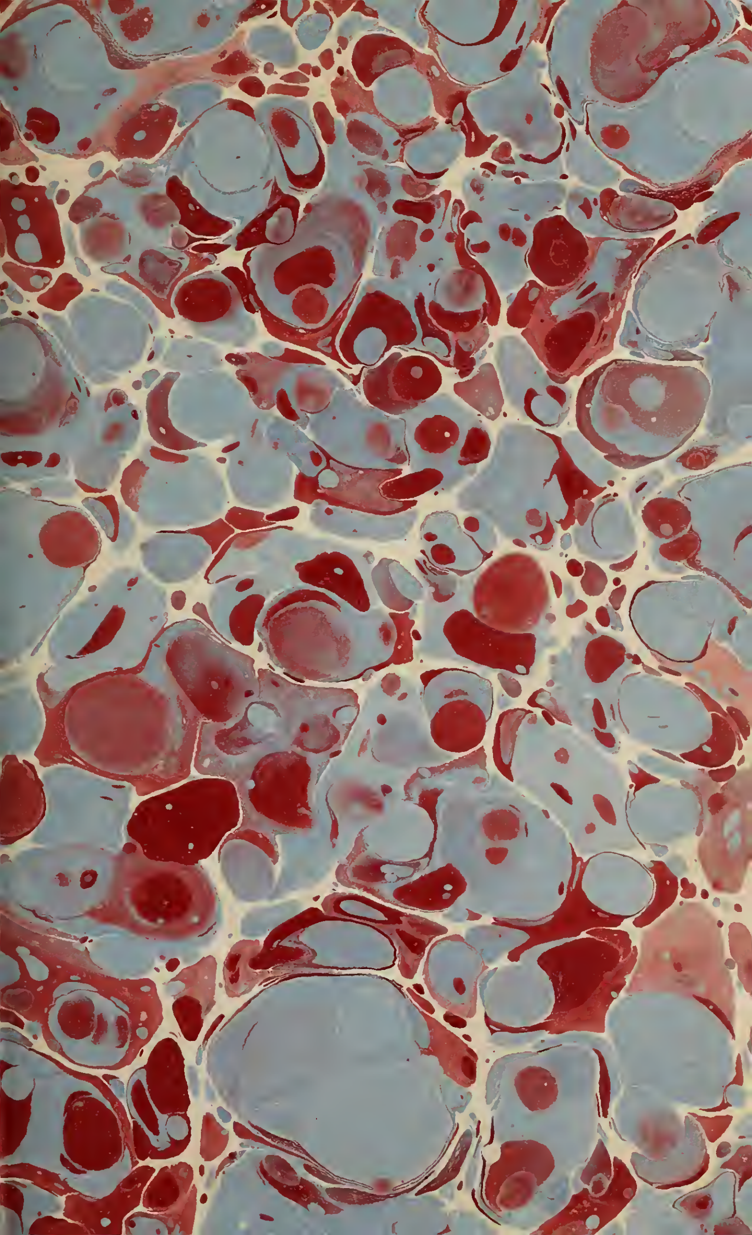

3 1761 03596 7132

Hovedstrømninger

i

det 19de Aarhundredes Litteratur.

Forelæsninger
holdte ved Kjøbenhavns Universitet
i Efteraarshalvaaret 1873

af

G. Brandes.

Reactionen i Frankrig.

Kjøbenhavn.

Forlagt af den Gyldendalske Boghandel (F. Hegel).

Græbes Bogtrykkeri.

1874.

Hätt' ich gezaudert zu werden,
Bis man mir's Leben gegönnt,
Ich wäre noch nicht auf Erden,
Wie ihr begreifen könnt,
Wenn ihr seht, wie sie sich geberden.

GOETHE.

There is no philosophy possible, where fear of consequences is a stronger principle than love of truth.

JOHN STUART MILL.

REACTIONEN I FRANKRIG.

Et vist Indbegreb af Ideer og Værker, Personligheder, Handlinger, Følelser og Stemninger, som opstaae eller virke i Frankrig i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, danner for mit Øie en naturligt sammenhørende Gruppe af sociale og litterære Phænomener, der alle ordne sig om Gjenoprettelsen af en falden Storhed. Denne faldne Storhed er Autoritetsprincipet.

Ved Autoritetsprincipet forstaaer jeg det Princip, i Kraft af hvilket det enkelte Menneskes og Folkenes Liv hviler paa Respect for Traditionen. Autoriteten er en Magt og virker som Magt ved sin blotte Existents, ikke ved Grunde. Den anvender som Virkemiddel Tvang og Frygt. Den beroer paa Sindenes frivillige eller ufrivillige Underkastelse under det Givne.

Autoritetsprincipet kan hævdes i Kirke og i Stat, i Samfundet og i Familien, ja i den menneskelige Erkjendelse som Erkjendelsens og Vishedens Princip. Det blev paa den Tid, hvis Aandsliv jeg vil skildre, hævdet paa alle disse

Omraader. Det var paa den Tid, hvis Aandsliv jeg vil skildre, styrtet og kuldkastet paa dem alle. Det er for at forstaae, hvorledes det paany blev fremdraget og fastslaaet, hvorledes det blev befæstet og hvorledes det endnu en Gang blev sprængt, nødvendigt at see, hvorledes og i Kraft af hvilke Principer det under Revolutionen blev fældet.

Det var ikke paa een Gang blevet angrebet paa alle aandelige Omraader; men det havde vist sig, at dets Bestaaen i alle de forskjellige Livssphærer afhang af dets Bestaaen i den Sphære, der blev anseet for den høieste: Kirkens. Thi det var Kirken, der som Autoritet meddelte Autoriteten paa alle de øvrige Omraader (f. Ex. til Kongedømmet af Guds Naade, til Ægteskabet som Sacramente o. s. v.). Med Kirkens Autoritet stod og faldt derfor Autoritetsprincipet i alle de afledede Autoriteter. Da den kirkelige Autoritet var undergravet, drog den alle de andre Autoriteter efter sig i sit Fald.

Ikke at den enkelte Mand, som i det 18de Aarhundrede kraftigere og med mere Held end nogen anden havde virket for Tankens Emancipation fra Kirke og Dogmer, havde forudseet en saadan Virkning af sin Stræben. Langtfra! Voltaire vilde ingen ydre Omvæltning. I hans lille Fortælling «Le monde comme il va» bliver den vise Babouc vel først meget oprørt ved Skuet af

Fordærvelsen i den store By Persepolis og seer meget klart, hvor langt Alting er fra at være som det burde, men lidt efter lidt faaer han ogsaa Øie for de slette Forholds gode Sider, og da det afhænger af hans Rapport til Engelen Ituriel, om Byen skal tilintetgjøres eller skaanes, er han absolut imod dens Ødelæggelse, ja der tænkes tilsidst end ikke af Engelen paa nogen Reform af Persepolis's Sæder, da »om Alt end ikke er godt, det dog i ethvert Fald er taaleligt«. Man kan neppe kalde dette Raisonnement revolutionært, og Voltaire er, idetmindste til Tider, af samme Mening som Babouc. Man erindrer ogsaa, at Voltaire bestandig søgte til Fyrsterne, ikke til Folkene for at faae sine Ideer omsatte i Handling og ofte nok erklærede, at Kongernes og Philosophernes Sag var een. Da derfor Holbach og hans Medarbeidere lode sig forlyde med, at der «blandt hine Magthavere af Guds Naade, hine Guddommens Repræsentanter neppe engang hvert tusinde Aar fandtes en, der besad den mest almindelige Retfærdigheds- eller Medlidenhedsfølelse eller de simpleste Talenter og Dyder», kunde Voltaire ikke styre sin Harme. Hans Brevvexling med Kongen af Preussen indeholder ogsaa de heftigste Vredesudbrud over «Système de la nature». Han kjendte ikke sig selv igjen i disse Disciple og i disse Consequentser.

Ikke desmindre er det Voltaire, der udgjør

det nedbrydende Princip under hele Revolutionen, ligesom Rousseau er den forenende og samlende Aand. Thi Voltaire havde knækket Autoritetsprincipet i Kraft af den individuelle Tankes Frihed, Rousseau havde fortrængt og erstattet det ved den almindelige Følelse af Broderskab og Solidaritet. Revolutionen satte Punkt for Punkt Alt i Værk hvad disse to store Aander havde forberedt: den exequerede deres Testamente: den individuelle Tanke blev til nedbrydende Bedrift og den sociale Følelse til samlende Constitution. Voltaire var Indignationen, Rousseau Begeistringen.

I.

On accuse la génération de tout renverser et de ne rien édifier. Mais ne faut-il pas avoir détruit la Bastille avant de rien élever sur son emplacement? Déja maint architecte s'évertue à imaginer un palais digne des augustes représentants de la nation. Bientôt vous le verrez sortir de dessous les ruines de cette Bastille.

Camille Desmoulins: Discours de la lanterne.

Da Autoriteten principielt er kirkelig og religiøs, saa er en Charakteristik af Revolutionens Forhold til Kirke og Religion under dette Forholds forskjellige Phaser den uundværlige Betingelse for at begribe den aandelige Reaction, der fulgte. Thi da denne gaaer ud paa Gjenoprettelsen af Autoritetsprincipet, begynder den saavel historisk som logisk med Kirkens Restauration.

Revolutionen var i sit Væsen fuldt saa meget af religiøs som af politisk Natur. Den var Kronen paa det store philosophiske Værk, som det 18de Aarhundredes fritænkerske Skribenter havde opført. Det er Revolutionen af 1789 som vi skylde hin Menneskeaandens største Erobring fra Fordom og Vold, Samvittighedsfriheden, den religiøse

Tolerance. Ingen Paastand er mere usand end den, der ofte er bleven fremsat af katholske Skribenter, at det er den christne Kirke, til hvem Menneskeheden staaer i Gjæld for dette uvurderlige Gode. Sandheden er, at Kirken til det Yderste modsatte sig enhver Fordring i Retning af Samvittighedsfrihed. I det Øieblik, da Revolutionen begynder, ere alle Forberedelser til det store Sammenstød mellem Autoritetsprincipet paa den ene Side og Individualitets- og Solidaritetsprinciperne paa den anden Side trufne. De to Hovedkjæmpere Philosophien og Kirken ruste sig til Kamp. Alle Førerne, alle Ridderne og Væbnerne der skulle udfægte den store Tournering staae paa deres Poster, ubekjendte for hverandre, ubekjendte for Verden, som de snart skulle fylde med deres Navne. De ere af høist forskjellig Herkomst og have en høist forskjellig Fortid. Det er Adelsmænd som Mirabeau, Geistlige som Maury, Fauchet og Talleyrand, Læger som Marat, Advocater som Robespierre, Digtere, Philosopher, Talere, Skribenter som Chénier, Condorcet, Danton og Desmoulins, en hel Hærskare af Talenter og Charakterer. Kirken samler sine Vaaben til en fortvivlet Kamp, som forud er tabt, Revolutionen rykker frem, først usikker og med Vaklen, saa truende, saa uimodstaaelig og snart seiersdrukken. Saasnart Rigsstænderne blive sammenkaldte, er Kamppladsen aaben, Skrankerne falde paa begge

Sider og den store Kampdommer, Verdenshistorien giver Signalet til Sammenstødet.

Hvad er strax efter Stændernes Sammenkaldelse den geistlige Stands første og enstemmige Forlangende? At faae «den katholske, apostoliske og romerske Religion» anerkjendt som Nationalreligion, som den eneste, der skulde have Tilladelse til offentlig Cultus. Og dog var der Republikanere og ikke faa blandt den lavere Geistlighed; men til den Frihed, de fordrede, regnede de ikke den religiøse. De demokratiske Abbeder declamerede vel imod Inquisitionen, kaldte den menneskeæderisk og tigeragtig, men de advarede mod Tolerancen. Den revolutionære Abbed Fauchet, den samme, der efter Bastillens Indtagelse velsignede Nationalgardens trefarvede Uniformer og skabte Tricoloren som Nationalflag, betegner Tolerancen haanligt som «den almindelige Tolerantisme» og spaaer, at, hvis den blev indført, vilde det kun lede til alle gode Sæders fuldstændige Forfald. Han gaaer saa vidt, at han vil negte dem, der ikke bekjende sig til noget Religionssamfund, Retten til at gifte sig «da man ikke kan ansee saadanne Mennesker for bundne ved deres Ord».

Da Stænderne træde sammen som Nationalforsamling, tvinges Geistligheden snart til Indrømmelser, men selv naar Misstemningen imod den kommer til Orde, ender Oppositionen bestandig

med at iklæde sig de mildeste og hensynsfuldeste Former. Da f. Ex. i Februar 1790 Garat havde brugt det Udtryk om Præsteordinationen, at den var et borgerligt Selvmord, og en Række Geistlige, hvoriblandt Abbed Maury og Biskopperne af Nancy og Clermont i Forbitrelse herover fore i Veiret, raabte paa Gudsbespottelse og indgav et Forslag om at den katholske Religion skulde erklæres for Nationalreligion, saa blev Forslaget vel forkastet, men paa en saadan Maade, at man føler Demokratiets Frygtsomhed og Usikkerhed i Motiveringen af dette Skridt. Det vilde, hed det, være en Krænkelse af Religionen og af de Følelser, der besjælede Forsamlingen med Hensyn til den, at forudsætte endog blot en Tvivl herom. Man vovede endnu ikke at sige, hvad man mente, og saaledes saa man endnu en Forsamling, hvis Flertal bestod af Fritænkere, deltage i Processioner og overvære den katholske Gudstjeneste. Kun to Maaneder senere kom da Forslaget om at erklære Katholicismen for Nationalreligion frem paany, denne Gang efter Maury's rasende Invectiver imod Forslaget om Kirkegodsernes Inddragning under Staten. Det blev denne Gang stillet af en Geistlig, Dom Gerle, der senere som Jakobiner viste sig meget ivrig for at bringe denne sin første offentlige Optræden i Forglemmelse. Mirabeau svarede med en Apostrophe til det Vindue i

Louvre, som han fra Tribunen havde for Øie, «det samme», raabte han, «fra hvilket en fransk Monarch, der blandede de verdslige Interesser med Religionens aandelige Interesser, affyrede den Arquebuse, der gav Signalet til Bartholomæusnatten». Og dog bøiede man atter denne Gang af og gik udenom Sagen, idet man erklærede, at Religionens Majestæt og den Ærefrygt, man skyldte den, ikke tillod, at den blev Gjenstand for en Forhandling. Hele Høire afholdt sig fra at stemme, og en Protest blev ovenikjøbet nedlagt, underskrevet af 297 Medlemmer, hvoraf 144 af Kleresiet. Man var vaklende og sagde sig selv imod. Adelen, der 100 Aar før havde tiljublet Ludvig d. 14de Bifald, da han tilbagekaldte det Nantiske Edict, var gjennem Paavirkningen af det 18de Aarhundredes Litteratur bleven saaledes omstemt, at den, da den forhandlede som Stand, i rent Voltairisk Aand havde udtalt sig for almindelig Tolerance: men dog havde den ligesom uvis tilføiet, at den katholske Kirke burde være Folkekirke. Borgerstanden, der tildels var jansenistisk og derfor i Virkeligheden langt mindre frisindet, havde som Stand udtalt sig paa lignende undvigende Maade. Men efter at Nationalforsamlingen var traadt sammen, var Standpunktet principielt et saa bestemt, at enhver Uvished i Grunden forud var udelukket. Thi et af Forsamlingens første Skridt er som

bekjendt Erklæringen af Menneskerettighederne, og imellem disse Menneskerettigheder er udtrykkelig Frihed til at tænke selv i religiøse Anliggender stillet. Artikel 10 i Erklæringen lyder nemlig: «Ingen bør foruroliges for sine Meningers, end ikke for sine religiøse Meningers Skyld, forudsat at hans Tilkjendegivelse af disse ikke forstyrrer den lovlige Orden». Paven svarede med at betegne denne Frihed som «en monstrnøs og vanvittig Ret, der kvæler Fornuften» (sic), og hermed skulde det synes som om de to Leires Stilling til hinanden var bestemt.

Man sporer, hvorledes Situationen klarer sig, da Talen i den constituerende Forsamling kommer paa Tolerancen. I Forslaget til Erklæringen af Menneskerettighederne var en Artikel formuleret saaledes: «Gudsdyrkelsen hører under Politiet: følgelig tilkommer det Samfundet at regulere den, at tillade een Cultus og forbyde en anden». Mirabeau angriber denne Artikel paa det Voldsomste:

«Jeg vil ikke præke Tolerance, siger han. Den mest uindskrænkede Religionsfrihed er i mine Øine en saa hellig Ret, at Ordet Tolerance som Udtryk for den næsten selv synes mig tyrannisk, da selve Existentsen af en Autoritet, der har Magt til at tolerere, altsaa ogsaa til ikke at gjøre det, er et Attentat paa Tankens Frihed». I et følgende Møde gaaer han videre endnu:

«Man har talt om en herskende Cultus: hvad mener man med herskende? jeg forstaaer ikke dette Ord og udbeder mig en Definition deraf. Mener man en Cultus, som undertrykker de andre? Men har Forsamlingen da ikke banlyst Ordet Undertrykkelse? Eller er det Fyrstens Religion, man mener? Fyrsten har ikke Ret til at herske over Samvittighederne eller til at regulere Meningerne. Eller mener man Flertallets Cultus? En Cultus er en Mening. Denne eller hin Cultus er et Resultat af denne eller hin Mening. Men en Mening danner sig ikke ved Sammentælling af Stemmer. Tanken tilhører os, er uafhængig og lader sig ikke binde».

Man seer, hvorledes Modet til at udtale sin Anskuelse i religiøse Anliggender begyndte at prøve sine Vinger.

Lad os see et andet Exempel paa, med hvilken Fart man saavel i som udenfor Forsamlingen fra en frygtsom Begyndelse hævede sig til Bevidsthed om den store aandelige Revolution, der foregik. Man maa for at forstaae det erindre, at i denne Forsamling var Fortidens Parti, bestaaende af Erkebiskopper og Bisper, Prindser, Hertuger, Marquis'er og Baroner i Forening med nogle Deserteurer af tredie Stand endnu meget mægtigt. Alle disse Mænd, der opholdt sig i Salens høire Side, troede endnu neppe paa Revolutionen og affærdi-

gede tidt og mangen Gang de alvorligste Angreb med et Bonmot.

I October 1789 staaer for Nationalforsamlingens Skranke en besynderligt udseende Deputation i lange Klæder og med østerlandske Træk. Det er Jøder fra Elsass og Lothringen. De anraabe paa deres Troesfællers Vegne om Barmhjertighed. «Høibaarne Forsamling», sagde de, «I den Eviges Navn, der er Ophav til al Retfærdighed og Sandhed, i Guds Navn, som har givet alle Mennesker lige Rettigheder og Pligter, i Menneskehedens Navn, der gjennem Aarhundreder er bleven krænket ved den vanærende Behandling, som de ulykkelige Efterkommere af det ældste af alle Folk have lidt i næsten alle Jordens Egne, er det, at vi komme for at besværge Eder at værdiges at tage vor beklagelige Skjæbne under Overveielse. De, som overalt ere forfulgte, overalt fornedrede, og dog altid underdanige, aldrig oprørske, de, som hos alle Folk ere en Gjenstand for Indignation og Foragt, medens de burde nyde Tolerance og Medlidenhed, Jøderne kaste sig for Eders Fødder og tillade sig at haabe, at I midt under de vigtige Arbeider, som optage Eder, ikke ville ringeagte deres Klager, at I med nogen Interesse ville høre de frygtsomme Indsigelser, som de vove at nedlægge ud fra Dybet af den Nedværdigelse, hvori de ere begravne . . . Gid en Reform, som vi hidtil uden Nytte have ønsket og

som vi anraabe om med Taarer i Øinene, maa være Eders Velgjerning og Eders Værk!»

Clermont-Tonnerre tager sig med Varme af dette rørende Bønskrift. Men man troer ikke, hvilke Paafund Geistligheden hittede paa for at negte en Ret, der i Grunden maatte betragtes som allerede givet. Abbed Maury reiser sig. Han har et bredt, forvovent Ansigt, de syv Dødssynder i sit Ansigt, som man sagde om ham, en bestemt Mund, Øine, som skinne af Forstand, Falskhed og Sophisteri, den Art Sophisteri, der indeholder Forbauselse over, at noget Menneske kan falde paa at kalde det for Sophisteri. Han er fræk og koldblodig. Det er ham, som faa Maaneder senere, da Befolkningen paa Gaden omringede ham under Raabene: «Til Lygtepælen med ham!» svarede: «Troer I, kjære Venner, at I ville see bedre for det?» Han siger: «Hvem vil endnu i vore Dage tale om Forfølgelse eller Intolerance! Jøderne ere vore Brødre. Men at kalde Jøderne Borgere, det vilde være det Samme som at indrømme, at Englændere og Danske uden at have faaet Indfødsret og uden at ophøre med at være Englændere og Danske kunde blive Franskmænd». Han dvæler ved Jødernes Aagertilbøielighed og de øvrige Laster, man tillagde dem. «Dette Folk, fortsætter han, har gjennemlevet 17 Aarhundreder uden at blande sig med de andre Folkeslag, de have kun drevet Handel med Penge; ikke En

iblandt dem har forstaaet at adle sine Hænder ved at styre et Plovjern eller dyrke et Stykke Jord».

Naar man nu veed, at det paa det Strengeste var Jøderne forbudt at besidde den ringeste Smule Grund, ja at de, naar de gik ind i en By, maatte betale samme Accise som Svinene, vil man see, at denne Argumentation ikke er uigjendrivelig. Men Hadet mod Jøderne var endnu saa stort, at Ingen havde Noget at udsætte paa den. Man frygtede for, at Jøderne skulde gjøre hele Elsass til en jødisk Coloni, hvis man gav dem Borgerrettigheder. Ja en ellers meget revolutionær Deputeret fra Elsass bemærkede endog, at han ikke indestod for Roligheden i sin Provinds, ifald Forslaget om Jødernes Ligestilling gik igjennem.

Stemningen var flau. Man følte, at Forslagets Skjæbne var afgjort. Ikkun een eneste Deputeret vover at nedlægge Protest. Det er en endnu helt ubekjendt Mand, Advocat af Fag, en af dem, som da endnu holdt sig i anden Række og pleiede at sidde skjult bag de fremtrædende Personligheder, der endnu for største Delen tilhørte de tilforn priviligerede Stænder. Hans Ansigt er almindeligt og ikke meget livligt, men uhyggeligt blegt. Han er simpelt, men særdeles renligt og omhyggeligt klædt, og hans Haar sidder smukt. Allerede hans Ydre antyder hans Respect for sig selv og hans Lidenskab for Orden. Præsidenten næv-

ner hans Navn, som Ingen lægger Mærke til: Maximilien Robespierre. Han bestiger Tribunen og siger kort og skarpt: «Jødernes Laster ere en Følge af den Fornedrelse, hvori I have holdt dem. De ville blive gode Mennesker, saasnart de have nogen Nytte af at være det.»

Men han er den eneste i hele Forsamlingen, der taler for Forslaget. Charakteristisk nok indbefattede det Protestanter, Skuespillere og Jøder under Et. De to første Klassers Menneskerettigheder bleve anerkjendte; men da Mirabeau indsaa Umuligheden af Forslagets Fremme for Jødernes Vedkommende, lod han Behandlingen af dette Punkt blive udsat paa ubestemt Tid. To Aar gaae hen. I Aaret 1791 fornye Jøderne deres Ansøgning. Men hvilken Forandring i Tonen! Slavens ydmyge Bøn er bleven til Mandens bestemte og skarpe Fordring. Man appellerer ikke mere til de Herskendes Naade, men støtter sig til en Bevisførelse. Jeg anfører Slutningen:

«Hvis der var en Religion, hvis Bekjendere ikke kunde være Borgere, mens Bekjenderne af andre Religioner kunde være det, saa vilde disse være herskende Religioner; men der gives ingen herskende Religion, da alle have lige Rettigheder. Hvis man negter Jøderne Borgerrettigheder, fordi de ere Jøder, straffer man dem, fordi de ere fødte i en bestemt Religion. Men i saa Fald existerer der ingen Religionsfrihed, siden Tab af Borger-

rettigheder er knyttet til denne Frihed. Saameget er vist: idet man har hævet Menneskene til religiøs Frihed, har man ogsaa havt til Hensigt at hæve dem til borgerlig Frihed: der gives ingen Halv-Frihed, saa lidt som der gives en Halv-Retfærdighed.»

Faa Aar tilbragte i Revolutionens Atmosphære havde givet disse Pariaer Selvfølelse og Stolthed. Denne Gang gik Forslaget igjennem uden Debat.

I den constituerende Forsamling kom det Had til den positive Religion og dens Præster, som Philosopherne havde meddelt deres Tidsalder ikke endnu til Udbrud i Ord. Det bekjendte Ord: «I Herrer af Kleresiet! nu barberer man jer bort, og hvis I spræller alt for galt, blive I skaarne midt over», lød fra Tilskuerpladsen ikke fra Salen. Forbitrelsen gav sig foreløbig Luft i Gjerning. Alt Kirkegods og Klostergods blev erklæret for Statseiendom. Voltaire havde givet sine Disciple det Hverv «at knuse den infame». De troende Katholiker saa i den constituerende Forsamlings Beslutninger et Forsøg paa at udføre hvad han havde ment med dette Hverv. I et rettroende Skrift fra 1792 «Conjuration contre la religion catholique et les souverains» hedder det: «Aldrig har Christi Kirke havt saa mange Fjender at bekjæmpe paa een Gang. Det synes som om det hele Helvede er sluppet løs for at

hidføre dens Ruin . . . Philosopherne ville afskaffe den christelige Religion ikke blot i Frankrig, men i hele Europa, ja i hele Universet.» Der ligger ingen Overdrivelse i disse Ord. Kun er det interessant at mindes, at Philosopherne for at opnaae dette Resultat havde henvendt sig til de store Landes Regenter. til Friedrich af Preussen, til Catharina af Rusland og andre, men at det var ud fra Folket, at Slaget blev ført, ifald man ved Folket vil forstaae Middelstanden. Paven tog da ikke feil, da han om den constituerende Forsamling i en Tale til sine Cardinaler sagde, at Franskmændene havde gjort sig til Slaver af en Forsamling af Philosopher og havde glemt, at de Nationer ere de lykkeligste, som adlyde deres Konger.»

Præsterne, der, som bekjendt have fundet hvad der fattedes Archimedes: det Punkt udenfor Jorden, i den anden Verden, hvorfra de kunne sætte denne i Bevægelse, begyndte allerede nu at fanatisere Provindserne. I Arras bares et Billede om, hvor Maury og Royalisterne vare afmalede paa den høire Side af den Korsfæstede, de Revolutionære paa den anden Side under den onde Røver. Et sandt Oprør fandt Sted i Nîmes ved Efterretningen om at en Protestant, Saint-Étienne var bleven valgt til Præsident for Nationalforsamlingen.

Den constitutionelle Ordning af Kirkens For-

hold opnaaedes ved en Alliance mellem Voltairianerne og Forsamlingens Jansenister. Disse sidste vare ganske vist gode Christne, men det politiske Udslag af den jansenistiske Fatalisme var i ingen Henseende forskjelligt fra Voltairianismens politiske Consequentser. Jansenisterne hadede som religiøse den jordiske Storhed og godkjendte som Fatalister den menneskelige Elendighed, de havde som ægte Bourgeois Lighedsfølelse opadtil og Ulighedsfølelse nedadtil, ganske som Voltairianerne. De stemmede da fuldkomment overeens med disse angaaende Inddragningen af Kirkens Rigdomme. Hertil kom, at den Mængde Skandaler, hvortil de høiere Geistliges Liv gav Anledning, opbragte deres Moralitet. Det var saaledes f. Ex. bekjendt, at Mlle Guimard, Biskop Jarantes Elskerinde, bortgav geistlige Embeder i Operacoulisserne, at Erkebispen af Narbonne i et af sine Abbedier havde et helt Harem, at Cardinalen af Montmorency offentligt levede sammen med en Abbedisse, ja at Bernardinerne i Abbediet Granselve havde en hel lille By med eget Damekvarteer og med altid dækkede Borde indrettet til deres Orgier. (Livet der er beskrevet af et Øienvidne, den royalistiske og clericale Skribent Montgaillard i andet Bind af hans Histoire de France). Havde man nu nøiedes med at bemægtige sig Kirkens Øverstes Rigdomme, saa havde man tvunget dem til enten at

give efter eller tilstaae, at deres Opposition var foraarsaget af Havesyge. Men man rørte ved deres Disciplin og skaffede dem saaledes et Paaskud til Modstand. Enhver Modification af Cultus'ens ydre Former gav dem Anledning til at udskrige, at Religionen var rokket i sin Grund. De lavere Geistlige vovede da saa godt som aldrig at aflægge Ed paa Constitutionen. Gjorde En det, saa blev den ringe Løn, han modtog af Staten, sammenlignet med Judas's Blodpenge, og det skjøndt det tidligere fandtes ganske i sin Orden, at Biskopperne besadde Paladser og Haver og havde enhver Art Livsnydelse til deres Raadighed, medens den lavere Geistlighed paa samme Tid blev formeligt udhungret.

Den eneste, der uden at være hverken Voltairianer eller Jansenist, deltog i Discussionen om Kirkens Constitution, var Robespierre. Han fremhævede Rousseaus «civile Religion» (Contrat social 4,8) hvis Dogmer ere «Existentsen af en mægtig, intelligent og alvidende Guddom, et tilkommende Liv, de Retfærdiges Belønning, de Ondes Straf, den sociale Contracts Hellighed og Statens Love». Han var en Ordenens Mand, ingen Troende. Religiøsitet bestod for ham i Opfyldelsen af de sociale Pligter. Kleresiet betragtede han som Magistratspersoner, som verdslige Embedsmænd. Han anraabte med Rousseausk Følsomhed Forsamlingen om at understøtte de

gamle og svage Præster og bad dem særligt sørge for dem, der vare over 70 Aar gamle og som hverken havde Pension eller Sportler; men Forslaget afsloges. Hans Tid var endnu ikke kommen.

Den nye Tingenes Orden gav paa Landet Anledning saavel til pudsige som til brutale Scener. Man finder i Camille Desmoulins' Bladartikler en meget humoristisk Skildring af en Landsbypræsts ufrivillige Afsked fra sit Sogn. Ved Kirkens Dør finder han en Søndag efter Gudstjenesten til sin Overraskelse en uhyre, fuldt pakket Flyttevogn med alle hans Sager, ovenpaa Vognen sidder grædende hans Javotte, «Gouvernanten», til hvem Skolemesteren siger Farvel med en Taare i Øiet. Han sættes ind i Vognen under Raabene: Farvel, Farvel, Deres Velærværdighed! og afsted gaaer det, tiltrods for at han skjælder og smelder, saalænge han endnu kan see sit Klokketaarn. Men paa andre Steder blev Eden aftvunget Præsten med Bajonetten for Brystet, ja en enkelt Gang blev han staaende paa Prædikestolen dræbt med et Geværskud. Blev der nu imidlertid saaledes begaaet enkelte Overgreb mod de ubeedigede Præster, saa var dette dog for Intet at regne mod, hvad der fra disses Side skete. De skildrede for Landbefolkningen den civile Constitution, der i Virkeligheden ikke havde rørt ved Religionen, som en Djævelens Gjerning. De lærte, at det var Dødssynd at

tage Sacramentet af en Præst, der havde aflagt Ed til Regjeringen, at de Børn, som de af disse Præster Viede fik, vare at betragte som Bastarder, ja at Guds Forbandelse hvilede over ethvert saadant Barns Vugge. Snart blev en constitutionel Præst forfulgt med Stenkast i Kirken, snart en anden hængt i Chorets Lysekrone. De Kirker, Nationalforsamlingen havde ladet lukke, bleve aabnede med Øxeslag. I enkelte Departementer droge morderiske Bander af Pilegrimme anførte af Præster over Markerne med Geværer og Spyd i Haanden. Værst gik det dog til i Bretagne. Naar der den simple Bonde var gaaet mange Mile fra sit eget Sogn for at høre en rigtig ɔ: ubeediget Præst og saa ved sin Hjemkomst saae en halv Snees af sine Byesbørn gaae ud af sin egen Kirke efter i al Mag at have hørt den nysankomne Præst, var hans Had saa levende, at han troede sig berettiget til enhver Voldsomhed, hvortil han blev ophidset fra kirkelig Side.

Da nu den lovgivende Forsamling traadte sammen, var der ingen Stænder mere. Adelen havde emigreret, og den høiere Geistlighed anraabte i Exilet om de fremmede Hoffers Bistand. Den lavere Geistlighed var fanatisk contrarevolutionær og ophidsede den uvidende Mængde mod Friheden. Det Sprog, som nu føres i Forsamlingen, er himmelvidt forskjelligt fra det tidligere. Den staaende Anklage mod Religionen er den

naivt formulerede, at den ikke stemmer med Constitutionen, og imod Geistligheden. at den udelukkende gaaer ud paa at faae sine Eiendomme og sit Gods tilbage. Præsternes Løgne og Voldsgjerninger have irriteret Stemningen til det Yderste. Hvis et Par forsonlige Stemmer lade sig høre som Digteren André Chénier's, der ytrede, at Præsterne ikke forstyrre Staten, naar den ikke beskjæftiger sig med dem. eller som Talleyrand's. der sagde, at da ingen Religion var en Lov, burde heller ingen Religion være en Forbrydelse, saa er det dog nu den Voltaireske Indignation, der for lang Tid alene har Ordet.

Denne Tid er Girondinernes Periode, og Girondinismen er det historiske Udtryk for Voltaires Aand. Girondineren er Individualist til det Yderste, liberal i dette Ords moderne Forstand, det vil sige, at han gjør det fra Samfundet udskilte Individ og dets Fornuft til eneste Dommer over dets Omgivelser og sig selv. Den individuelle Fornuft føler sig ikke opfordret til at vise Samfundsreligionen og dens Bærere noget Hensyn.

Girondinernes berømte Fører Vergniaud redigerer en Proclamation, hvori det hedder: «Oprørske Præster forberede en Reisning imod Constitutionen, disse Despotismens frække Drabanter anraabe alle Troner om Guld og Soldater for at gjenerobre Frankrigs Scepter.» Som Minister for det Indre siger Roland: «Oprørske og hyk-

lerske Præster, der dække deres Planer og Lidenskaber med Religionens hellige Slør, betænke sig ikke paa at ophidse Fanatismen og væbne deres vildledte Medborgere med Intolerancens Sværd.» Ja paa Forslaget om at landsforvise Præsterne taler Vergniaud halvt i Spøg, halvt i Alvor, som kunde man ikke være bekjendt at tilføie Udlandet et saadant Onde, som man afstedkom ved at sende det denne Present. «I Almindelighed, siger han, gives der ikke noget mere Umoralsk end at sende et Nabofolk de Forbrydere, for hvilke et Samfund vil befrie sig selv.» Han trøster sig imidlertid med, at de ville blive modtagne som sande Helgene i Italien og «at Paven i den Foræring af saamange levende Helgene, som vi sende ham, vil see et beskedent Forsøg paa at udtrykke vor Erkjendtlighed for alle de Arme, de Ben og de Reliqvier af døde Helgene, hvormed han gjennem Aarhundreder saa rigeligt har betænkt vor fromme Lettroenhed.»

Ja, tilføier Girondineren Isnard, den senere Præsident for Conventet: «Lad os sende disse Pestbefængte til Roms og Italiens Lazarether.» Han udvikler, at naar en Præst er fordærvet, er han det aldrig halvt, at det at tilgive Forbrydelsen er det Samme som at deltage i den, at der maa gjøres en Ende paa Tingenes Tilstand som den er, og at det er Revolutionens Fjender, der selv tvinge den til at knuse dem. Han udraaber for

første Gang det frygtelige Ord, der senere fandt saa mangedobbelt Ekcho: «Der behøves ingen Beviser.» Der behøves ingen Beviser ɔ: at Præsten bør udjages af Frankrig, saasnart der overhovedet klages over ham.

Og da der nu ytres Frygt for ved disse Foranstaltninger at afstedkomme Borgerkrig, holder den bekjendte Girondiner Guadet, Discipel af Holbach, en beroligende Tale, hvori han bl. A. siger: Enhver veed, at Præsten er lige saa feig som havesyg, at han ikke kjender andet Vaaben end Overtroens og at han, som kun er vant til theologiske Klopfægterier, er for Intet at regne paa en Valplads.» Det viste sig snart, hvor fuldstændigt den gode Mand og hans Meningsfæller toge feil i dette Punkt og med hvilken Lidenskab Præsterne gik i Spidsen under den blodige Borgerkrig, som fulgte. — Snart gaaer det nu saavidt, at Talerne gjøre formelige Undskyldninger, naar de ere nødsagede til at underholde Forsamlingen om disse Gjenstande. I en Tale af François de Nantes, hvor han vel at mærke optræder som Ordfører for et Udvalg, hedder det: «Vi kunne kun trøste os over den Nødvendighed, hvori vi befinde os, at maatte underholde Dem om Præsternes Cultus, ved det Haab, at de Forholdsregler, til hvilke De ville gribe, snart ville sætte Dem istand til aldrig mere at høre Tale derom.» Den hele Tale er et Væv af Drøiheder,

som jeg forbigaaer. Høie og ringe dele denne Stemning. En af Ludvig den 16des Ministre, den grove og voldsomme, lidenskabeligt revolutionære Cahier de Gerville, sagde, en Dag, da han gik ud af Statsraadet, til sin Collega Molleville, der i sine Memoirer har opbevaret Ordet: «Jeg vilde ønske, at jeg kunde have det fordømte Utøi af Præster fra alle Lande imellem mine Fingre for at knuse dem alle paa een Gang.» Men med stille Værdighed kom Revolutionsaanden til Orde i en Epistel, som Republiken sendte til Paven og som man havde overdraget en Kvinde at forfatte. Den er stilet til «Fyrst-Biskoppen af Rom». I Republikens Navn skriver Madame Roland til Paven: «Du den romerske Kirkes Ypperstepræst, Du Fyrste for en Stat, som glider ud af dine Hænder, vid, at Du kun kan bevare Stat og Kirke ved en uegennyttig Bekjendelse af hine evangeliske Principer, der aande det reneste Demokrati, den ømmeste Menneskekjærlighed og den fuldkomneste Lighed, og som Christi Statholdere kun have forstaaet at besmykke sig med for at forøge en Herskermagt, der nu falder sammen af Ælde. Uvidenhedens Aarhundreder ere forbi.»

Ord som disse tage sig ud som Perler imellem Blykugler, naar de holdes ved Siden af, hvad ellers blev sagt og skrevet. Den rolige Overbevisnings Tid er omme, de løsladte Lidenskabers Tid

er begyndt. Og Lidenskaberne følge Overbevisningernes Spor. Hadet til Katholicismen naaer sin Høide. Dette Had staaer i een samlet Flamme over Frankrig. Det er Klubbernes gyldne Tid.

Cordeliererne havde deres Klub i en Klosterkirke. Chateaubriand har som Øienvidne beskrevet den i sine Memoirer. Alle Malerierne, alt det udskaarne Arbeide, Tapeter og Billeder vare revne ned, kun det blotte Skelet af Kirken stod tilbage. I Kirkens Chor, hvor Regn og Blæst trængte ind igjennem de ituslaaede Ruder i Rosen, var Præsidentens Sæde. Hans Bord dannedes af Høvlebænke, der vare stillede ved Siden af hinanden. Paa dem stod en Række røde Huer, og Enhver, som vilde tale, tog først en rød Hue paa. Bag Præsidenten stod en Statue af Friheden med sønderbrudte Marterredskaber i sin Haand. Tømmerværk, itubrukne Bænke og Kirkestole, Stumper af ituslagne Helgener afgave Sæder og Skamler for den store Hob af støvede og vildt udseende Tilskuere i hullede Carmagnoler (saadan kaldtes deres Trøier) og med Spyd paa Skuldrene eller de nøgne Arme over Kors. Talerne udtrykte sig drøit og ligefrem, enhver Ting blev nævnet ved sit rette Navn. Et cynisk Ord og en cynisk Gestus vakte Bifald. Modstandere afbrød dem, undertiden afbrødes de ogsaa af de smaa, mørke, skrigende Ugler, der havde boet under Klostertaget og som nu fløi ud og ind gjennem de itu-

brukne Vinduer i Haab om at finde nogen Føde. Præsidentens Klokke formaaede ikke at bringe dem til Taushed, undertiden skjød man efter dem, og de faldt blødende og sprællende ned i Forsamlingen. Her talte Danton, Marat og Camille Desmoulins, den elskværdige og vittige Camille, der gjaldt for saa moderat, at han maatte forsvare sig imod Beskyldningen for Skinhellighed og som endnu for Revolutionstribunalet førte Sansculotten Jesus i Munden. Han havde sine private Grunde til Had mod Præsterne. Da han i December 1790 vilde giftes med sin elskede Lucile, uden Tvivl en af Revolutionens skjønneste og reneste Kvindeskikkelser, og da hans Forening med hende kun manglede Præstens Stadfæstelse, var der ingen Præst, som vilde vie ham, fordi han i en Bladartikel havde sagt, at Mahomeds Religion var ganske ligesaa evident som Jesu Religion. Han nødtes da til at kalde sine Ord tilbage og gaae til Skrifte for at blive gift. Men nu tog han sin Revanche. I sit Blad «Le vieux Cordelier» skrev han: «Man har sluttet Capitlet om Præsterne og om alle Religioner, naar man har sagt, at de ligne hverandre deri, at de alle ere lige latterlige, og naar man har anført, at Tartarerne spise den store Lamas Excrementer som de største Lækkerbidskener. Der gives ikke saa usselt et Løghoved, at det jo har været æret som Jupiters Lige. Mongolerne tilbede en Ko, som er Gjen-

stand for lige saa mange Knæfald som Guden Apis . . . vi have ikke Lov til at ærgre os over alle disse Dumheder, vi, som saa længe i vor Enfoldighed have ladet os narre til at troe «que l'on gobait un dieu comme on avale un huître». Hos Cordeliererne gik Loustalots indflydelsesrige Avis «Les révolutions de Paris» fra Haand til Haand. I Fasten 1792 stod der i Anledning af Markedsløierne at læse i den: «Paa den Tid, da der var en herskende Religion i Frankrig, taalte de kronragede Gjøglere ingen Concurrence i den stille Uge. Det var dengang kun dem tilladt at give Forestillinger. Nu er Concurrencen fri. Naar Taskenspilleren imidlertid stiger op paa sin Fjællebod, er han klædt i et pudserligt Hovedtøi og en Mantille, som gjør ham bemærket i Folkemængden udenom ham; men naar Forestillingen er tilende, tager han Costumet af. Præsten derimod fortsætter sin Rolle udenfor Scenen og beholder til daglig Brug Masken paa . . . Naar ville de rødme over at være Menneskeslægtens Harlekiner?» Fra nu af bliver den staaende revolutionære Benævnelse af Præsterne Theophager (ɔ: Gudspisere). Kort efter bringer samme Blad en Artikel, hvori det foreslaaes at anvende samme Forholdsregel mod Præsterne som Johanne af Neapel indførte for berygtede Fruentimmer: «Man bør indelukke dem i et Hus, hvor de saa kunne præke og bede, saa meget de have Lyst til, for dem, der

komme og besøge dem: men det forbydes dem at gaae ud, for at de ikke skulle forpeste Befolkningen.» Dette skreves i April. I Marts havde den lovgivende Forsamling i den forøvrigt menneskekjærlige Hensigt at skaane de Dødsdømte for enhver Art physisk Tortur vedtaget en vis Maskine til Udførelsen af Dødsdomme, som først blev forsøgt paa Lig, men som snart blev bragt i Anvendelse paa de Levende. Den fik Navnet Guillotine, og man føler noget af dens skarpe Stil i den sidst anførte Artikel. Voltaires Vin er her bleven til Galde og Gift.

Overfor Cordelierernes Club stod Jacobinernes med meget forskjellig Charakter. Dens Aandsretning var tung, alvorlig og pedantisk. Den stillede sig under Rousseaus Auspicier som Cordelierernes under Voltaires. Den var organisatorisk og formalistisk, derfor følte uafhængige Naturer som Camille Desmoulins eller fremfusende Naturer som Danton sig ikke hjemme i den. Jacobinernes første Program var rent Rousseausk: Kjærlighed til Lighed, Had til Fortidens conventionelle Uligheder, hertil kom kold og beregnet revolutionær Fanatisme, Herskesyge og paa Bunden af det Alt Kjærlighed til Reglen, det vil sige til Samfundets Ordning efter Rousseaus Principer.

For den, der betragter de historiske Phænomener litterært, er i Revolutionens Historie intet mere Paafaldende end den Klarhed, hvormed alle

de Handlende og Optrædende føre deres Ytringer eller Handlinger tilbage til det 18de Aarhundredes Litteratur. Man skulde sige, at de ikke aspirerede til anden Ære end den at omsætte færdige Theorier i Praxis. Ved Mirabeau's Grav blev det sagt til hans Hæder, at han om Philosopherne havde ytret: «De have skabt Lyset, jeg vil skabe Bevægelsen,» og der gives knap en Passus i «Le contrat social», der ikke under Revolutionen enten er gaaet over i en Lov, eller i en offentlig Erklæring, eller i en Avisartikel, eller i en Tale i Nationalforsamlingen, eller endelig i Republikens Constitution.

De vigtigste af dens Definitioner (Magten som udstrømmende fra Folket, Loven som Product af den almindelige Villie) forekomme ordlydende i Erklæringen af Menneskerettighederne. Saasnart hos Jacobinerne Associationstanken dukker op, føre de den øieblikkeligt tilbage til Rousseau og bruge alle hans Stikord. I en Artikel i «La bouche de fer» skriver Abbed Fauchet: «Sublime Rousseau! følelsesfulde og sanddru Aand! Du er en af de første, der har forstaaet Retfærdighedens evige Orden. Ja ethvert Menneske har Ret til Jorden og bør have til Eiendom, hvad han behøver til sin Existents. I den associative Pagt, der ifølge Naturens og Billighedens souveraine Decreter skaber et Folk, giver Mennesket sig helt hen til sit Fædreland og modtager sig

helt af dets Haand.» Og med næsten ganske samme Vending udtrykker Saint-Just sig i sin Tale for Ludvig den 16des Død: «Samfundspagten er en Contract mellem Borgerne og ikke en Contract med Regjeringen. Man har ingen Forpligtelser med Hensyn til en Contract, man ikke har indgaaet.» Dog Robespierre er den, der som Jacobinernes Chef overalt giver den Rousseauske Aandsretning dens typiske Udtryk. Hans første offentlige Skridt var Besvarelsen af det Prisspørgsmaal, Akademiet i Metz havde udstedt om «Den Fordom, der delagtiggjør de ved Loven Dømtes Familie i disses Vanære»; han havde vundet Prisen, og ikke nøiet med at have bekjæmpet Dødsstraffens Accidentser havde han i Anledning af Guillotinens Indførelse paa det Heftigste udtalt sig mod Dødsstraffen selv. Som man seer kunde Ingen i Theorien give Følelsen mere Raaderum end han. Han var den første Fjende af Girondinernes Rationalisme, og derfor see vi ham paa det Tidspunkt, da disse gik videst i Voltairesk Retning, indgive en Adresse til Jacobinerne, i hvilken han erklærer, at Revolutionen staaer under Guds Førelse, ja i Virkeligheden er en Gjerning af Forsynet. Han føler en Trang til at give sin revolutionære Pathos et Udtryk, der henfører den til hvad man kaldte den naturlige Religion.

Rousseau havde i «Den savoyardiske Præsts

Troesbekjendelse» sagt, at hvad enten Materien er evig eller skabt, om der er et passivt Princip eller ikke, er saa meget dog vist, at Alt er Et og forkynder en eneste Intelligents, og han havde tilføiet: «Dette Væsen, som vil og som kan, som selvvirksomt bevæger Universet og ordner alle Ting, det kalder jeg Gud.» Robespierre skriver i 1792: «Jeg afskyer saa meget som Nogen alle de ugudelige Sekter, der dække Ærgjerrighed, Fanatisme og alle Lidenskaber med den Eviges Navn, som har skabt Naturen og Menneskeheden. Men det er langt fra mig at sammenblande ham med hine Imbecile, som Despotismen har brugt til Redskaber. At anraabe Forsynet og udtale Ideen om et evigt Væsen, der væsenligt indvirker paa Nationernes Skjæbne og som paa en ganske særegen Maade synes mig at vaage over den franske Revolution, det er ikke et tilfældigt Indfald af mig, men mit Hjertes Trang, Ytring af en Følelse, der er mig nødvendig, og som i Forsamlingen, hvor jeg er overgivet til enhver Art Lidenskaber og usle Intriguer og omringet af saa talrige Fjender, til enhver Tid har holdt mig opreist. Hvorledes havde jeg, ene med min Sjæl, kunnet staae mig i Kampe, der udfordre mere end menneskelig Kraft, ifald jeg ikke havde hævet min Sjæl til Gud!» Ord som disse tillade ingen Tvivl om, at hans Religiøsitet var oprigtig, og bestandig beraaber han sig paa samme

Mand som sin Lærer. Da han i Forsamlingen af sine Fjender blev opfordret til Selv-Ostracisme, udstrakte han Armen mod Rousseaus Buste, der prydede Salen. «Hvor skulde jeg vel begive mig hen, udraabte han. Hos hvilket Folk vilde jeg finde Friheden oprettet, og hvilken Despot vilde vel give mig Asyl? Himlen har maaskee tiltænkt mig med mit Blod at skulle betegne den Bane, der vil føre mit Land til Lykke. Jeg vil da gjøre det med Sværmeri.»

Det var ikke denne sværmeriske Stemning, men den Voltaireske Indignation, der i Midten af Aaret 1792 blev den herskende i den lovgivende Forsamling og i Frankrig. 19 August 1792 udstedtes det Decret, der fastsatte Deportation for enhver ubeediget Geistlig. Hver Dag fandt Arrestationer af disse Geistlige Sted, og saa fulgte Septembermyrderierne. De gik først og fremmest ud over de fangne Præster og havde i sidste Instants det forbitrede Had til Katholicismen til Aarsag. Abbed Barruel skriver: «Disse Bødler hørte ikke alle til Folkets Bærme. Til de Præster, man myrdede, raabte en Mand: «Kjæltringer, Mordere, Uhyrer, usle Hyklere! Hævnens Dag er endelig kommen. I skal ikke mere bedrage Folket med Eders Messer og Eders lille Stykke Brød paa Altrene.» Beundringsværdigt er imidlertid det Mod og den Standhaftighed, som de fleste af Præsterne udviste. I Carme-

literfængslet foretrak uden Betænkning 172 Præster at skydes for at aflægge Ed paa Constitutionen. Rørende er det at læse Skildringen af de Præsters Resignation, der vare indespærrede i Abbediet: «Vi sendte fra Tid til anden nogle af vore Kammerater til Taarnvinduet for at faae at vide, hvad Stilling de Ulykkelige, som man i Gaarden ofrede, indtog, og for efter deres Beretning at beregne, hvilken vi gjorde bedst i at indtage. De meddelte os, at de, som strakte Hænderne ud, led længst, fordi Sabelhuggene sløvedes, før de naaede Hovedet.» (Jourgniac de Saint-Méard). — I Alt bleve 1480 Mennesker myrdede: Tallet er ganske vist stort. Men det er paa den anden Side ikke uden Interesse at bemærke, at Antallet af alle de Mennesker, der bleve henrettede lige fra Revolutionens Begyndelse til dens Ophør, efter Michelets Beregning ikke udgjør fyrretyvende Delen af det Tal, der faldt alene i Slaget ved Moskau.

Det Had, der ytrede sig saa fanatisk i Septemberdagene, havde ikke lagt sig, da Conventet traadte sammen. Lad os see, hvad et Conventsmedlem skriver, læser og siger med Hensyn til Spørgsmaalet om Præster og Religion. Conventsmedlemmet Lequinio forærer sine Colleger en Bog, han har forfattet og tilegnet Paven. Dens Titel er «Les préjugés détruits». Heri hedder det: «Religionen er en politisk Lænke.

opfundet for at styre Menneskene og som kun har tjent til at sikre nogle Individers Nydelser ved at holde alle andre i Tømme.» Udfaldene mod Præsterne overgaae her i Voldsomhed og Uhøviskhed Alt, hvad tidligere var fremkommet. Blandt de svageste Ting, der siges om dem, er den paa hin Tid i utallige Former varierede Udtalelse: «Naar de ere ærlige, ere de Imbecile og Gale: fordetmeste ere de frække Bedragere, sande Menneskeslægtens Mordere.» Man maa tye til Kierkegaards «Øieblikket» for at finde Parallelsteder. Det er Datidens Litteratur. Og man maa ikke antage Lequinio for en Undtagelse, om han end tilsidst drev sin Krig mod Fordommene saa vidt, at han inviterede Skarpretteren til Middag hos sig i sin Familics Skjød for at overvinde Fordommene mod Bødlen. Thi hvad staaer der vel i den Avis, som Conventsmedlemmet læser om Morgenen, inden han begiver sig hen i Forsamlingen. I «Les Révolutions de Paris» for December 1792 hedder det i Anledning af, at Midnatsmessen er bleven feiret i Paris: «Naar man ved høilys Dag paa vore offentlige Pladser foreviser dandsende Marionetter eller Taskenspillerkunster af forskjellig Art, saa er der ikke synderlig Ondt i det: man maa have Lov til at more Børn og Ammer. Men at samle sig om Natten i mørke Kamre for at synge Hymner og tænde Voxlys og brænde Røgelse til Ære for en

Bastard og en utro Hustru. det er en Skandal, et Attentat paa den offentlige Sædelighed og som fortjener Politiets Opmærksomhed og strenge Indskriden.» *) De tidligere anførte Udtalelser gløde vel af Forbitrelse, Had og Haan, men de vare endnu ikke raa. Det var Hævnskrig, udstødte af den saa længe bagbundne og martrede menneskelige Fornuft. I Ord som disse skurrer Raaheden. Og endnu en Forandring er indtraadt. Den tidligere Undertrykte røber stor Lyst til nu paa sin Side at optræde som Undertrykker. Handling fulgte her hurtigt paa Forsæt. «Man hengav sig, siger Mercier i «Le nouveau Paris», til Nedbrydelsen af den gamle Cultus ikke med Fanatismens Raseri, men med en Spot, en Ironi, en saturnalsk Lystighed, som maatte forbause Iagttageren.» Der blev holdt formelig Razzia i alle Kirker. En Deputation meddelte Conventet, at den havde tilladt «den brune Marie» (et mirakelgjørende Billede) at lægge sig til Ro efter al den Uleilighed, hun havde havt med i 1800 Aar at holde Verden for Nar.» Altrene bleve

*) Louis Blanc har i sin Revolutionshistorie 8de Bind S. 35 misforstaaet denne Artikel, som om den utro Hustru og Bastarden skulde betyde Marie Antoinette og Dauphin'en. Han har overseet, at der i Originaltexten findes tilføiet en Note, hvori det hedder, at „Grundlæggerne af de tre vigtigste Religioner have været Bastarder".

plyndrede tilbedste for Republikens Nationalskat. Her er et Brudstykke af en Rapport: «I Nièvre-Departementet findes ingen Præster mere. Man har skilt Altrene ved de Dynger af Guld, som nærede den præstelige Forfængelighed. Tredive Millioner i værdifulde Effecter ville blive førte til Paris. Allerede ere to Vogne, belæssede med Kors, med Guldbispestave og to Millioner myntet Guld, ankomne til Mynten. Tre Gange saa meget følger den første Convoi.»

Undertiden standsede Vognene udenfor Conventets Dør, og Sække og Poser, fulde af Guld og Sølv, bleve opstillede i Forhandlingssalen. I en anden Rapport hedder det ironisk: «Man har anklaget mig for at have lagt mig ud med Religionen. Jeg har dog pænt spurgt ad, før jeg handlede, og 3 til 400 Helgene bade om Forlov til at maatte gaae i Mynten. Ved disse Leiligheder faldt der Ord som disse: I, som fordum vare Fanatismens Redskaber, I Helgener og Helgeninder, I Salige af alle Slags, viser Jer endelig som Patrioter, kommer Fædrelandet til Hjælp og Marche i Mynten!»

I en tredie Rapport ønske Commissairerne sig til Lykke med Resultatet af «deres philosophiske Apostolat» i Departementet Gers. «Folket var modent og den sidste Dag i den tredie Decade blev bestemt til at høitideligholde Fanatismens Afskaffelse. Hele Folket var forsamlet

paa en landlig Plads til et broderligt Gilde. Efter et spartansk Maaltid ilede man rundt i Byen, nedrev alle Fanatismens Symboler og traadte dem under Fødder. Derpaa kom man kjørende i en Skarnagervogn med to mirakelgjørende Jomfruer, med Kors og Helgene, der nylig havde modtaget Overtroens Røgelse. Disse latterlige Ranglerier bleve kastede paa et Baal, der var bedækket med Adelsbreve, og Ilden blev tændt under en utallig Folkemængdes Jubel. Carmagnolen varede hele Natten rundt om dette philosophiske Baal, der fortærede saa mange Vildfarelser.

I en fjerde Rapport hedder det: «64 ubeedigede Præster levede sammen i et Hus, der tilhører Folket. Jeg lod dem gaae gjennem Byen til Fængslet. Denne nye Slags Uhyrer, som man endnu ikke havde udsat for Befolkningens Blikke, gjorde en fortræffelig Virkning. Raabene «Leve Republiken!» gjenlød rundt om denne Flok Dyr (ce troupeau de bêtes). Vær saa god at betyde mig, hvad jeg har at gjøre med disse fem Dusin Dyr, som jeg har stillet til Skue for den almindelige Latter. Jeg lod dem escortere af Skuespillere.»

Forhandlingerne angaaende Loven om Religionsfrihed, der udkom 3 ventôse Aar III vare alle holdte i samme Tone. Hvor Meget der end splittede Conventets Medlemmer angaaende andre

Spørgsmaal, om Katholicismen vare de uden Undtagelse enige. Hvor stor end Kløften er mellem Stemningen under og efter Rædselsregjeringen, med Hensyn til Katholicismen existerer der ikke nogen Forskjel i Stemning. Da i Kraft af Loven nogle Kirker vare blevne aabnede paany, meldte Ugeskriftet «Den philosophiske Decade» dette under Overskriften «Skuespil» i følgende Udtryk: «Den 18de og 25de i denne Maaned opførtes paa flere Steder i Paris en Comoedie, hvis Hovedperson, udstafferet med en grotesk Klædedragt, udfører flere Extravagancer for Tilskuere, som ikke lee deraf. Da vi ikke pleie at tale om de Stykker, der gjenoptages paa Theatret, naar de ikke frembyde noget Nyttigt eller Interessant, ville vi ikke sige Noget om dette.»

Mirabeau havde sagt, at det gjaldt om at «dekatholisere» Frankrig. Man seer, at dette Arbeide gik sin Gang. Fra Communerne indkom den ene Ansøgning efter den anden om at blive frie for deres Navne, der gjennemgaaende vare en eller anden Helgens, og faae Lov til at antage et selvvalgt. Saaledes blev Saint-Denis, hvis hovedløse Helgen aldrig har existeret, kaldt Franciade. Rundt om i Provindserne fulgte man Paris's Exempel. Intet, der kunde erindre om Kongedømmet af Guds Naade, blev skaanet. En ærværdig, hvidskjægget Elsasser ved Navn Ruhl, Medlem af Velfærdsudvalget, havde i 1793 sat

sig i Besiddelse af den mirakelgjørende hellige Ampulla med den himmelske Salvningsolie, som en Due havde bragt ned fra Himlen ved Clovis's Kroning, og begav sig med den i Triumph, fulgt af en stor Flok Mennesker, til Kongepladsen i Rheims, hvor Øvrighed og Embedsmænd allerede havde forsamlet sig om Ludvig den 15des Billedstøtte. Her holdt han en Tale imod Tyranni og Tyranner og endte med at slynge den hellige Ampulla saa voldsomt i Hovedet paa Louis le bien-aimé, at den sprang i hundrede Stykker, og den hellige Olie endnu engang drev ned ad Herrens Salvedes Kinder.

Træk som disse, Ord som de anførte vise tilstrækkeligt og med den Anskuelighed, som ipsissima verba have, hvor fuldstændigt det paa dette Stadium var lykkedes Revolutionen at knuse Autoritetsprincipet. Det er ikke for Intet at Adelsbrevene opbrændes paa samme Baal som Kirkens Helgene, eller at Vantroen overfor den hellige Ampulla drager Forhaanelsen af Kongemagten efter sig. Fra det Øieblik af, da den religiøse Autoritet er styrtet, er Autoritetsprincipets Tryllekraft brudt i alle Sphærer.

Det er knækket; men hvad vil man erstatte det med? Hvilket Princip skal være dets Afløser? Er det Voltaire eller Rousseau, som vil seire, Frihedens eller Broderskabets Princip? Hvert for sig indbefatte de Lighedens, kun forskjelligt for-

staaet. Da Mystikeren Saint-Martin kort før Revolutionen opstillede sin hemmelighedsfulde Lære om den hellige Treenighed (Ternaire): Frihed, Lighed og Broderskab, der altid havde existeret og evigt vilde existere, anede han ei, at der imellem disse Principer kunde udvikle sig en Spaltning og en Kamp. Voltaire siger etsteds: «Man har gjort fuldstændig Ret i at lade Treenigheden udgjøre een Gud; thi var der tre, vilde de komme op at slaaes». Saint-Martins Ternaire udlod i 1793 de Modsætninger. den skjulte i sit Skjød.

I April Maaned 1793 udkom den nye Erklæring af Menneskerettighederne, som Robespierre havde forfattet og faaet Jacobinerne til at vedkjende sig som Program, og i samme Maaned forekom midt under den voldsomme Strid mellem Robespierre og Vergniaud den modsatte Leirs Project til en Constitution, forfattet af Condorcet, Barère, Thomas Payne, Pétion, Barbaroux, Siéyes o. fl., redigeret af Condorcet.

Lægger man disse to Udkast ved Siden af hinanden, da har man i Spiren de to Doctriner, som Kamp om Herredømmet i Fremtiden var forbeholdt, Liberalismen og Socialismen, hin stammende fra Voltaire, denne fra Rousseau. Da begge de to Programmer Punkt for Punkt definere samme Gjenstande, falder Modsætningen i Øinene med en Klarhed som ellers ingensteds.

For at undgaae Misforstaaelse, er det nødvendigt strax at bemærke, at om egentlig Socialisme er der under Revolutionen ikke Tale. Dens Gjerning var at befrie Kapitalen fra uretfærdige Tynger og Byrder, ikke at begrændse Kapitalens Magt. Dette viser sig allerskarpest i den Kjendsgjerning, at det første Vidnesbyrd, som efter Bastillens Indtagelse det seierrige Bourgeoisie betegner sit nye Herredømme ved, er Udstedelsen af en Forordning om, at Bogtrykkerne skulle bære Ansvaret for enhver Brochure og ethvert Flyveblad, der offentliggjøres af Skribenter «sans existence connue», uden notorisk bekjendte Existentsmidler. Denne Forordning udfærdiges d. 24 Juli 1789, altsaa nøiagtig ti Dage efter Erobringen af Bastillen: man seer da, at Bourgeoisiet sørgede for at trække Stigen op efter sig, saasnart det var oppe. Dets første Gjerning er, efterat det selv har erobret sig sin Plads ved Hjælp af Pennen, at slaae Pennen ud af Haanden paa Proletariatet. (Smlgn. Lasalle: Arbeiterprogramm). Men medens Girondinernes Udkast først og fremmest værner om den individuelle Ret: om Samvittigheden, om den frie Tanke («les franchises de la pensée» som man dengang sagde), om Arnens Ukrænkelighed, Lighed for Loven, om Forholdsmæssighed mellem Brøde og Straf, betoner Jacobinerne paa alle Punkter Menneskenes Solidaritet og Broderskabets Pligt. Condorcet siger: «Frihed bestaaer i Magt til at gjøre Alt, hvad der

ikke strider mod Andres Rettigheder». Robespierre tilføier til sin Definition: «Friheden er den Mennesket tilkommende Magt til efter Godtbefindende at øve alle sine Evner» disse Ord: «Den har Retfærdigheden til Regel, Andres Rettigheder til Grændse, Naturen til Princip og Loven til Beskytter.» Medens Girondinerne gjøre Eiendomsretten til en absolut og individuel Ret, gjøre Jacobinerne den til en relativ og social, uden dog i mindste Maade praktisk at forgribe sig paa den. Robespierre siger endog: «Jeg vil først foreslaae Eder nogle Artikler, der ere nødvendige til at fuldstændiggjøre Eders Theori om Eiendomsretten. Lad dette Ord ikke forskrække Nogen! I Sjæle af Skarn, der kun agte Guldet, jeg vil ikke røre ved Eders Skatte, hvor uren end deres Kilde mon være. I burde vide, at den agrariske Lov, hvorfor I ere saa bange, er et Skræmmebillede, som Slyngler have opstillet til at forfærde Tossehoveder med; man behøvede visselig ikke en Revolution for at lære, at en høi Grad af Misforhold mellem det, som den Ene og det, som den Anden besidder, er Kilde til mange Onder og mange Forbrydelser; men vi ere ikke mindre overbeviste om, at Formueslighed kun er en Chimære.» Modsætningen er ligefuldt tydelig nok. For Condorcet er Samfundet et System af Garantier, for Robespierre et sympathetisk Baand mellem Individerne. Den første siger: «Der finder Undertrykkelse Sted,

naar en Lov krænker de Rettigheder, som den bør garantere», den anden siger: «Der finder Undertrykkelse Sted mod det hele Samfund, naar et enkelt af dets Medlemmer bliver undertrykt.» Girondinerne opstille Ikke-Interventionsprincipet. Jacobinerne lære: «Menneskene fra alle Lande ere Brødre, og de forskjellige Folk bør hjælpe hverandre af al deres Evne som Borgere af samme Stat. Den, der undertrykker en eneste Nation, erklærer sig for en Fjende af dem alle. De, som føre Krig mod et Folk for at standse Frihedens Fremskridt og tilintetgjøre Menneskerettighederne, bør forfølges af alle Folkeslag, ikke som almindelige Fjender, men som Mordere og oprørske Briganter.»

Det Girondinske Udkast er den rene Rationalisme; man kjender Voltaire igjen i hans Sønners Værk. I Bjergets Erklæring derimod banker et Hjerte. Det hedder f. Ex. deri: «Franskmand er enhver Fremmed, om han end kun har boet i Frankrig eet Aar, ifald han adopterer et Barn eller underholder en Olding.» Selve Stilen minder om Rousseau.

Girondinerne bekæmpede enhver Depotisme, der havde menneskeligt Aasyn, men de ydede til Gjengjæld ingen Beskyttelse mod Forholdenes Despoti. De gik bestandig kun negativt, aldrig positivt tilværks. For Robespierre derimod stod det klart, at det ikke nyttede Noget, at indrømme den Værk-

brudne, at han har Ret til at blive helbredet, naar man ikke helbreder ham, og at det er en Haan høitideligt at sikre den Lamme Retten til at gaae. Han anede, at den frie Concurrence var en Løgn i det Øieblik, Deltagerne i den ved Løbets Begyndelse vare saaledes situerede, at den ene sad paa en fortræffelig Hest, medens den anden maatte løbe paa bare Fødder.

Det er denne samme «Følelse af Sociabilitet», (som Rousseau bestemte den) der foranlediger Robespierres betydningsfulde Indskriden i Kampen mellem Revolutionen og den positive Religion. Da Revolutionen først eengang havde gjort Indhug i Kirkerne med Øxen i Haanden, syntes Bevægelsen at skulle blive uimodstaaelig. Man besteg de skrøbeligste Stilladser oppe under Kirkens Hvælving for at udskrabe Paveansigter, som hundrede Aars Spindelvæv havde skjult. Helgenerne kastedes ned fra deres Nicher. Commissairens Lampe blev baaret om i Kjældrene og kastede sit Lys paa de Dødes blege Ansigter, medens Alterstumperne ophobedes «som uformelige Stene i et Stenbrud». Præsidenterne for de revolutionære Comiteer bare Fløielsbenklæder, der vare skaarne ud af Bispekaaber, og Skjorter, der vare gjorte af Chordrengenes Messesærker. Mærkeligt nok optræde pludseligt nogle faa atheistiske Sværmere (Anacharsis Clootz af tydsk Oprindelse, Chaumette og Hébert) og rive hele Mængden

med sig i Kirkestormeriet. Mærkeligt nok, siger jeg. fordi man i det Hele under Revolutionen hører lige saa lidt til Atheisme som til Socialisme. I Almindelighed finder man hos de revolutionære Deputerede i stereotypt gjentagne Vendinger Voltaires og Rousseaus fælles Religion: Troen paa Gud og Udødelighed. Saaledes ogsaa i alle Samtidens Skrifter. Thomas Paynes «Fornuftens Tidsalder» er et godt Exempel. Selv saa hensynsløst frivolt et Digt som Parnys «La guerre des dieux» prædiker samme Lære. Camille Desmoulins skriver i et Brev: «Min kjære Manuel! Kongerne ere modne (mûrs), men den gode Gud (le bon Dieu) er det ikke endnu. Mærk. at jeg siger den gode Gud ikke Gud, som er ganske forskjellig fra ham.» Dette Standpunkt er Tidens: dens Opgave var ikke at underkaste Gudsbegrebet en Kritik, men at frigjøre det fra de positive Religioners Legender. Heri ligger det. at Atheisternes Optræden i Nationalforsamlingen fører den revolutionære Bevægelse ud over dens egentlige Maal og foranlediger Udskeielser, som maatte skade og nedsætte Revolutionen i Samtidens Øine. For paa ret eftertrykkelig Maade at ramme Katholicismen fik Clootz en Biskop ved Navn Gobel bevæget til i et Brev til Conventet at afgive en Erklæring, som begyndte: «Citoyens représentants! Jeg er Præst, det vil sige Charlatan. Hidtil har jeg været en ærlig Char-

latan. jeg har kun bedraget, fordi jeg selv var bedragen o. s. v.» Den endte selvfølgelig med at han nu havde omvendt sig til Philosophien. Det var Chaumette, den sværmeriske Enthousiast, der havde faaet Pidskestraffen afskaffet i Opdragelsesanstalterne og som havde ophævet Prostitutionen, der fik Communen til at decretere at Notre-Dame for Fremtiden var helliget «Dyrkelsen af Fornuften». Der blev i Kirken opreist et Tempel med Indskrift «A la philosophie», hvis Indgang smykkedes med Buster af Philosopher. Da det første Gang blev aabnet, traadte en ung Skuespillerinde, Mlle Candeille, forestillende Friheden ud deraf, og en Hymne til Friheden af Marie-Joseph Chénier, til hvilken Republikens Componist Gossec havde sat Musik, blev sunget til hendes Ære. En anden Gang blev Mlle Maillard fra Operaen, en smuk og statelig Kvinde, med den røde Jakobinerhue over det udslaaede Haar, med en himmelblaa Kaabe over sine hvide Skuldre som Fornuftens Gudinde baaren høit paa en med Egeguirlander omslynget Bærestol ud fra den çi-devant Kathedralkirke, ledsaget af Hornmusik, Mænd i røde Huer og talrige Conventsmedlemmer, ind i Conventets Forsamling, hvor Præsidenten trykkede et Kys paa hendes Pande. Men disse i og for sig uskyldige Ceremonier bleve travesterede ved paa pøbelagtig Vis at efterlignes af Pøbelen. Courtisaner lode sig bære i Triumph som For-

nuftgudinder. Kirkerne bleve Drukkenskabens og Orgiernes Sæde. Kirken Saint-Eustache blev ligefrem forvandlet til Kro. Forklædte Præster ophidsede, som Abbé de Montgaillard meddeler, til Udskeielserne. Den hellige Genevièves Reliquier bleve brændte op. Træhelgener, Breviarer, Bønnebøger, gamle og nye Testamenter brændtes paa Grève-Pladsen i saadanne Masser, at Baalet steg til Husenes anden Etage. Grebne af Hvirvelen udnævnte selv Jabobinerne Clootz til Clubbens Præsident. Da er det, at Robespierre protesterer og ved sin personlige Overlegenhed driver Revolutionen ud af den Bane, den var slaaet ind paa. Netop fordi han næsten i ingen Henseende er forud for sin Tid, forstaaer han den som ingen Anden, og fordi han forstaaer den, griber han det politisk Rigtige, det, som kan forstaaes af Tiden. Det er ham, som med Blikket heftet paa Europa bevæger Conventet til at udstede det Decret, at det franske Folk anerkjender Existentsen af det høieste Væsen, ligesom det var ham, der bevægede Jacobinerne til at indgive en Adresse til Conventet om, at Forsamlingen skulde gjøre sit for at gjenoprette Troen paa Gud og Sjælens Udødelighed. Det er Robespierre som fører de heftige Kampe for disse to Ideer, ligeligt vendende sig polemisk mod Christendommen og mod Pantheismen, som han stedse frygtede og aldrig forstod. Først angriber han Kirkestormerne: «Den,

siger han, der vil forhindre, at Messen bliver læst, er ligesaa fanatisk som den, der læser den. Der gives Mennesker, som troe at kunne danne en Religion af Atheismen. Enhver Philosoph, ethvert Individ kan i den Henseende have hvilken Mening, han lyster: den, der vilde regne ham det til Last, vilde være forrykt; men endnu mere forrykt vilde den Lovgiver være, der vilde antage et saadant System. Nationalconventet afskyer det. Conventet er ikke nogen Bogmager, ikke nogen Forfatter af metaphysiske Systemer. Det er et politisk og folkeligt Corps.» Han retter imod Encyclopædisternes Disciple sin Sætning, at Ideerne Forsyn og Retfærdighed er een og samme Idee; han udslynger imod dem det paa den Tid frygtelige Ord, at «Atheismen er aristokratisk.» Og da han i Mai 1794 bestiger Tribunen for at opfordre Conventet til at høitideligholde Festen for det høieste Væsen, vender han sig efter nogle begeistrede Ord til Ære for Rousseau ligesaa bestemt imod Christendommen. «Fanatikere, haaber Intet af os! At kalde Menneskene tilbage til den rene Dyrkelse af det høieste Væsen, det er at give Fanatismen Dødsstødet. Alle Fictioner forsvinde overfor Sandheden og alle Galskaber falde for Fornuften . . . Hvad have Præsterne at gjøre med Gud? Præsterne forholde sig til Moralen, som Charlatanerne forholde sig til Medicinen.» I Overeensstemmelse med det hele Aar-

hundredes Indbildning, at det er Præsterne, som have opfundet Religionerne, siger han: «Præsterne have gjort Gud til en Ildkugle, en Oxe, et Træ, et Menneske, en Konge. Det høieste Væsens sande Præst, det er Naturen, dets Tempel Universet, dets Cultus Dyden.» Han viser fremdeles at Præsterne overalt have støttet Despotismen: «Det er Jer, som have sagt til Kongerne: I ere Guds Billeder paa Jorden, det er fra ham, at I have Eders Magt, og Kongerne have svaret Jer: Ja, I ere i Sandhed Guds Sendebud; lad os forene os om at dele Byttet og Viraken.»

Følgen af disse Dobbeltbestræbelser var Conventets Manifest til alle Jordens Folkeslag, at det anerkjendte fri Gudsdyrkelse og at det fordømte «Philosophismens Extravagancer lige saa fuldt som Fanatismens Forbrydelser». Det hedder heri: «Eders Herrer ville sige Eder, at det franske Folk har proscriberet alle Religioner, og at det har sat Dyrkelsen af nogle Mennesker i Stedet for Dyrkelsen af Guddommen: de afmale os for Eder som et afgudisk og vanvittigt Folk. De lyve. Det franske Folk og dets Repræsentanter respectere Frihed til enhver Art Cultus og proscribere ingen Art deraf.» Saa decreteres der da et bestemt Antal af religiøse Fester. Robespierre holder Talen desangaaende. Han siger:

«Du skal skjænke dit Navn til en af de skjønneste af disse Fester, o du Naturens Datter, du Lyk-

kens og Hæderens Moder, du Verdens eneste legitime Souverain, som Forbrydelsen har stødt fra Tronen. du, hvem det franske Folk har gjengivet din Magt og som til Gjengjæld skjænker det et Fædreland og sædelig Alvor, ærværdige Frihed! Og du skal dele vort Offer med din udødelige Søster og Ledsagerske, du blide og hellige Lighed! Vi ville ogsaa feire Menneskeheden, som nedværdiges og trædes under Fødder af Fjenderne af den franske Republik. En skjøn Dag vil det være, paa hvilken vi kunne høitideligholde Festen for Menneskeslægten, naar det franske Folk ud fra Seirens Skjød kan indbyde den uhyre Menneskefamilie til sig, hvis Ære og hvis ufortabelige Rettigheder det forsvarer. Vi ville ogsaa forherlige alle de store Mænd, fra hvilken Tid og hvilket Land de end ere, som have befriet deres Fædreland fra Tyranniets Aag og grundet Frihed ved forstandige Love.»

Det er i Kraft heraf, at Festen for det høieste Væsen, som Robespierre kaldte for den skjønneste Dag i sit Liv, blev afholdt. Her var det, at han paa sin Magts Tinde, men omringet af sine Dødsfjender, umiddelbart før sit Fald optraadte som Profet. Det hele Arrangements Naivetet har noget rørende Burlesk. Med en Bouquet af Blomster og Hvedeax i Haanden vandrede han, for den Dag udnævnt til Præsident, i Spidsen for hele Conventet gjennem Paris til Festhøien paa

Marsmarken. Conventet var paa sin Gang omgivet af et trefarvet Baand, der blev baaret af Børn, Ynglinge, Mænd og Oldinge, smykkede efter deres Alder respective med Violer, Myrter, Eg eller Vinløv. Ethvert af Conventsmedlemmerne bar et trefarvet Skjærf og en Bouquet af Ax, Blomster og Frugter. Da Conventet havde taget Plads øverst paa Høien, foregik en efter alle Øienvidners Udsagn om end theatralsk dog i høi Grad imponerende Scene. Anraabelsen af den Evige blev udsunget af Tusinder af Stemmer. De unge Piger strøede Blomster, de unge Mænd svang deres Vaaben og svor at frelse Frankrig og Friheden. En Ceremoni i Tidens naive Smag kronede Festen. Maleren David havde paa Festpladsen opført en Gruppe af Uhyrer: Atheismen, Egoismen, Uenigheden og Ærgjerrigheden, hvilke slemme Væsener fra nu af for evigt skulde være udryddede af Verden. Robespierre greb en Fakkel og svingede den imod de terpentinbesmurte Monstra; de brændte op, og en uforbrændelig Statue af Visdommen viste sig i deres Sted. Ved en besynderlig Skjæbnens Ironi var denne Statue bleven fuldstændigt sværtet af Flammerne og Røgen.

Festen for det høieste Væsen er et naivt, men uhyklet Udtryk for det 18de Aarhundredes Religiøsitet. Robespierre havde fuldstændig Ret i at beklage, at Rousseau ikke oplevede denne Dag; det havde været en Fest efter hans Hjerte. Og

saa fast et Fodfæste havde disse Ideer i Forsamlingen, at de bleve staaende, da Robespierre faldt. Den civile Religion, som blev decreteret af Conventet, skyldtes ikke ham. Man gik, langt fra efter hans Død at vende om, stedse videre ad den begyndte Vei. Den republikanske Kalender blev indført. Da, som det hed i Motiveringen, den christelige Æra havde været «Løgnens, Bedrageriets og Charlataneriets Tid», blev den christne Kalender afskaffet, Tiden regnet fra 1792, Ugen inddelt i 10 Dage og Forslag indgivet om at erstatte Dagenes Helgennavne med Navnene paa Agerdyrkningsredskaber og nyttige Husdyr.

Snart fremkom ligefremme Katechismer for den nye Religion. Det hedder i en saadan (office des décadis en discours, hymnes et prières en usage dans les temples de la Raison):

Frihed. du Menneskets høieste Lykke paa Jorden, helliget vorde dit Navn hos alle Jordens Folk! Til os komme dit heldbringende Rige og gid det styrte Tyrannernes Regjering! Gid din hellige Cultus maa erstatte Dyrkelsen af hine foragtelige Afguder, hvis Alter du har kuldkastet!... Jeg troer paa et høieste Væsen, der har skabt Menneskene, frie og lige, der har dannet dem til at elske hverandre og ikke for at de skulde hade hverandre, der vil æres ved Dyder og ikke ved Fanatisme, og i hvis Øine den skjønneste Gudsdyrkelse er Dyrkelsen af Sandhed og Fornuft. —

Jeg troer paa alle Tyranners nære Undergang, paa Sædernes Gjenfødelse, paa alle Dyders stigende Udbredelse og paa Frihedens evige Triumph.»

En Troesbekjendelse som denne er ikke uden Storhed. Men desværre bekjendte man samtidigt sin nye Trò paa andre Maader. Man vilde rydde Kirkerne til den nye Religion, og Afskaffelsen af Søndagen blev af praktiske Grunde snart det store Livsspørgsmaal. Man kom hurtigt til det Punkt, at Enhver, der feirede Søndagen, var mistænkt, og det var farligt at være mistænkt da. Voldsomme Forsøg paa at forhindre Søndagens Festligholdelse udgjorde under Conventet en ny Form af Tyranni, der, hvorvel mere undskyldelig end det Tyranni, den afløste, ikke gav det noget efter i Raahed og Uforstand.

Endnu under Directoriet, der fornemmer de første Spor til en reactionær Bevægelse i Samfundets lavere Lag, var der, som man seer af en Samtidigs Memoirer, Deputerede, som fik Nervetilfælde, naar de blot hørte Ordet Præst, og Nedbrydelsesværket fortsattes med Lidenskab. «Enhver, siger Laurent, der havde en Draabe revolutionært Blod i sine Aarer, arbeidede med feberagtig Iver paa Christendommens Ødelæggelse.» Man betænkte sig ikke paa i officielle Rapporter at betegne de Troende som «imbecile». Directoriet selv siger i en Proclamation af Aar 6 an-

gaaende Valgene, at man maa fjerne «de ulykkelige Fanatiserede, som Lettroenheden forblinder, og som kunde falde paa paany at kaste sig for Præsternes Fødder.»

I Virkeligheden var Geistligheden vedbleven at være Revolutionens frygteligste Fjende. Den blodige Krig i Vendée var for en stor Del dens Værk. Rædslerne der overgik alt Tænkeligt. Et Sted blev den constitutionelle Præst dræbt ved Stenkast af hylende Kvinder, et andet Sted revet i Stykker ligeledes af Kvinderne. Af den republikanske Præsident Joubert savede man Hænderne, før man slog ham ihjel. I en af Byerne begravede man sine Fjender levende. saa de republikanske Tropper, da de drog ind, saa Arme, hvis Hænder krummede sig om Grønsværet, stikke op af Jorden. Der var selvfølgelig Uret paa begge Sider, kun maa det ikke glemmes, at det var den rasende Modstand af den dømte Fortids Tilhængere, der styrtede Frankrig ind i Rædselsregimentet, og at Biskopperne, naar de kaldte Folket til Vaaben, vare langt værre end Revolutionsmændene, da de vilde gjenindføre alt det, som havde gjort Revolutionen nødvendig. Hvorom Alting er, saa indsaa Revolutionsmændene snart, at deres Fremgangsmaade hidførte det modsatte Resultat af det, man havde ønsket og ventet. Betegnende nok er det de Commissairer, der bleve sendte til Vendée, der først tage Ordet

for fuldstændig Adskillelse af Kirke og Stat. I deres Øine var det det eneste Middel til at berolige Sindene og frede Landet. Allerede til den lovgivende Forsamling havde en Præst stillet det Forslag, at Staten ikke mere skulde lønne nogen Cultus. Men man var da for lidenskabelig til at ville lade være at tage Parti. Man haabede, som det ofte blev udtalt, ved Hjælp af almindelig Undervisning «at tilintetgjøre alle Sekter». Man indbildte sig, at Dogmernes Tid var omme, at den Tid var kommen, da, som Amerikaneren Jefferson har skrevet, Christi vidunderlige Undfangelse i en Jomfrus Skjød vilde blive sat i Klasse med Minervas underfulde Undfangelse i Jupiters Hoved. I en Rapport under Conventet hed det: «Snart vil man kun lære hine absurde Dogmer, disse Frygtens og Vildfarelsens Børn at kjende for at ringeagte dem. Snart vil Sokrates's, Marcus Aurelius's og Cicero's Religion være Verdens.» Og da Madame Roland i sine Memoirer kommer til at bruge Ordet Katechismus, anseer hun det for nødvendigt at forklare det for Efterverdenen. Hun skriver: «Med den Fart, hvormed Verden nu gaaer frem, er det sandsynligt, at de, som læse dette, ville spørge, hvad dette Ord betyder, jeg vil derfor forklare dem det.» *)

*) Au train dont vont les choses, ceux qui liront ce passage demanderont peut-être ce que c'était que cela, je vais le leur apprendre."

Man havde ikke betænkt, at Massen af Folket ved sin Uvidenhed var uimodtagelig for Revolutionsmændenes Opraab og af gammel Vane tilbøielig til, saasnart Leilighed atter viste sig, at give sig Geistligheden i Vold. Det føltes snart. General Clarke skriver i et Brev til Bonaparte af Aar 1800: «Vor Religionsrevolution er mislykkedes for os. Man er atter bleven romerskkatholsk i Frankrig. Der behøves 30 Aars Pressefrihed til at fælde Romerbispens aandelige Magt.» Disse Ord træffe Sømmet paa Hovedet: kun at man maa sætte 300 istedenfor 30 og føie tvungen, gratis og absolut verdslig Undervisning til Pressefriheden.

At der ikke heri ligger nogensomhelst Undskyldning for den religiøse Restauration er dog ligesaa sikkert. Hvilke Udskeielser der end nu og da i Praxis fandt Sted, Frankrigs lovmæssige Stilling var paa den Tid, da Concordatet blev indgaaet, fuldkommen Religionsfrihed. Paa Conventets Præsteforvisninger og Directoriets ufuldstændige Tolerance var retsligt en fuldkommen Sikkerhed for alle Religionsbekjendelser fulgt, idet Præsteeden var falden bort og blevet afløst af et simpelt Løfte om at ville adlyde Loven, og idet enhver Præst blev underholdt ved frivillige Bidrag af sin Menighed, uden at Staten blandede sig deri. Selvfølgelig vare disse Bidrag ikke synderlig rigelige, og mangen en Prælat længtes

tilbage til Fortidens fede Kjødgryder og til den Alliance mellem Scepteret og Røgelsekarret. som Robespierre engang havde skildret. Bonaparte havde Valget mellem at udvikle den Spire til religiøs Frisindethed og Frihed, som var skudt saa kraftigt iveiret, eller at benytte den religiøse Fanatisme og den geistlige Vinde- og Herskesyge som et Redskab for sin Magt. Han betænkte sig ikke. stillet som han var mellem en sikker Fordel paa den ene Side og et stort og ædelt Princip paa den anden. Hans Magtsyge valgte for ham. *)

II.

En Octobernat i Aaret 1801 blev en lukket Vogn, escorteret af Vagt hemmeligt ført ind i Paris. Hvad skjultes vel i denne Vogn? Var det en Forbryder, var det Smuglervarer? I Vognen sad en gammel Mand, en Præst, Pavens Legat til General Bonaparte (Caprara var hans Navn), og den Smuglervare. som paa denne Maade i Mulm og Mørke bragtes ind i Paris, var Concordatet med Rom, Gjenoprettelsen af

---

*) Laurent: Histoire du droit des gens Tome XIV. Carlyle: History of the french revolution I—III. Louis Blanc: Histoire de la révolution française I—XII. Chateaubriand: Mémoires d'outre-tombe I—II.

den christelige Cultus i Frankrig. Man vovede ikke at lade en Præst i en saadan Mission holde sit Indtog ved høilys Dag. Ved den første Consuls betænksomme og forsigtige Foranstaltning blev Sagen derfor opsat til Nattetiden. Ikke at man frygtede Voldsgjerninger, man frygtede kun Smil. «Man vovede ikke at sætte Paris's lattermilde Befolkning paa en saadan Prøve.» *)

Da efter utallige Forsøg paa at naae til en Overenskomst, under hvilke det hvert Øieblik syntes, som om Underhandlingernes Traad skulde rives over for stedse, Concordatet endelig var sin Afslutning saa nær, at Bonaparte i April 1802 kunde modtage Cardinalen officielt, stødte man paa en lignende Vanskelighed. Det er kirkelig Skik, at der foran en Legat i overordentlig Mission bliver baaret et Guldkors. Cardinalen udbad sig derfor, at dette Kors, den Dag, han begav sig til Tuilerierne skulde bæres foran ham af en Officier, klædt i Rødt og tilhest. Men man frygtede, siger Thiers, at give Pariserbefolkningen et saadant Skuespil. *) Man kom overens om at gjøre med Korset som et halvt Aar tidligere med Cardinalen, nemlig at kjøre det foran ham i en lukket Vogn.

Endelig 8 Dage derefter, Paaskedag 18 April

*) Thiers: Histoire du consulat et de l'empire Tome III 211.
**) Thiers ibid. 342.

1802 (28 germinal Aar 10) blev efter at Concordatet om Morgenen var blevet opslaaet paa alle Gadehjørner i Paris og efterat den første Consul samme Morgen for at forherlige Dagen havde undertegnet Freden til Amiens. det store Tedeum sunget i Notre-Dame til Forherligelse af den christelige Cultus's Gjenindførelse eller som det hed i det officielle Sprog: Revolutionens Forsoning med Himlen. Programmer for Ceremonien vare i Forveien omdelte. Med et stort og udsøgt Følge begav den første Consul sig til Kirken, han havde i Forveien personligt ladet alle de høiere Embedsmænds Fruer anmode om at indfinde sig i Toilette. De fulgte Madame Bonaparte; selv var han ledsaget af sin hele Stab, af alle sine Generaler og af alle de Mænd, der havde betydeligere Embeder inde. De Vogne, der havde tilhørt det gamle Hof, bleve ved denne Leilighed paany tagne i Brug. Bonaparte kjørte til Kirken i det gamle Monarchies Equipager og med dets hele Etiquette. Artillerisalver forkyndte Verden denne Privilegiernes Gjenopstaaen fra de Døde og dette første Forsøg i Retning af Kongemagt og Kongeherlighed. Tropper af den første Militærdivision stode en haie lige fra Tuilerierne til Notre-Dame. Erkebispen af Paris modtog den første Consul ved Kirkens Dør og rakte ham Vievandet. Han blev ført hen under en Tronhimmel paa en ham forbeholdt Plads. Sena-

tet, det lovgivende Corps og Tribunatet vare opstillede paa begge Sider af Altret. Kirken fyldtes snart af Uniformer, Toiletter og Liberier. Liberierne, der vare forsvundne under Revolutionen, vendte tilbage sammen med Ornaterne. Bag Førsteconsulen stode hans Generaler i Gallauniform, «mere lydige end omvendte», som Thiers betegner dem. De gjorde sig Umage for i deres Ydre at vise, hvad virkelig var Tilfældet, nemlig, at de vare der imod deres Villie, og at den hele Ceremoni forekom dem latterlig og uværdig. Deres Holdning var, hvad man fra modsat Side har betegnet som «lidet sømmelig». Imod den stak den første Consuls Holdning af. Han stod iført sin røde Consuluniform, ubevægelig med strengt og lukket Ansigt, alvorlig og kold, uden at dele hverken de Gjenstridiges Distraction eller de Troendes Andagt. Paa hans Kaardefæste lyste den berømte Diamant «Regenten». Han havde til denne Høitidelighed ladet den indfatte der som Symbol paa, at Magtens Insignier nu vare gaaede over fra Kronen til Sværdet. Man saa paa ham, at denne hans Gjerning ikke var en Troesact, men en Villiesact, og at han var fast bestemt paa at sætte sin Villie igjennem.

Samme Morgen som dette Tedeum blev afholdt, bragte paa Bonapartes udtrykkelige Befaling Moniteuren en Anmeldelse af et Værk, der i anden Udgave blev tilegnet ham selv som Kirkens

Gjenopretter. Det var Chateaubriands: Le génie du christianisme. Artiklen var af Fontanes og havde allerede 3 Dage i Forveien staaet i Bladet «Mercure», men blev nu paa Regjeringens Foranstaltning gjenoptrykt i det officielle Blad. Man seer at «Le génie du christianisme» udgjorde et Led i Festdecorationen ved hint Tedeum ligesom de nedringede Kjoler og Liberierne. Den religiøse Reaction i Samfundet og i Litteraturen lader sig næsten datere fra samme Time, fra samme Ceremoni. I et Brev fra Joubert til Chateaubriands Veninde Mme de Beaumont forekommer det slaaende Ord: Vor Ven er bleven skabt og bragt til Verden udtrykkeligt «pour les circonstances». Man kan iøvrigt troe, at Istandbringelsen af denne samme Ceremoni havde kostet Bonaparte Møie. Hvad nyttede det, at der paa Gadehjørnerne stod at læse at «det var til den pavelige Souverain at Aarhundreders Exempel ikke mindre end Fornuften bød at tye for at sammensmelte Meningerne og forsone Sæderne», hvad nyttede det, at der afholdtes Concert i Tuilerierne og Illumination til Ære for Ceremonien! Den blev modtaget med ligesaa stor Uvillie, som Festen for det høieste Væsen var bleven modtagen med Enthousiasme. Da Bonaparte efterat den var endt, i Tuilerierne vendte sig til en af sine Officierer, General Delmas, og spurgte ham, hvad han havde syntes om Høitideligheden, fik han

Svaret: «Det var en kjøn Capucinade; der manglede kun den Million Mennesker, der har ladet sig slaae ihjel for at bryde det ned, som De gjenopfører.» Og Delmas udtalte i disse Ord kun Generalernes almindelige Stemning. Allerede i November 1801 havde der vist sig en almindelig Forbitrelse i Hæren ved Tanken om en Forsoning med Kirken; Mænd, der stode Bonaparte saa nær som Lannes og Augereau havde i de drøieste Udtryk givet deres Harme Luft overfor ham i Anledning af Udsigten til, at de skulde komme til at vise deres Uniformer i en Kirke, og blandt Soldaterne hed det almindeligt, at aldrig havde de franske Faner været bedækkede af saamange Laurbær som siden de ikke mere bleve velsignede. Da Generalerne nu modtoge en bestemt Ordre til at indfinde sig i Notre-Dame, sendte de Augereau som deres Repræsentant til Tuilerierne for indstændigt at udbede sig Fritagelse for at møde; men til ingen Nytte.

Og hos alle offentlige Myndigheder var Stemningen den samme. Projectet til Concordatet havde mødt en enstemmig Modstand. Udenrigsministeren Talleyrand fraraadede dette Skridt med Haardnakkethed. Som fordums Prælat blev han selv personlig ramt af Concordatet, og med sit politiske Skarpblik forudsaa han dets skjæbnesvangre, frygtelige Følger for Frankrig som Stat. En kold Taushed modtog i Statsraadet den Med-

delelse, som den første Consul gjorde om den Tractat, han havde undertegnet, og dog var det i denne Forsamling, at Bonaparte havde sine mest afgjorte Tilhængere. Selv Thiers, hvem jeg anfører, fordi han i sin Beundring for Bonaparte, kun giver yderst mangelfuld Kundskab om Concordatets Historie og gjerne fortier alt hvad der kan sætte denne Begivenhed i dens sande og skarpe Lys, maa bruge saadanne Ord som: «Medlemmerne sadde mørke og stumme, som om de havde seet et af Revolutionens mest heldbringende Værker gaae tilgrunde for deres Øine. Intet gjorde Brud paa denne Scenes tause Kulde. Man tav, man skiltes ad uden at sige et Ord, uden at udtale en Mening.» Det gik endnu værre i det lovgivende Corps: det nedlagde sin Protest mod Restaurationen ved til Forsamlingens Præsident at vælge Dupuis, Forfatteren af det bekjendte Værk «Origine des cultes», der gaaer ud paa at fremstille Christendommen som en paa Astronomien grundet Fabel (det samme, der er parodieret i den bekjendte lille Piece af Vinet om Napoleon som Allegori paa Solen). Napoleon, der dog allerede følte sig i sin næsten uindskrænkede Magt, vovede ikke at præsentere Concordatet alene til det lovgivende Corps: han gav det de saakaldte organiske Love med ifølge, hvis afgjort gallikanske Aand skulde skaffe det deres Stemmer, som frygtede den ultramontane Indflydelse fra Rom. Ikke destomindre antog Corp-

set det først, da alle dets mest energiske Medlemmer vare blevne udstødte deraf. Hvad Tribunatet angaaer, saa fandt der en sand Opstand Sted, og der udfordredes intet Mindre end et nyt Statscoup, en Reduction af dets Medlemsantal til 80, for at knække dets Modstand. De eneste Tilfredse vare i første Øieblik det jublende Kleresi, dog med Undtagelse af alle de i Kraft af den nye Tingenes Tilstand afskedigede Bisper og Præster, der havde aflagt Ed paa Republikens Constitution, og den store uvidende Bondebefolkning, der hverken kunde læse eller skrive, og som længtes efter sin Søndag og sin Kirkestads.

Selv fra Førsteconsulens allernærmeste Kreds udgik det ene Forsøg efter det andet paa at rokke hans Beslutning, da den rygtede sig. Det 18de Aarhundredes Aand rørte sig mægtigst hos de Mænd, som ved Geni eller Talent vare de første i Landet, og det var netop dem, der udgjorde Bonapartes stadige og daglige Omgang. De hørte alle til de moderate Revolutionære og vare alle Disciple af Voltaire. Lærde som den berømte Astronom Laplace, som Mathematikerne Lagrange og Monge fortalte daglig Bonaparte, at han stod i Begreb med at nedværdige sin Regjering og sit Aarhundrede. Hans gamle Vaabenbrødre, tilstaaer Thiers, frygtede, skjøndt saa hædrede af Alle, den Latterlighed, som syntes at vente dem ved Altrenes Fod. Selv hans Brødre, der omgikkes

Tidens bedste Skribenter, bestormede ham med Bønner om ikke ved et Skridt, der i den Grad stred imod Tidsaanden, at sætte sin uhyre Magt paa Spil.

Saa stærke Udtryk vise, hvor sikker man var paa, at Christendommen maatte betragtes som død, hvad da ogsaa de tidligere anførte Ord af Mme Roland bevise.

Var det religiøs Overbevisning, der bevægede en Aand som Bonapartes til, trods alle berettigede Hensyn og Forestillinger, i dette Hovedpunkt at handle det hele intelligente Frankrig imod? Visselig ikke. Talrige Udtalelser af ham vise, at han selv befandt sig netop paa deres Side, han vilde bekjæmpe, hyldende Voltaires og det hele 18de Aarhundredes saakaldte oplyste Deisme. Man har for at skildre Bonaparte som troende anført hans Udtalelser til Monge: «Min Religion er meget simpel,» sagde han til ham. «Jeg betragter dette saa store, saa sammensatte, saa prægtige Universum og siger mig selv, at det ikke kan være Product af Tilfældet, men maa være et Værk af et ubekjendt, almægtigt Væsen, der staaer lige saa høit over Mennesket som Universet staaer over vore skjønneste Maskiner.» Men Voltaire selv vilde have udtrykt sig ganske saaledes. Bonaparte fortsatte: «Men denne Sandhed er altfor kortfattet for Mennesket: det vil om sig selv og om sin Fremtid vide en Mængde Hemmeligheder,

som Universet ikke siger det. Religionen fortæller da hver Enkelt. hvad han føler Trang til at vide. Ganske vist negter den ene Religion hvad den anden slaaer fast. Men jeg slutter ikke heraf som Volney, at ingen af alle Religionerne duer Noget, men snarere. at de alle ere gode.» Lessings Nathan fører ganske dette Sprog. Det staaer i Overensstemmelse hermed, naar Bonaparte til Monge sagde: «I Ægypten var jeg Mahomedaner, jeg maa være Katholik i Frankrig. Jeg troer ikke paa Religionerne. men paa Ideen om en Gud.»

Han havde tidligere ved en Tale, han holdt i December 1797 i Directoriets og alle de offentlige Myndigheders Nærværelse, henregnet «Religionen» tilligemed Kongemagt og Lehnsmagt til «de Fordomme, det franske Folk har at overvinde». Han var uden Skrupler i Ægypten optraadt som Muselmand. I hans Proclamation til den arabiske Befolkning hedder det: «Ogsaa vi ere sande Muselmænd. Er det ikke os, der have tilintetgjort Paven, som sagde at man skulde føre Krig mod Muselmændene?» Nu brugte han vel om den samme Pave saadanne Udtryk som «den hellige Fader» (officielt) eller «det gode Lam» (privat), men naar Underhandlingerne gik istaa paa Grund af de romerske Chicaner. da anvendte han i Breve Udtryk som «den gamle Ræv» om Paven. og

kaldte Præsterne, eller som han da sagde, «la prêtraille» for «imbecile Vrøvlehoveder».

Hans Optræden under Forhandlingerne med Rom vidner i lige saa høi Grad for hans politiske Snedighed som mod hans Orthodoxi. Da Consalvi i Juni 1801 skulde reise til Paris, var han uforsigtig nok til i et Privatbrev at udtale, hvor ængstelig han var tilmode ved saaledes at skulle vove sig ind i Løvens Gab, det nylig mod Religion og Præstestand saa høist fjendske Arnested for Revolutionen. Der gaves imidlertid en Art Odins Ravn, der for Bonaparte gjentog alle den Art private Skriftemaal. Denne Ravn fandtes paa Posthuset, hvor Brevet blev aabnet. Bonaparte indrettede da Cardinalens Modtagelse i nøie Overensstemmelse med det Indtryk, han herigjennem fik af hans Personlighed. Det var Aften, da Consalvi ankom til Paris, men allerede til næste Morgen blev hans Audients berammet, saa han hverken kunde faae Tid til at hvile sig efter Reisens Anstrengelser eller til at raadføre sig med Pavens Afsendinge. Han blev tidligt om Morgenen kjørt til Tuilerierne og ført ind i et lille tomt Værelse, der saa ud som Forstuen til Førsteconsulens Audientsværelse. Efter temmelig lang Venten aabnedes der ham en lille Dør, og gjennem denne træder han til sin Forbauselse ind i en lang Række af pragtfulde Sale, hvor alle Statens høiere Embedsmænd, Senatet, den lov-

givende Forsamling, Generalerne og Generalstaben ere forsamlede. I Gaarden seer han en hel Del Regimenter opstillede til Revue. Det var efter hans eget Udtryk den pludselige Overgang fra en Hytte til et Palads. Al den blændende Pragt og al den frygtindjagende Myndighed, som kunde stille Consularmagten i det mest imponerende Lys, var her med Ostentation lagt for Dagen, og da Cardinalen endelig i den sidste Sal naaede til de tre Consuler, der sadde omgivne af et glimrende Følge, gik Bonaparte ham imøde og sagde i en kort og bydende Tone: «Jeg veed, hvorfor De er kommen. De har fem Dage til Underhandlinger. Hvis Tractaten til den Tid ikke er undertegnet, er Alt forbi.» I første Øieblik blev Consalvi ganske vist fortumlet, men snart lykkedes det ham at vinde Tid og med den romerske Statskunsts hele Finhed og Kløgt at lægge Bonaparte saa mange Vanskeligheder i Veien, at denne under en af de voldsomme Audientser, som fulgte, med ligesaa megen Hidsighed som Hovmod udbrød: «Hvis Henrik den 8de, som ikke havde Tyvendedelen af min Magt, har kunnet forandre Religionen i sit Land, hvormeget mere kan jeg da ikke gjøre det! Jeg vil forandre den, ikke alene i Frankrig, men i hele Europa. Rom vil komme til at græde Blod, naar det er forsilde.»

Med en saadan Ringeagt udtalte selve Reli-

gionens Gjenopretter sig om den Magt, han vilde gjenopreise.

Kan man da undre sig over, at det var Latteren og atter Latteren, der, ligesom dengang da Julianus Apostata 1500 Aar tidligere havde gjort et lignende Forsøg, overalt var den frygtede eller virkelige, men i Regelen uadskillelige Ledsager af enhver Handling, der stod i Berøring med Restaurationen af den gamle Cultus. Da Bonaparte i Statsraadet oplæste Pius den 7des første Breve, i hvilket Paven paany tog «sin kjære Søn Talleyrand» til Naade, lød en halvkvalt Latter fra alle de Tilstedeværende. Ja Bonaparte formaaede undertiden end ikke selv at bevare sin Alvor. Den Dag, da Cardinal Consalvi, klædt i det romerske Purpur, overgav ham en Afskrift af Concordatet under en offentlig Audients, fik Førsteconsulen pludselig et saa convulsivisk Latteranfald, at hele Forsamlingen stod som lynslagen. Ja endnu flere Aar efter var han saa lidet opbygget af kirkelige Handlinger og saa lidet istand til overfor dem at beherske sit Ansigt — han som ellers i en saa ualmindelig Grad forstod at holde sine Miner i Tømme — at han, da Paven i 1804 salvede ham til Keiser, under hele Ceremonien til de Omkringstaaendes Forbauselse gabede uophørligt. Saa forstod Carl d. 10de som ægte Bourbon bedre at holde Alvoren vedlige, da han i 1825 blev salvet. Uden at fortrække

en Mine eller endog blot at drage et Smil lod han hele sin Overkrop blotte og først Issen, saa Brystet, saa Stedet mellem begge Skulderblade, saa disse selv og begge Armleddene salve. Man føler Fremskridtet siden Keiserdømmets Dage.

Alt hvad der stod i Forbindelse med Gjenoprettelsen af den geistlige Myndighed og Gjenindsættelsen af den katholske Cultus, stod i saa skjærende en Strid med de Sæder og Ideer, som ved Revolutionen vare blevne de herskende i Frankrig, at man ved slige Ceremonier neppe kunde troe sine egne Øine; Usandsynligheden af, at de foregik, syntes saa stor, at man ikke kunde overtale sig til at tage dem for Alvor. Jeg anfører som Bevissted Ord af et Øienvidne og et saadant, som visselig ikke kan ansees for forudindtaget mod Religionen, nemlig de Pradt, Erkebiskop af Malines. Han siger: «Hvis et eneste Menneskes Latter havde givet Signalet, stode vi i Fare for at geraade ind i de homeriske Guders uudslukkelige Latter. Her laa Skjæret, hvorpaa man kunde strande. Lykkeligvis havde Politiministeren Fouché sørget for Alt, og Paris beholdt, takket være ham, sin alvorlige Mine». *)

Kunde i Virkeligheden Noget være mere burlesk end den Situation, der nærmest har givet

---

*) De Pradt: Histoire des quatre concordats 2 Tome S. 212.

Anledning til dette Udsagn: Pavens Besøg i Paris. En Pave i Paris! det var, siger Erkebispen, en kilden Historie efter Alt, hvad der i de sidste 15 Aar var foregaaet der og midt iblandt «en lystig og af Philosophien endnu stærkt paavirket Befolkning.» For at afholde Paven fra at reise, havde man endnu i sidste Øieblik lagt de førnævnte Proclamationer fra Ægypten frem paa hans Bord. Men det var for sent til at rokke hans Beslutning. Man stille sig blot Sammenkomsten mellem de to Magthavere levende for Øie. Napoleon begav sig til Fontainebleau for at tage Paven imod. Efter at de første Høfligheds- og Hjertelighedsytringer vare udvexlede, kjørte de begge til Slottet i samme Vogn. Glæden straalede ud af Napoleons Ansigt, og da han steg op ad Trappens Trin med Paven i Haanden, syntes ethvert af hans usædvanligt livlige Øiekast at sige: «Seer I mit Bytte, jeg har ham.» Ved en pudserlig Uagtpaagivenhed aabnedes Festtoget af en Afdeling Mameluker til Hest. Skuet af disse muhamedanske Rytteres mørkebrune Ansigter hensatte En i Phantasien til Mekka. Man skulde snarere troe, at det var en muhamedansk end en christen Ypperstepræst, som holdt sit Indtog. Selve Pavens Ansigt røbede den Forlegenhed, han følte over paa een Gang at være hensat i et Verdenshjørne, hvor Alt var ham nyt. Man saa godt, at hans Fod, skjøndt den blev kysset af

mange Mennesker, ikke traadte paa Jorden med nogen fuldstændig Tryghed eller Tillid til Grunden. Det fuldkomment geistlige Hof, han førte med sig, som straalede i alleslags biskoppelige Skrud, og det fuldstændigt militaire, der kom det imøde, helt skinnende i Pandser og Plade, dannede en eiendommelig Contrast. Man havde kunnet troe, siger Erkebisp de Pradt, at man pludselig var bleven henflyttet til Japan i det Øieblik, da den geistlige Keiser aflægger den verdslige Keiser Besøg.

Hvad var Aarsagen til, at den første Consul fastholdt og gjennemførte en Plan, der ved første Blik kunde synes saa upopulær og upolitisk? Svaret er simpelt. De Planer, som Bonaparte bar paa, lode sig ikke forene med Opretholdelsen af Republikens Ordning af Forholdet mellem Stat og Kirke. Han, som netop nu gik ud paa at give Republiken Dødsstødet, maatte ramme den i dens Hjerte, i dens Principer. Han indsaa, at det aldrig vilde lykkes tilgavns at knække den borgerlige Frihed, med mindre man tillige knækkede den aandelige og Tankens Frihed, og han bekymrede sig kun lidet om, hvad enten han satte Frankrigs Udvikling et Aarhundrede tilbage i Tiden eller ei, hvis han derved muliggjorde sin Enevælde eller fremmede sine egoistiske Formaal. Med den kirkelige Autoritet var den monarchiske Autoritet under Revolutionen bleven styrtet. Det gjaldt om at gjenoprette Autori-

tetsprincipet. Det gamle Monarchies Etiquette vendte af sig selv tilbage i det Øieblik, da Religionen paany blev en Magt i Staten. Man har betegnet det som Napoleons største og vanskeligste Bedrift, at han i Frankrig rehabiliterede Magtideen, som Revolutionen havde miskjendt og haanet. *) Man har sagt, at Ingen saa naturligt og dristigt som han har udfoldet Instinctet og Gaven til at herske. Man har kaldt ham den personificerede Magt. Men man burde tilføie, at fra det Øieblik af, da han ikke vilde nøies med at være Magten i Kraft af sit Geni og af den nye Samfundstilstand, der gav Geniet Forrang for Privilegiet, men vilde gjenoprette det absolute Monarchi, støttede han sig ikke mere til den Magtidee, der smelter sammen med Retsideen og er et Udtryk for Fornuften, men til Autoritetsideen, der virker ved at blænde og antages blindt, og fra det Øieblik af maatte han have Kirken med sig. Da Wieland i 1808 spurgte Keiseren, hvorfor han ikke havde tilpasset den af ham restaurerede Cultus mere efter Tidens Aand, lo Keiseren og svarede: «Ja min kjære Wieland! for Philosopher er den rigtignok ikke gjort. Philosopherne troe hverken paa mig eller paa min Cultus, og for de Folk, som troe derpaa, kan man ikke gjøre Mirakler

---

*) Se Guizot i Revue des deux mondes 15 Febr. 1863.

nok, saa lidt som man kan lade dem beholde for mange.» Det er neppe muligt tydeligere at charakterisere Autoriteten som «prestige». Ved andre Leiligheder brugte han det Ord, som i den paafølgende Litteraturperiode blev Stikordet, idet han betegnede Religionen som Ordenen. Johannes Müller skriver i 1806 til sin Broder: «Keiseren talte om alle Religioners Grund og deres Nødvendighed og sagde, at Mennesket trænger til at blive holdt i Orden.»

Med Hensyn til denne Religionens Opfattelse som Ordenen synes der at være nogen Lighed mellem Napoleon og Jacobinerne, ligesom overhovedet Napoleons Restaurationsforsøg frembyder en bestemt Analogi med Robespierres Bestræbelser for at gjenoplive den religiøse Følelse. Som Politiker troer Robespierre paa Religionens ordnende og regulerende Magt, og som Politiker i en Tidsalder, hvor den uhyre Majoritet af de Dannede staaer paa Deismens Grund, frygter han Atheismen som et for Tidens Ideer fremmed Princip. Men den Orden, han ønsker, er kun den uindskrænkede Tolerances, og den Orden, hvorfor han kjæmper, er den, hvorpaa han troer. Han var ærlig. Hvem kunde ville sige noget Lignende om Bonaparte?

Bonaparte indsaa, hvilket uvurderligt Redskab i en Regjerendes Haand den overleverede Religion og Cultus var og besluttede derfor en

Alliance med Præstestanden, som han for alle Tilfældes Skyld allerede som Seierherre i Italien havde smigret og caresseret. Han vidste vel, at det store uvidende Flertal i Frankrig som i alle andre Lande maatte være vedblevet med at hænge ved den nedarvede Religion, og at de Lærdomme, som det 18de Aarhundredes Philosopher havde udbredt, umuligt endnu kunde være trængte ned til Befolkningens laveste og bredeste Lag. Han har aabent selv i tidligere Tid tilstaaet sine Formaal. I Aaret 1800 udbrød han midt i sit Statsraad: «Med mine Præfecter, mine Gensdarmer og mine Præster er jeg istand til at gjøre Alt, hvad jeg vil.» Præsten er ham en Politiembedsmand som de øvrige, kun i forskjellig Uniform. I de Notitser, han dicterede Montholon, udleder han uden Videre Concordatet af det Ønske, han nærede om at knytte Geistligheden til den nye Tingenes Orden og at bryde det sidste Baand, som bandt den og dermed Landet til det gamle bourbonske Dynasti. Han havde grundigt overveiet det Valg, der stod ham aabent mellem Katholicisme og Protestantisme. Han indrømmede sine Raadgivere, at Øieblikkets Tendentser fuldstændigt gik i Retning af Protestantisme. «Men, sagde han: Er Protestantismen Frankrigs gamle Religion? Hvorledes kan man i et Folk skabe Vaner, Smagsretninger, Erindringer, som det ikke har. En Religions Hovedtiltrækning (le principal charme d'une

religion) ligger i Erindringen. Jeg hører aldrig i Malmaison Kirkeklokken i den nærmeste Landsby uden at blive bevæget. Og hvem kunde i Frankrig føle sig rørt i en protestantisk Kirke, hvorhen Ingen er gaaet som Barn, og hvis kolde og strenge Udseende saa lidet passer til Folkets Sæder. «Desuden, sagde han til Las Cases, naaede jeg med Katholicismen meget sikrere til alle mine store Resultater. Udadtil bevarede Katholicismen mig Paven, og med min Indflydelse i Italien og mine Stridskræfter der mistvivlede jeg ikke om tidligere eller senere ved et eller andet Middel at faae Herredømmet over denne Pave, og fra det Øieblik af hvilken Indflydelse! hvilken Løftestang for den offentlige Mening rundt om i Verden! . . . Hvis jeg var vendt tilbage fra Moscau som Seierherre, skulde jeg let have faaet Paven til at glemme Tabet af sin verdslige Magt, jeg havde gjort ham til et Afgudsbillede; han skulde altid være blevet hos mig. Paris var da blevet den christelige Verdens Hovedstad, og jeg havde styret den religiøse Verden lige saa fuldt som den politiske Verden . . . Mine Concilier havde da repræsenteret Christenheden, Paverne havde kun været deres Præsidenter.»

Man agte ogsaa paa den Argumentation, hvoraf Portalis, Concordatets officielle Forsvarer og Talsmand betjener sig. For at bevise, at

det ikke er muligt at indføre en ny Religion, men at man maa gjenoptage den gamle, siger han: «I helt gamle Dage, i Uvidenhedens og Barbariets Tider have overordentlige Mennesker kunnet kalde sig inspirerede og efter Prometheus's Exempel hente Ilden ned fra Himlen for med den at besjæle en ny Verden. Men hvad der er muligt hos et Folk, som bliver til, er det ikke hos gamle medtagne Nationer, hvis Vaner og Ideer det er saa vanskeligt at forandre.» Han begynder som man seer med at appellere til Vanens Autoritet. Og han fortsætter: «Man troer kun paa en Religion, fordi man antager den for en Guds Værk. Alt er tabt, saasnart man lader Menneskehaanden skimtes.» At dette Sprog ikke er Troens, behøver ingen Bevisførelse. Hvad Portalis beraaber sig paa, det er de mislykkede Forsøg paa at erstatte den positive Religion med en revolutionær, en «Fornuftreligion» som Rousseaus og Robespierres. Disse Forsøg vare mislykkede, skjøndt den nye Lære ikke behøvede at laves, men i Virkeligheden levede i de dannede Klassers Sind, mislykkede, fordi det, umiddelbart efter at man havde styrtet al ydre Autoritet, var umuligt at give den Overbevisning, som deltes af de Dannedes Flertal, en rent udvortes Autoritet, som den, der var kuldkastet. De bare ingen Frugt, fordi deres Ophavsmænd miskjendte den Sandhed, at Menneskeaanden uophørligt omformer sine reli-

giøse og sædelige Ideer, og ikke begrebe, at den frigjorte Aand nødvendigvis da endnu hurtigere end forhen maatte føle sig i Strømning fremad mod en fuldkomnere Klarhed, der vilde tvinge den til strax paany at bryde enhver dogmatisk fastslaaet og begrændset Form. Men nu fordi den indenfra valgte Form havde vist sig uholdbar at ville gjenoptage de endnu uendeligt mere uholdbare gamle stivnede Traditions-Former, det var visselig en besynderlig Argumentation. Der var da intet Andet tilbage end at beraabe sig paa den umiddelbare Nytte, som deraf kunde drages. Atter og atter kommer Portalis derfor tilbage, ikke til at Religionen er sand, men til at den er nyttig, at den er nødvendig, at man ikke kan regjere uden den, at Moralen uden religiøse Dogmer vilde være «som en Retfærdighed uden Domstole». Det er klart, at Dogmet om den evige Ild, saalænge der troes paa det, er et kraftigt Redskab i den Herskendes Haand. Ja Portalis er aaben nok til med rene Ord at sige: «Spørgsmaalet om denne eller hin positive Religions Sandhed eller Falskhed er kun et rent theologisk Problem, der er os fremmed. Religionerne have, selv om de ere falske, idetmindste den Fordel at sætte en Skranke for Indførelsen af vilkaarlige Lærdomme. Individerne have i dem et Troescentrum. Regjeringerne ere beroligede med Hensyn til de engang kjendte Dogmer,

der ikke forandre sig. Overtroen er, saa at sige regulariseret, omhegnet og indskrænket indenfor Grændser, som den ikke kan eller ikke vover at overskride.» *)

Med fin Tvetungethed forsøgte Bonaparte at fremstille Restaurationen i forskjelligt Lys for de forskjellige Partier. For Katholikerne blev den skildret som en Handling, hvortil kun Constantins og Karl den Stores Fortjenester af Kirken frembød Mage, for Philosopherne som en Act, hvorved Kirken fuldstændig blev Staten og de verdslige Myndigheder underkastet. «Det er en Vaccine mod Religionen,» sagde Napoleon til Philosophen Cabanis; «om 50 Aar vil der ikke mere være nogen Religion i Frankrig.» Saa meget er afgjort, at han ikke har tvivlet om ved Forsoningen mellem Kirke og Stat at sikre sig en lydig og hengiven Forbundsfælle. I hvilken Grad han heri skuffede sig selv, er bekjendt. Dog dette har kun lidet at sige. Men i hvilken Grad han ved denne sin Trods mod Tidsaanden, denne Udfordring til Revolutionen, som han skyldte Alt, denne Haan imod alt det Største og Bedste, den havde bragt eller indvundet, forgiftede sit Fædrelands Aandsliv og derved lammede dets

---

*) „La superstition est pour ainsi dire régularisée, circonscrite et resserrée dans des bornes qu'elle ne peut ou qu'elle n'ose franchir.“

igjennem saa heltemodige Anstrengelser erhvervede Cultur, det har først Eftertiden sandet og sande vi hver Dag mere. den Dag idag maaskee dybere end nogensinde. Bittert maatte han snart selv fortryde, at han, ledet af en kortsynet Politik, havde allieret sig med de laveste og mest uvidende Elementer i Folket imod de ædleste og bedste. De Pradt fortæller, at han atter og atter har hørt Napoleon gjentage, at «Concordatet var hans Regjerings største Feil». Om Hertugen af Enghiens Justitsmord blev det bekjendte Udtryk brugt: «Det var mere end en Forbrydelse, det var en Feil.» Om Concordatet kan man vende Ordene om. Det var mere end Napoleons største Regjeringsfeil, det var den største Forbrydelse, som dette mægtige Geni i sin hensynsløse Despotisme har begaaet.*)

III.

Kan man forstaae, at alt det Skete skulde betragtes som uskeet, at alle de uhyre Anstrengelser skulde være spildte? Naar man betænker, hvad det var lykkedes at udrette, maa man for-

*) Thiers: Histoire du Consulat. — Lanfrey: Histoire de Napoléon Ier. — Mignet: Histoire de la Révolution Tome II. — De Pradt: Histoire des quatre concordats. — Portalis: Discours et rapports sur le concordat.

bauses. En Emancipationsbevægelse, der var begyndt i Renaissancetiden med den varme Begeistring for den klassiske Oldtid, som i England ved Newtons Geni havde faaet en ny Anskuelse af den ydre Verden til Grundstøtte, og som der efterhaanden havde erobret Naturvidenskaberne, afsat en ny Philosophi som sit Product og Frimureriet som sit Vidnesbyrd, var som en springende Gnist ved Voltaires Aand bleven overført til Frankrig. Her var det Vidunderlige saa skeet, at faa Aartier efter at Corneille havde digtet «Polyeucte» og Racine «Athalie», faa Aaringer efter at Bossuet havde præket den absolute Lydighed og Pascal med Ildbogstaver nedskrevet Bekjendelsen af sin Tro paa den absolute Absurditet, havde under den mest uomtvistede Enevælde en Haandfuld Mænd, fordetmeste landflygtige eller forfulgte, formaaet at vinde først de høiere Stænder, Nationens Elite, dernæst Prindser og Prindsesser, der snart bleve Konger og Keiserinder, endelig hele Middelstanden, saa at den nye Sandhed, der fødtes i Ringhed, men alt i Vuggen blev hyldet af mægtige Konger, af Preussens Friedrich, af Østerrigs Joseph og Ruslands Catharina, snart beherskede hele den imidlertid opvoxede Slægt, ja vandt sig Tilhængere mellem Abbeder og Præster.

Med athletisk Kraft havde den menneskelige Tanke reist sig i sin Frihed. Alt, hvad der be-

stod, maatte retfærdiggjøre sin Bestaaen. Man grundede efter Aarsager der, hvor man før havde bedt om et Mirakel. Man fandt en Lov, hvor man før havde troet paa et Under. Aldrig før var der blevet tvivlet, arbeidet, undersøgt og oplyst saaledes i Verden. Man havde ikke Magtens Vaaben men Spottens, og med Haan og Spot anfaldt man da først. Paa Voltaires raffinerede Haan fulgte saa Rousseaus plebeiiske Vrede. Aldrig før var der bleven spottet, undermineret og declameret saaledes i Verden. Den menneskelige Tanke, der i Aarhundreder paa alle Omraader havde maattet trælle som Livegen, som man havde beruset med Legender og sunget i Søvn med Psalmer og Talemaader, hørte som et Hanegal og sprang lysvaagen op. Og nu skulde Alt hvad Aandens Heroer havde tænkt og dens Martyrer lidt for, kunne feies tilside som ubrugbart og unyttigt! Hvad der havde bragt saa mange af de ædleste Hjerter til at banke, hvad der havde indgydt dem Mod paa Valpladsen og paa Skafottet, al denne Begeistring skulde nu kunne knuges sammen paany som Aanden i Eventyret i et Jernskrin, og Skrinet kunne lukkes for bestandigt med en Keisers og en Paves forenede Segl!

De bestemte Aarsager, der gjorde det muligt, lade sig paavise. Rundtom i de fornemme Familier paa Landet var under Revolutionen Mo-

deren med sine Døtre forbleven katholsk, da Faderen, hvordan han end ellers var sindet, med Franskmændenes bekjendte moralske Feighed altid ansaa Religionen for et gavnligt Baand paa Kvinden. Damerne havde broderet et Klæde til Alteret, protegerede Præsten, gav ham Penge til hans Fattige og Syge og forsømte aldrig nogen Messe. Nu var Messen forbudt. Den arbeidsomme og stille franske Bonde og hans Husstand havde, lige til Revolutionen kom, været vant til at see op til Præsten, til Monsieur le curé, som til et Slags jordisk Forsyn, været vant til at hilse ham dybt, naar han gik forbi og til at spørge ham om Raad: han havde døbt Børnene, han havde meddelt dem den første Communion, han havde viet Jacques til Fanchette, han havde givet den gamle Moder den sidste Olie. Man læste ikke i Bondehuset, dyrkede hverken Litteratur eller Philosophi eller Musik. Hver en Følelse i Sjælen, der hævede sig op fra Plovfuren og de trillende Jordklumper omkring den, tog Veien til Kirken. Hvor ringe den var, var den dog en Festsal i Sammenligning med Husmandshuset; den var hellig, man knælede i den. Nu var Kirken lukket. Hvo der har seet Almuesmænd i Frankrig eller Italien bede, seet den rørende Andagt i Øine saa alvorlige og saa klare som en Hunds, begriber, hvad det for Bonden vilde sige, at der ikke mere skulde være Messe eller Præst. Endelig Sønda-

gen. Bonden er imod enhver Forandring, hvis Nytte ikke øieblikkelig synes ham indlysende. Og nu skulde Søndagen sløifes. Havde man hørt Mage? Hvem var nogensinde faldet paa noget lignende? Hvem kunde falde derpaa uden disse Herrer i Paris! I meget mere end tusinde Aar havde man holdt Søndag, maaskee lige siden Verdens Skabelse, Vor Herre selv havde jo holdt Søndag, og nu skulde Ugen have ti Dage og kaldes Decade, som Ingen vidste hvad var. Man vilde altsaa endogsaa afskaffe den gode Gud.

Man føie hertil Virkningen paa de yngre og endnu ufordærvede Præster. Frayssinous, der blev saa berømt som katholsk Apologet under Restaurationen, fortæller, hvorledes han selv og en Ven af ham, der ligeledes var Præst, midt under Rædselsperioden trods alle Trusler om Proscription vedbleve at udøve deres præstelige Functioner og for at prøve og styrke sig, for at gjøre sig fortrolige med den Død, som ventede dem i det Tilfælde, at de bleve opdagne, skiftevis gik hen og overværede Henrettelserne paa det permanente Skafot i Rodez.

Man tænke sig unge, begeistrede Præster som disse eller som de skildres i Lamartines «Jocelyn» samles i Stilhed med deres Menighed Søndagmorgen i Huler under Jorden, i kolde og fugtige Kjældere, der næsten kunde minde om de første Christnes Katakomber. Man taler sammen om

de trange Tider for Kirken, trøster hverandre, hører en Præken, modtager den indviede Hostie og gaaer bort med vaade Øine og opløftet Sind. Den fornemme Dame og den simpleste Bondekone have her følt sig som Medlemmer af samme Menighed paa en ganske anden Maade, end da de vare adskilte ved hele den Afstand, der skiller den øverste Kirkestol fra den sidste.

Selve Berøvelsen af Kirkegodset blev fremdeles et Gode for Kirken. Mangen en Præst, som Vellevnet havde fordærvet, saa sig pludselig indskrænket til den evangeliske Fattigdom. Hvis Savnene tirrede og æggede Mange, saa lutrede de Andre. Den Sag, for hvilken et Menneske lider, bliver ham kjær. Den usikre, halvphilosophiske Præst, der tidligere (som Barante fortæller det om det 18de Aarhundredes Geistlighed) i Grunden rødmede ved at bekjende de christelige Dogmer, følte sin Selvagtelse stige, alt som den Sag, han tjente, forfulgtes. Biskop Lecoz skriver 1801: «Den Religion, som Frelseren grundede uden Rigdommens Hjælp, vil han ogsaa vedligeholde uden denne Hjælp, der er ham uværdig. Da han kaldte sine 12 Apostle, hvortil kaldte han dem da? Til Nydelse af Eiendom eller af Ære? Nei, men til Arbeide, til Møie, til Lidelse. Hvis altsaa vi Jesu Christi Tjenere nu ere nær ved at befinde os i denne apostoliske Tilstand, bør vi da knurre derover? Nei, lad os snarere glæde os over denne

dyrebare Berøvelse af ydre Goder, og lad os takke Herren, der har gjenopvakt hin gamle Tingenes Tilstand, som de frommeste af hans Børn aldrig have ophørt at ønske tilbage.»

Saa glemme man ikke den uhyre Alliance, Kirken modtog derved, at den nu lige med Et kunde tilegne sig Revolutionens eget Princip og i dets Navn erobre sig Sympathier. Hele Situationen var forandret fra det Øieblik af, da den saa længe som muligt frihedsfjendske Kirke, tvunget af Nødvendighed, skrev Frihed paa sin Fane. Nu, da den selv havde Brug for Friheden imod Undertrykkelsen, nu talte den i Frihedens Navn, og det saa bevægeligt, at alle de, som hørte Krokodillen græde, tog den for et lille, værgeløst Barn. Den liberale Katholicisme blev til, hvor slemt end disse Ord skurre og hvine imod hinanden. Kirken fravristede Revolutionen dens bedste Vaaben og gav sine Tilhængere det i Haanden — foreløbigt vel at mærke, indtil den havde gjenerobret sin gamle Magt, thi da vee Friheden! Men nu var Paven pludselig bleven liberal: Religionsfrihed hed det. Selv da Jesuiterordenen paany blev oprettet, vilde Jesuiterne, som alle vore Dages saakaldte Liberale, «den gode og sande Frihed», forstaaer sig Frihed for dem. Hvor ærligt man mente det med denne Paaberaabelse af Friheden, viste sig, saasnart man var kommen til Magten. Da Napoleon i 1808 for-

langte, at Paven skulde tilstede Religionsfrihed, svarede han: «Da denne Artikel staaer i Strid med Kirkens Canon og Concilier og i Strid med den katholske Religion, og paa Grund af de frygtelige Følger, den vilde have, i Strid med Statens Rolighed og Lykke, have vi forkastet den.» De naive Katholiker, der toge det bogstaveligt med denne Tale om Friheden, som Lamennais for Exempel, fik snart Kjærligheden at føle. Men selv da Lamennais i 1830 blev ramt af en pavelig Bulle, gav man hans Elev Montalembert, der skilte sig fra ham og blev Katholicismens kraftigste Forsvarer i Midten af dette Aarhundrede, Lov til vedblivende at foredrage den liberale Katholicisme, som man først nu iaar for nogle Maaneder siden, da man slet ikke mere kunde bruge den til Noget, banlyste i en af de mest indignerede Buller, man nogensinde har seet. Faa af dem, der dengang læste den i Aviserne, have maaskee forstaaet, hvor meget denne Bulle egentlig sagde.

Man erhvervede sig altsaa Bistand ved Opraab i Frihedens Navn. Men til de mange Bedre, som i Omslagets Øieblik under Consulatet paavirkedes heraf og som den brutale Behandling, Paven senere under Keiserdømmet var udsat for, indgav forøgede Sympathier for Kirken, kom under Begivenhedernes følgende Udvikling, da den Bourbonske Restauration fandt Sted, alle de Mange, der til alle Tider hylde Magthavernes Religion,

alle Tilhængerne af Rævens Morale hos Holberg: «Scrupuleer ikke udi Religionen, men holdt Dig blindt til den herskende Tro!» Fra de Herskendes Side føres jo i religiøse Anliggender aldrig Kampen med Grunde mod Grunde. Man besvarede ikke de Opponerendes Argumenter med Argumenter, men med Berøvelse af Suppe og Steg. Flertallet af de Mænd, der uden Formue havde forberedt sig til Embedsveien og som ikke kunde overvinde en uimodstaaelig Lyst til hver Dag at spise baade Formad og Eftermad, vare fødte eller erhvervede, men fuldkomment paalidelige Støtter for Kirkens Restauration. Ingen, der er over 25 Aar gammel, vil undre sig over, hvor mange Tilhængere Orthodoxien fik fra det Øieblik af, da den fra at være en Latterlighed avancerede til at blive et Levebrød.

Føi saa hertil Frygtens store Parti, alle dem, der henlevede i Angst for den røde Republik og som i Religionens Gjenopreisning først og fremmest saae et Bolværk imod den. Herfra rekruteredes Autoritetsprincipets Hær aller stærkest. Katholikerne bleve pludseligt fra et kirkeligt Samfund til et politisk Parti.

Et Omslag i Tilstande er altid forberedt ved et Omslag i Stemninger og fremkalder endnu vissere Stemninger, der svare til den nye Tilstand. De Stemninger og Ideer, der forberedte Concordatet, fik ved dets Afslutning fuld Frihed

til at komme til Orde, andre ensartede vare en Følge deraf, og idet disse Stemninger og Ideer nu ytrede sig i Litteraturen, opstod en litterær Bevægelse, der svarer til Concordatet og saa at sige oversætter det i Litteraturens Sprog. Det er denne litterære Bevægelse, vi ville følge. Hvad jeg i denne samlede Række af Studier ønsker at give, er en nogenlunde fuldstændig Psychologi af vort Aarhundredes første Halvdel. Denne Psychologi vilde have en følelig Lacune, ifald vi sprang Restaurationens litterære Bevægelse over. Lad være, at Stoffet ikke er lønnende, ikke meget indbydende eller rigt, det har fra vort Synspunkt ligefuldt sin store Værdi og Betydning.

Fra hvilken Kreds gik den litterære Bevægelse ud? Ifald den havde kunnet udgaae fra Landbefolkningen, vilde den maaskee have faaet noget Naivt og Rørende ved sig, og var den udsprunget fra den i Lidelser prøvede Geistlighed, havde den maaskee tiltrukket sig Opmærksomheden ved Inderlighed og Følelse; havde den endelig kunnet udgaae fra dem, der efter Eneherskerens Exempel af verdslige Hensyn sluttede sig til Kirken, vilde den have baaret Ideeløshedens Præg. Men Intet af alt dette er Tilfældet. Alle hine Grupper dannede den nye Litteraturs Publicum, afgav dens Sangbund og Echo, men ingen af dem var productiv. Den nykatholske Retning i Litteraturen var en Retning uden Naivetet og

uden Følelsesinderlighed. Men den var ikke ideeløs. Med stor Sikkerhed og Resoluthed hævder den den Idee, Revolutionen absolut havde kuldkastet, Autoritetsideen. Førerne ere snarere politiske Aander end religiøse Aander, de ville ikke saa meget frelse Sjælene som frelse Traditionen. Man fordrer i deres Kreds Religionen som Middel mod Anarchiet. Man beraaber sig saa haardnakket paa Autoriteten, fordi man er bankerot paa alt Andet end ydre Autoritet.

Den litterære Bevægelse udgaaer fra spredte Punkter, og ingen af de Mænd, der indlede den, kjende fra først af hinanden. Under Revolutionen flakker f. Ex. Chateaubriand om i Amerika, de Maistre i Schweitz og Bonald udkaster sit første Skrift i Heidelberg. Saasnart den aandelige Reaction begynder, vende Emigranterne hjem og Autoritetsprincipet hævdes i Litteraturen af Mænd, hvem Napoleons Overtagelse af Magten kalder tilbage til Frankrig og der som Chateaubriand og Bonald foreløbigt slutte sig til ham i Egenskab af Kirkens Restaurator, men kun for kort efter enten allerede under hans Regjering eller efter hans Fald at slutte sig med langt større Varme og langt mere Overbevisning til Bourbonerne, hen til hvilke deres eget Princip drager dem med al Consequentsens Magt. Napoleons Plan: ved Concordatet at vinde Kirken for sig og berøve Bourbonerne Geistlighedens

Sympathi glippede fuldstændigt for ham og maatte glippe. Snart var det aaben Krig mellem Paven og ham, og snart viser den litterære Bevægelse, hvis Opstaaen falder sammen med Concordatet, sig som aabenbart bourbonistisk og legitimistisk.

Dens første Ophavsmænd føle sig naturligt dragne til hinanden, gjøre Bekjendtskab og stifte snart en formelig Skole. De have adskillige vigtige fælles Charaktertræk, som da ogsaa findes selv hos Skolens senest tilkommende Disciple som Lamennais, de Vigny, Lamartine og Hugo. De ere alle uden Undtagelse Adelsmænd og ved personlige Baand knyttede til de legitime Dynastier. De Maistre var Minister.*) Bonald havde som Yngling hørt til Ludvig den 15des Musketerere og havde i Kongens sidste Dage været den, der daglig kom til Kongens Seng for at faae Feltraabet at vide. Han havde nemlig selv havt Kopperne og stod saaledes ikke i Fare for at blive smittet. Den første Gang, da han efter Ludvig den 15des Død kom for at udbede sig Feltraabet af den nye Konge, tilkastede Marie Antoinette den unge Musketer et velvilligt Blik og henvendte nogle Ord til ham. Hint sidste Blik af en døende Konge, der efterlod et næsten tilintetgjort Monarchi og dette første Blik af en ung, skjøn og haabefuld Dronning,

*) G. Brandes: Den romantiske Skole i Tydskland 364 ff.

der gik saa store Lidelser imøde, gik aldrig ud af Bonalds Erindring. Disse Blik bleve Ledestjerner for hans Liv. — Hvad Chateaubriand angaaer, da indgav han sin Dimission til Napoleon i det Øieblik, da han erfarede Hertugen af Enghiens Domfældelse, og tog fra da af det Parti, som han gjennemførte til 1824, at være Bourbonernes trofaste Tjener; det var en Rolle, han spillede saa alvorligt, og som saaledes var ham paatvungen af Omstændighederne, at han udførte den til Fuldkommenhed. Hvad den næste Generation angaaer, da har Lamartine i Fortalen til sine «Meditationer» fortalt, hvorledes han som ung Gardeofficier galopperede ved Siden af Ludvig den 18des Vogn, naar denne drog fra Paris til Versailles eller St. Germain. De Vigny var ligeledes kongelig Officier og ivrig Royalist, og blev, som en af Revolutionen 1830 overrumplet royalistisk Digter, den desillusionerede Conservative, som hvilken hans senere Skrifter male ham.*) Victor Hugo endelig har tilstrækkeligt ofte skildret, hvor stor en Indflydelse royalistiske Barndomsindtryk og især Paavirkning af hans Moder som lidenskabelig «vendéenne» udøvede paa han første Optræden.

Begavelser af første Rang ere denne Skoles

*) Se Stuart Mill's Afhandling om De Vigny i „Dissertations and discussions" I.

theoretiske Ledere ikke. De ere kraftigt despotiske Naturer, der elske Myndighed, fordi de fordre Lydighed, og Autoritet, fordi de kræve Underkastelse, eller forfængelige Aandsaristokrater, der hellere ville hylde et Paradox end gaae i Trop med den hele Flok af Skribenter, der have dyrket Fornuften, eller endelig undtagelsesvis Romantikere, der bevæges til Taarer ved Tanken om den Tro, de ikke mere besidde, men gjøre fortvivlede Forsøg paa at tilegne sig. De ere Kamphaner som De Maistre og Lamennais, Inquisitor- og Prælatnaturer, Stædigheden selv som Bonald og Chateaubriand og tale som de tale mere af Stædighed end af Overbevisning. «Moi catholique entêté,» siger Chateaubriand om sig selv. Det er Ordet: stædig, ikke hjertegreben.

Deres Styrke overfor de Samtidige ligger i deres Talent: thi ulykkeligvis er Talentet en saadan Magiker, at det en rum Tid kan opretholde en hvilkensomhelst Sag. Chateaubriand er Skolens Colorist, De Maistre dens Paradoxmager, Bonald dens dogmatiske og skematiske Doctrinær. Snart drager den det Bedste af hvad Frankrig fik af unge opadstræbende poetiske Talenter til sig. Den fastholder dem vel kun kort i sin Ring, men de begynde deres Baner under dens Auspicier. Skolen faaer da sine Digtere og med dem sin Popularitet, der føiet til den Autoritet, dens Tænkere besad, nok kunde fremkalde et

kortvarigt Skin af at dens Sag var bleven causa victrix, saa meget mere som den Bourbonske Restauration realiserede dens politiske Idealer. Efter et Par Aars Forløb skete det saa, at alle dens bedste Mænd med Faner og klingende Spil gik over i Modstandernes Leir. Skolen opløste sig i Kraft af sin indre Unatur. Det Princip, som holdt den sammen, Traditionens og Autoritetens Princip, der havde taget sig ud som en uovervindelig Fæstning, viste sig undermineret, hult, skjulende et uanet Sprængstof i sit Skjød; man opdagede, at man havde taget Position paa et Krudttaarn. Man skyndte sig at forlade det, før det gik i Luften.

Sylvain Maréchal skriver i en Bog, som udkommer Aar 1800 (Pour et contre la Bible): «En meget udpræget religiøs Reaction charakteriserer dette første Aar af det nittende Aarhundrede.» Den charakteriserer mere end 20 af de følgende og i langsomt udviklede og let stagnerende Lande fulde 70.

Den litterære Reaction imod det 18de Aarhundredes Aand begynder ikke som særligt religiøs. Jeg har anvendt en Række Forelæsninger til at vise, hvad den i sin Spire var. Jeg brugte der det Udtryk, at Reactionen i den Gruppe af litterære Productioner, jeg har betegnet som Emigrantlitteratur «endnu ikke er en Underkastelse under Autoriteter, men den natur-

lige og berettigede Hævden af Følelse, Sjæl, Lidenskab og Poesi i Modsætning til Forstandskulde, exact Beregning og en af døde Traditioner omspændt Litteratur.» *) Dette er Litteraturreactionens første Stadium, det som jeg charakteriserede med disse Ord: «Det første Træk er kun det at tage Rousseaus Vaaben og vende dem imod hans Modstander Voltaire.» **) Man nøies ikke her med Voltaires kolde Deisme, man opstiller imod den Rousseaus fyldige og ubestemte Sentimentalitet. Man gaaer i hans Spor, man bygger videre paa Grundlag af hans Følelsesfylde og Indbildningskraft. Et Blik henover Revolutionens Udviklingsgang har vist os, at denne Litteraturbevægelse allerede under Revolutionen er historisk ligesom forud antydet ved Robespierres Forsøg paa at stille Rousseau som Dæmning imod Nedbrydelsen af det Følelsesliv, der havde været saa stærkt knyttet til Kirkens Tradition og Autoritet, at det truede med at gaae tilgrunde med Kirken. Jeg ønsker særligt Opmærksomheden henledt paa Simpelheden af de Elementer, hvortil jeg i den første Række af disse Foredrag førte Bevægelsen tilbage: Følelsens Reaction imod Forstanden. I sin Oprindelse var det store religiøse Omslag netop dette.

*) G. Brandes: Emigrantlitteraturen S. 225.
**) Ibidem.

Det var ikke Christendommens Guddommelighed, der avlede Reactionen, men den rent abstracte Trang til at troe, og denne Trang var i sin Spire den endnu mere abstracte Trang til at føle og lade Følelsen komme til Orde. Bevægelsens Historie er Historien om, hvor frygteligt vildledt denne Trang efterhaanden blev.

Som nu Reactionens første Stadium var at lade Rousseau reagere, saaledes blev Bevægelsens andet Stadium det at reagere mod Rousseau. Næsten i enhver Bog, man vil tage i Haanden af Bonald, af De Maistre eller af Lamennais vil man finde Udgangspunktet taget i lidenskabelige Bestræbelser for at gjendrive Rousseau eller rettere for at haane og tilintetgjøre ham. Paa det første Stadium opstillede man Følelsens Princip imod Forstandsherredømmet, paa dette andet Trin opstiller man Autoritetsprincipet som det absolute imod alle tidligere Principer, Følelsesprincipet inclusive. Overgangen fra det ene af disse Trin til det andet skeer saaledes, at man søger at hævde og gjenindsætte Autoriteten gjennem en Appel til Følelsen. Det er det, som skeer i Ballanche's: «Du sentiment considéré dans ses rapports avec la littérature et les arts» 1801, og det er det, som navnlig foretages i Chateaubriands «Génie du christianisme» 1802.

Man finder nu i Rousseau den farligste

Type for det 18de Aarhundredes Aand. En kort Charakteristik af Angrebene paa ham, der gaae i alle Retninger, vil vise hvad sandt og hvad falsk, der laa i dem.

Først det politiske Angreb. Det er ofte gjentaget i hele vort Aarhundrede og bør ikke glemmes, at det forrige Aarhundrede manglede al historisk Sands. En af dets berømmeligste Repræsentanter d'Alembert ønskede endog Erindringen om alle tidligere Tider ryddet bort. Imod Rousseaus og det 18de Aarhundredes naive Tro paa, at den abstracte Tanke uden Hensyn til Historie og Virkelighed kan reformere Tilværelsen, vendte man sig nu paa alle Omraader polemisk. Den forrige Periode havde troet, at Alt var godt, naar man blot fik en skreven Constitution, som ophævede Alt, hvad man ansaa for Misbrug, og fastslog hvad man ansaa for Ret. Den havde betragtet dette Stykke Papir, eller, som man dengang kaldte det, disse Lovens Tavler som Landets virkelige Constitution. Herimod retter De Maistre sin Sætning: «Mennesket kan ikke lave en Constitution, og en legitim Constitution kan ikke være skreven.» Han har heri halvveis den mest lysende Ret og halvveis den mest latterlige Uret.

Han aner den store Sandhed, som i moderne Politik kan betragtes som indvunden, at et Lands sande Forfatning bestaaer af Landets virkelige

Magtforhold, som de foreligge. Magtforhold, som ikke ændres, fordi politiske Dilettanter omskrive dem paa et Blad Papir — en Sandhed, der med genial Anskuelighed er udviklet i Lassalles to Brochurer «Über Verfassungswesen» og «Was nun?» For De Maistre har Autoriteten selvfølgelig altid en ubetinget Souverainitet. Enhver Opstand synes ham en Forbrydelse, men med sit Blik for Realiteter troer han ikke paa den skrevne Constitution som Skranke. Om Skranken mod Tøilesløsheden siger han: «det er Sædvanen, eller Samvittigheden, eller en Pavekrone eller en Dolk, men det er altid et Noget:» den skrevne Constitution alene er ham intet Reelt.

Hans latterlige Vildfarelse ligger i Maaden, hvorpaa han motivererer sit Had til Constitutionen. Han mener, at hvad der er skrevet. hvad der er forudseet og fastslaaet ved menneskelig Klogskab er at betragte som et Indgreb i det guddommelige Forsyns Raaderum. «Det er Næsvished mod Gud, ikke at have Tillid til det Uforudsete, og enhver Regjering, der er constitueret ved positive Love, er en Usurpation af den guddommelige Lovgivers Autoritet.» Den factisk existerende Constitution betragter han derimod som værende af guddommelig Natur, da han fra sit orthodoxe Standpunkt hævder, at det er Gud. som giver Folkene deres Væremaade. Mod Folkets Souverainitet stiller han da ligesom

Bonald og Lamennais Guds Souverainitet og havner saaledes i Theokratiet.

Rousseaus politiske Ideer vare visselig høist ufuldkomne, og det var let at see, hvilke Farer, der skjultes i dem. Hans Grundsætning, at Ingen er forpligtet til at adlyde de Love, i hvilke han ikke har samtykt, knuser ikke blot Autoriteten som Autoritet, men ogsaa den Autoritet, der kun er Fornuftens Form, og gjør al Regjering umulig. Hans anden Grundsætning, at Souverainiteten ligger hos Folket, kan, hvis Folket defineres paa ensidig Maade, føre til Majoritetstyranni og gjøre al Frihed umulig. Hans tredie store Grundsætning, at «alle Mennesker ere lige», kan misforstaaet føre til Nivellering istedenfor til Retfærdighed. Der var da Angrebspunkter nok for en Discussion, ført ud fra den moderne Tids Principer. Hegel indlod sig i sin Tid paa en saadan ved en ny Definition af Folkesouverainiteten, der indadtil blev bestemt som Statens Souverainitet *), og Heiberg, der gjerne sætter de Hegelske Tanker paa Spidsen, har i sin Afhandling «Om Autoritet» givet Hegels Idee den paradoxe og reactionære Form, at «om Borgerne ved Statens Udvikling komme i Besiddelse af flere Goder eller ikke, er aldeles ligegyldigt, thi Staten er ikke til for Borgernes Skyld, men Bor-

*) Hegel: Werke 8ter Band, Philosophie des Rechts 367.

gerne for Statens.» *) Selv om man nu har en meget udpræget Uvillie mod Sætninger af denne Art, har man dog den Sympathi med disse Indsigelser, som en moderne Tankegang kan vente. Hin Tids Opposition imod Rousseau er derimod grundet ikke paa Tanke eller Fornuft, men paa den rene Autoritetstro, og den er tilmed af saa uredelig Art, at den altid opsøger en eller anden løsreven Sætning af Rousseau, som læst med god Villie lader sig forstaae, men som paa Grund af sin forvovne Form temmelig let lader sig gjøre til Vanvid.

Bonald haaner f. Ex. Rousseau, fordi han har sagt: «Et Folk har altid Ret til at forandre sine Love, selv sine bedste; thi dersom det vil skade sig selv, hvo har da Ret til at forhindre det deri.» Sætningen er uforsigtig, men den forekommer mig rigtig; den godkjender i Virkeligheden ikke Tilbageskridtet, den afviser kun den fremmede Indblanding, der vilde gribe det som Paaskud, og man føler sig pinligt overrasket, naar man seer, at Aarsagen, hvorfor Bonald er saa forbitret paa disse Ord, er den, at det er Gud, ikke Folket, hvem Lovgivningsmagten tilhører.

Man angriber dernæst med megen Ild og Heftighed Rousseau's Samfundsbegreb. Det lader

---

*) Heiberg: Pros. Skrifter. 10de B. 335.

sig forstaae. at Rousseau med Blikket rettet paa det Samfund, han havde for Øie, kunde komme til at indbilde sig, at et Samfund overhovedet kunde undværes: men denne Vildfarelse i Forening med hans Phantasteri om en tabt, lykkelig Naturtilstand, havde ført ham til Sætninger som denne: «Mennesket er født godt og Samfundet fordærver det» og til det komiske Pa radox. som gaaer igjen i alle Bøger fra Restaurationstiden. gjennemboret af saamange Argumenter. som der gaaer Naale i en Naalepude: «Det Menneske, som tænker. er et fordærvet Dyr.» Paa saadanne Punkter har Angriberen da i Reglen let Spil.

I sin Ivren mod Samfundet lod Rousseau sig forlede til at sige: «Samfundet følger ikke af Menneskets Natur. — Alt, hvad der ikke ligger i Naturen. fører Ulemper med sig, og det borgerlige Samfund mere end alt det Øvrige.» — «Samfundet!» udraaber Bonald ikke uden Veltalenhed, som om Samfundet bestod i vore Huses Mure eller vore Byers Volde, og som om der ikke overalt, hvor der fødes et Menneske, var en Fader. en Moder, et Barn, et Sprog, Himlen, Jorden. Gud og Samfundet.» Han lærer da sin Samtid, at det første Samfund var en Familie, og at i Familien er Magten ikke kaaret ved Valg, men resulterer af Tingenes Natur. Imod den Lære, at Samfundet er opstaaet ved frivillig Over-

enskomst og er Product af en Contract, stiller han sin, at Samfundet er paabyrdet (obligée) og Resultatet af en Magt, det være sig Overtalelsens eller Vaabnenes Magt. Mod den Paastand, at Magten fra først af har modtaget Loven af Folket, stiller han den. at der ikke engang existerer noget Folk, før der er en Magt. Mod den revolutionære Grundsætning, at Samfandet er Broderskab og Lighed, stiller han sin patriarchalsk-despotiske Lære om, at Samfundet er Faderlighed og Afhængighed. Magten er hos Gud og meddeles af ham. — Atter her er den energiske Paaberaabelse af den historiske Virkelighed og dens Magtforhold slaaende sand, paa samme Tid som ved en Sophisme uden Mage det legitime Kongedømme af Guds Naade udledes af Respecten for Historie og Virkelighed.

Man retter endelig af al Magt et Slag mod Rousseau's Opfattelse af Staten som en Contract. Man fremstillede denne Opfattelse som en Taabelighed, ja som et forbryderisk Paafund. Og dog fremgaaer den saa naturnødvendigt som noget af det 18de Aarhundredes hele Overvurdering af den bevidste Side i Menneskelivet og Mangel paa Blik for det Ubevidste. Hvor langt mere retfærdigt har ikke senere Hegel dømt Rousseau. Han fremhæver den Fortjeneste hos Rousseau at have opstillet et Princip, «hvis Indhold var selve Tanken», Villien nemlig, som Statens Princip, og bemærker,

at hans Feil kun var den, ved Villien alene at forstaae den enkelte, den bevidste og vilkaarlige Villie, hvilket saa fører til «die weiteren, bloss verständigen, das an und für sich seyende Göttliche und dessen absolute Autorität und Majestät zerstörenden Konsequenzen.» *) — I «Den sociale Contract» havde Jean-Jacques forsøgt at finde Regjeringernes og Lovenes Principer i Menneskets og Samfundets Natur, denne taget i ren abstract Almindelighed. Men allerede Montesquieu har sagt: «Jeg har aldrig hørt Tale om offentlig Ret, uden at man omhyggeligt har forsøgt at finde, hvad der er Oprindelsen til Samfundene, Noget, der forekommer mig aldeles latterligt. Hvis Menneskene ikke dannede et Samfund, hvis de skyede eller flyede hverandre, maatte man spørge om Grunden, og søge, hvorfor de holdt sig skilte; men nu fødes de alle knyttede til hverandre. En Søn fødes hos sin Fader og holder sig til ham; det er Samfundet og Aarsagen til Samfundet.»

Hvis Barnets Forhold til Moderen som endnu nærmere blot indsættes istedenfor Forholdet til Faderen, saa synes den hele Argumentation mig at være fuldkomment sand. Rousseau vilde imidlertid uden at tage Hensyn hertil vise, i Kraft af hvilke Principer Menneskene havde forenet sig med hverandre, hvilket Maal de havde sat sig

---

*) Hegel: Werke 8ter Band 314.

med denne Forening, og hvilke de bedste Midler vare til at naae dette Maal. Nu er det ganske vist uomtvisteligt, at Samfundet kun existerer ved sine Medlemmers Overenskomst. Denne Overenskomst eller Contract er da ganske sikkert det rationelle Princip for dets Existents, men denne Contract indgaaes stiltiende, er altid underforstaaet, har altid existeret, er følgelig ikke reel. Ganske paa samme Maade hedder det i Geometrien, at en Kugle frembringes derved, at man dreier en Halvcirkel om sin Axe. Denne Definition er fuldstændig sand, men har Intetsomhelst at gjøre med de materielle Betingelser for en bestemt Kugles Existents. Aldrig i Verden er en Kugle bleven støbt derved, at man dreiede en Halvcirkel rundt om sin Radius.

Vil man fastholde denne Lignelse, saa har man i et præcist Exempel Eiendommeligheden ved det 18de Aarhundredes Tankegang paa det sociale Omraade, ja ved dets hele Aandsliv. Dette Aandsliv er analytisk og abstract, det tenderer mod Geometrien og Algebraen og forsøger at begribe Virkelighedens mest vanskelige og mest sammensatte Forhold ved Hjælp af Abstractionen. Overfor denne Svaghed vinder Bonald en let Seir ved at beraabe sig paa Magtprincipet. Han stiller overfor Rousseau's opløsende Theorier sine absolutistiske Postulater: «Gud er den souveraine Magt over alle Væsener, Gudmennesket er Mag-

ten over hele Menneskeheden, Statens Overhoved er Magten over alle sine Undersaatter, Familiens Overhoved er Magten i sit Hus. Da al Magt er skabt i Guds Billede og stammer fra Gud, er al Magt absolut. *)

Man bekjæmper dernæst Rousseau paa det moralske Omraade. Rousseau havde bestræbt sig før i Moralen at gjøre «den indre, uskrevne Lov», hvorom Antigone taler, til Lovgivningens Kilde. Han havde sagt: «Hvad Gud vil, at Mennesket skal gjøre, det lader han ikke Mennesket vide gjennem et andet Menneske; det siger han det selv og skriver det i dets Hjertes Dyb.» Hvis dette nu forholdt sig saaledes, hvad betød saa Tradition og Autoritet og paa anden Haand meddelte Aabenbaringer! «Dersom Mennesket», svarer derfor Bonald, «var nødsaget til at følge denne indre Lov, vilde det være villieløst som en Sten under Tyngdeloven: kan det derimod lade være at følge den, saa behøves her en Autoritet, som kan gjøre det opmærksomt paa disse Love, og som lærer det Lydighed imod dem.» Saaledes er da ogsaa i Moralen Principet fra den indre Følelse lagt over i den udvortes Autoritet.

Polemiken mod Rousseau gaaer saa vidt, at

*) Ganske ligesom Bonald tager den bekjendte Haller sit Udgangspunkt i Angreb paa „Le contrat social“ i sin „Restauration der Staatswissenschaft“.

Bonald f. Ex. declamerer Side op, Side ned i Anledning af Philosophens Opraab til Mødrene om selv at die deres Børn. Man skulde troe, at Rousseau her idetmindste havde gjort de strenge Moralister det tilpas. Intet mindre! Hint Opraab beviser, at Jean-Jacques har betragtet Menneskene blot som Dyr. «J. J. Rousseau gjorde det i Naturens Navn til en Pligt for Kvinderne, selv at give Die til deres Børn, ganske som Dyrenes Hunner gjøre det og af samme Aarsag... Fædrene og Mødrene, der af Philosophien kun bleve betragtede som Hanner og Hunner, betragtede da Børnene kun som deres Unger.» *) Og hvorfor er saa Bonald saa forbitret? Øiensynligt fordi han frygter, at Rousseau skal berøve Religionen noget af dens Autoritet ved at udstede et Fornuftbud, som den ikke direkte har givet. «Rousseau», siger han, «har formodentlig troet at gribe Religionen i at oversee en Pligt; men maaskee har netop Religionen, der saae videre end han, frygtet Alt, hvad der kunde tjene unge Ægtefolk som Grund eller Paaskud til at leve adskilte fra hinanden, endog blot øieblikkeligt.» Den katholske Kirkes moderlige Omsorg for Ægtefællernes Lykke og Menneskeslægtens Formering skal da altsaa ved

*) Bonald: Du divorce, considéré au 19me siècle relativement à l'état domestique et à l'état public de société. Udg. af 1817 S. 29 og 31.

Polemiken mod Rousseau vise sig i sit klareste Lys.

Vi saae, til hvilke Misforstaaelser af Samfundsideen det 18de Aarhundredes abstracte og mathematiske Tankegang ledte. I en ganske lignende Misforstaaelse havde man i Kraft af den samme Tankegang gjort sig skyldig overfor Poesien. I sin Beundring for det mathematiske Raisonnement og for den Sikkerhed, hvormed man ad den mathematiske Slutningsfølges Vei naaede til Opdagelsen af abstracte Sandheder, ønskede man at meddele Sproget saa vidt muligt det mathematisk-exacte Udtryks Charakter. Jeg behøver her kun at minde om Condillacs bekjendte Definition af en Videnskab som «une langue bien faite», det vil sige: et fuldstændig klart og fuldstændig nøiagtigt Sprog. Man lagde kun i ringe Grad Mærke til, at saasnart det gjælder om at gjengive Indtryk, der ikke ere de samme hos Alle, og som hos selvsamme Person kunne skifte fra det ene Øieblik til det andet, udfordres der et bøieligt, let omprægeligt Sprog, der modtager sin Aand og sin Charakter af den, det taler det. Videnskabsmændene begyndte da at haane hvad man kaldte Poesien og Stilen, og forsikrede, at Tankerne var Alt og Formen saa godt som Intet. Barante, der lige ved det nye Aarhundredes Begyndelse første Gang byder hin Tidsalder Spidsen i et litterærhistorisk Skrift,

siger herimod slaaende: «Naar Chimène siger til Rodrigue: Gaa, jeg hader Dig ikke, saa er det klart, at hvis man underkaster disse Ord en kold Analyse, er det det Samme, som om hun sagde: Gaa, jeg elsker Dig. og dog vilde hun, ifald hun sagde disse sidste Ord, være en ganske anden Charakter, vilde glemme Hensynet til sin Fader og tabe baade sin Blufærdighed og sin Ynde.» Poeterne, der i Grunden gik ud fra samme Opfattelse som Videnskabsmændene og vare lige saa langt som hine fra at fatte Stilen som Tankens umiddelbare Produkt, gave sig til at fabrikere Stil i og for sig og talte om Stilen, som man taler om Musik til en Text. De betragtede Kunsten at skrive som en rent mechanisk Kunst, og man saa den beskrivende Skole med Delille i Spidsen forsøge paa at sætte de mest upoetiske Sujetter som Botaniken, Astronomien, Physiken og Søfarten i Stil. Jeg sigter herved til virkeligt existerende Digterværker af Boisjolin, Gudin, Aimé Martin og Esménard. Ja, Cournand skrev endog et Digt i fire Sange om «Stilen» og Stilarterne. Man betragtede Poesien som en kunstig Form, der meddeltes den abstract færdige Tanke. Det var herimod, at allerede Buffon havde rettet sin træffende Sætning «le style c'est l'homme même», Stilen er Manden, en Sætning, der sidenhen, saa tidt Ordet Stil bliver nævnt, kommer frem som staaende Trivialitet, aldrig citeret oftere

end af dem, der hverken ere Mænd eller have Stil.*) Det 18de Aarhundredes Digtere gik i deres Opfattelse af den poetiske Stils Natur ud fra deres egen Fremgangsmaade. Da deres egen Poesi ikke var et Naturproduct, men deres Sprog et Product af Arbeide efter visse Regler for Udtrykkets Noblesse, for Valget af Metaphorer og Brug af Mythologi, troede de, at Sproget og Tanken oprindeligt opstode uafhængigt af hinanden.

Naar da Bonald imod dem retter sin Lære om, at Sprog og Tanke ikke kunne skilles ad, den Grundsætning, hvorpaa han i sit Hovedværk «La législation primitive» bygger sit hele System, saa har han selvfølgelig Ret. Men det gaaer med denne Sætning som med alle Restauratorernes andre: den orthodoxe Syge, hvoraf Forfat-

*) Det eneste vittige Ord, der er bleven sagt om Buffons Sætning, skyldes Mme de Girardin. Hun viser, hvorledes enhver af George Sands Romaner bærer Præget af en eller anden Personlighed, for hvem Forfatterinden har sværmet. „George Sands Natur, der skiftevis har vist sig kold og illusionsberøvet med Salonheltene, frisk og smilende med Kildernes og Lyngens Sanger, poetisk med Digteren, republikansk med Advocaten, viser sig nu moralsk og religiøs med den politiske Præst [Lamennais], hvad forleden Dag gav en Spøgefugl Anledning til at sige: Det er især naar Talen er om kvindelige Forfatteres Værker, at man maa udraabe med Buffon: Stilen, det er Manden.“ Le Vicomte de Launay: Lettres parisiennes Tome I 89.

teren lider, bringer ham til at strække og forvride enhver sand Tanke saaledes, at der bliver et rent Monstrum ud af den. «Løsningen af Intelligentsens Problem, siger Bonald, kan gives i denne Formel: Det er nødvendigt, at Mennesket tænker sit Ord, før det siger sin Tanke. Det vil sige, at det er nødvendigt, at Mennesket veed Ordet, før det siger det, hvilken indlysende Sætning udelukker enhver Mulighed af, at Mennesket selv kan have opfundet Ordet.» Der slap det ud. Saaledes er det, at Bonald naaer til denne de Reactionæres Yndlingssætning i dette Aarhundrede, at Sproget oprindeligt er givet Menneskene af Gud. Man finder den hos os hos S. Kierkegaard i den Yttring, at det selvfølgelig ikke gaaer an at lade Mennesket selv have fundet paa Sproget («Om Begrebet Angest»). Hvorfor ikke? Fordi Gud har aabenbaret det, fix og færdigt.

Det er mod Lockes og Condillacs sunde Lære om Sprogets og Ideernes successive Erhvervelse, at Bonald stiller dette sit Axiom om Nødvendigheden af Sprogets og Ideernes primitive Aabenbaring. Paa dette Grundlag hviler hos ham intet Ringere end Dogmet om Guds Existents, hvormed alle de øvrige følge. Hvorhen man end vender sig, man ender altid der. Da ingen af Restauratorerne have Begreb om Videnskab, da de alle ere gode Hoveder med den Dannelse, man faaer i et Jesuitercollegium, er

der ikke den videnskabelige Galmandssnak, som de ikke føre. Philologien opofres ikke mindre end Politik og Samfundslære paa Theokratiets Alter. Et mærkeligt Bevis paa Restauratorernes Sammenhold er det, at Bonald i 1814 lod De Maistres Værk «Sur le principe générateur des constitutions politiques» oplægge paany, altsaa antog sig et Værk, der ivrede mod skrevne Constitutioner, da han dog ifølge sin Theori om den direkte Aabenbaring af Ordet var kommen til den Overbevisning, at ethvert Bud fra de ti Bud af og nedefter maatte være optegnet sort paa hvidt. Men Hovedsagen var for ham som for De Maistre, at Constitutionen ikke gjorde den moderne Aand nogen Indrømmelse og at Autoriteten stod uanfægtet af ethvert Frihedspust, saa tog man det ikke saa nøie med at tage en principiel Modstander til Indtægt. Skulde man ikke have lært en Smule Jesuitisme i Jesuitercollegiet!

Ikke nok med, at man selv havde gaaet deri, man vilde ogsaa have Slægten derhen. Tredie Del af Bonalds «Législation primitive» behandler særligt Opdragelsen og er særligt rettet mod Rousseau's «Émile». Han kan ikke tilgive denne Bog at have lært, at man ikke bør give Barndommen en religiøs Opdragelse. Han citerer (med hellig Alvor) som Exempel paa de skjæbnesvangre Virkninger af Rousseau's Opdragelsestheorier, at «75 Børn i de sidste fem Maaneder ere blevne

dømte af Politiretten» for forskjellige Forbrydelser, og giver nu sine egne Opdagelsesprinciper tilbedste. De gaae, som det var at vente, ud paa at kvæle al Individualitet. «Vi behøve en stadig, almindelig, ensformig Undervisning og følgelig en stadig, almindelig, ensformig Lærer (perpétuel, universel, uniforme); der behøves altsaa et Corps, thi uden et Corps gives der hverken Stadighed eller Almindelighed eller Ensformighed.» Han viser saa, at gifte Lærere ikke kunne antages helt at ville ofre sig til deres Gjerning, at det nytter lige saa lidt at vælge ugifte, ifald de ikke staae under en religiøs Disciplin: «thi hvis de offentlige Lærere vel ere ugifte, men tillige verdslige, kunne de intet virkeligt Corps udgjøre, da de træde ind deri og ud deraf efter Lyst og Lune, og ingen Familiefader desuden kunde vove at betroe sine Børn til en ugift Mand, hvis Sæder ikke garanteredes af en religiøs Disciplin.» Ved dette herlige Raisonnement er det da gjort tydeligt og klart, at hele Undervisningen bør lægges under Geistligheden, være fortrinsvis religiøs og tidligt vænne Børnene til Respect for den Autoritet, de deres Liv igjennem skulle lyde.

Den haardnakkede Fremdragen af Autoritetsprincipet er da det afgjørende, det herskende Træk i hele denne Litteraturgruppe. De franske Restauratorer hævde det med saa meget mere Lidenskab end Tydsklands, dels paa Grund af Race-

eiendommeligheden, dels paa Grund af den confessionelle Forskjel. Den reactionære tydske Litteraturbevægelse grunder, som jeg har vist det*) i Subjectivisme; dens Princip er Selvraadigheden. Saa helstøbt katholsk, saa autoritetsdyrkende som den franske Reaction, blev den tydske Romantik trods alle sine katholske Taabeligheder og Abekatterier aldrig. Den germaniske og protestantiske Individualisme stred bestandig imod. Den franske Sociabilitet gav lettelig efter. Til Gjengjæld er den helstøbte og fuldblodige Reaction nok saa interessant som den uvisse og halve.

Endnu i det Øieblik, da Omslaget er nær, og den hele Skoles Opløsning ikke langt borte, see vi Lamennais i sin Bog om den religiøse Indifferents hævde, at ikke Følelsen, og lige saa lidet Forskningen, men Autoriteten er Kjendemærket paa den sande Religion, «saa at den sande Religion ubestrideligt er den, der hviler paa den størst mulige synlige Autoritet». Og strax fra Bevægelsens Begyndelse af, gives alle Definitioner i samme Aand. For Bonald er Religionen det rene Ordenspoliti. Jeg anfører som Bevis nogle Sætninger, jeg har samlet i hans Skrifter:

«Religionen, der er det almindelige Baand i ethvert Samfund, strammer fortrinsvis det politiske Samfunds Knude; selve Ordet Religion

*) Den romantiske Skole i Tydskland S. 29.

(religare) antyder tilstrækkeligt, at den er de menneskelige Samfunds, Familiers og Staters naturlige og nødvendige Baand. — Religionen bringer Orden ind i Samfundet, fordi den lærer Menneskene, hvorfra Magten og Pligterne stamme. — Religionen indeslutter væsenligt Principerne for al Orden. — Religionen vil triumphere, fordi Ordenen, som Malebranche siger, er Aandernes ukrænkelige Lov.» — Ja han udbryder i sin Glæde over den stigende Reaction: «Allerede see vi rundt om i Europa alle med Rette berømte Skribenter indrømme eller forsvare Nødvendigheden af den christelige Religion og stemple deres Værker med Seglet af dens Udødelighed: thi lad Skribenterne mærke sig det: alle de Værker, i hvilke Ordenens Principer ere negtede eller bekjæmpede, ville sporløst forsvinde, og kun de, i hvilke de forsvares eller respecteres, ville naae til Efterverdenen med Hæder.» Man seer, at om Troesinderlighed, om Religiøsitet, om Følelse er her ikke Tale, Religionen er Baandet, er Ordenen, er Autoritetsprincipet. Hvilken Afstand fra Tydskland, hvor selv Maaneskinssværmeriet blev Religion! Underligt nok faaer Bonald endog ved den stærke Hævden af Religionen som Orden en ham sikkert meget ukjær Lighed med den Mand, han omtrent afskyede mest af alle, med Robespierre nemlig, der jo ogsaa elskede Ordenen med Lidenskab og vilde en offentlig Cultus

for dens Skyld. Men hvilken Forskjel i Ligheden, idet Robespierre ingen anden Orden ønskede end den, der bevarede Revolutionens Erobringer og var et Udtryk for Tanken i dens Frihed, medens Bonald ved Orden forstaaer Indbegrebet af alle gamle Traditioner.

De Maistre mødes med ham paa dette Punkt. Han siger: «Uden Pave ingen Souverainitet, uden Souverainitet ingen Enhed, uden Enhed ingen Autoritet, uden Autoritet ingen Tro.» Han stiller Monarchiet over al Kritik og Forskning, idet han lærer, at det er et Mirakel. Han forherliger den brutale Myndighed som saadan, idet han theoretisk lægger det militære Samfund ind under Corporalstokken, det civile ind under Bøddeløxen.*) Det sidste gjorde Robespierre praktisk, men kun da han ikke saa nogen Frelse for Revolutionen uden i et Dictatur. Saaledes mødes da ogsaa De Maistre med Robespierre. Han sætter Kronen paa Værket ved at lovsynge Inquisitionen. Hvad det for disse Skribenter gjælder om at hævde, det er da Autoritet og Magt. Magten kuldkastes i Staten ved «populære Institutioner», der udsætte for tvungent Ministerskifte, den trues i Religionen, dersom Præstestanden stilles frit, eller som Bonald kalder det «ved Presbyterianismen», den omstyrtes i

*) Den romantiske Skole i Tydskland S. 18 og 371.

Familien i det Øieblik Skilsmisse paa nogensomhelst Betingelse tilstedes. Nei! Konge, Minister og Undersaat, Pave, Præst og Menighed, Mand, Hustru og Barn det er uadskillelige Trekløvere, dannede i Treenighedens Billede. Som uadskillelige sikre de Autoritetens og Ordenens store Grundtanker.

Saa have vi da ved paa mange spredte Punkter at jage vor Sonde ned og allevegne møde samme Grundtanke fundet den nye Periodes herskende Idee. Vi kunne kalde den med mange Navne: Det er Udvorteshedens store Princip i Modsætning til den individuelle Følelses og den personlige Forsknings. Det er Theokratiets store Princip, Guds Souverainitet i Modsætning til Folkets, Autoritetens og Magtens Princip i Modsætning til Frihedens, Menneskerettighedernes og de solidariske Pligters Principer. Og naar vi nu kaste et Blik ud over Menneskelivets forskjellige Cadrer, saa træffe vi ogsaa der overalt samme Løsen og samme hvide Fane. Ideen afpræger sig paa alle Omraader.

I Staten bevirker den, at Retsprincipet viger for Magtprincipet, der saa bestemmes som guddommelig Magt og bliver til Kongedømmet af Guds Naade. I Samfundet fortrænger den Broderskabets Idee og erstatter den med et halvt patriarchalsk, halvt tyrannisk Faderforhold, ligesom Lighedens Idee viger for Afhængighedens.

I Moralen udsletter den den indre Lov og henviser til Concilier og Buller. Den definerer Religionen ikke som Troen, men som Baandet, som hin «politiske Lænke», Revolutionsmændene netop havde udskjældt den for at være. Den hævder Uopløselighed i Ægteskabet som i Staten. Den lærer, at Mennesket har faaet Sproget directe fra Gud og dræber dermed i Fødselen Philologien for at bygge en theologisk Pyramide over dens Lig. Den umuliggjør Erkjendelseslæren ved at give Forskningen den størst mulige synlige Autoritet til Rettesnor. Den forgifter den opvoxende Slægt ved at henlægge dens Opdragelse under et en Jesuitergeneral blindt lystrende Corps af Halvmænd.

Og da denne Retning ikke længe efter dens kraftige Fremtræden faaer sin Poesi, saa stempler den snart ligeledes Epopeen, Romanen, Digtet, Oden, ja Theatret med sit Charaktermærke. Ogsaa i Poesien herske Lillierne. Den nye Digterskole faaer Navn af den seraphiske.

Dens Helte, dens typiske Personligheder, blive Martyren som hos Chateaubriand eller Propheten som hos De Vigny (Moïse). Digterne søge deres Inspirationer i Bibelen og Milton. Digterinder som Fru de Krüdener optræde som Prophetinder og gribe som saadanne virksomt ind i Tidens Udviklingsgang. Oder og Meditationer dreie sig som hos Hugo og Lamartine om

Kongers Salvning og Kronprindsers Fødsel. Greven af Chambords er neppe mindre end et Mirakel og bliver besunget Frankrig over. Med Korset i Haanden jage Lamartine og Hugo den hedenske Mythologi ud af Lyriken. Paa Theatret optræde de Tempelherrer og de Machabæere, vi kjende fra Zacharias Werners «Dalens Sønner» og «Machabæernes Moder». Det første Sujet behandles af Raynouard, det andet af Guiraud. — Der gives ingen Følelse i Menneskehjertet, intet District i den menneskelige Aand og ingen Afart af Litteraturen som denne saa hurtigt paany mislykkede Restauration ikke, før den forsvinder, faaer mærket med sit Aandspræg. *)

IV.

Det er Chateaubriand's «Le génie du christianisme», der betegner Overgangen fra Reactionens første til dens andet Stadium, idet dette Værk, som alt bemærket, søgte at hævde og gjenindsætte Autoriteten igjennem en Appel til Følelsen.

---

*) Bonald: Théorie du pouvoir I—III. La Législation primitive. Essai analytique sur les lois naturelles. Du divorce. — Barante: Tableau de la littérature française au 18me siècle. Lamennais: Essai sur l'indifférence en matière de religion. — Laurent: Histoire du droit des gens Tome XVI.

Det Forsvar for Christendommen, som her leveredes, var af en hidtil ukjendt Art, fordi det henvendte sig til Følelsen og Indbildningskraften, ikke til Intelligentsen og Troen. Skriftet synes ligesom overbevist om, at Intelligentsen nu var antichristelig og Troen forsvunden.

Forfatteren selv havde faa Aar i Forveien været Fritænker, ja Materialist. I en ham tilhørende Bog fandt Sainte-Beuve efter hans Død Randbemærkninger tilføiede med hans egen Haand. der levere Beviset derfor. Ved disse Ord «Gud. Materien og Skjæbnen er Eet» har han tilføiet: «Det er mit System, det er det, jeg troer paa.» Hvor der i Texten staaer følgende Raisonnement: «Du siger, at Gud har skabt Dig fri. Det er ikke Spørgsmaalet: Har han forudseet, at jeg vilde falde, at jeg evigt vilde blive ulykkelig? Ja utvivlsomt. I saa Fald er Eders Gud kun en frygtelig og absurd Tyran» har han i Margenen sat: «Denne Indvending er uigjendrivelig og styrter det hele christelige System fuldstændigt overende. For Resten troer Ingen mere derpaa.»

Dette er Chateaubriands Ungdomsstandpunkt, men hans Moder døer og efterlader den Bøn til ham, at holde fast ved hendes Tro. «Jeg græd og troede», siger han.

Selv omvendt eller halvveis omvendt ad Følelsens Vei forsøger han nu at paavirke Andre paa samme Maade. Kunde man ikke mere vente

at finde intellectuel Modtagelighed for Christendommens Dogmer, saa kunde man dog altid vente Sympathier for dens rørende og ophøiede Poesi. Det var en original og tidssvarende Idee at forvandle Apologien til Poetik. Han helliger Kirkeklokkernes mildt melancholske Klang et helt Kapitel. Han beskriver den simple Landsbykirkes idylliske Ro. Han giver Billeder og Lignelser, hvor man venter Beviser. Bonald brugte det Udtryk, at i Bøger, der vare et Værk af Raisonnement som hans egne, viste Sandheden sig som en Konge i Spidsen for sin Hær paa en Kampdag, men i Bøger som Chateaubriands lignede den snarere en Dronning paa hendes Kroningsdag, omgivet af hvad Pragtfuldt og Yndefuldt man blot havde kunnet opdrive. Meningen er, at Chateaubriand snarere vil røre end overbevise. I Privatsamtale udtrykte Bonald sig iøvrigt mere ligefrem. Han sagde: jeg gav mine Piller som de var, han gav sine med Sukker.

Ingen Bog afgiver visselig en bedre Maalestok for hvor lidet dyb den religiøse Renaissance var, end denne. Dens Synsmaade er den, som man er bleven enig om at kalde den romantiske. Den vender sig mod Fortiden, og da Romantikeren er et Phantasimenneske, seer han Fortiden i et phantastisk Lys. Romantikerens Religion er en Paradereligion, et Redskab for Politikeren, en

Lyra for Digteren. et Symbol for Philosophen og en Modesag for Verdensmanden.

Som de tydske, danske og franske Romantikere sværmer Chateaubriand for det Mysteriøse og begynder sit Forsvar for Autoritetstroen med at paaberaabe sig det Mysteriøse i Livet i ren Almindelighed. «Der gives ikke andet Skjønt eller Sødt eller Stort i Livet end det Hemmelighedsfulde. De vidunderligste Følelser ere de, som paa eengang bevæge og forvirre os. Undseelse, kydsk Elskov, rent Venskab ere fulde af Hemmeligheder . . . Er Uskyldigheden, som i sit Væsen kun er en hellig Uvidenhed, ikke det mest uudsigelige Mysterium? — Kvinderne, Menneskehedens skjønnere Halvdel, kunne ikke leve uden Mysterier? Springet herfra til Dogmerne i en positiv Religion synes stort.

Ganske paa samme Maade bruger De Maistre Mysteriet. Det gjælder for ham blot om at vise, at en eller anden Institution er uforklarlig, saa troer han at have bevist, at den er guddommelig. For arveligt Monarchi og arvelig Adel lader der sig saaledes ikke anføre nogen rationel Grund — Bevis nok for at de ere af Guds Naade. Hvad lader der sig sige til Forsvar for Krig? Ikke meget, følgelig er Krigen et Mysterium. Seer man nøiere til, begriber man, at denne Vending er nødvendig. Autoriteten fordrer som sit nødvendige Modstykke Mysteriet. Saaledes siger Mi-

chaud i Dedicationen af Digtet «Le printemps d'un proscrit» 1803: «Samfundet bør have sin mysteriøse Side lige saa fuldt som Religionen, og jeg har altid tænkt, at man undertiden burde troe paa Fædrelandets Love, som man troer paa Guds Bud. Saavel i det daglige Liv som i Politiken er der Sager, man udfører bedre, naar man ikke tænker paa den Aarsag, der bringer En til at handle.»

Chateaubriands Skrift var glimrende og blændende ved sin Form. Uden disse Egenskaber havde det ikke gjort den Opsigt, det vakte; det indeholder Naturbeskrivelser, Stemningsudbrud og ganske enkelte Bemærkninger af Værdi. Men dets litterære og poetiske Værd er dog sammentrængt i dets Episoder «Atala» og «René», der som Proveballoner udsendtes længe før Værket, og med dem have vi Intet at gjøre: dem have vi paa sit Sted seet i deres historiske Betydning. *)

Her ville vi kun i Forsvarsmethodens Charakter søge og levere Beviset for Usandheden af den hele Retning, som det indleder. Foran Værkets æsthetiske Parti er stillet et dogmatisk, der overensstemmende med Bogens hele Maneer gaaer ud paa at opvise de christelige Dogmers Skjønhed. Her nogle Exempler paa de urimelige Consequentser, hvortil denne Hvor-skjønt!-Stil førte.

*) Emigrantlitteraturen S. 64—74.

Om Communionen siger han: «Vi vide ikke, hvad man skulde kunne indvende mod et Sacramente, der bringer En til at gjennemløbe en saadan Kreds af poetiske, moralske, historiske og metaphysiske Ideer, mod et Sacramente, der begynder med Blomster, Ungdom og Ynde og som ender med at lade Gud nedstige til Jorden for at hengive sig til aandelig Næring for Menneskene.» Hvad man skulde kunne indvende! ikke det Mindste, ifald det er sandt.

Trods Skjønskranteriet gaaer Chateaubriand tilværks med det største Pedanteri. Coelibatet betragtes først fra det moralske Synspunkt og kaldes, saaledes undersøgt, endog den mest moralske Institution af alle, saa helliges der det paany et nyt Kapitel med den letkomiske Titel «Undersøgelse af Jomfrueligheden, seet fra det poetiske Synspunkt.» Dette slutter med følgende utrolige Tirade: «Saaledes seer man, at Jomfrueligheden, der hæver sig fra det nederste Led i Væsenernes Kjæde [dens Betydning undersøges nemlig ogsaa hos Dyrene], strækker sig op til Mennesket, fra Mennesket til Englene og fra Englene til Gud, hos hvem den taber sig.» Og hertil var i Originaludgaven, som om dette ikke var nok, endnu føiet: Gud er selv Universets store Ensomme, Verdenernes evige Pebersvend (célibataire).

Det undrer maaskee, at Faderforholdet til Treenighedens anden Person slet ikke kommer i

Betragtning. Med des større Fynd kan Forfatteren da hævde Jomfrueligheden for Frelserens Vedkommende. Han siger:

«De Christnes Lovgiver fødtes af en Jomfru og døde som Jomfru (vierge).» Og hertil føier han saa disse Ord: «Har han ikke herved villet lære os, at i politisk og naturlig Henseende var Jorden naaet til Fuldtallighed med Hensyn til sine menneskelige Beboere, og at vi nu langtfra at burde mangfoldiggjøre Slægten, meget mere fra nu af bør see at indskrænke Indbyggerantallet.»

Man staaer maalløs ved at see Malthus udkomme som Facit af denne christelige Romantik. Hvem havde vel troet at der var saa megen Nationaløkonomi i Evangelierne!

I Anledning af Treenigheden staaer der: «Tallet 3 synes i Naturen at være Tallet fremfor alle; det er ikke frembragt, hvorfor Pythagoras kaldte det Tallet uden Moder. Man kan opdage en og anden dunkel Tradition om Treenigheden selv i Fleraguderiets Lærdomme. Gratierne havde taget den til Grændse for deres Tal.»

Saaledes bæres hos Chateaubriand Treenigheden af Gratierne som Kariatider.

Til dette Forsvar for de christelige Dogmer svarer et Forsvar som dette for den christelige Ritus: «I Almindelighed kan man svare, at den hele christelige Ritus er af den høieste Moralitet, om saa blot af den Grund, at den er bleven ud-

øvet af vore Fædre, at vore Mødre have staaet som christne Kvinder ved vor Vugge og at Religionen har sunget sine Psalmer over vore Fædres Kister og ønsket dem Fred i deres Grave.» Var det ikke allerede i og for sig klart, at dette Forsvar lader sig anvende for en hvilkensomhelst Religion, vilde hertil endnu ved denne Leilighed komme, at det netop passer allermindst i et Tilfælde som dette, hvor det gjaldt om at bringe Sønnernes Slægt til at rive sig løs fra Fædrenes antichristelige Livsanskuelse.

Ikke mindre burleske ere de Beviser til Bedste for en Theodike, der i Værket hentes fra Naturbetragtningen. Han siger: «Er en Krokodille, en Slange, en Tiger mindre kjærlige mod deres Smaa end en Nattergal, en Høne, ja en Kvinde?... Er det ikke lige saa miraculøst som rørende at see en Krokodille bygge Rede og lægge Æg som en Høne og et lille Uhyre komme ud af Skallen ganske som en Kylling? Hvor mange rørende Sandheder indeholder ikke denne Contrast! hvor bringer den En ikke til at elske Guds Godhed!»

Hvor Restaurationens Mænd komme ind paa Nogetsomhelst, der vedrører Natur eller Naturvidenskab, der blive de regelmæssigt høikomiske. Hvo der har Lyst, kan i Chateaubriands Anmeldelse af Bonalds «Législation primitive» efterslaae hans Forfærdelsesudbrud over at have hørt

en lille Dreng besvare Lærerens Spørgsmaal: Hvad er Mennesket? med Svaret: Et Pattedyr. Og i samme Aand udtaler De Maistre ofte, at den hele Chemi trænger til en Reorganisation fra theologisk Side, og at det nok vil lykkes en eller anden ærlig Lærd at vise, at det ikke er Maanen, men Gud, der er Skyld i Ebbe og Flod, samt at Vandet, som er et Element, ikke lader sig opløse i Ilt og Brint. Ja han mener, at Fuglene afgive et levende Bevis imod Tyngdeloven. En af Personerne i hans «Soirées de Saint-Pétersbourg» bemærker i den Henseende, at Fuglene overhovedet er mere overnaturlige end de andre Dyr, hvad allerede viser sig i, at Duen har den udsøgte Hæder at forestille den hellige Aand. At Krokodillen lægger Æg, at Fuglene flyve, det er Mirakler for disse Mænd.

Efter Værkets dogmatiske Del er det, at den æsthetiske, som udgjør dets Kjærne, følger. Her er det, at Chateaubriand bestræber sig for at vise, at «af alle Religioner, der nogensinde have existeret, er den christelige Religion den mest poetiske, den mest menneskelige, den gunstigste for Friheden, Kunsten og Litteraturen, at den moderne Verden skylder den Alt, fra Agerdyrkningen af til de abstracte Videnskaber, fra Asylerne for Ulykkelige til de Templer, der byggedes af Michel Angelo og prydedes af Raphael, at der ikke gives noget mere Guddommeligt end dens

Moral, intet mere Elskværdigt og Pompøst end dens Dogmer, dens Lære og dens Cultus, at den begunstiger Geniet, renser Smagen, udvikler de dydige Lidenskaber, giver Tanken Kraft, skjænker Skribenten og Kunstneren de ædleste Former o. s. v.»

I 200 Aar havde den store Strid, om det litterære Fortrin tilkom de Gamle eller de Moderne, strakt sig igjennem den hele nyere Litteratur, et Stridsæmne, der allerede sysselsatte Corneille og Racine, der gav Stødet til de første Oversættelser af klassiske Oldtidspoesier og hvis Discussion lidt efter lidt havde ført til, at den moderne Aand fattede sig sammen i Selvtillid efter det første overvældende Indtryk af Antikens Herlighed. Det var denne tohundredaarige Forhandling, som Chateaubriand nu optog paany i en ikke hidtil anvendt Form som Discussion om Christendommens Værd for Poesien og Kunsten i Sammenligning med de gamle Mythologiers. Paa den forunderligste Maade skjødes det af ham tilside, at det dog ikke kommer an paa, om en Religion er poetisk eller i hvilken Grad den er det, men om den har Sandheden for sig eller ei. Og til hvilke Midler maa saa Chateaubriand ikke tye for at documentere sine Paastande! Han sammenligner f. Ex. det hedenske Tartarus æsthetisk med det christelige Helvede. Hvor

meget har ikke dette formd! «Torturernes Poesi og Kjødets og Blodets Hymner.»

Saaledes klirrer han poetisk med Helvedes Marterredskaber, bruger dem som æsthetiske Rangler for det nye Aarhundredes gamle og sløve Børn og bringer en Salonchristendom paa Mode til Brug for de høiere og afspændte Samfundsklasser i Frankrig. I det 17de Aarhundrede havde man troet paa Christendommen, i det 18de havde man fornegtet og udryddet den, i det 19de begyndte nu den Art af Religiøsitet, som bestod i vemodigt at gaae udenom Christendommen, som man gaaer rundt om en Museumsgjenstand og sige: hvor poetisk! hvor rørende og hvor deiligt! Man anbragte en Klosterruin i sin Have og satte en Automat klædt paa som Eremit til at passe paa Ruinen. Et Guldkors blev paany en Toilettegjenstand for en Dame af det gode Selskab og man rørtes til Taarer ved Kirkeconcerter. Man blev bevæget ved Tanken om, hvilken Trøst Religionen er for den Fattige og Nødlidende. Man havde mistet den gamle Tids enfoldige Tro og holdt sig til det Ydre, den katholske Kirkes poetiske, sociale og politiske Indflydelse. Man sminkede Autoritetsprincipet, saa gammelt og saa aflægs som det var, op med sentimental og poetisk Sminke, for at det kunde see ungt og indbydende ud, men opnaaede kun at gjøre det forhen saa frygtelige Princip til Latter.

Og som Constant nu skrev sin Bog om Religionerne i Huset hos sin Veninde Mme de Charrière, saaledes Chateaubriand dette Værk hos sin opofrende og fortrolige Veninde Madame de Beaumont, hun hjalp ham med Sammensøgningen af de Citater, han havde Brug for til det. Til nogen Verdslighed synes dog altsaa Skriftet at have levnet Rum i hans Sjæl.

Hvor declamerede ikke Chateaubriand senere under Ludvig den 18de mod de gifte Præster, med hvilken Indignation ophidsede han ikke imod dem det hele royalistiske og katholske Parti, hvor ivrigt sørgede han ikke for at faae dem unddraget hver Skilling af deres Lønning til Straf for, at de havde benyttet sig af Republikens Love og giftet sig som enhver anden Borger! Og var han da ikke selv, «den ydmyge Levit», som han i Fortalen kalder sig, som Forfatter til «Christendommens Aand» en Slags Præst, ja mere end en almindelig Præst, og var han ikke gift og mere end gift? Jeg citerer dette Træk, fordi det er et af de tusinde Symptomer paa Noget, der viser sig overalt i den hele kirkelige Restauration, og om hvilket jeg ikke troer, at Ordet Hykleri skjøndt stygt er for grovt et Ord.

Saaledes er denne Bog og saaledes blev den til. Dens colossale succès og dens uhyre Indflydelse give den en Betydning, som den ikke vilde

have ved sig selv. Den var Øieblikkets Bog, den indsmuglede Autoritetsprincipet, som snart skulde bestige Tronen, i en Emballage af Føleri. — Lad os da see dette Princip, udsondret fra Alt, hvad der kan tilhylle det, i et andet af Tidens Hovedværker, i Bonalds berømte Bog «Le divorce», efter min Anskuelse det mest originale og mest interessante af hans Skrifter.

Det indledes med en lang Jammerklage over, hvorledes Verden er kommen til at see ud, siden Autoriteten er bleven kuldkastet. Den moderne Philosophi, siger han, som fødtes i Grækenland, i hint Folk som evigt vedblev at være Barn og som altid søgte Visdommen udenfor Fornuftens Veie (sic!) begyndte med atheistisk eller deistisk (!) at fornegte Gud. Humes og Cordillacs sensualistiske Lære har nu gjort Mennesket som er «en Intelligents, betjent af Organer» til et Dyr, et blot Naturvæsen. Den almindelige samfundsopløsende Aandsretning er trængt ind i Huslivet og istedenfor det Forhold, som der i ældre Tid fandt Sted mellem Forældre og Børn: Autoritet og Underkastelse, har Insubordinationen indsneget sig i de unge Hjerter og Lighedsideer i de unge Hjerner, saa at Børnene betragte sig som Forældrenes Lige, ja endog tillade sig at kalde dem Du. Forældrene, som paa deres Side have Bevidstheden om deres Svaghed, vove ikke mere at være Herrer, men aspirere til at være deres

Børns «Venner eller «Fortrolige», altfor ofte deres Medskyldige. Den blødagtige Betragtning af Livet afspeiler sig i en ligesaa blødagtig Betragtning af Døden. Man har foreslaaet at danne Vaser af Glas eller Porcelain til Opbevaring af sine Forældres Aske og — o Rædsel! — en Politiordonnants har tilladt en Moder paa Hedningevis at brænde sin Datters Lig. Overalt har man foreslaaet og i nogle Stater gjennemført Afskaffelsen af Dødsstraffen, dette Klenodie, «dette første Middel til Samfundets Bevarelse» (ce premier moyen de conservation de la société). Man har seet Regjeringer blive grebne af «den pludselige Mani, som kaldes Philanthropien». De saakaldte Naturvidenskaber — «saakaldt» er godt —, der hellere burde hedde de materielle Videnskaber, da de kun handle om Legemverdenen, fortrænge de høiere, de aandelige Videnskaber, især den gamle Tids «høie Metaphysik». I Poesien har den spøgende og lystige Genre afløst den heroiske Tragoedie. I Romanerne, der saa tydeligt afspeile en Tidsalders Charakter, ofredes tidligere regelmæssigt Kjærligheden for Pligten [som i «Kjærlighed uden Strømper»]. Nu er det omvendt, og Rousseau har skrevet den Roman, «som mest af alle har forvildet Kvindernes Phantasi og fordærvet deres Hjerter», nemlig «Den nye Héloïse». Endog i Havekunsten har Autoritetsprincipet tabt sig: «De engelske Havers

landlige og raa Natur har afløst den pragtfulde Symmetri i Le Nôtres Anlæg.»

Imod alle disse oprørende Frygteligheder er det nu, at Bonald retter sit svære Artilleri. Imod alle disse Forsøg paa at opløse Samfundet er det, at han stiller sit Forsøg paa at frelse Samfundet. Og der er her eet Hovedpunkt, som det gjælder om at erobre. Samfundet hviler paa Ægteskabet, staaer og falder med det. Revolutionen har tilladt Skilsmisse. Men hvor Skilsmisse er mulig, der er Ægteskabet ikke mere til. Det gjælder da om med een stor Kraftanstrengelse at faae Skilsmisseretten ophævet. Denne Anstrengelse lykkedes ham kun altfor godt.

Lad os da høre Bonalds egen Theori. Den er værd at lære at kjende. Er hans Philosophi saare mager, saa er den saa meget mere curiøs.

En udviklet Fornuft, siger Bonald, begriber alle Væsener og deres Forhold under disse tre almindelige Ideer: Aarsag, Middel og Virkning, de mest abstracte, Fornuften kan opfatte. De ligge til Grund for enhver Dom og danne Grundvolden for al social Orden. Ethvert Samfund bestaaer saaledes af tre fra hverandre adskilte Personer, som man kan betegne som de sociale Personer. Fornuften seer i Gud, som vil, den første Aarsag, i Mennesket som udfører denne Villie Midlet, Ministeren, Formidleren, og i den Tingenes Orden som kaldes Samfundet Virk-

ningen, der resulterer af Guds Villie og Menneskets Virksomhed. Denne Fornuft raader efter Bonalds Anskuelse kun i Katholicismen. Han siger: «Religionen, som stiller Gud i Spidsen for Samfundet, giver Mennesket en høi Idee om den menneskelige Værdighed og en dyb Følelse af Menneskets Uafhængighed, medens Philosophien, som overalt stiller Mennesket høiest, stadigt kryber for Fødderne af et eller andet Idol, i Asien for Muhameds Fødder, i Europa for Luthers, Rousseaus eller Voltaires (Le divorce 42).

Man seer, at Luther af Bonald uden videre stilles sammen med Antichristne som Muhamed eller Voltaire. Dette er et staaende Træk i den hele Periode, ligesom det, at Protestantisme og Usædelighed slaaes sammen. Naar De Maistre taler om Reformationen, fortæller han med den alvorligste Mine, at det halve Europa har skiftet Religion for at en Libertiner af en Munk kunde gifte sig med en Nonne. I sin «Théorie du pouvoir» (II 305) siger Bonald: «En hidsig og sandselig Munk havde reformeret Religionen i Tydskland, en vellystig og grusom Fyrste reformerede den i England... Charakteristisk er det, at Reformen blev beskyttet i Tydskland af Landgreven af Hessen, der endnu medens hans Hustru levede vilde gifte sig med Margrethe af Saale, i England af Henrik den 8de, der vilde skilles fra Catharina af Aragonien for at ægte Anna

Boleyn, og i Frankrig af Margrethe af Navarra, en Fyrstinde af mere end tvivlsomme Sæder. Saaledes gik Occidenten til Grunde ved Skilsmisse, som Orienten ved Polygami.» I sin engelske Litteraturhistorie*) siger Chateaubriand om Luthers Ægteskab: «Han giftede sig saavel for at give et godt Exempel som for at befrie sig for sine Anfægtelser. Den, som har overtraadt Reglerne, søger altid at trække de Svage efter sig og at dække sig med Mængden; thi ved det store Antals Samstemmen smigrer man sig med at bringe Andre til at troe paa Retfærdigheden og Rigtigheden af en Handling, der ofte kun var Resultatet af et Tilfælde eller en Lidenskab. Hellige Løfter bleve krænkede paa dobbelt Maade: Luther ægtede en Nonne.»

Hvad der gjør disse heftige Udfald mod Luther og Lutheranismen forstaaelige er, at man ligesom de tydske Romantikere med stor Klarhed indseer, at Protestantismen med nødvendig Consequents fører til den moderne Aandsretning, hvorfor man ræddes. Saaledes hedder det i Lamennais's «Essai sur l'indifférence»: «Man har nu erkjendt, at Kirken og dens Dogmer hvile paa Autoriteten som paa en urokkelig Klippe. Derfor er det, at den hele Mangfoldighed af Sekterere, der ere uenige om alle øvrige Punkter, forene sig

*) Oeuvres Tome VI S. 75.

om at oversave denne alle Sandheders Grundpille. Lutheranere, Socinianere. Deister, Atheister ere de forskjellige Navne, som angive de successive Udviklingstrin af samme Lære; de forfølge alle med utrættelig Udholdenhed deres Angrebsplan mod Autoriteten.»

Den eneste ægte katholske Fornuft hos Bonald seer da overalt de tre sociale Personer: Magten, Ministeren og Undersaatten. De modtage i de forskjellige Samfundssphærer forskjellige Navne. I det religiøse Samfund kaldes de Gud, Præster og Troende, i det politiske Samfund Konge, Adel eller Embedsstand, Folk eller Menigmand: i det huslige Samfund kaldes de endelig Fader, Moder og Barn.

Den, som endnu ikke er fortrolig med Bonalds Maade at tænke paa, vil rimeligvis studse ved denne sidste Sammenstilling; men det er Bonald saa fuldkomment Alvor med at parallelisere Faderen med Magten, Moderen med Ministeriet og Barnet med Undersaatten, at han endog bruger den sidste Række af Betegnelser gjennemgaaende istedenfor den første; thi, siger han, Fader, Moder, Barn passe paa Dyrene saa vel som paa Menneskene, Benævnelsen Magt, Minister, Undersaat derimod udelukkende paa intelligente Væsener; desuden, siger han et andet Sted, maa man saavidt muligt stræbe at spiritualisere Mennesket og dets Forhold overfor de Bestræbelser, der fra

andre Sider gjøres for at materialisere Menneskelivet.

Han begrunder sin Lære med sine sædvanlige Formler. Manden og Kvinden, siger han, existere begge to; men de existere ikke paa samme Maade. De ligne hinanden, men de ere ikke Lige (semblables, men ikke égaux). Kjønnenes Forening er Grunden til deres Forskjel. Frembringelsen af et Menneske er Formaalet for deres Forening. Faderen er stærk, Barnet er svagt, Faderen activ, Barnet passivt. Moderen danner Mellemledet. Hvorfor? Jo, siger Bonald, Faderen er et bevidst Væsen og kan ikke blive Fader uden med sin Villie; Moderen kan derimod, selv med fuld Bevidsthed, blive Moder imod sin Villie [altsaa passivt]. Barnet har hverken Villien til at fødes eller Bevidsthed om, at det bliver født.

Det er da paa det modbydelige og tragiske Naturforhold, at Kvinden ufrivilligt kan blive Moder, at Bonald bygger sin oprørende Rangforordning mellem Kjønnene. Ja, han siger ordret (5te Udg. 71): «I denne Gradation af deres Forhold ligger alene Løsningen af Spørgsmaalet om Skilsmisse», nemlig at der ingen bør tilstedes.

Og var nu dette forblevet en afsindig Theori som saa mange andre forrykte Theorier, som intet Menneske falder paa at sætte i Værk, hvo vilde da indigneres herover! Men man tænke sig, at det er paa Grundlag af dette Skrift, at Ægte-

skabs- og Skilsmisselovene i Frankrig, de Love, der bestaae endnu den Dag idag, 12 Aar efter at Bogen udkom, bleve byggede. *) Dengang var, strax efter Bourbonernes Tilbagevenden, Bonalds Indflydelse saa uimodstaaelig, at den stupide og clericale Nationalforsamling med 225 Stemmer imod 11 afskaffede Skilsmissen.

Man kan da sige, fortsætter Bonald med Hensyn til Opdragelsen, at Faderen har eller er Magten til gjennem Moderen som Minister eller Middel at udøve den reproductive og opretholdende Handling, hvis Maal eller Undersaat Barnet er.

Forholdet mellem Mand og Kvinde i Ægteskabet bestemmes da simpelt saaledes: Manden er le pouvoir, Magten, Kvinden er le devoir, Pligten. Selve den hellige Skrift kalder jo Manden Kvindens Hoved eller Fornuft, Kvinden Mandens Hjælp eller Minister, og betegner Barnet som Undersaat, idet den altid indprenter det at være lydigt.

Kvinden ligner da Manden, som Manden ligner Gud. Manden er skabt i Guds Billede, men er ikke derfor hans Lige. Kvinden er skabt af Mandens Kjød og Blod, men er ham underordnet. Man seer, at Bonalds Theori stemmer med Mil-

---

*) Louis de Viel-Castel: Histoire de la Restauration Tome IV, 487.

tons i hans «Paradis».*) «Det huslige Samfund er et Samfund, hvor Manden medbringer Styrkens beskyttende Evne, Kvinden Svaghedens Fornødenheder, han Magten, hun Pligten.» Saaledes forvrænger Bonald Paulus's Lære, der for sin Tid var det mægtigste og beundringsværdigste Fremskridt i Retning af Kvindens Frigjørelse.

Hvad er da for Bonald Ægteskabet? Ægteskabet er den Forpligtelse, som to Personer af forskjelligt Kjøn paatage sig til at stifte Samfund, et Samfund, som kaldes Familie. Det er dette, som skiller Ægteskabet fra ethvert andet Samliv mellem Mand og Kvinde. Med dyb Indignation omtaler Bonald det vittige Ord af Condorcet, at hvis Menneskene have nogen Forpligtelse mod de Væsener, som endnu ikke ere til, saa kan det ikke være den at skjænke dem Existents. Tvertimod! Ægteskabet bestaaer netop, for at Slægten kan vare ved. Heraf tør man efter Bonalds Anskuelse dog ingenlunde slutte, at et barnløst Ægteskab, et saadant, der altsaa synes at have forfeilet sin Bestemmelse, tør opløses; thi, siger han, idet man hæver det første Ægteskab for at slutte et andet, bliver Frembringelsen af Børn umulig i det første Ægteskab, uden derfor at blive sikker i det andet. Saalænge

---

*) „He for God only, she for God in him." Paradise lost IV.

Mand og Hustru ikke have Børn, er der dog en Mulighed for at de kunne komme, og da Ægteskabet kun er grundet for de Børns Skyld, som kunne komme, er der ingen Grund til at hæve det. Ægteskabet er for Bonald det eventuelle Samfund, hvortil Familien som det actuelle Samfund svarer: «Ægteskabets Formaal, lærer han, er ikke Ægtefællernes Lykke.» Hvilket er da dette Formaal? Ægteskabet, svarer han, er til for Samfundets Skyld. Religionen og Staten have i Ægteskabet kun de Pligter for Øie, som det paalægger. Men naar Ægteskabet nu er til for Samfundets Skyld, hvad er da Samfundets Formaal? Enhver vil indrømme, at man maa brænde efter at faae dette Spørgsmaal besvaret. Hvad svarer da Bonald? Han svarer med en conservativ Clericals hele rolige Fripostighed: Samfundets Formaal er dets egen Bevarelse.*)

Hvilken Lære for alle de Tilhængere af Nyttephilosophien, der naivt bilde sig ind, at Samfundets Formaal er dets Medlemmers Lykke og som ligesaa barnligt have levet i den Illusion, at Institutioner overhovedet ere til for Individernes Skyld, at Ægtefællerne f. Ex. ikke ere til for Ægteskabets Skyld, men Ægteskabet omvendt for

---

*) La société a pour parvenir à sa fin, *qui est sa conservation,* des lois. S. 107.

Ægtefællernes Skyld, og som drage alle Consequentser af denne Tanke!

Idet Hensynet til Børnene opstilles som det absolute, viser Polygami, Forstødelse af Hustruen og Skilsmisse sig for Bonald som lige forkastelige. Han bemærker ogsaa, at Indførelsen af Polygami og Indførelsen af Skilsmisse synes at skulle følges ad, siden Luther, — denne Anecdote gaaer igjen i ethvert Bind fra Restaurations tiden — der tillod Skilsmisse, ogsaa, om end i dybeste Hemmelighed, tillod Landgreven af Hessen Polygami (p. 195). Han har, siger han, ikke mere tilovers for det successive Flerkoneri end for det samtidige og glemmer, at denne Indvending lige saa godt gjælder om Indgaaelse af et nyt Ægteskab efter den ene af Ægtefællernes Død som om nyt Ægteskab efter Skilsmisse. Overalt, siger han, hvor Skilsmisse er tilladt og hvor en Kvinde altsaa i enhver Mandsperson kan see en mulig Ægtemand, ere Kvinderne uden Kydskhed eller idetmindste uden Blu. Han anfører England som Exempel — England. Tilstanden i England, hvor Skilsmisse i visse Tilfælde er tilladt, sammenligner han med Tilstandene hos visse vilde Folkeslag, hvor Ægtemanden lader sin Kones Medskyldige, naar han overrasker ham, betale sig et stegt Svin, som de saa alle tre fortære sammen. Overhovedet er England med sine forholdsvis liberale Institutioner saavel for ham som

for Lamennais det sande bête noire. Lamennais siger f. Ex. om England, at man ingensteds finder en Befolkning, der er saa sløvet, saa blottet for moralsk Sands, saa fremmed for de intellectuelle Ideer og for Alt, hvad der opløfter Sindet og adler Menneskets Existents. *)

Alt dette er Overdrivelser uden Sandhed og uden Logik. Men det, hvori der baade er Logik og Sandhed og det, for hvis Skyld jeg fremdrager disse Enkeltheder, det er Bonalds Opfattelse af Ægteskabsspørgsmaalets inderlige Sammenhæng med det hele politiske Spørgsmaal. Han indseer, at Republiken eller Demokratiet (thi han er saa forbitret paa Republiken, at han udtrykkeligt vægrer sig ved at ville bruge dette Ord) nødvendigvis maatte føre til Ægteskabets Opløselighed.

Han siger: «Skilsmissen blev decreteret 1792 og forundrede Ingen, fordi den var en uundgaaelig og længe forudseet Consequents af det Nedbrydelsessystem, som man paa hin Tid med saa megen Lidenskab fulgte, men nutildags, da man vil gjenopbygge, nu træder Skilsmissen som Princip ind i Samfundsbygningen og ryster denne Bygning helt ned i dens Grund. Skilsmissen stod i Harmoni med det Demokrati, der har hersket altfor længe i Frankrig under forskjellige

*) Progrès de la révolution et de la guerre contre l'église p. 35.

Navne og Former. Saavel den huslige som den offentlige Magt var overgivet til Undersaatternes Lidenskaber, der var Uorden i Familien og Uorden i Staten; der var Lighed og Analogi mellem de to Uordener. Men det seer Enhver, at Skilsmissen staaer i directe Strid med Aanden i det arvelige og uopløselige Monarchi. Beholde vi Skilsmisse, have vi Orden i Staten og Uorden i Familien, Uopløselighed hist, Opløselighed her, altsaa ingen Harmoni. Fra den Side, til hvilken Mennesket hælder, maa Loven reise det iveiret, og den maa nutildags forbyde opløste Naturer Opløsning som forhen halvvilde Barbarer Blodhævn.»

Saaledes lykkes det Bonald ud fra sit legitimistiske Statsprincip at gjennemføre sin Ægteskabstheori. Han slutter, at Skilsmisse absolut bør forbydes, og at den blotte Separation uden Tilladelse til nyt Ægteskab tilstrækkeligt bøder paa alle de Ulemper, der kunne følge af disharmoniske Forbindelser. Da disse Bonalds Ideer fik Lovskraft, opstod i Frankrig den Tilstand, som hersker endnu den Dag idag og som har gjort det franske Ægteskab til en Spot for hele Jorden, en Tilstand, som f. Ex. umuliggjør det for den unge Pige, i det Tilfælde, at hendes Brudgom paa Bryllupsdagen absenterer sig med hele hendes Medgift, nogensinde at kunne blive gift paany eller faae legitime Børn; medens Loven har fundet formildende

Omstændigheder hos Mordbrændere og Drabsmænd, og man, naar de have ført sig vel op et vist Antal Aar, kan give dem fuldstændig Frihed, har den bedragne unge Pige ikke efter Bonalds Theori og Frankrigs Love det Haab om Frihed som den, der har brændt en Familie inde eller slaaet sin Fader ihjel.

I Conventets Project til en Civilret hed det:

Ægteskabet tilhører Friheden, det vil sige Samvittigheden.

Det opretter en Association, hvor Mand og Kvinde staae paa lige Fod.

Ægtefællerne regulere frit Betingelserne for deres Forbindelse.

Ægtefællerne have eller udøve lige Ret med Hensyn til Bestyrelsen af deres Eiendom.

Skilsmisse finder Sted efter begge Ægtefællernes eller efter den ene af Ægtefællernes Ønske.

Loven forbyder at stipulere nogensomhelst Indskrænkning i Retten til at skilles.

Det synes, som om den store Skilsmissefrihed, der saaledes pludseligt blev givet, ligesom al anden pludseligt erhvervet Frihed, i Begyndelsen blev misbrugt, og at man f. Ex. med stor Letsindighed og uden synderligt Hensyn til Børnene gav efter for flygtige Tilbøieligheder, der hverken have den Ret eller den Værdighed, som virkelig Kjærlighed har. Analoge Phænomener sees overalt i Historien, hvor Lænker brydes. Men

dette var nok for dem, der som Bonald ingen Tro havde til Friheden og ikke troede paa anden moraliserende Magt end Tvangen, til at føre Alt tilbage til den traditionelle Tilstand. Hvad kan være mere vist, end at Idealet, som aldrig vil glemmes og som undertiden naaes, er, at to Mennesker, der leve forbundne, elske hinanden til Døden, ja med en Elskov, som varer udover Døden, men dette Ideal er Følgen af et rigtigt og lykkeligt Valg, ikke af Tvangsforholdsregler. Paaskuddet til disse var naturligvis Hensynet til Børnene, og angaaende dette Punkt har Bonald sammentrængt sin Theori i denne slaaende og udmærket velskrevne Sætning: «Da den ægteskabelige Forbindelse gjælder tre Personer, Fader, Moder og Barn, kan den ikke ophæves, fordi de to ere enige derom. Da Barnet er umyndigt, saa repræsenterer overfor Ægtefællerne Samfundet Barnet og nedlægger som Barnets Repræsentant sin Indsigelse mod Ægteskabets Opløselighed.» Enhver seer let, at denne Argumentation for det Første betragter det som givet, at Ægteskabets Opretholdelse for enhver Pris ubetinget er det, som tjener Barnet bedst, hvad selvfølgelig er alt andet end givet, for det Andet gjør Hensynet til Barnet til det absolute og altafgjørende, hvad selvfølgelig er et kun ud fra Autoritetsprincipets Fornuften proscriberende Standpunkt muligt Postulat, for det Tredie kun tager Hensyn til det inden-

for Ægteskab fødte Barn og betragter de øvrige som ikke-existerende, medens en af den traditionelle Ordnings sørgeligste Consequentser netop er, at ikke alle Børn staae med lige Rettigheder overfor deres Forældre og derved overfor Samfundet. Bonalds Samfundsordning, der tager Hensynet til Barnet som det absolute, har i vore Dage ført til, at mere end 2 Millioner 800,000 Franskmænd som uægte Børn fødes i en uforskyldt Ulighed overfor Forældrene, der i Frankrig er endnu større end andensteds.

Dog, hvor inconsequent end i Enkeltheder Bonalds Theori kan være, den er værdifuld, ja kostbar som en i alle Grundtræk consequent Gjennemførelse af Autoritetsprincipet paa Familiens Omraade. Han har, hvad de Halvliberale aldrig have, et klart og gjennemtrængende Blik for Sammenhængen mellem Revolutionens politiske og dens sociale Principer, han kunde aldrig, som de, hvis Princip er Vrøvlet, skille de første fra de sidste og oversee, at den traditionelle Opfattelse af Ægteskabet, som man tildels endnu nutildags bevarer, hænger paa det Nøieste sammen med den traditionelle Opfattelse af Staten, som man nutildags har forladt. Sammenhængen kommer frem overalt, hvor Spørgsmaalet discuteres. Da Abolitionisterne i Amerika fremsatte deres Theorier, forsvarede Slaveeierne sig med, at hvad der fandt Sted i Slaveforholdet i ingen

Henseende var principielt forskjelligt fra hvad der fandt Sted i Familien og Ægteskabet. Man seer ogsaa, at der har fundet lige saa megen tom Declamation Sted imod Ret til Skilsmisse overhovedet som der nutildags vilde finde Sted imod udvidet Skilsmissefrihed eller overhovedet mod en forandret Opfattelse af hvad der gjør Ægteskabet helligt og værdifuldt.

Overfor Autoritetsprincipet staaer paa dette Omraade som paa alle andre Frihedsprincipet i dets forskjellige Former som Liberalisme og Socialisme. Hvis vi lade de socialistiske Theorier, der senere ville møde os hos Saint-Simonisterne, helt ude af Betragtning, saa staaer overfor Autoritetsprincipet her den liberale Theori med sit Princip Individualismen, som det er bleven udviklet af engelske og franske, men især af amerikanske Tænkere. Det er dette Princip, der ligger til Grund for Conventets ovenanførte Project. Grundtanken er den, at ikke Familien, som det almindeligt siges, men Individet er Samfundets Grundpille og at Individet er souveraint. Istedenfor den legitimistiske Theori om Guds Souverainitet og den tvetydige Lære om Folkesouverainiteten træder Læren om Individets Souverainitet. (Denne Terminus er først bleven brugt af Amerikaneren Samuel Warren, af hvem jeg til min Overraskelse seer at selv John Stuart Mill har

laant den). *) Individets Souverainitet sikrer, som Ordet siger, ethvert Menneskes absolute Frihed, forbyder Enhver at tilrane sig nogetsomhelst Herredømme eller nogensomhelst Control over nogen Anden. Tilhængerne af denne Lære sige: Enten Formynderskab over Individet, det vil sige Censur over Pressen, Politiorganisation af Husspioner, Passystem, Tariffer, Forhindring af Skilsmisse, Love, som regulere Mænds og Kvinders Følelsesliv og det hele System af vilkaarlig Tvang udøvet paa Individets Frihed, eller Individets Souverainitet ɔ: Pressefrihed, Talefrihed, Reisefrihed, Frihandel, Frihed i Forskning og Følelsernes Frihed. Fra dette Synspunkt er det eneste mulige Forsvar for en Friheden indskrænkende Lov det, at en foreløbig paatvungen Ordning kun er den nærmeste Vei til en mere fuldkommen Ordning med fuldstændig Frihed; thi Frihed er Individualismens Ideal. Mændene af denne Skole betragte Statens Indblanding i Individernes Følelsesforhold som uberettiget; de hævde, at det lovlige Baand, der sammentvinger to Væsener af forskjelligt Kjøn, er enten overflødigt — ifald det er deres eget Ønske at blive sammen — eller oprørende — ifald det omvendt ikke er deres Ønske. De finde, at Samfundet begaaer en frygtelig Uret imod Individer, af hvilke det

*) Mill: Autobiography 256.

ene afskyer det andet, ifald det bringer dem til at forblive sammen og faae Børn af den Enes Attraa og den Andens Afsky. De finde det oprørende, at Samfundet tvinger en Kvinde til mod sit Ønske at føde en Drukkenbolt et Barn, et Barn der fra det Øieblik af, det vaagner til Liv, besidder sin Faders fordærvede Drifter og Lyster. De tage da ligesaa meget Hensyn til de endnu ufødte Børn som Bonald til de fødte; de see ikke som han et Bevis paa Kvindens Ufuldkommenhed, men et Bevis paa Samfundsordenens Raahed deri, at Kvinden mod sin Villie kan blive Moder. De hævde i Kraft af det Afhængighedsforhold, hvori alle Livssphærer staae til hverandre, Usandsynligheden af, at et eneste Omraade af Menneskelivet skulde findes at være fuldstændig rigtig ordnet paa det traditionelle Fundament, medens alle andre Omraaders Ordning er bleven fundet fuldstændig forkert og derfor bleven forandret fra øverst til nederst i de sidste hundrede Aar. Dette er den Argumentation, der hyppigst anvendes af Mændene af denne Skole. *) Det er i dette som i mange andre Tilfælde tvivlsomt, hvorvidt den rene Liberalisme anviser den rette Vei til Maalet. Jeg charakteriserer her kun Principet som Modstykke

*) Se f. Ex. Stephan Pearl Andrews: Love, marriage and divorce. New York. Smlgn. ogsaa Émile de Girardin: L'homme et la femme.

til Autoritetens. Intet er mig fjernere end i en historisk Skildring at forsøge paa selv at opstille en Theori. Hvad jeg selv personligt vil hævde, det er paa dette som paa alle andre Punkter kun Forskningens ubetingede Frihed.

Hvis en Tænker i et katholsk Land udtaler sig frit om Messen eller om andre af Kirkens Ceremonier, bliver han i Reglen betegnet som en Spotter af Religionen i Almindelighed eller vel endog som Atheist. Den Rettroende mener nemlig, at «Religionen» bestaaer i eller idetmindste kun kan bestaae sammen med visse bestemte Ceremonier, med hvilke den i hans Bevidsthed altid har været associeret. Han aner ikke, at Angriberen har en meget høiere og renere Opfattelse af Religionens Idee end han selv. Hvorfor ikke? Fordi han har bemærket, at de, hvem han hidtil har seet vise mindst Agtelse for den ydre Cultus, hvortil han selv er knyttet, vare uordentlige og usædelige Mennesker, som næsten vare istand til enhver Forbrydelse. Han drager nu for tidligt heraf en almindelig Slutning om alle dem, der ikke anerkjende Kirkens Cultus og Præster, og da han altsaa ikke er udviklet nok til at skjelne de forskjellige Klasser af Angribere fra hinanden, slaaer han den religiøse Philosoph og Enthousiast i Hartkorn med det almindelige Slæng af gudsforgaaene Kroppe. Han sammenblander den, der staaer over ham, med dem, der

staae under ham. Ganske saaledes gaaer det til, naar Talen er om den traditionelle Opfattelse af Forholdet mellem Mand og Kvinde. Ordningen af dette Forhold i et vist bestemt Land til en vis bestemt Tid er ikke mere Ægteskabet, end Katholicismen i Spanien i det 17de Aarhundrede er Religionen. Nogle staae under Ægteskabsinstitutionen som den er, Andre staae over den, medens Flertallet i de civiliserede Lande befinder sig aldeles i Niveau med denne Institution som den er, bearbeider den offentlige Mening i Overensstemmelse med deres Synsmaade, og slaaer begge Grupper af Anderledestænkende sammen til en, der saa prisgives til den almindelige Foragt.

Det Samme som leder til Autoritetsprincipets Opstilling paa Religionens og Statens Omraader, foranlediger ogsaa dets Opstilling med Hensyn til Ordningen af Forholdet mellem Kjønnene.

Feilslutningen i religiøs Henseende bestaaer i den Antagelse, at Kirken, fordi den gjennem Aarhundreder har havt et civilisatorisk Kald, er af væsentlig Betydning for Existentsen af ophøiede Følelser og Tanker eller at Kjærligheden til aandelige Sandheder ikke er Mennesket naturlig og tiltager med Menneskehedens hele Udvikling, men at den maa bringes ind i dem og vedligeholdes i dem ved en stadig Virksomhed af Biskopper og Præster, Kirker, Kirkeforsamlinger o. s. v.

Med Hensyn til Forholdet mellem Mand og Kvinde er den tilsvarende Taabelighed den at mene, at Menneskene ikke af Naturen elske Orden og Harmoni i dette Forhold og i des høiere Grad, jo mere udviklede og fintfølende de ere. at Mændene ikke af Naturen elske deres egne Børn og deres Børns Moder, ikke af Naturen nære Agtelse for det andet Kjøn og for sædelig Renhed, men at alle disse Dyder og Egenskaber først maa fabrikeres, dernæst bevares i den menneskelige Sjæl gjennem Lovgivning, og det medens Lovene mærkeligt nok kun frembringes ved den forenede Virksomhed af alle disse Individer, som tagne hver for sig antages blottede for alle disse Egenskaber og Dyder. Nei i den Grad er det Modsatte Sandheden, at det kun er Kjærligheden til alle disse samme Dyder og Goder, som bringer Menneskene til, ofte pinligt nok, med Taalmodighed at udholde og underkaste sig alle de kunstige Ordninger og Systemer, hvorunder de sukke, fordi de fra Barnsben af have lært, at en Ordning som den givne var den eneste Sikkerhed for Opretholdelsen af de Dyder og Goder, de have for Øie.

Da som Følge heraf ethvert Studium af Naturen og den menneskelige Sjæl trænges tilbage eller umuliggjøres, opdrættes Sindene til uden Prøvelse eller Undersøgelse at antage det for sandt. der støtter sig paa Tradition eller Autori-

tet. medens Autoritetsprincipets Modstandere beskyldes for at ville og begunstige Usædelighed.

Hvis man var gaaet ud paa at finde det mest fornedrende og fordummende Princip af alle Principer paa Jorden, havde man ikke kunnet komme til noget andet end Autoritetsprincipet.

Autoritetsprincipet leder consequent til saadanne Sætninger som: Ægteskabet er til for Samfundets Skyld og Samfundets Formaal er at bevare sig selv — eller med en lidt forskjellig Nuance: Ægteskabet i dets traditionelle Form er helligt, fordi det er uundværligt til Bevaring af sædelig Renhed. Og hvori bestaaer sædelig Renhed? i Overholdelse af Ægteskabet i dets traditionelle Form.

Ad den Vei kommer man ikke længer. Man gaaer i en Ring og staaer stedse stille paa samme Plet.

Hvis Autoritetsprincipets Modstandere derimod sige: Samfundets Formaal er dets Medlemmers høieste Lykke, Ægteskabets Formaal er Familiens Vel, saa er Undersøgelsen givet fri med Hensyn til, hvad dette Vel og denne høieste Lykke er. Og dersom de videre sige: Sædelig Renhed bestaaer i den Art Forhold mellem Væsener af forskjelligt Kjøn, som i høiest Grad bidrager til begges gjensidige Vel og Lyksalighed, hvis de fjerneste Resultater af denne Forbindelse lige saa vel som de umiddelbare tages i

Betragtning», og ifald denne Definition antages eller prøves, saa see vi Horizonten aaben for os og Marken fri til ny radical og videnskabelig Forskning, saavel physiologisk som psychologisk og økonomisk i et Omfang, som Verden ikke før har kjendt den.

Orden og Harmoni! det er Stikordene hos Autoritetsprincipets Forfægtere. Visselig Orden og Harmoni! Men hvad Verden nu har at lære og hvad den vil lære, selv om det skulde tage Aarhundreder, det er at Orden og Harmoni er Videnskabens Værk og aldrig er eller kan være et Værk af vilkaarlig Lovgivning eller en paa Tradition og Autoritet støttet Criminalcodex og offentlig Mening. Der gives ingen anden Ordning og Orden af Samfundet end den, som beroer paa videnskabelig Indsigt i Menneskets Organisation. Alle Samfund, Familiens saa vel som Statens, ere til ikke for deres egen men for Individernes Skyld, for at Individerne kunne opnaae visse store Formaal og Goder. Saadanne Formaal ere sædelig Renhed, Børnenes Opdragelse, Kvindens Beskyttelse. Dersom nu disse Formaal kun kunne naaes ad den Vei, som Autoritetsprincipet anviser, ja da bør Frihed paa disse Omraader selvfølgelig, i Modsætning til hvad den paa saa mange andre Omraader ansees for, betragtes som en Forbandelse, udryddes og forfølges. Hvis disse Formaal derimod muligvis kunne naaes ad

andre Veie, muligvis bedre kunne naaes ad andre Veie — og at negte en saadan Mulighed er svært —, hvis de endelig maaskee saa godt som slet ikke ere naaede ad den traditionelle Vei, da bør en af alle Hensyn uindskrænket, fri Undersøgelse finde Sted uden ringeste Menneskefrygt for nogen Autoritet. Hvad jeg for min Del vil constatere er kun det, at Autoritetsprincipet som saadant, der spærrer Veien for enhver Discussion, er det sletteste, det dummeste, det mest nedværdigende af alle og har dømt sig selv. Den, der ved at forhaane eller forbyde den frie Undersøgelse paa nogetsomhelst socialt Omraade, er Aarsag i — som han upaatvivlelig bliver — at en eller anden for hans Medmennesker nyttig Hypothese — om saa blot en eneste — ikke vover sig frem for Dagens Lys eller ikke bliver prøvet overfor Virkeligheden, er en Forbryder, for hvem den strengeste Straf, ifald der var Ret og Retfærdighed i Verden, ikke vilde findes for haard. Desværre er rigtignok Majoriteten af alle civiliserede Mennesker Forbrydere af denne Art, saa at Udsigten til at faae dem straffet visselig er ringe.

Bonald var en saadan Forbryder. Hans ydre Livsvilkaar vare imidlertid ikke af den Art, at man kan see noget Spor af Eumenidernes Forfølgelse under hans Livsbane. Han fødtes i Aaret 1754 og døde først i 1840 mæt af Hæder og Dage; han var først Militær, giftede sig

tidligt, blev saa valgt til Præsident for Administrationen i Departementet Aveyron: han indgav sin Dimission, da Ludvig den 16de saa sig nødsaget til at stadfæste Geistlighedens civile Constitution, og emigrerede saa 1791. Da han i Heidelberg havde skrevet sin «Magtens Theori», blev næsten hele Oplaget tilintetgjort af Directoriets Politi. Et enkelt Exemplar, som han havde sendt til Bonaparte, naaede lykkeligvis for Forfatteren dog til sin Bestemmelse og var Skyld i, at denne strøg ham af Emigrantlisten.

Han havde ikke for Intet lært Verden, at enhver Revolution begyndes af Undersaatten, men endes af Magten, opstaaer paa Grund af, at Autoriteten har været svag og har givet efter, og ender derved, at Autoriteten kommer til Kræfter igjen. Han havde vist, at alle Uroligheder kun styrke Magten, og spaaet, at Revolutionen, som begyndte med Erklæringen af Menneskerettighederne, vilde ende med Erklæringen af Guds Rettigheder. Da Bonaparte nu netop erklærede disse ved Concordatet, naaede Bonald snart en anseet Stilling. Han vedblev vel kun at sværme for og drømme om Bourbonerne, men valgte foreløbig at hengive sig til disse Drømme i en Ansættelse, som Keiseren gav ham. Han blev conseiller tutélaire ved Universitetet med 12000 francs om Aaret for Intet at gjøre. Chateaubriand anmelder hans Bøger med dyb Beundring, De Maistre skriver

til ham efter Offentliggjørelsen af hans «Recherches philosophiques»: «Er det fatteligt, at Naturen har moret sig med at udspænde to Strenge, der samstemme saa fuldstændigt som Deres Aand og min. Hvis man nogensinde trykker visse Sager, vil De finde næsten samme Udtryk, De selv har brugt, og dog har jeg visselig Intet forandret.» De vare skabte til at forstaae hinanden. Hvilken Anseelse Bonald var i Besiddelse af, seer man f. Ex. af det rørende Brev. Napoleons Broder, Ludvig af Holland, skrev til ham for at bønfalde ham om at opdrage hans ældste Søn. Han skildrer heri først, hvor syg han selv bestandig er, hvor høit han elsker sin Søn, hvor stærkt denne trænger til at dannes af en Mand i dette Ords fulde Betydning for selv at blive en Mand. Saa siger han: «Efter at have søgt overalt, har jeg, skjøndt jeg ikke kjender Dem personligt, tænkt, at De er en af de Mænd, som jeg agter høiest. De vil da tilgive mig, at jeg nu, da jeg har at vælge En, hvem jeg agter at betroe Mere end mit Liv, henvender mig til Dem. Hvis den Lykke, som De uden Tvivl nyder i et fredeligt Hjem, ikke har gjort Dem ufølsom for hvad Godt De kan udrette, jeg siger ikke mod mig, et Individ, men mod et helt Folk, der er endnu mere agtværdigt end ulykkeligt, og det vil sige meget — saa tag imod at være Opdrager for min Søn.» Og

han slutter i samme Tone med at forsvare sig imod de Bagvadskelser af ham, som han tænker kunde være komne Bonald for Øre. Med saadan Ydmyghed nærmede en Konge sig denne Mand — og forgjæves, han afslog Opfordringen.

Et andet endnu mere paafaldende Træk viser, hvilken Indflydelse og Vægt man dengang tillagde saa despotisk sindede Autoritetens Mænd som ham. En Dag modtog Bonald en Billet med Anmodning om at indfinde sig hos Cardinal Maury. Denne var nu under Keiserdømmet blevet en anderledes mægtig Mand, end da han holdt Taler mod Jødernes Borgerrettigheder i Nationalforsamlingen. Da Bonald var ene med Cardinalen, rettede denne det Spørgsmaal til ham, hvad han vilde sige, ifald Keiseren lod ham anmode om at paatage sig Opdragelsen af Kongen af Rom. Et Øieblik stod Bonald forbauset over saa megen Ære; saa gav han, siger man, det afslaaende Svar: «Jeg tilstaaer, at hvis jeg nogensinde lærte ham at herske, saa skulde det før blive alle andre Steder end i Rom.» Under Restaurationen blev han da en af Hovedophavsmændene til, at Rom og dets Aand: Autoritetsprincipet kom til at herske istedenfor til at blive behersket. Han havde hele sit Liv igjennem bekjæmpet Pressefriheden. Han endte med at faae hele Censuren under sig.

V.

Der fandtes i Frankrig under Keiserdømmet ingen Poesi. Napoleon var Tidens eneste Digter. Rækken af hans Krige og Seirvindinger var een stor Iliade, Felttoget til Rusland en gigantisk Tragoedie, hvormed ingen, der var udarbeidet ved en Pult, kunde maale sig. Allerede under Revolutionen var af beslægtede Aarsager Poesien forsvunden. Enkelte Digtere skreve vel endnu Tragoedier i den gamle Stil, kun at de havde forvandlet Voltaires philosophiske Tragoedie til en politisk og toge Roms og Grækenlands Republiker til Indtægt for den nye franske Republik, der fandt Forbillederne til sine Helte i hvad man kaldte Roms og Athens Sansculotter; men den Interesse, der knyttede sig til Skuespillene, var ringe i Sammenligning med den, som Nationalforsamlingens og Conventets store Dramer frembød. Som i Oldtiden Gladiatorkampene tilintetgjorde Interessen for de Skuespil, i hvilke Ingen virkelig blev dræbt, saaledes bleve Slutningsscenerne af Conventets Debatter, i hvilke de Overvundne førtes bort til Skafottet, frygtelige Concurrenter med Tragoediernes femte Akt. Melpomenes Dolk kunde i Længden ikke rivalisere i Interesse med Guillotinen. Hvem kunde poetisk fremkalde en Sindsbevægelse, der svarede til den, som Tilskuerne følte ved Kongens og

Dronningens Anklagelse, Domfældelse og Død, hvem kunde paa Scenen spinde en Intrigue, der var knyttet saa godt som Robespierres og Dantons mod Vergniaud og Gironden, eller som Contrarevolutionens mod Robespierre! Man har Vidnesbyrd om, at de Samtidige havde denne Følelse. Shakspeares navnkundige Oversætter Ducis skriver til en Ven, der opfordrede ham til at arbeide for Theatret: «Hvad taler Du til mig om Tragoedier! Tragoedien er rundt om ude paa Ga den. Saasnart jeg sætter Foden udenfor min Dør, gaaer jeg i Blod indtil Anklerne.» At der ikke laa nogen Overdrivelse i disse Ord, viser et Brev fra Chaumette, som i 1793 sendes til Øvrigheden i Paris, hvori der særligt klages over, at Nærsynede bestandig vare udsatte for at træde i Menneskeblod.

Under Napoleon kom endnu den Omstændighed til, at man havde en Herre. Forsøgte en enkelt Skribent som Raynouard at fjerne sig en Smule fra de slagne Veie, blev han standset i sine Bestræbelser. Hans Stykke «Stænderne i Blois», der var bleven spilt i Saint-Cloud, blev ved udtrykkelig Ordre fra Keiseren selv forbudt i Paris. Kanonerne alene havde Ordet. Den Kanon, der plantet foran Invalidehotellet bestandig forkyndte Seir paa Seir, overdøvede alle andre Røster. Og alle ungdommeligt begeistrede Hjerter, alle de ildfulde Sjæle, der til andre

Tider vilde have givet sig Luft i Poesi, alle de, der følte hedest for Friheden og Revolutionens Ideer, strømmede nu til Fanerne og søgte ved at beruse sig i Krigshæder at glemme deres Længsel efter Frihed og Poesi. Som en sjælfuld Sang i et Værelse afbrydes og ophører, naar en uafbrudt Rumlen af svære Vogne ryster Gaden, saaledes sluktes det aandelige Liv. Et Par Anekdoter fra Keiserdømmets Tid skildre Larmen og Trykket. Man spurgte Metaphysikeren Sièyes: «Hvad tænker De i denne Tid?» Han svarede: «Jeg tænker ikke.» Man spurgte General Lafayette: «Hvad har De gjort for Deres Overbevisning under Keiserdømmet?» Han svarede: «Jeg blev staaende opreist.»

Kun enkelte Kunstarter lode sig inspirere af Epochen: Malerkunsten og Skuespilkunsten. Gérard malte Slaget ved Austerlitz, Gros de Pestbefængte i Jaffa, Slagene ved Abukir og ved Pyramiderne. Talma, der efter sit eget Udsagn en Aften, da han var sammen med Førerne for Girondinernes Parti, første Gang havde forstaaet og lært at spille Roms Republikanere, ikke som Drengene i den latinske Skole forestille sig dem, men som Mænd, Talma lærte af Napoleon at spille Cæsarer og Konger. Efter den bekjendte Tradition lod Bonaparte sig af Talma lære at indtage keiserlige Stillinger. Det Omvendte er Sandheden. Det var af Napoleon. at Talma

lærte den Myndighed i Optræden, den korte befalende Tone, de bydende Haandbevægelser, som han senere bragte paa Scenen. Under sin sidste Sygdom laa han endnu fortæret af Feber og halvt vanvittig og undersøgte i Speilet Sporene af Afsind og Rædsel paa sit Ansigt. «Jeg har dem her, raabte han og slog sig for Panden: hvis jeg igjen kommer til at spille, skal jeg gjøre det nøiagtigt saaledes, naar jeg forestiller Karl den 6te som gal.» Saa lidenskabeligt elskede han sin Kunst. Han reiste sig imidlertid aldrig mere, og med ham døde den eneste af Ordets Kunster, der under Keiserdømmet havde blomstret.

Kun een Afart af Litteraturen vinder en Indflydelse, som den aldrig før havde havt, den yngste af alle dens Arter, der hidtil ubetydelig snart bliver en Magt, nemlig Journalistiken. Det bekjendte Dagblad Journal des Débats bliver stiftet for at indlede Kampen mod Voltaire og give Tidens herskende Ideer et Organ. Man brugte alle Midler. Ganske som den Dag idag den clericale Presse i Frankrig betegner Voltaire som «den elendige Preusser», saaledes opsøgte man nu i Voltaires Breve de Steder, der kunde stemple ham som Landsforræder. Man fandt da i Brevene til Kongen af Preussen den platte Compliment: «Hver Gang jeg skriver til Deres Majestæt, skjælver jeg som vore Regimenter ved

Rossbach» og haabede ved Hjælp af slige Citater at hidse Seirherren ved Jena imod Philosopherne af denne Skole. Man gjorde ogsaa særligt gjældende, at efter Samtidiges Vidnesbyrd havde Hovedaarsagen til den franske Hærs Modløshed i Kampen mod Friedrich været den, at Officiererne nærede en Slags fanatisk Beundring for Kongen af Preussen, der gik saavidt, at de end ikke kunde tænke sig Muligheden af at slaae en Feltherre, der repræsenterede alle de Ideer, som besjælede dem selv. Istedenfor nu heraf at drage en Slutning til Fordel for hine Ideer, drog man tvertimod en ugunstig Slutning med Hensyn til de Personer, der som Voltaire havde udbredt dem i Frankrig, og stemplede dem som Landsforrædere. For at give en Idee om Bladets Tone, anfører jeg disse Ord af Hovedredacteuren: «Naar jeg siger det 18de Aarhundredes Philosophi, mener jeg Alt, hvad der er falskt i Lovgivning, Moral og Politik.» — Endnu et andet Organ var i den nykatholske Skoles Hænder, Mercure, der til Hovedredacteurer havde Chateaubriand og Bonald. Imod disse mægtige Organer forsøgte de Skribenter, der udgjorde Levningerne af det 18de Aarhundredes Armee en Kamp, men Tiden bragte dem ingen Medbør.

Som tidligere de kjæmpende Magters hele Iver var gaaet ud paa at vinde Publicum eller Folket for sig og deres Ideer, saaledes gik nu

under Despotiet alle Bestræbelser ud paa at vinde Magthaverens Person. Journal des Débats forsøgte at vinde Keiseren imod Philosophien. Philosopherne søgte at opbringe ham mod Journal des Débats. De Clericale pegede paa Philosopherne og sagde: «Tag dig iagt for de Mænd, der skrive saaledes. De ere Nedbrydere af Fag, de hade Dig, om saa blot fordi Du er Architekt, og ville nedbryde den Bygning, Du opfører.» Philosopherne hviskede ham fra den anden Side i Øret: «Veed Du, hvad de Mennesker i den anden Leir ville? De ville narre Dig til at opføre et Hus, hvis Nøgler de saa ville udbede sig til en anden. Ved at følge deres Raad arbeider Du hen imod at gjøre Dig selv overflødig. Hører Du ikke, at de bestandig raabe paa Orden. Snart vil Du være den eneste Uorden, som er tilbage i Frankrig. Man vil da tvinge Dig til at fortrække, som Architekten gaaer, naar Husets Herre tager sin Eiendom i Besiddelse.»

Det var utvivlsomt, som da ogsaa Fremtiden viste, Philosopherne, der her havde Ret. Tilhængerne af den nykatholske Skole vare og bleve inderligt knyttede til det gamle Dynasti. Deres Methode var den at rose Delille, fordi han var i Unaade, og Chateaubriand, som især siden Hertugen af Enghiens Drab indtog en fjendtlig Holdning imod Napoleon, kort at vikle det politiske Spørgsmaal ind i de litteraære Debatter. Man

priste Racine, men paa en saadan Maade, at det saaes, det var Ludvig d. 14de, man mente: man hudflettede Voltaire, men saaledes at man ramte det revolutionære Parti bag hans Ryg; man fremhævede Lyssiderne ved det gamle Regimente under Paaskud af at skrive Fortidens Historie, og beviste saa godt man kunde, at det hvilede paa Rettens og Retfærdighedens Principer under Paaskud af at give et Cursus i Philosophi.

Napoleon, der paa det Opmærksomste fulgte med Bladlitteraturen, tabte tilsidst Taalmodigheden. En Note er bleven os opbevaret, som blev tilstillet en af Napoleons Embedsmænd for at overgives til Keiserens Privatcorrespondent, Mercure's Udgiver Fiévée, hvori ethvert Ord er charakteristisk. Fremfor Alting er dog her Overgangen fra den upersonlige til den personlige Udtryksmaade interessant. Hvem der er Notens Forfatter, siges aldeles ikke i den: i Begyndelsen taler det ubestemte, anonyme Væsen, man kalder Regjeringen, pludseligt føler man, hvem der styrer Pennen, Løven viser sin Klo. Noten lyder: «Hr. de Lavalette skal gaae til Hr. Fiévée og sige til ham, at man læser Journal des Débats med mere Opmærksomhed end de andre Blade, da det har 10 Gange flere Abonnenter, og at man deri bemærker Artikler, skrevne i en for Bourbonerne aldeles gunstig Aand og følgelig med stor Ligegyldighed for Statens Vel; at man har besluttet

at undertrykke Alt, hvad der er altfor ildesindet i dette Blad; at Systemet er at vente med stor Langmodighed; at det imidlertid nu ikke er nok, at de ikke ere direkte fjendtlige; at man har Ret til at fordre, at de ere det herskende Dynasti helt hengivne og at de ikke tolerere men bekjæmpe Alt, hvad der kan give Bourbonerne Glands eller hidkalde Erindringer, der ere dem gunstige; at man imidlertid endnu ikke har taget et bestemt Parti; men at man er tilbøielig til at lade Journal des Débats vedblive at komme ud, hvis man forestiller mig Mænd, hvortil jeg kan have Tillid, og som jeg kan sætte i Spidsen for dette Blad.» Man seer hvorledes Forholdene udviklede sig. I Løbet af Keiserens Regjering trængtes Nykatholicismen mere og mere tilbage fra den Gunst og Bevaagenhed, hvorover den fra først af kunde glæde sig, og først under Bourbonerne triumpherede den absolut paany. Strax efter Napoleons Tronbestigelse skrive Chateaubriand, Bonald og De Maistre frit, Journal des Débats opmuntres til at føre sit Korstog mod det 18de Aarhundredes Philosophi, Paven besøger Napoleon i Paris, Geistligheden er hædret, Frayssinous præker frit. Henimod Keiserdømmets Ophør ere Førerne for det katholske Parti tvungne til at tie, Journal des Débats confiskeret, Paven Fange, Kleresiet Keiseren forhadt og Prædikestolene lukkede for Frayssinous. Først efter 1814 foretages samtidigt

med den politiske Restauration en Fornyelse af den religiøse, der yderligere befæster hvad ved Concordatet var begyndt.

Er det nu end ikke for Meget sagt, at der under Napoleon ikke gaves nogen egentlig Poesi, saa er det dog ikke mindre vist, at der under ham blev gjort et ikke betydningsløst Forsøg paa at give det 19de Aarhundredes Frankrig, hvad Voltaire havde forsøgt at give det forrige i Henriaden: hverken mere eller mindre end en stor national Epopee.

Opgaven var betænkelig, det kan ikke negtes. Paa en Tid, da Frankrig fyldte Europa med Helte som Ney og Murat og alle det nye Keiserdømmes Marechaller, da Napoleon forbandt alle Frankrigs aabne Vunder med erobrede fjendtlige Faner, da Nutidens Bedrifter satte alle Fortidens i Skygge, hvor da finde en passende Helt til et Epos og Bedrifter, som kunde fængsle Læseverdenen!

Den Mand, som vovede et saadant Foretagende, var ingen ringere end den, som først paa en opsigtvækkende Maade havde indledet Periodens litterære Bevægelse, den af Alle, som var mest «en vue», nemlig Chateaubriand. Han følte ikke blot Tilbøielighed, men ogsaa en Slags Forpligtelse til at skrive en Epopee. Han havde jo i sit første Værk paastaaet, at den christelige Religions Legender overgik de hedenske Myther

langt i Skjønhed, at den bød Digteren Mere, at alle Charakterer: Fader, Ægtemand, Elsker og Brud vare skjønnere og mere poetiske som christne end som naturlige Mennesker. Det gjaldt for ham om at føie Exemplet til Reglen, Beviset til Læresætningen, og for at godtgjøre Sandheden af sin Paastand og Styrken af sit Talent, besluttede han at forfatte et christeligt Epos. Han søgte da ikke sine Helte paa nogen af Europas store Valpladse; Navne som Marengo og Austerlitz gjorde intet Indtryk paa ham. I Overensstemmelse med den hele Aandsretning, han havde indledt, valgte han sig ikke active, men passive Helte, overhovedet ikke Helte, men Martyrer til Gjenstand for sin Fremstillingsgave og betitlede saaledes sit Epos, der iøvrigt for os mere ligner en almindelig to Binds Roman, siden det er skrevet i Prosa: «Martyrerne eller Religionens Triumph». For ret at forstaae dette Valg af Stoffet, maa man betænke, at den Ideekreds, hvori Mændene af denne Skole levede, i Virkeligheden ikke var Keiserdømmets, men de tilbagevendte Emigranters. Man havde endnu ikke kommet sig af sin Rædsel over Revolutionens Gjerninger. Man saa i Revolutionens Førere lutter Blodmænd, i det knuste Parti lutter Ofre. Den egentlige Helt var for disse Mænd ikke Napoleon, den foretagende Kriger, men Ludvig den 16de, den uskyldige Martyr. Hvad vare de andet end Martyrer alle de christne

Præster, der for deres Troes Skyld vare blevne myrdede i Septemberdagene, alle de mod Kongemagten af Guds Naade trofaste Mænd og Kvinder, der havde lidt Døden i Vendée! Saa skyldfrie Ofre som Prindsesse Lamballe eller de unge Piger i Verdun under Revolutionen og som Enghien i den seneste Tid, det var Heltinder og Helte, som vare en Forherligelse værd, tusinde Gange mere end de, der besudlede sig med Blod paa alle Europas Valpladser.

Allerede i Aaret 1802 havde Chateaubriand faaet Ideen til sit Epos, i 1806 vare de første Sange færdige. Men Handlingen skulde foregaae over hele den i Oldtiden kjendte Verden. Chateaubriand var ingen magelig Natur, det var ikke hans Tilbøielighed at gjøre Værket færdigt snarest muligt for saa let det lod sig gjøre at komme til at hvile paa sine Laurbær. Han brød da af og reiste i Juli 1806 ud for at besøge Grækenland, Orienten, Jerusalem, Ægypten, Carthago og vende hjem over Spanien til Paris. Denne Reises nærmeste Formaal var da, som han aabent tilstaaer i Fortalen til den senere udgivne «Itinéraire» at fuldkommengjøre det paabegyndte Digt. Han siger: «Jeg har ikke foretaget denne Reise for at beskrive den. Jeg havde en Hensigt med den; denne Hensigt har jeg opfyldt i Martyrerne: jeg søgte Billeder, det var Alt.»

Det var imidlertid ikke Alt, hverken Alt

hvad der laa i Chateaubriands Hensigt med Reisen, eller Alt hvad han ønskede, man skulde see i den. Chateaubriand er Childe Harold før den sande; Chateaubriand er Restaurationens Byron. Ligesom hans René er de Byronske Heltes Forløbere, saaledes er han selv paa sine Pilgrimsfarter en Forgjænger for hin halv opdigtede, halv virkelige Harold, hvem Lysten til Eventyr og Længslen efter Indtryk jager fra Land til Land. Men som Restaurationstidens Byron kan han ikke som den engelske Lord, der endnu følte Vikingeblodet i sine Aarer, nøies med ærligt at tilstaae et saa enkelt Motiv til sine Farter. Det vilde lidet have været i Restaurationstidens Aand, lidet have stemmet med Chateaubriands Rolle i Tiden at drage til Jerusalem for at studere Landskaber, fylde sin Palet med Farver og sin Skizzebog med Udkast. Naar Childe Harold taler om sin Pilgrimsfart, tager han Ordet i overført Betydning, Chateaubriand bruger det ganske bogstaveligt. Han meddeler Alle, at han reiser til det hellige Land for at opbygges ved Skuet af de hellige Steder. Han bringer Vand fra Jordans Flod med tilbage, og da senere Greven af Chambord bliver født, har han det paa rede Haand, saa at det kongelige Barn kan blive døbt dermed. Han siger selv: «Det kan synes underligt, nutildags at tale om hellige Løfter og Pilegrimsfarter; men paa dette Punkt er jeg som bekjendt uden Skam,

og har allerede forlængst stillet mig selv i de Overtroiskes og Svages Rækker. Jeg vil maaskee blive den sidste Franskmand, der er draget ud fra mit Land til det hellige Land med en middelalderlig Pilgrims Ideer, Formaal og Følelser. Men har jeg end ikke de Dyder, som fordum glimrede hos Herrerne til Coucy, Nesles, Chastillon og Montfort, saa har jeg idetmindste Tróen tilbage, og paa dette Mærke vilde endda de gamle Korsfarere kjende mig som en af deres egne.»

Er det nu allerede et stærkt Stykke af en rent moderne Aand som Chateaubriand at tillægge sig Pilgrimsfølelser og Pilgrimsformaal, da de gamle Pilgrimme, saavidt vides, ikke reiste ud efter Billeder og Indtryk til litteraere Productioner, hvad skal man saa sige, naar man i Chateaubriands efterladte Memoirer finder en Tilstaaelse om hvad det fjernere Formaal var med denne Opsøgen af Billeder, som kaster det grelleste Lys over hine sidst anførte Ord. Han haabede ved sine Anstrengelser for at opnaae Berømmelse, ved sine Studier og Reiser at vinde en Dames Gunst, i hvem han var forelsket. I og for sig betragtet, er jo Intet mere naturligt. Han var endnu ung. Han var brændende ærgjerrig og elskede med Lidenskab. Hvad Under, at han sagde til sig selv: Ry, større Ry, med fuldere Ret erhvervet Ry for bedre at fortjene hende, for at vise hende

mit alvorlige Forsæt at gjøre mig værdig til hendes Yndest. Hun synes tilmed at have været ærgjerrig paa hans Vegne, at have ladet ham øine Besiddelsen af hende langt ude som en Løn for nye Anstrengelser. Lad der endog være noget Middelalderligt og om Riddertiden Mindende i dette Forhold! men hvilken Prælatsjæl maa man ikke have for her at ville tale om Korsfart og Pilgrimsgang! Chateaubriand siger i Mémoires d'outre-tombe: «Men har jeg ogsaa i Reisebeskrivelsen sagt Alt om denne Reise, der begyndte i Desdemonas og Othellos Havnestad? Gik jeg til Christi Grav med et angrende Sindelag? En eneste Tanke fortærede mig; jeg talte med Utaalmodighed Øieblikkene. Fra Dækket af mit Skib, med Øinene fæstede paa Aftenstjernen, bad jeg den om Medbør for at komme hurtigt afsted, om Hæder for at blive elsket. Jeg haabede at erhverve mig Hæder i Sparta, i Zion, i Memphis, i Carthago og at bringe den med til Alhambra. Vilde man have bevaret Erindringen om mig saa udholdende som jeg aflagde mine Prøver? . . . Hvis jeg hemmeligt nyder et Øiebliks Lykke, saa er den forvirret ved Erindringen om hine Forførelsens, Fortryllelsens og Deliriets Dage.»

Saaledes taler Tannhaüser, da han er sluppen ud af Venusbjerget, men Peter Eremita førte ikke dette Sprog, da han vendte tilbage fra den

hellige Grav. Den Dame, der havde sat Chateaubriand Stævne i Alhambra var den unge Madame de Mouchy, der skildres af Samtidige som et Vidunder af Skjønhed, Ynde og Finhed. Hun døde i Vanvid. — Chateaubriand var gift lige siden 1792. Hans Ægteskab var maaske en Ubesindighed, men burde han som den christelige Morals saa ivrige Talsmand ikke have respecteret det, hvordan det saa var indgaaet? Han skildrer dets Stiftelse saaledes i sine Memoirer: «Affairen blev drevet uden mit Vidende . . . Jeg følte mig i ingen Henseende skikket til Ægtemand. Alle mine Illusioner levede endnu, Intet var udtømt i mig: mit Livs Energi var endog fordoblet ved mine Reiser. Jeg var stadig plaget af Musen. Min Søster holdt af Mlle de Lavigne og saa i dette Ægteskab en uafhængig Stilling for mig: Gjør det da, sagde jeg. Hos mig er den offentlige Personlighed urokkelig, men den private et Bytte for hvemsomhelst, der vil bemægtige sig den, og for at undgaae en Times Fortrædeligheder kunde jeg gjøre mig til Slave for et Aarhundrede.» Lykkeligvis følte han sig ikke altfor bunden. Som hjemvendt Pilgrim skrev han da sin Epopee.

En Epopee i det 19de Aarhundrede! Der gives i vore Dage ikke mere Nogen, som troer paa Muligheden deraf. En klarere Indsigt end den, nogen tidligere Tid har besiddet i de histo-

riske Betingelser for de store Oldtidsepopeers Opstaaen har overbevist os om det Unyttige i nutildags at ville kappes med Værker af den Friskhed og Naivetet som Iliaden og Odysseen. Ligesaa lidt som nogen virkelig Digter nutildags kunde falde paa at efterligne Vedahymnerne, Davids Psalmer eller Völuspà. lige saa lidt forsøger Nogen nutildags at rivalisere med de uforgjængelige Værker, hvori i Tidernes Morgen et Folk barnligt har ladet sin hele Gude- og Sagnlære glide Tilhøreren forbi, som Grækerne have gjort det i deres nationale Heltedigte, Tydskerne i Niebelungenlied og Finnerne i Kalevala. De Epopeer, der som Virgils og Tassos, som Camoens', Klopstocks og Voltaires efterligne hine gamle Folkeværker med Bevidsthed og Studium og som have forvandlet det Miraculøse i dem til et dødt episk Maskineri, have aldrig kunnet hævde sig i Rang med deres Forbilleder og have Værd i samme Grad, som de i Tid og Aand staae dem endnu nogenlunde nær. Jo mindre Naivetet de besidde, des koldere staae vi overfor dem. De ikke mislykkede episke Digte, der ere skrevne i den nyere Tid, jeg nævner som Exempel Goethes «Hermann og Dorothea», eller i vore Dage Hamerlings. «Der König von Zion», have ganske opgivet det episke Apparat. Men dette var ingenlunde Chateaubriands Hensigt. Tvertimod! Det gjaldt jo netop om at

fordoble det, om at lade det christelige Apparat straale i dets Overlegenhed over det antike.

Da han ikke er Versificator, beslutter han at skrive sit Værk i Prosa; men hvor stor en Mester han end er i denne Kunstart, aner man allerede, hvorledes han vil famle efter en Stil.

Alle mulige Paavirkninger krydse hos ham hverandre: Homer og Johannes' Aabenbaring, Dante og Milton, Kirkefædrene og Suetonius. Handlingen foregaaer paa Diocletians Tid, Halvdelen af de optrædende Personer ere Hedninge, Halvdelen Christne. Helten Eudorus vinder en ung hedensk Piges Hjerte, omvender hende og døer sammen med hende som Martyr i Colosseum i Rom. Hendes Fader er Græker og Præst for Homer. Episoderne foregaae i det gamle Gallien.

Jeg vil give nogle Exempler paa, til hvilken Maneer og hvilke Overdrivelser Efterligningen af den homeriske Stil har ledet Forfatteren. For det Første gjør han sine Grækere altfor troende, de udtrykke sig med ligesaa barnlig Tro til Guderne som de homeriske Helte, fra hvilke de ere skilte ved vel 1100 Aar. Hvo veed ikke, at hin Tids Grækere vare fuldkomment skeptiske overfor deres Guder og mere end halvveis Rationalister, selv naar de troede paa dem. Den unge græske Pige træffer i en Skov Eudorus hvilende under et Træ. Han er ung og smuk. Han staaer hurtigt op, da han bemærker hende. «Hvorledes,

sagde hun forvirret til ham, er Du ikke Jægeren Endymion?» — «Og Du, sagde den unge Mand. ikke mindre forbauset, er Du ikke en Engel?» — Dette er ikke Complimenter, men ment i fuldt Alvor. Dog saa let har neppe nogensinde unge Elskende bogstaveligt anseet hinanden for Sagnfigurer og overjordiske Væsener. — Cymodoce's Fader siger i samme Stil til den unge Mand: «Min Gjæst, tilgiv min Frimodighed, jeg har altid adlydt Sandheden, Datter af Saturn og Moder til Dyden.» Allerede paa Platons Tid formaaede en Græker godt at nævne Sandheden uden at omtale hverken dens Forældre eller Dydens Bedsteforældre.

Endnu et Par Vendinger, der see ud som oversatte fra Homer: Da den unge Pige forbauses ved at see Eudorus, som hun ikke kjender. og vil vide, hvem han er, siger hun: «I hvilken Havn er dit Skib løbet ind? Kommer Du fra Tyrus, der er saa berømt for sine Kjøbmænds Rigdom? eller fra det yndige Korinth, efter at have modtaget rige Gaver af dine Gjæstevenner» o. s. v.

Alt dette gaaer endnu nogenlunde an i Dialogen, men hvad skal man sige, naar Fortælleren selv, snart glemmende de 1500 Aar, der skille ham fra sine Personer. slaaer ind i samme Taleform som de. snart atter bruger Vendinger hentede fra Middelalderens Ridderromancer. I rent homerisk

Stil siger han f. Ex.: Intet vilde have forstyrret Demodocus' Glæde, ifald han havde kunnet finde en Husbond for sin Datter, der havde behandlet hende med alt skyldigt Hensyn, efter at haveført hende til et af Rigdomme opfyldt Hus. Og i Kjæmpevisetone hedder det om Velleda, den galliske Druide: «fille de roi a moins de beauté, de noblesse et de grandeur.»

Og taler nu Digteren undertiden i en Stil, som om han selv var den sidste Homeride, saa tale til Gjengjæld hans Personer ofte, som forudanede de den hele moderne Dannelse. Saaledes siger den christne Biskop Cyril om de hedenske Myther: «En Tid vil maaskee komme, da disse den barnlige Oldtids Usandheder kun ville være sindrige Fabler, Gjenstande for Digternes Sange. Men i vore Dage forvirre de Aanderne.» Hvilken oplyst Mand!

At gjennemgaae det hele Digt ligger ikke i min Plan. Det ligger endog udenfor min Plan at stille det betydelige Talent, som Forfatteren her udfolder, i dets fulde Lys. Jeg kan i det Høieste gjøre en Læser af Bogen opmærksom paa Skjønheden af enkelte Scener som for Exempel den, hvor den græske Familie ankommer i Besøg hos den christne, der netop binder Neg paa Marken, eller paa Episoder som Velledas Død. Over det første Sted er udbredt en egen religiøst-idyllisk Ynde; det minder om Ruth's

Bog og har dog en rent evangelisk Duft. Velleda har Chateaubriand skrevet som Digter med sit Genies hele Ild og guddommelige Raseri. Jeg kan kun give nogle Draaber af Værkets Saft: man maa saa bedømme hele Frugten efter dem.

Jeg gaaer lige løs paa Chateaubriands Thesis, den christelige Vidunderverdens Brugbarhed for Poesien. Man behøvede intet bedre Bevis end hans Digt for, at den hele christelige Poesi i vore Dage er een stor Anachronisme. Jeg tager først hans Helvede for mig, fordi dette i Almindelighed er lykkedes Digterne bedre end Skildringen af de Saliges Tilstand. Enhver kjender Dantes. Enhver veed, hvorledes hos ham en hel Hærskare af forvovne Hoveder dukke op af Rædslernes Vande og Luer. saa kraftigt tegnede, at de beherske det hele Digt. De iblandt hans Fordømte, som man bevarer i Erindringen, det er de næsten overmenneskeligt trodsige og stolte italienske Adelsmænd fra hans egen Tid, Farinata for Exempel. Hvad Milton angaaer, da er som bekjendt ingen Skikkelse lykkedes ham bedre end hans Satan, og ikke uden Grund har man fundet Forbilledet til denne i hans Tidsalders energiske puritanske Rebeller, der selv som overvundne ikke ophørte at byde Kongemagten Trods. Enhver Tid digter sin Lucifer i sit Billede. Chateaubriand's Oprører er da heller ikke Traditio-

nens Djævel, nei det er en Djævel, som har gjort den franske Revolution. Saasnart han og hans Hofstat lukker Munden op, fare alle Stikordene fra Republikens Tider dem ud af Munden. Skal Satan holde en Tale til sine Hærskarer, saa forbauses Læseren ved at høre Toner fra 1790 klinge igjen deri. Efter nogle indledende bibelske Phraser falder han over i Revolutionens Frihedshymners Stil, som Chateaubriand ikke har undseet sig for til Fryd for Efterkommernes vantrevne Slægt at vrænge efter.

Satan siger: «I Nationernes Guder, I Troner, I Nidkjære, I uovervindelige Hære af Krigere, I høimodige Børn af dette stærke Fædreland, Hæderens Dag er kommet.»

Magnanimes enfants de cette forte patrie, le jour de gloire est arrivé.

Saa var den franske Litteratur da naaet saavidt, at Marseillaisen blev lagt i Djævelens Mund af Landets største Digter.

Og hvad er han saa denne Djævel? En Gnist af Liv faaer han kun ved at parodiere Rouget de Lisle. Ellers er han den benløseste og blodløseste Allegori, som tænkes kan. Se ham fare ned i sit Rige: «Hurtigere end Tanken gjennemfarer han hele Rummet, der engang vil forsvinde [hvilket Tankeexperiment!]; hinsides Chaos's brølende Rester naaer han til Grænd-

serne af hine Egne, der ere uforgjængelige som Hævnen, der dannede dem, forbandede Egne, Dødens Grav og Vugge, hvor Tiden ikke udgjør Ordenen, og som endnu ville existere. naar Universet er bortført som et Telt, der er reist for en Dag . . . han følger ingen Vei gjennem Mørket, men draget af sine Forbrydelsers Vægt [!] synker han naturligt ned mod Helvede.» Der staaer «naturligt»; mig forekommer han naturligst at minde om Niels Klim. Alle Omgivelserne i hans Rige ere enten Allegorier, som virke desmere komisk, jo mere Digteren har villet forfærde med dem, eller Karrikaturer af Voltairianerne og Voltaire, der tage sig ud midt i Epopeen som Stumper af arrige Avisartikler, der ved en Feiltagelse ere komne ind deri. Døden skildres: «Et Spøgelse springer frem paa Tærskelen af den ubønhørlige Port: det viser sig som en mørk Plet paa Flammerne fra Fængslet bag det. Man skimter Helvedslysets gule Straaler i Mellemrummene mellem dets Knokler. Det er Døden. Grebet af Rædsel vender Satan Hovedet bort for at undvige Skelettets Kys.» Her er endnu to andre Dæmoner: «Bundet med hundrede Knuder af Diamant [!] sidder Fortvivlelsens Dæmon paa en Trone af Bronze og behersker Sorgernes Rige; ved Indgangen til den første Forsal ligger Smerternes Evighed paa en Jernseng; den er ubevægelig, selv dens Hjerte

banker ikke. Den holder i sin Haand et uudtømmeligt Timeglas. Den kjender og siger kun Ordet «Aldrig». — Omtrent saaledes sidder en Automat paa et Uhr og siger kun Ordet «Kuk».

Ligner dette nu ingen Verdens Ting, saa ligne den falske Visdoms Dæmoner altfor latterligt. Vi saae, at alle Tidens religiøse Ideer kunde rummes i Ordet Orden. Derfor fremhæves ogsaa Ordenen her i Helvede saavel som i Himmerig. I Anledning af en indre Strid i Helvede hedder det: «Man vilde have seet en frygtelig Kamp, hvis ikke Gud, som alene er Ophavsmand til al Orden, selv i Helvede, havde bragt Larmen til Taushed», og om den falske Visdoms Dæmon staaer der: «Han dadlede den Almægtiges Værker, han vilde i sit Hovmod indrette en anden Orden mellem Englene og i den høieste Visdoms Rige; det er ham, som blev Fader til Atheismen, det gyselige Spøgelse, som Satan selv ikke havde avlet, og som blev forelsket i Døden.» Det synes mig høist eiendommeligt, at det netop er en Forandring i Ordenen, ja i Rangforordningen ved det guddommelige Hof, som denne allerbrandguleste Djævel har villet iværksætte.

Han taler. «Hans Stemmes falske Strenghed, hans tilsyneladende Ro bedrage den forblændede Mængde: Helvedes Monarcher! I veed det, jeg har altid været imod Voldsomheder, vi kunne kun seire ved Tankendvikling, Blidhed og Overtalelse.

Lad mig mellem mine Dyrkere, ja mellem de Christne udbrede hine samfundsopløsende Principer, der underminere Rigernes Grundvold.» Man sammenligne nu blot disse Udtryk med dem, med hvilke i Epopeen Datidens Philosopher beskrives. «Disse en tom Videnskabs Disciple angribe de Christne, prise et stille Liv, leve for de Stores Fødder og bede om Guld. Nogle af dem beskjæftige sig alvorligt med at danne en Art platonisk Stat, hvor lutter forstandige Mennesker skulle henleve deres Dage som Venner og Brødre. De grunde dybt over Naturens Hemmeligheder. Nogle af dem see Alt i Tanken, andre Alt i Materien, andre præke Republik, skjøndt de leve i et Monarchi. De paastaae, at man bør omstyrte hele Samfundet for at gjenopbygge det efter en ny Plan. Atter andre ville ligesom de Troende lære Folket Moral . . . Splidagtige med Hensyn til det Gode, enige om det Onde, latterligt indbildske, antagende sig selv for sublime Genier opfinde disse Sophister alle Arter af bizarre Ideer og Systemer. Hierokles gaaer i Spidsen for dem, og han er sandelig værdig til at anføre en saadan Bataillon . . . Der ligger noget cynisk og skjændigt i alle hans Træk: man seer, at hans unædle Hænder kun daarligt ville due til at føre Soldatens Kaarde, men at de let vilde kunne holde Atheistens Pen eller Bødlens Sværd.» Talen er om Rom og om Hierokles. Men at dette skal

være Paris og at dette skal være Voltaire, behøver ingen nærmere Paavisning.

Saavidt var det kommet i den franske Litteratur, at man beskyldte Voltaire, der ikke een, men en halv Snes Gange havde slaaet de katholske Bødler Sværdet af Haanden og kastet dem in effigie paa det Baal, hvorpaa de vilde opbrænde uskyldige Stakler, for særligt at egne sig til Bøddelhaandværket. Og saa dum var man bleven, at man, for ret at male Djævelen sort, malede ham af som Atheist. Men hvad i al Verden end Satan og alle hans Staldbrødre ere, Atheister hverken ere de eller kunne de være. De have dog virkelig faaet Kjærligheden at føle. Paul Heyse har skrevet det træffende Epigram:

Bist Du schon gut, weil Du glaübig bist?
Der Teufel ist sicher kein Atheist.

og herimod lader der sig virkelig Intet indvende.

Lad os da vende Blikket fra Chateaubriands Helvede til hans Paradis. Det er altid en vanskelig Sag at skulle skildre Paradiset: Helvede veed vi Alle hvad er; men hvad Paradiset angaaer, saa mangler man Oplysninger: «on manque des renseignements», som en fransk Dame sagde. Det var dobbelt vanskeligt i en Tid som hin, da Parny saa at sige forud havde skrevet Parodien paa ethvert Forsøg i denne Retning i sin «La guerre des dieux» og da alle dannede Mennesker

endnu havde Hovedet fulgt af Brudstykker af dette gudsforgaaene Digt, som man neppe vilde fordriste sig til at nævne paa dansk Grund, hvis ikke N. M. Petersen, forført af den smukke Rolle, som Parny har tildelt de nordiske Guder, og øiensynligt i Tillid til, at intet Menneske anede hvad Digtet indeholdt, havde rost det og citeret flere Stykker af det i Slutningen af sin nordiske Mythologi (S. 440). Glandsscenerne deri, som Treenighedens Ankomst paa Olympen eller Gudernes Gjenbesøg i den christne Himmel, høre til det Fortrinligste, noget komisk Digt kan opvise, hvorvel Behandlingen ikke svarer til den grandiose Titel, men er zirlig og fløielsagtig i det 18de Aarhundredes Poesies eller nærmere i Fløiels-Breughels Maneer. Og dog betvivler jeg, at det er lykkedes selv Parny's Kaadhed at gjøre den orthodoxe Himmel saa komisk som Chateaubriands Begeistring gjør den. Her nogle Prøver:

«I Centrum af de skabte Verdener midt iblandt de utallige Stjerner, der gjøre Tjeneste som Volde, Alleer og Veie, svømmer den umaadelige Guds By, hvis Vidundere ingen Dødeligs Tunge kan fortælle. Den Evige lagde selv dens tolv Fundamenter og omgav den med den Jaspismur, som den høitelskede Discipel saa Engelen med Guldalenen maale. Beklædt med den Høiestes Hæder er Jerusalem pyntet som en Brud for sin Brudgom . . . Stoffets Rigdom kappes her om Prisen

med Formernes Fuldkommenhed. Her hænge Galerier af Saphirer og Diamanter, der svagt ere efterlignede af Menneskets Geni i Babylons Haver, her hæve sig Triumphbuer, dannede af de mest glimrende Stjerner, her kjæde Buegange af Sole sig sammen, der uden Ophør fortsætte sig gjennem Firmamentets Rum . . .»

Himlen forlade et skrøbeligt Menneske sin Synd! men en stakkels indfødt Kjøbenhavner minder dette mest om den Pragt, hvori Tivoli viste sig for ham som Barn en Aften, naar der var Vauxhall. — Vi gjøre et Indblik i den hellige Stad. Her samles og skilles Cherubernes og Serauphernes, Englenes og Erkeenglenes, Tronernes og Fyrstendømmernes Chor; thi disse Væsner, som dog syntes at kunne prisgives til Spøgen, siden de hos Parny havde faaet saamange Prygl, holde deres høitidelige Indtog paany.*) Ja de føle sig fra nu af saa husvante paa Parnasset, at vi

---

*) O honte, ô crime! on rosse les Puissances,
On jet à bas dix mille intelligences
Qui figuraient dans les processions;
De leurs gradins les Trônes on renverse,
On foule aux pieds les Dominations
Et des Vertus le troupeau se disperse.
. . . . . . l'on jet à leur nez,
Devinez quoi? les têtes chérubines
Aux frais mentons, aux lèvres purpurines.
Parny: La guerre des dieux 10de Sang.

indnu træffe hele Armeen forsamlet i De Vigny's Eloa (1823), og i Victor Hugos Oder (f. Ex. Livre I Ode 5, Ode 9. Ode 10). Vi erfare, hvad de bestille, «Nogle bevogte Zebaoths og Elohims 20,000 Stridsvogne, Andre vaage over Herrens Pilekogger og over hans uundgaaelige Lyn, hans frygtelige Gangere, der bringe Pest, Krig, Hungersnød og Død. Een Million af disse ivrige Genier regulere Stjernernes Bevægelser og afløse efter Tour hverandre i disse prægtige Beskjæftigelser som Skildvagter, der vaage for en stor Armee. *)

Alle de Sager, som Englene passe paa, ligge hen som i et stort Rustkammer for at benyttes ved given Leilighed. Vi see dem i en følgende Skildring komme til Anvendelse. Det er, da Treenigheden har spaaet de Salige Eudorus's Martyrium: «Da disse Kirkens Skjæbner bleve de

*) Hos Parny ere de langt mindre beskjæftigede:
Viennent après les Dominations,
Trônes, Vertus, Principautés, Puissances,
Esprits pesants, grosses intelligences,
Qu'on charge peu de saintes missions;
Regardant tout, mais à tout inhabiles,
Les bras croisés, ils sont là sur deux files;
Propres sans plus à garnir les gradins.
A cet emploi se borne leur génie,
C'est ce qu'au bal nous autres sots humains
Nous appelons: faire tapisserie.

Udkaarne meddelte gjennem et eneste Ord af den Almægtige, afbrødes Sangen og ophørte Englenes Gjerning. Der blev i Himlen en halv Times Taushed. Alle de Himmelske sloge deres Øine ned mod Jorden, Maria lod fra Firmamentets Høide et første Kjærlighedens Blik falde ned paa det zarte Offer, der var hendes Ømhed betroet. Bekjendernes Palmer bleve paany grønne i deres Hænder. Den ildfulde Eskadron aabnede sine glorværdige Rækker for at give Plads for de nye Martyrer. Beseireren af den gamle Drage Michael forbereder sin frygtelige Landse; rundtom ham bedække hans udødelige Ledsagere sig med glimrende Kyradser, Skjoldene af Diamant og Guld, Herrens Pilekogger, de flammende Sværd blive nedtagne fra de evige Buegange [Lofter], Immanuels Vogn skjælver paa sin Axe af Ild og Lyn, Cheruberne rulle deres fremstormende Vinger rundt og tænde deres Øines Raseri (et allument la fureur de leurs yeux).» Det er halvt Maskerade og halvt Ballet.

Gaae vi fra Attributerne til Saligheden selv, da beskrives den saaledes: «De Udkaarnes høieste Gode er at vide, at dette umaadelige Gode er grændseløst, de ere uophørligt i den liflige Tilstand, hvori en Dødelig er, naar han lige har udført en dydig eller heltemodig Handling, hvori et ophøiet Genie befinder sig, der undfanger en stor Tanke, eller et Menneske, der føler enten en legi-

tim [!] Kjærligheds Henrykkelse eller et Venskab, der længe har været prøvet i Ulykken. Den Høiestes Skjønhed og Almagt er Gjenstand for deres stadige Underholdning: o Gud, sige de, hvor stor er Du!

Det er neppe lykkedes Chateaubriand at gjøre Saligheden synderlig fattelig. Man føler nærmest Medlidenhed med den stakkels Gud, der hele Tiden maa høre sin egen Lovsang. Han skildres saaledes: «Langtfra Englenes Øie i Ildens og Lysets Rum fuldbyrdes Treenighedens Mysterium. Aanden, der bestandig stiger op og ned fra Søn til Fader og fra Fader til Søn, forener sig med dem i disse uigjennemtrængelige Dybder. En Triangel af Ild viser sig da ved Indgangen til det Allerhelligste, Kloderne standse af Ærefrygt og Skræk, Englenes Hosianna forstummer . . . Ildtriangelen forsvinder, Oraklet aabner sig, og man seer de tre Magter. Baaret af en Trone af Skyer holder Faderen et Compas i Haanden, en Cirkel ligger under hans Fødder, Sønnen sidder ved hans Høire, bevæbnet med Lynet, Aanden hæver sig til Venstre som en Lyssøile. Jehovah gjør et Tegn, og de beroligede Tider gjenoptage deres Løb.» Der forekommer Intet om, hvormange Gange om Dagen, Ugen eller Maaneden denne pompøse Ceremoni finder Sted. Maaskee er det i Mellemrummene mellem disse Fuldbyrdelser af Treenighedens Mysterium,

at Guddommen deler sig; thi undertiden synes den delt: « Anraabt af Mildhedens og Fredens Gud til Bedste for den truede Kirke lod den stærke og frygtelige Gud Himlen sine Planer vide. *)

Til dagligt Brug sidder Sønnen uafbrudt ved

---

*) Smlgn. Parny:
Étaient-ils trois, ou bien n'étaient-ils qu'un?
Trois en un seul; vous comprenez, j'espère?
Figurez-vous un vénérable père,
Au front serein, à l'air un peu commun,
Ni beau, ni laid, assez vert pour son âge
Et bien assis sur le dos d'un nuage . . .
De son bras droit à son bras gauche vole
Certain pigeon coiffé d'un auréole . . .
Sur ses genoux un bel agneau repose,
Qui bien lavé, bien frais, bien délicat,
Portant au cou ruban couleur de rose
De l'auréole emprunt aussi l'éclat.
Ainsi parut le triple personnage . . .
. . . . . . „Je fais ce que je veux.
Je fais n'est pas le mot propre et technique,
Triple je suis sans cesser être unique,
Et *je faisons* vaudrait peut-être mieux.
Mais vous cédez quelque chose au plus vieux;
Non pas, nous sommes du même âge,
De moi pourtant vous procédez.
Je vous ai donc un moment précédé?
On le croirait, c'est assez l'usage.
Point; mes enfants se trouvent mes jumeaux.
Notre amalgame est un plaisant chaos,
Et je m'y perds“ . . .

et mystisk Bord, og 24 Oldinge, klædte i hvide Kjortler og med Guldkroner paa Hovedet, sidde paa Troner ved hans Side. Nærved ham staaer hans levende Vogn, hvis Hjul spye Ild. «Naar Folkenes Forventede værdiges at vise sig for de Udkaarne i et helt og fuldstændigt Syn, saa falde disse ned som døde for hans Aasyn, men han udstrækker sin Høire og siger til dem: Reiser Eder op, I min Faders Velsignede! Seer paa mig, jeg er den Første og den Sidste.»

Det kunde synes, at om ogsaa denne Gymnastik den første Gang kan have noget Tiltrækkende eller Overraskende for de Udkaarne, maa Fornøielsen ved at styrte næsegrus ned som død og derpaa faae Lov til at reise sig for at betragte bestandig det Samme, i meget høi Grad tabe sig ved Vanen. Men man bør maaskee erindre, at vi ikke tør anlægge vor endelige Erfaringsmaalestok paa disse overjordiske Glæder.

Og hermed lade vi Chateaubriand beholde sit Himmerige. Jeg troer ikke, at det kan kaldes mindre besynderligt end Parny's. Eller hvad er mest besynderligt, at Lammet som hos Parny kommer brægende ind, eller at som hos vor Digter de hellige Oldinges Dragter blive hvidnede i Lammets Blod? Jeg vil imidlertid ikke ophobe Exempler paa denne Himmels Overnaturligheder, jeg vil hellere anføre et Par Træk, hvorved den røber sig som moderne Arbeide. I psychologisk

Henseende er det saaledes interessant, at hvor vildt og vilkaarligt Alt i dette Himmerige end gaaer til, som kunde det rystes fra hinanden ved en Nysen, kan Digteren dog ikke undslaae sig for Paavirkning af den Tid, hvori han lever. Selv i dette Himmerige er der Naturlove. Der staaer saaledes udtrykkeligt om de Salige, at de ynde at lære de Love at kjende, efter hvilke de tunge Legemer med saa stor Lethed fare igjennem Ætheren. Dette Træk anticiperer ligesom Standpunktet i Byrons «Kain». Dernæst er det i æsthetisk Henseende interessant at see, hvorledes Chateaubriand paa de Punkter, hvor han ikke laaner fra Apokalypsen eller Milton, danner sine Billeder, de Billeder, ved Hjælp af hvilke han vil give en Forestilling om Paradisets Pragt. Medens Dante, for at give et Begreb om Himmeriges Lyshav, tyer til den religiøse Visions Aabenbaringer, til den mystiske Roses Pragt, som Rosen i den gothiske Kirke svagt søger at efterligne, saa nødes den moderne, bereiste, i positive Erfaringers Verden opfostrede Chateaubriand til at tye til Indtrykkene fra sine Udenlandsreiser. De himmelske Buegange sammenlignes med Babylons Haver, med Palmyras Søiler i Ørkenens Sand. Da de Salige gjennemile den skabte Verden, siges der om det Skuespil, der viser sig for dem: «Saadan viser sig for de Reisendes Øie Indiens stolte Sletter, Delhis og Cochinchinas rige

Dale, hine Kyster, som ere bedækkede med Perler og som dufte af Ambra, hvor de stille Bølger lægge sig til Hvile ved Foden af blomstrende Kaneltræer.» Billedet er noget vel naturligt og realistisk til et saa spiritualistisk Sujet. Man ømmer sig ved at skulle forestille sig alle disse Erkeengle i cochinchinesiske Omgivelser. Men i slige Træk hævner Naturen sig paa den, der troer at kunne sætte sig ud over den eller frembringe noget Høiere end den. Da denne Retning senere i Litteraturen fortsættes videre, see vi hos De Vigny, der skriver under Ossians Indflydelse lige saa fuldt som under Miltons, Himmelrummets Æther sammenlignet med de skotske Fjeldes Taager, ja da Lucifers Skikkelse skimtes langt borte ude i Rummet af Engelen Eloa, sammenlignes denne utydelige Form med en omflakkende Skotlænderindes viftende Plaid, som den sees gjennem det svævende Net af de Skyer, der sænke sig over Bjergenes Spidser. Der synes at være langt fra en Engel til en Plaid.

Det Sceneri og de Landskaber, der for denne Gruppe af Digtere staae som de ideale, det er ikke som for de tydske Romantikere Potpourrieller Lobescowse-Landskabet*), nei lige omvendt i Overensstemmelse med Periodens hele Aand det paradisiske Landskab, hvori den strengeste Orden

*) G. Brandes: Den romantiske Skole i Tydskland, 174.

hersker, symmetrisk, architektonisk, abstraheret af en Abstraction af Claude Lorrain. Se f. Ex. Begyndelsen til De Vigny's «Syndfloden»; jeg gjengiver Versene ved Prosa:

«Jorden var smilende og i sin første Blomstring —, Dagen havde endnu det samme Lys, — der kronede Himlens Høider, — da Gud lod den falde fra sine skabende Hænder for at forskjønne sit Værk. — Intet havde forvansket Naturens Form, — og de regelmæssige Bjerges uhyre Architektur — hævede sig med lige Trin imod Himlen — uden at Noget havde brudt en Ring i deres Kjæde . . . Flodernes Løb til Havet var reguleret — i en fuldkommen Orden, der ikke var forstyrret. — Aldrig vilde en Reisende under Træets Løv — langt fra Floden have fundet den blanke Muslingeskal, — og Perlen beboede sit Krystalpalads; — enhver Skat hvilede i det Element, hvor den blev til — uden nogensinde at overskride det himmelske Forbud.»

I Overensstemmelse med denne Tendents mod det Ideale og Abstracte i Landskabet bliver Sceneriet mere og mere forlagt til Himmelrummet. Chateaubriand er endnu Mester for at skildre det jordiske Sceneri fuldt saa vel som det himmelske; De Vigny pleier i sine ældste Digte ægte seraphisk at lade Handlingen foregaae mellem Himmel og Jord; Victor Hugos Ode «Ludvig d. 17de» foregaaer ved Himlens Porte, hans «Vision» i

Himmelrummet, i det himmelske Jerusalem, og «de tro Seraphers Vogn, besaaet med Øine, glimrende af Gnister, med de larmende Flammehjul og de fire Vinger, der dreie sig rundt», spiller ogsaa en Rolle her, «hvor Helgene og glorværdige Martyrer, tilbedende den ubekjendte Væsenhed (Essence), under en brændende Sky beskue den mysteriøse Triangel» o. s. v. Lord Byron, der ogsaa ynder Ætheren som Milieu, om end en mindre theologisk Æther, og der ligesom De Vigny har gjort en Syndflodsstudie, foretrækker dog anderledes urolige Landskaber og har først som Søens Maler sin rette Horizont. Han fører Poesien fra de luftige Omgivelser ned til dette friske og salte Element.

Det er da neppe lykkedes Chateaubriand at bevise hvad han vilde, den christelige Inspirations poetiske Overlegenhed over den blot poetiske. Overalt hvor han forsøger derpaa, blotter eller dømmer han sig selv. Jeg skal endnu nævne eet, men et afgjørende Exempel.

Da hans Helt Eudorus seiler igjennem Megaras Golf med Ægina foran sig, Piræus paa høire, Corinth paa venstre Haand, og seer alle disse Byer, der tilforn vare saa blomstrende, nu ligge hen i Ruiner, fælder en Græker, der er ombord paa Skibet, Taarer ved Erindringen om sit Fædrelands fordums Storhed, og det skildres smukt, hvorledes den Enkelte ligesom føler sin

private Sorg svinde ind ved Skuet af de store, overvældende Ulykker, der knuse hele Folkeslag. Eudorus siger saa: «Denne Lære syntes at ligge over min unge Fornuft, og dog forstod jeg den, medens de andre unge Mænd, der vare med ombord, vare uimodtagelige for den. Hvoraf kom denne Forskjel? Af vore Religioner. De vare Hedninge, jeg var Christen.» Saaledes forsøger Chateaubriand at hævde den christelige Følelse denne udsøgte Sands for Naturomgivelserne og for den Lære, de kunne give, en Sands, som Hedningen som Hedning skal mangle.

Men nu træffer det sig saa uheldigt for Theorien, at hele dette Sted ikke er Andet end en Oversættelse af et berømt, fra Oldtiden opbevaret Brev fra Sulpicius til Cicero*), altsaa er forfattet af en Hedning. Det er da ikke skikket til Bevis for, hvilke poetiske Følelser Hedningen maa mangle. Men dette Træk er symbolsk. Saaledes udgives de positive Religioner bestandig for at være i Besiddelse af visse overnaturlige Skjønheder og Egenskaber, der skulle fattes Naturen som Natur, og dog er alt det i dem, der har poetisk eller sædeligt Værd, kun afskrevet, kun oversat fra selve den uforanderlige og uforbederlige Hedning Naturen. Som Feuerbach sagde det: Theologiens sande Væsen er Anthropologi.

*) Ad familiares lib. IV epist. 5.

Kaste vi da et Blik tilbage over denne dristige Digtning, dette forvovne Forsøg paa at tvinge det 19de Aarhundredes litterære Smag tilbage til Johannes' Aabenbarings og Dantes Standpunkt, saa lader det sig ikke negte, at dette Forsøg paa at feire «Religionens Triumph» er mislykkedes. Hvad der duer deraf, det er netop de rent menneskelige Partier, af hvilke vi i det Følgende ville gjennemgaae et. Digterens egen religiøse Begeistring var altfor vaklende til at Aarhundredets Tvivl og Kulde overfor Mirakelverdenen ikke skulde have sat sig Spor i hans Product.

Han hyklede ingenlunde ligefrem; men han bedrog sig selv. Et Bevis paa, hvor rørt han selv kunde blive ved Læsningen af sine «Martyrer» er nylig kommen for Dagen i det fine og elskværdige (pseudonyme, posthume?) Skrift: «Les enchantements de Prudence» af Mme de Saman, den sidste unge Kvinde, der blev elsket af Chateaubriand, og der elskede ham igjen. Hun fortæller heri først om hvorledes de i Sommeren 1828 pleiede at træffe hinanden paa Austerlitzbroen og spise til Middag sammen i Jardin des Plantes i et ensomt Værelse der. «Han forlangte Champagne for, som han sagde, at oplive min Kulde, og jeg sang da for ham nogle Sange af Béranger: Mon âme, la bonne vieille, le Dieu des bons gens etc. Han hørte dem henrykt.» Hun

skildrer med varme Farver disse Stævnemøder, *) og fortæller saa, hvorledes det hørte til Chateaubriands største Glæder at høre hende, der i hele Skriftet viser den fineste poetiske Sands, læse hans poetiske Arbeider høit for ham. Især glædede det ham at høre sine Landskabsskildringer fra hendes Læber. «Men undertiden, siger hun, tog jeg for at røre ham inderligere «Martyrerne» frem, og læste de vise Bekjenderes Taler og Lovsange, Fængslets og Pinslernes pathetiske Scener. Han kunde ikke holde sine Taarer tilbage; en Dag græd han; jeg blev ved at læse: hans Graad steg til Hulken; jeg vedblev og hans Hulken brød voldsomt frem, da jeg kom til det Sted, hvor Eudorus hemmeligt har tilbudt at lade sig ofre for sin Moders Frelse, der med altfor stor Svaghed havde elsket sine Børn. Ved disse Ord kunde han ikke styre sig mere. Det var Sindsbevægelser, der vendte tilbage til deres Kilde. Han var forgrædt, henreven, ramt fra alle Sider i sin exalterede Sjæl. Han viste sig rørt og taknemmelig. Han sagde mig, at han aldrig havde følt en saadan Nydelse. Han gav mig alle de

---

*) Dans cet état, il était plus amoureux, plus vif: il me disait que je lui donnais les plaisirs les plus charmants, m'appelait séductrice, etc., et dans cet endroit solitaire, il faisait ce qu'il voulait. Madame Saman: Les enchantements de Prudence, avec préface de George Sand. 1873. S. 166 ff.

søde Navne, som man giver Muserne. Han fandt mig smuk. Han roste især mine Øine, mit Blik. Han indbildte sig i sin Lidenskab aldrig at have seet noget Lignende.» Hun var da en Snees Aar, han netop 60 Aar gammel. Man seer af det anførte Citat, at endog saa kolde Steder i «Martyrerne» som de hvidklædte Oldinges Taler have været følte af Digteren selv; man røres ved denne unge og ædle Kvindes sværmeriske Beundring for en Olding; han vinder ligesom i Værd for Læseren ved selv i den Alder at have kunnet vinde en saadan Kvindes Elskov; men i hvilket underlig blandet Selskab fremtræder dog ikke i dette Tilfælde Hjertegrebetheden, der er saa sjelden hos Chateaubriand, at den her næsten kan betegnes som et «Unicum»! Champagne, Bérangers Viser, Kjærlighedserklæringer og Kjærtegn, Graad over «Martyrerne», Opløsthed i Hulken og nye Kjærlighedserklæringer! Hvilke Omgivelser for en orthodox Epopee! hvilken kun altfor menneskelig Skrøbelighed hos en seraphisk Digter, Ex-Minister og fordums Jerusalemsfarer! *)

---

*) Chateaubriand: Les martyrs, især Livre III og VIII. Mémoires d'outre-tombe. — Sainte Beuve: Chateaubriand et son groupe littéraire sous l'empire. — Nettement: Histoire de la littérature française sous la Restauration I—II.

VI.

Af Restaurationstidens Personligheder er der en egen Klasse, som særligt skarpt betegner Perioden, det er de Omvendte. Denne Race maatte nødvendigvis forekomme temmelig talrig, da en saa anstrengt troende Tid fulgte paa en saa lidet troende. Laharpes Omvendelse havde allerede under Revolutionen vakt megen Opmærksomhed. Chateaubriand selv var omvendt. Hos de Omvendte seer man maaskee skarpest, af hvad Art den nye Aand var, da den hos dem brydes med den gamle og overvinder den. Endelig er den Omvendte altid lidenskabelig, helt fuld af sin Lære og har derfor det mest udprægede Physiognomi. Gjælder det som Regel, at en Tidsalders Aand afspeiler sig typisk i dens mest fremtrædende Charakterer, saa gjælder dette dobbelt om den, hvis Charakter er den at være omvendt, især hvis denne Personlighed er en Kvinde. Er det paa Grund af Kvindens receptive Natur sjeldnere Tilfældet, at hun fører sin Tidsalder videre, saa sees det derimod hvert Øieblik, at hun leverer det mest udprægede og udtryksfulde Billede af dens Aand. Som Emigranterne gruppere sig om Mme de Staël, som Romantikernes Førere samle sig om Caroline Schlegel, saaledes finder Restaurationstidens Aand sit poetisk-religiøse Udtryk i Mme de Krüdener.

I Mme de Staëls Roman «Delphine» forekommer der en Scene, hvor Heltinden fortryller et helt Selskab ved sin gratiøse og talende Udførelse af en vis fremmed Dands, Shavlsdandsen. Dette Træk var grundet paa noget Oplevet. Det var den unge og yndefulde Baronesse de Krüdener, der udmærkede sig blandt Andet ved sin Dands. Det hedder i «Delphine»: «Aldrig har Ynde og Skjønhed frembragt en mere overordentlig Virkning paa et talrigt Selskab. Denne fremmede Dands har en Tiltrækning, hvorom Intet, vi have seet, kan give en Idee. Det er en rent asiatisk Blanding af Indolents og Livlighed, af Melancholi og Livsglæde. Undertiden, naar Melodien blev blidere, gik Delphine nogle Skridt frem med foroverbøiet Hoved, med korslagte Arme, som om visse Erindringer eller Savn pludselig havde blandet sig ind i en Fests hele Pragt, men snart begyndte hun paany sin livfulde og lette Dands, indviklet i et indisk Shavl, der fremhævede hendes Figur, faldt tilbage med hendes lange Haar og gjorde hendes hele Skikkelse til et henrivende Maleri.» Jeg troer, at Ordet asiatisk her er det betegnende Ord. Joubert skriver 1803 om Mme de Krüdener: «Hun har Ynde og noget Asiatisk ved sig, Natur i Overdrivelsen. Den yderliggaaende Sensibilitet existerer ikke let uden Exaltation.»

Julie-Barbe de Wietinghoff var født 1764 i

Riga i Lifland og paa engang opdraget paa Fransk og Tydsk. Atten Aar gammel blev hun gift med den 20 Aar ældre Baron Krüdener, russisk Diplomat, der havde været 2 Gange gift og begge Gange havde ladet sig skille fra sin Kone. Hendes Hjerte havde ingen Lod i denne Afgjørelse, men Partiet blev anseet for glimrende og hendes Forfængelighed har følt sig tilfredsstillet paa samme Tid som hendes Mand ikke var hende imod. Han synes at have været forstandig, brav, gjennemdannet og kold, ved sin Stilling bundet til alle Samfundets Convenientser. Hurtigt indføres hun ved hans Side i det 18de Aarhundredes mest glimrende Selskab. Efter et Besøg ved Joseph den 2dens Hof i Wien begiver Parret sig til Venedig, derfra hele Italien rundt, da Hr. de Krüdener bliver kaldet som russisk Gesandt til Kjøbenhavn. Strax efter Brylluppet var en ung og begavet Mand Alexander Stakiew, hendes Mands Privatsecretair, bleven lidenskabelig forelsket i hende, men saa stor var hans Beundring for De Krüdener og for sin Kjærligheds Gjenstand, at ingen Stavelse kom over hans Læber. Da han endelig skriftede sin Lidenskab, var det for Manden. Denne var uforsigtig nok til at vise Brevet til sin Kone, der herved for første Gang fik Vished om Stakiew's Følelser for hende, Følelser hun vel ikke havde gjengjældt, men maaskee dog ved medfødt Coquetteri havde

holdt i Live. Visheden om at kunne fremkalde en saadan Lidenskab steg hende til Hovedet. Stakiew havde fjernet sig, men al den Uro, som gjærede i hendes unge kvindelige Hjerte, kom nu til Udbrud. Opfyldt af en brændende Trang til at elske og blive elsket havde hun først forsøgt at finde det Ideal, hvorom hun drømte, i sin Mand. Da han mere faderligt end forelsket kun søgte at holde hendes Exaltation i Tømme, bøiedes hendes Væsen tilbage i sig selv, og hun sørgede over at være, hvad man senere har kaldt uforstaaet, men hvad hun kaldte uføIt. Stakiew's Lidenskab var faret hende forbi som et Ildpust og havde ligesom optøet den ydre Kulde, der bandt hendes Sensibilitet. Den maatte have et Afløb og neppe ankommen til Kjøbenhavn, der som Opholdssted forekom hende at være det skrækkeligste af alle — man erindrer, at dette foregaaer for 100 Aar siden —, kastede hun sig ind i en Vrimmel af selskabelige, tidsspildende og aandsfortærende Fornøielser, hvormed det letsindigste Coquetteri til Høire og Venstre gik i Følge. Følgen af alle disse Balaftener og private Theaterforestillinger var angrebne Nerver og et angrebet Bryst, saa at et Vinterophold i Sydfrankrig blev forordnet af Lægerne. Men allerede i Paris lever Mme de Krüdener op paany; i denne Intelligentsens By føler hun sig pludselig slaaet af sin Uvidenhed, faaer litteraire

Interesser og opsøger Samtidens store Skribenter, Barthélemy, Forfatter til «Den unge Anacharsis», og Bernardin de Saint-Pierre, for hvis «Paul og Virginie» hun bestandig havde sværmet. Hun dyrker St. Pierre og Naturen, men har samtidigt hos sin Modehandlerinde en Regning paa 20000 francs. I Sydfrankrig forelsker en ung Officier sig i hende, og efter nogen Tids Kamp gjengjælder hun, nu mindre uerfaren end i Kjøbenhavn, hans Kjærlighed. Under den første Revolutionstids Forfølgelser fører Hr. de Frègeville (det var Officierens Navn) hende ud af Frankrig forklædt som hendes Kudsk. Før hun gjenseer sin Mand, meddeler hun ham, at det ægteskabelige Baand imellem dem er brudt. Han er rede til at tilgive. Hun opholder sig i de følgende Aar rundt omkring i Europa adskilt fra sin Mand og ikke mindre fra Hr. de Frègeville, men førende et Liv som det, de galanteste Damer henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede tillod sig; det er nok at sige, at hendes Mand i sine intimeste Breve fra 1793 til 1794 aldrig omtaler sin Kone. Det varede dog ikke længe, før Ægtefolkene paany vare forenede. Hr. de Krüdener, som snart blev russisk Gesandt i Berlin, viste sin Kone det største Venskab og den mest fuldendte Opmærksomhed. Fra nu af begynder man hos Mme de Krüdener at kunne finde Spor til den eiendommelige Art af Fromhed, der snart

skulde udvikle sig saa kraftigt hos hende. Hun havde aldrig været nogen Skjønhed, men dog altid en Personlighed med sjeldent Udtryk og sjelden Ynde. Den Simpelhed i Smag og Optræden, som ti Aar tidligere havde gjort hende saa forførerisk, havde nu veget Pladsen for en Lyst til at klæde sig mere eiendommeligt og bizart end smukt og simpelt, hun dækkede sit endnu bestandig skjønne askefarvede Haar efter Tidens Mode med en Paryk. Hendes Træk og hendes Hudfarve havde ikke mere Ungdommens Friskhed. Paa dette Tidspunkt er det som sagt at hendes urolige, endnu bestandig til stærke Sindsbevægelser trængende Hjerte aabner sig for de første Glimt af religiøst Sværmeri. Jeg finder i et Brev fra hende til hendes nærmeste Veninde disse Ord: «Skal jeg tilstaae Dig det, det er i mit Hjertes Ydmyghed jeg taler, Du veed, at jeg ikke er hovmodig, kan den Christne være det? Jeg troer, at Gud har villet velsigne min Mand fra det Øieblik af, da jeg atter er vendt tilbage til ham. Der er ingen Art af Goder eller Begunstigelser, som han ikke opnaaer. Hvorfor skulde jeg ikke troe, at et fromt Hjerte, som beder til Himlen simpelt og tillidsfuldt om at hjelpe det at bidrage til en Andens Lykke, maa faae sin Bøn opfyldt?» — Nei, hvorfor skulde man ikke troe det, jeg for min Part vilde gjerne troe, at det er Mme de Krüdeners Nær-

værelse, der bringer Forsynet til at overhobe Baronen med Ordner, hvis man ikke med stor Sikkerhed vidste, at det var en anden mindre romantisk Aarsag, der havde bevæget Keiser Paul den Første dertil. Sagen var den, at midt under en Fest, som Baronen gav i Berlin for det preussiske Kongehus og Storfyrstinde Helene, ankom en Depeche fra Selvherskeren over alle Russer, der befalede Krüdener øieblikkelig at erklære Preussen Krig. Majestæterne vare endnu i Huset. I Stedet for imidlertid at splitte Festen ved at vise de Dandsende dette Medusahoved, lod Gesandten roligt sine Gjæster dandse, og da han som Politiker indsaa, hvor skjæbnesvanger og uklog en saadan Krig vilde være for Rusland, skrev han istedenfor at adlyde Ordren et fraraadende Brev til sin Keiser, vel vidende, at efter al menneskelig Beregning var fra nu af Siberien ham vis til hans Død. Selvfølgelig sagde han intet Ord herom til sin Kone. Det Usandsynlige skete, Paul blev omstemt, og i sin Beundring for sin Ministers Mod og Klogskab overøste han ham med Beviser paa sin Yndest. Man seer altsaa, at der gives en anden Forklaring end Mme de Krüdeners. Fra nu af antage hendes Breve en mere og mere religiøs og opbygget Charakter. Hun betegner nu Religionen som sit Tilflugtssted mod Melancholi, hun taler om de tusinde Kilder til Glæde, som udspringe fra den.

Midt i alt dette en ny Kjærlighedsforbindelse og et nyt Brud. Hun havde paany forladt sin Mand, denne Gang imod hans Ønske og boer i Paris. Chateaubriand forærer hende her det første Exemplar af sin «Génie du christianisme», som Mme de Staël finder paa hendes Bord. — Hun overraskes i Paris ved Efterretningen om Krüdeners pludselige Død. Hun lukker sig inde, hun sørger og angrer. Det havde været «hendes Yndlingsdrøm engang paany at vende tilbage til ham, lette ham Aarenes Byrde og gjengjælde hans uendelige Godhed.» Det varede dog ikke længe, før Mme de Krüdener opgav sin Indesluttethed. Efter først i en lille Fortælling at have efterlignet Saint Pierre's Maneer havde hun nu ikke foretaget sig noget Ringere end at skrive en Roman. Dens Navn var «Valérie»; hendes Ungdoms Forhold til Alexander Stakiew havde afgivet dens Indhold: jeg kommer senere tilbage til den. Den er inspireret af Werther, sjælfuld, fint og ypperligt skrevet. Det var imidlertid ikke Mme de Krüdener nok at skrive en Roman, det gjaldt om at faae den læst og bemærket. Maaden, hvorpaa hun greb dette an, viser, at hun paa dette Tidspunkt til Trods for sine Tilløb endnu ikke havde forsaget Verden helt. Hun nøiedes ikke med de almindelige Fif som at underkaste Bogen i Manuscript den ene Kritikers Bedømmelse efter den anden, at læse den op i Selskab

helt eller i Partier, nei, det gjaldt for hende om grundigt at forberede sit succès. Hun tilskrev da først en Ven i Paris, Doctor Gay, en ubekjendt og forfængelig Læge, hvis Carrière hun havde lovet i Tidens Løb at tage sig af, følgende Linier:

... «Jeg har en anden Bøn at bede Dem om: lad en god Versemager gjøre nogle Vers til vor Veninde Sidonie (Sidonie er Heltinden i Mme de Krüdeners første Fortælling). Over disse Vers, som jeg ikke behøver at anbefale Dem, og som bør være saa smagfulde som muligt, skal kun staae denne Overskrift: Til Sidonie. Man skal sige til hende: Hvorfor boer Du i Provindserne, hvorfor berøver Dit tilbagetrukne Liv os Din Ynde og Dit Vid? Kalder den Lykke, Du gjør, Dig da ikke til Paris? Dine Yndigheder, Dine Talenter ville kun der blive beundrede, som de bør beundres. Man har skildret Din fortryllende Dands, men hvo kan skildre Alt, hvad der udmærker Dig! — Min Ven, det er til Venskabet, at jeg betroer dette, jeg er ganske skamfuld paa Sidonie's Vegne, thi jeg kjender hendes Beskedenhed. De veed, at hun ikke er forfængelig, jeg har da mere væsentlige Grunde end en elendig Forfængelighed baade til at bede Dem lade disse Vers skrive og til andet mere: Sig især, at hun lever saa tilbagetrukket, og at man kun i Paris bliver paaskjønnet. Sørg for, at man ikke gjætter paa Dem. Lad disse Vers blive trykte i Af-

tenavisen. Det er sandt, at Sidonie er bleven skildret som dandsende i Delphine. Læs det, det vil more Dem. Men der maa ikke staae, at det er i Delphine, at man har skildret hende. Kun af Overskriften «Til Sidonie» maa det kunne sees, til hvem Versene er. Vær saa god at betale Avisen. Jeg haaber at kunne forklare Dem mine Bevæggrunde. Send mig hurtigt den Avis, hvori det bliver trykt. Hvis Avisen ikke vil indlade sig derpaa eller hvis det varer for længe, saa send mig Manuscriptet, og man vil faae det indrykket i en herværende Avis. De forpligter derved i høi Grad Deres Veninde, hun vil mundlig forklare Dem, hvorfor hun har bedet Dem derom. De kjender hendes Skyhed, hendes Hang til Ensomhed og hendes ringe Lyst til at blive rost, men det gjælder om at gjøre hende en væsentlig Tjeneste.»

14 Dage senere nyt Brev om samme Gjenstand, nye Forespørgsler, om Doctoren har læst Delphine. Bestandigt samme Thema: «Mme de Staël har sagt til Sidonie, at hun har villet skildre hendes Dands, og De kan finde det i første Bind. Hun har efter Fleres Mening der malt Sidonie's Ansigt, hendes Maade at tale paa og hendes Indbildningskraft, og saa har hun blandet sine egne religiøse og politiske Meninger ind deri, thi Sidonie har en dyb Religiøsitet og blander sig meget lidt i Politiken.» Nu følge nye An-

visninger med Hensyn til Digtet. «Der maa vel staae, at man har skildret hendes Talent til at dandse, men der maa ikke staae man, men simpelthen: En dygtig Pensel malede Din Dands, den Lykke, Du gjør overalt, er bekjendt. Dine Yndigheder ere blevne besungne ligesaavel som Dit Vid, og dog skjuler Du dem uophørligt for Verden. Indgetogenhed, ensomt Liv, det er hvad Du foretrækker. Der søger Du Lykken i Din Fromhed, i Naturen og i Studier etc. etc. etc., se, kjære Ven, det er hvad jeg forlanger af Dem, jeg skal senere forklare Dem hvorfor.»

Elegien ankommer, Mme de Krüdener kvitterer for Modtagelsen i følgende Brev: «Det er ikke mere end billigt, kjære Doctor, at De selv faaer en Afskrift af den yndige Elegi, De har skrevet for mig, jeg sender Dem hermed en, jeg ønsker selv at beholde Deres.» Elegien lyder:

«Hvad søger Du i Dit ensomme Liv? Paris, som er besnæret af den Fortryllelse, der udgaaer fra Dig, af Din Ynde, af de glimrende Gaver, som Himlen har skjænket Dig, tilbyder Dig jo dog Hjerter nok, som Din fintfølende Aand har lagt i Lænker. Vi saae Dig, vi flokkedes om Dig hin Dag, da Du udøvede Elegancens forførende, Skjønhedens betvingende Magt, hin Dag, da Du, vis paa Geniets Palme, ikke vragede de Lovprisninger, der tilfalde Talentet. Allerede dengang fik en sindrig Sanger Dig til at smile, da han

vovede at føie sin spæde Stemme til de Vises Chor og udkastede Billedet af Din magiske Dands: men svinder ikke Mindet om hine Festdage for det Tordenslag, hvormed Himlen nu har ramt Dig? Forene vore Hjerter sig ikke med Dine melancholske Tanker, have de ikke i taus Andagt sukket ved Din Smerte? Vi ville ikke krænke Dig med afmægtig Trøst, denne opstillede Tribut, som man yder en opstillet Sorg: Vi hørte Dig sukke og vi sukkede med. — Vi sukkede med, og Du flyer! Hvorfor flyer Du? Sørgefloret bedækker os. Kunsterne forstumme rundt om Dig, Elskoven skjuler sig, og med den det hele livfulde Følge, der fordum udgjorde Din Lyst og Din Hæder.»

Halvdelen af Elegien er endnu tilbage, men jeg bryder af. Brevet slutter saa: «Jeg sender Dem denne Elegie, hvis antike Farve [!] og Skjønhed jeg beundrer. Uden at ville tilegne mig andet af den end den Smerte, som De rigtigt har iagttaget hos mig, og som De har villet formilde, har jeg saameget Andet at sige Dem, kjære Doctor, langt mere smigrende for Dem, men her er ikke mere Plads, og mit erkjendtlige Hjerte kan kun sende Deres sublime og for Menneskeheden saa nyttige Kunst [!] min Tak.»

Doctor Gay lod det ikke blive derved, men gav sig saa til at rime sin Prosa. Hans Veninde skriver til ham: «Sidonie har overdraget mig at bevidne den elskværdigste af alle Venner

hendes ømmeste Tak. Versene vare yndige, de ere allerede trykte. Hvilken lykkelig Gave har ikke den, som har skrevet dem! Hvor man seer, at han er Sidonies Ven! Hvor han maler, hvad han vil sige! Det er Sjælen selv, som har ført Penslen i hvert eneste Strøg, og det er en saa ophøiet Sjæl . . . Sidonie har ogsaa modtaget en Elegi i Prosa, som De maa kjende og som hun finder yderst skjøn. Hvilket smukt Talent der ligger i denne ophøiede og simple Maneer, og hvor maa man elske den Aand, der forstaaer at tale et saadant Sprog. Man har forandret nogle Vers, meget lidt, de ere lykkedes fortrinligt og have opfyldt Hensigten.»

Man seer, at Sidonie ikke nøiedes med at skrive Kladderne til Lovsangene over sig, men ogsaa gik Renskriften efter. Iøvrigt troer jeg ikke, her behøves nogen Commentar. Den utrættelige Doctor forfatter endnu flere Digte, og nye Anmodninger om at plage alle mulige Kritikere følge. Hvad den religiøst bevægede Historiker Michaud angaaer, der anvendte 30 Aar af sit Liv paa at skrive Korstogenes Historie, da gjorde hans meget nære Forhold til Digterinden enhver Opfordring overflødig. Han skrev en varm Kritik. Endelig er da Mme de Krüdener saa vidt, at hun kan skrive til sin Veninde: «Min Helbred er langt bedre, jeg har været otte Nætter itræk paa Bal uden at føle nogen Ulempe deraf. Hvil-

ken Lykke, min Veninde, jeg kan ikke sige Dig, hvor feteret jeg er, og det regner ned med Vers; Æresbevisningerne overvælde mig, man strides om et Ord af mig som om en Gunst. Det er tusinde Gange mere end jeg fortjener, men Forsynet ynder at overvælde sine Børn med Velgjerninger, selv naar de ikke fortjene det... Jeg vilde betragte det som en Feighed ikke at producere et Værk, som jeg antager for nyttigt og betragter derfor min Reise til Paris som en Pligt, medens mit Hjerte, min Indbildningskraft. Alt drager mig til Genfersøen.» Saa reiser hun da til Paris, og i December 1803 udkommer Valérie. Alle Mme de Krüdeners Batterier holdt parate til at give Bogen Salut. Ikke en eneste Effect gik tabt; alle Kritikens Klokker klemtede. Som en dygtig General manglede hun ikke selv paa Valpladsen; hun kjørte fra det ene Modemagazin til det andet for incognito at forlange snart Skjærf, snart Hatte, snart Fjær, snart Guirlander, snart Baand à la Valérie. Da nu Kræmmerne saae denne fremmede, endnu smukke og meget elegante Dame komme kjørende i sin Vogn for med en saadan Sikkerhed at forlange de Phantasigjenstande, hun opfandt, gjorde de deres Yderste for at komme paa det Rene med hvad det var hun ønskede og tilfredsstille hende. Naar de unge Piger i Magazinerne bleve aldeles forbausede ved disse uhørte Forlangender og benægtede disse Varers Existents,

smilte Mme de Krüdener med saa megen Godhed og beklagede dem saameget, fordi de endnu ikke kjendte Romanen Valérie, at hun snart havde gjort dem til ivrige Proselyter af sin Bog. Med sine Indkjøb kjørte hun saa til en ny Boutik og opnaaede derved i faa Dage en saa rasende Concurrence mellem Kjøbmændene med Hensyn til Sager à la Valérie, at hendes Veninder, naar de paa hendes Angivelser begave sig hen til de Handlende og spurgte om disse Varer, bleve uskyldige Medskyldige i hendes Kunstgreb og ikke kunde Andet end afgive deres Vidnesbyrd for hendes Triumph.

Mme de Krüdener skriver nu til sin Veninde: «Valérie's succès er fuldendt og uhørt. Man sagde endnu forleden til mig: Der er noget overnaturligt i dette Held. Ja min Veninde, Himlen har villet at disse Ideer, denne renere Moral skulde udbrede sig i Frankrig, hvor den endnu er mindre kjendt.»

Neppe er denne feberagtige Trang til at gjøre sig gjældende bleven tilfredsstillet, neppe har dette raffinerede Hykleri faaet Tid til at udfolde sig i sin fulde Blomst, før Mme de Krüdener's virkelige Omvendelse indtræder. Hermed gik det saaledes til. En Dag i Aaret 1805 hændte det sig, at da hun i Riga sad i sit Vindue og hilste ned til en af sine talrige Tilbedere, hvem hun havde udmærket i Skaren, blev denne

Mand ramt af et pludseligt Slag og faldt død om. Denne Begivenhed henkastede hende i den yderste Melancholi. Under denne hendes melancholske Tilstand skete det saa, at hun, som jo dog ikke af Melancholi kunde rive sig løs fra Jordelivets uafviselige Fornødenheder, en Dag sendte Bud til en Skomager for at han skulde tage Maal af hende til et Par Sko. Manden kom, hun saa slet ikke paa ham, medens han tog Maal. Pludselig bliver hun slaaet af det glade Udtryk i hans Ansigt. «Er De lykkelig?» siger hun til ham. «Jeg er det lykkeligste Menneske af Verden» var Svaret. Denne Skomager var en Opvakt, han hørte til de mæhriske Brødres Menighed. Synet af hans Lykke virkede saa stærkt paa hendes let bevægelige Hjerte, at hun atter og atter besøgte ham, hos ham lærte flere og flere af de mæhriske Brødre at kjende og snart var ligesaa opfyldt af Christendommens Sandhed som han. Med den samme Lidenskab, hvormed hun havde omfattet alle Gjenstandene for sin Ungdoms Kjærlighed. omfattede hun nu Gjenstanden for sin ældre Alders Følelser. Fra nu af viser det religiøse Sværmeri sig ligeligt i hendes Ord og Handlinger. Hendes hele tidligere Liv synes hende Vildfarelse og Daarskab. Hun er kun Et, Kjærlighed til sin Frelser. «Der er ikke en Tanke i mig, som ikke vil behage ham, tjene ham, ofre ham Alt, ham, som forunder mig kun

at ville udaande Kjærlighed over alle mine Medmennesker og som i Fremtiden kun viser mig Glimt af Saligheden. O, hvis Menneskene blot vidste. hvilken Lykke man nyder i Religionen, hvor vilde de da ikke skye alle andre Bekymringer end den for deres Sjæl!»

Det er i denne Sindstilstand, at hun kort efter Slaget ved Jena gjør Dronning Louise af Preussens nærmere Bekjendtskab. Nedbrudt af Ulykkerne, som denne var, viste hun sig modtagelig for Mme de Krüdeners glødende religiøse Veltalenhed. Denne opnaaede den største Indflydelse paa hende og gjennem hende paa Kongen. Jeg anfører som Bevis disse Ord af et langt senere Brev fra Dronningen til hende. «Jeg skylder Deres fortræffelige Hjerte en Tilstaaelse, der. som jeg sikkert veed, vil aflokke Dem Glædestaarer. Det er, at De har gjort mig bedre end jeg var. Deres sanddru Tale, de Samtaler, vi have havt sammen om Religion og Christendom, have gjort det dybeste Indtryk paa mig.» Med Dronningen besøgte hun de Syge og Saarede paa Hospitalerne. Kort derefter traf hun Dronning Hortense, der ligeledes følte sig stærkt tiltrukken af hende, saa stærkt, at hun endog modtog hende hver Morgen som sin stadige Gjæst. Umiddelbart derefter gjør hun Jung-Stilling's Bekjendtskab. Hans religiøse Begeistring stemmede med hendes. Hun begynder nu at give Exempel paa enhver Art af

christelig Ydmyghed. I Carlsruhe stiger hun op til de smudsigste Kvistkamre for at udføre Kjærlighedsgjerninger. Da hun en Dag paa Gaden træffer en ung Tjenestepige grædende over at skulle feie den, tager hun hende Kosten ud af Haanden og feier for hende. Hun slutter sig nu til en Præst ved Navn Frédéric Fontaine, der er bekjendt i Egnen for at kunne gjøre Mirakler, og træder gjennem ham ligeledes i Forbindelse med en ekstasisk Bondepige, Maria Kummrin, der stod i stadig Forbindelse med Serapher og Cheruber og som i sine clairvoyante Tilstande gav Orakelsvar og propheterede. Denne Pige spaaede Mme de Krüdener en høi Sendelse i Guds Rige og betegnede Fontaine, der iøvrigt snart viste sig at være en ualmindelig Hykler og Slyngel, som hendes Apostel. Mme de Krüdener skriver da nu med fuld Overbevisning til sin Veninde: «Tænk at jeg i Ordets bogstavelige Forstand har oplevet Mirakler. Du har ingen Anelse om den Lykke. de føle, der helt give sig hen til Jesus Christus. Jeg har af hans Godhed og Barmhjertighed faaet det positive Løfte, at han vil opfylde de Bønner, jeg retter til ham for mine Slægtninge og Venner.»

Det lader sig ikke nægte, at de Udtryk, hvormed hun skildrer den nye Flamme i sit Indre, have en betænkelig Lighed med Udtrykkene for slet ikke himmelsk Kjærlighed. Om Gud hedder det: «Hvor skulde jeg kunne sige, hvilken Ømhed

der brænder i mit Hjerte, hvorledes mine Taarer trille, hvilke Ord der skjælve i hele mit Væsen, naar jeg føler mig saaledes elsket, jeg stakkels Jordorm! Nyligt sagde jeg til Gud: Hvad kan jeg sige Dig, o Du min Høitelskede! (*O mon bienaimé*), o kunde jeg raabe det ud over hele Verden, gjennem alle Himlene hvor høit jeg elsker Dig! O kunde jeg føre ikke alene alle Mennesker, men alle de oprørske Aander tilbage til Dig!»

Der findes et Billede i Vaticanet af en moderne Italiener, paa hvilket en Nonne knæler for Christus, der besvarer hendes svømmende Blik med de ømmeste Øiekast. Det faldt mig uvilkaarligt ind, da jeg læste Mme de Krüdeners Udbrud under hendes religiøse Rus. Et andet Sted hedder det: «Hvad det gjælder om er, at elske og bringe Andre til at elske den elskværdigste (*le plus aimable*), den bedste, den ømmeste af alle Fædre.» Under hendes religiøse Rundreiser, paa hvilke hun overalt præker og omvender, har en ung Missionær sluttet sig til hende, en af de Mange, af hvem hun blev skuffet; men strax efter hans Ankomst udmaler hun deres fælles Gudstjeneste i Ord som disse: «Hvilken Aand! kan De forestille Dem Lyksaligheden af vore Communioner? Intet afmaler den; vi kunde ikke engang høre, hvad der blev sagt.» Det er umuligt at læse dette, uden at mindes nogle Ord af en af hendes Ung-

domstilbedere: «Lezay paastaaer (siger Chênedollé), at Mme de Krüdener i de mest afgjørende Øieblikke med sin Elsker gjør en Bøn til Gud og siger: «Min Gud, hvor jeg er lykkelig! Jeg beder Dig om Tilgivelse for dette Overmaal af Lykke!» Og han tilføier: Elle reçoit ce sacrifice comme une personne qui va recevoir sa communion.»*) Analoge religiøse Stemninger findes iøvrigt hos alle Tiders Mystikere.

At hun personlig var overbevist om sin Villies Renhed og fuldstændig oprigtig i sin hele Væremaade er dog hævet over al Tvivl. Ikke blot at hun selv er omvendt, men Omvender-Lidenskaben syder i hendes Indre. Atter og atter kommer den Tanke tilbage hos hende, at omvende endog Djævelen og Helvedes Beboere (je ne puis m'empêcher de désirer que l'enfer vienne à ce Dieu qui est si bon, etc.). Det forstaaer sig, at hun maatte bære megen og haard Miskjendelse af dem, der ikke kunde troe paa den Forandring, der var foregaaet med hende. Endog hendes egen Moder foragtede hende og ophørte at skrive. Men ingen Miskjendelse rokkede hendes religiøse Begeistring. I Reglen ledet af Maria Kummrin's Spaadomme, Varsler og Syner, drager hun fra By til By. I Basel uddeler hun religiøse Smaaskrifter

*) Manuscript af Chênedollé, citeret af Sainte-Beuve i Derniers Portraits, 290.

til Soldaterne og omvender efter sin egen Mening den halve Garnison.

Snart faaer hun ogsaa Spaadomsgave. Spaadomsgaven er paa denne Tid hyppig. Saavel De Maistre som Bonald spaaede mange Aar i Forveien Restaurationen og bleve høiligt anseete derfor. Hvor deres Prophetier imidlertid antage et bestemtere Præg, gaaer det dem som det gamle Testamentes: de slaae ikke ind. For blot at nævne nogle Exempler, saa siger De Maistre i Anledning af Planerne til Oprettelse af et Regjeringssæde i Nordamerika: «Man kan vædde ti mod en paa, at Byen ikke vil blive bygget, eller at den ikke vil blive kaldt Washington, eller at Congressen ikke vil komme til at residere der», og alle disse tre Ting skete. Saaledes spaaede han ogsaa, at Restaurationen af Bourbonerne vilde skee i dybeste Fred uden Hjælp af de Fremmede, at Souverainitetsideen og Adelsmagten vilde gaae styrkede ud af Revolutionen etc. Naar adskillige af Bonalds Prophetier (i Théorie du pouvoir) sloge noget bedre ind, da ligger det simpelt i, at den, som spaaer det Forgjængeliges Ophør, nødvendigvis engang faaer Ret, og at der er Ting angaaende Fremtiden, om hvilke der, som Hamlet siger, ikke behøves nogen Aand fra Graven for at sige os dem. Mme de Krüdeners Spaadomme fik imidlertid mere at betyde end nogen af Restaurationstidens andre Propheters. I et Brev fra

Strassburg til en russisk Hofdame havde hun (October 1814) skrevet: «Vi skulle snart see det skyldige Frankrig tugtet, det, som ifølge den Eviges Bestemmelse skulde have været skaanet, ifald det havde vedblevet at underkaste sig Korset.» Hvorledes kunde dette senere, efter Napoleons Tilbagekomst fra Elba. udlægges anderledes end som en mystisk Forudviden derom! Hun havde fremdeles skrevet: «Uveiret nærmer sig; de Lillier, som den Evige havde bevaret, hint Symbol, der bestaaer i en ren, spæd Blomst, som et Jernscepter har knækket, fordi den Evige vilde det saaledes, disse Lillier, der havde burdet appellere til Guds Renhed og Kjærlighed, have vist sig for at forsvinde.» Hvad kunde dette være Andet end en Spaadom om Ludvig d. 18des Flugt for Napoleon! Efterretningen om disse Prophetier fløi Europa rundt, men naaede allerførst til Keiser Alexander, paa hvem de gjorde det dybeste Indtryk. Stærkt plaget som han var af Samvittighedsnag, stærkt svækket som han var af allehaande Udskeielser, befandt han sig i høi Grad prædisponeret til en Paavirkning af religiøs Mystik. Paa Reisen fra Wien gjorde han i Heidelberg personligt Mme de Krüdeners Bekjendtskab. Snart var hendes Indflydelse almægtig over ham. De indelukkede sig halve Dage sammen, bedende i Forening, læsende sammen i Skriften, discuterende theologiske Problemer. Tiden før Slaget

ved Waterloo tilbringe de i Heidelberg med Psalmelæsning. Efterretningen om de tabte Slag ved Ligny og Quatre-Bras 16de og 17de Juni træffer Alexander midt i Davids Psalmer, der trøste ham over Nederlaget og forvisse ham om hans Sags Retfærdighed. Han beder og faster. Den 18de Juni leveres Slaget ved Waterloo: paa Efterretningen derom reiser Alexander til Paris, men forlanger, at Mme de Krüdener strax skal følge ham. Hans høieste Sorg i dette Øieblik er, at hans Broder Constantin ikke ogsaa er omvendt. Vor Prophetinde besøger, før hun reiser fra Heidelberg, de i Fængslet der sig befindende Dødsdømte, præker med stor Virkning for dem og følger saa Keiseren, over hvis christelige Hensigter hun er i den høieste Ekstase. I Paris naaer hendes Indflydelse Høidepunktet. Keiseren besøger hende samme Aften, hun kommer; hendes Bopæl bliver saaledes indrettet, at Keiseren hver Time paa Dagen ved Hjælp af en hemmelig Dør fra sit Palais kan komme til hendes Hus. Iøvrigt fristede ingen Adspredelse, ingen Fornøielse ham, hvem Franskmændene faa Aar tidligere havde kjendt som saa verdslig. «Jeg er Christi Discipel, sagde han, jeg gaaer med Evangeliet i Haanden og kjender kun det.» Og hans Veninde skriver om ham: «Alexander er Guds Udvalgte. Han vandrer ad Forsagelsens Veie.» Man maatte sikkert tye til Udtryk hentede fra Johannes' Aabenbaring for at

betegne, hvad hun egentlig saa i ham: Noget som en Opretter af det tusindaarige Rige, en Fredens Engel med Magtens flammende Sværd, Lysets blonde Fyrste eller lignende, medens Napoleon for hende som for Adam Müller og Consorter var Djævelen selv.*) Alexander skulde gjenoprette Christendommen paa Jorden, udslette indtil det sidste Spor af Revolutionen og alle dens Gjerninger. Til Gjengjæld kjendte da Alexanders Ærefrygt og Taknemmelighed ingen Grændser. I Begyndelsen af September fandt en storartet Revue over 150,000 Mand russiske Tropper Sted for Alexanders Øine paa Camps des Vertus i Champagne. Mme de Krüdener kunde ikke fattes der. Om Morgenen tidligt allerede hentede Keiserens Vogne hende, og han modtog hende ikke som en Yndlingsundersaat, men som et Sendebud fra Himlen, der skulde føre hans Tropper til Seir. «Mest med blottet Hoved, eller med en lille Straahat paa Hovedet, hvilken hun dog gjerne hang over Armen, med sine endnu bestandig blonde Haar, der hang i Fletninger ned over Skuldrene, medens en Lok nu og da faldt ned over Panden, iført en mørk og simpel Kjole, der blev elegant ved den Maade, hun bar den paa, og som sammenholdtes af et simpelt Bælte, saaledes ankom hun ved Daggry, saaledes

*) Se Den romantiske Skole i Tydskland 359.

stod hun i Bønnens Øieblik for Fronten af de forbausede Tropper.» *)

Under dette Samliv med Alexander er det da, at Mme de Krüdener undfanger en Idee, som man kunde kalde oprørende, ifald den ikke kom fra en stakkels fjantet Kvindes af gammelt Galanteri og ny Religiøsitet forskruede Hjerne, Ideen til «den hellige Alliance». Det er nuomstunder afgjørende bevist, at det er hende, Europa og Civilisationen har havt at takke for Ideen til den. En Mand, der er tilbøielig til langt at undervurdere hendes Indflydelse, og som har Uret, hvor han benegter den, Dronning Louise af Preussens høitelskede Broder, Storhertugen af Mecklenburg-Strelitz skriver: «Mme de Krüdener har aldrig udøvet den ringeste Indflydelse paa min englelige Søster af Preussen, ikke heller paa Kongen, hendes Gemal, der bedømte denne sørgelig berømte Kvinde fuldkomment rigtig. Hvad derimod Keiser Alexander angaaer, da havde hun til Gjengjæld saaledes bemægtiget sig ham, at den hellige Alliance, som Keiseren foreslog og satte igjennem, bør betragtes som denne Kvindes Værk alene; vær vis paa, at jeg ikke vilde sige det, naar jeg ikke vidste det positivt.»

Nogle Dage efter Ankomsten til Paris sagde

*) Sainte-Beuve efter et Øienvidnes Beretning.

Alexander til sin Veninde: «Jeg forlader Frankrig, men før min Afreise vil jeg i et offentligt Actstykke give Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand den Ære, vi skylde ham for den Beskyttelse, han har forundt os, og indbyde alle Folk til at slutte sig sammen i Underdanighed under Evangeliet. Han overrakte hende hermed et Papir, det var Udkastet til Tractaten mellem de tre Monarcher. Capefigue, som har seet det, skriver: «Jeg har liggende for mig Originalen til denne Tractat, helt skrevet med Keiser Alexanders Haand med Rettelser af Mme de Krüdener. Ordet «den hellige Alliance» er skrevet af denne overordentlige Kvinde.» — Altsaa endog til Navnet er hun Ophav. Hun valgte det med en Hentydning til Spaadommene om de sidste Dage hos Propheten Daniel.

Naar man nu, som vi, har fulgt denne Kvindes Fortid, har seet, hvem og hvad hun var, og naar man paa den anden Side har noget Begreb om Revolutionen og hvad den var, saa synes det En ikke sandsynligt, at alle hine apokalyptiske Reminiscentser og hellige Principer, formulerede af den Kvindehaand, der 11 Aar før kjøbte Skjærfene og Hattene à la Valérie, og af den samme Pen, der forfattede Elegien til Sidonie, i Længden skulde have Kraft til at modstaae Revolutionens fornyede Dønninger. Thi man maa ikke troe, at Revolutionen er forbi.

Vi ere og leve endnu midt i den. Hvor tre ere forsamlede i dens Navn, der er den midt iblandt dem.

I Tractaten erklære «i den høihellige og udelelige Treenigheds Navn» de tre Monarcher «høitideligt, at det nærværende Actstykke har til Hensigt for Universets Aasyn at aabenbare deres urokkelige Beslutning om til Regel for deres Færd, det være sig i Styrelsen af deres respective Stater eller i deres politiske Forhold til enhver anden Regjering, kun at tage den hellige Religions Forskrifter om Retfærdighed, Kjærlighed og Fred, der langtfra blot at være anvendelige i det private Liv omvendt bør have directe Indflydelse paa Fyrsternes Beslutninger som det eneste Middel til at grundlægge de menneskelige Institutioner og raade Bod paa deres Ufuldkommenheder.»

Det var Ordlyden. Hvad der fra først af var oprigtigt og velment af det keiserlige Svaghovede, det blev med hykkelsk Kløgt accepteret af hans, kronede Brødre. Cætera qui nescit! Hvo veed ikke, hvad den hellige Alliance kom til at betyde, Indvarslingen af den almindelige europæiske Reaction med Brutaliteten til Indhold og Løgnen til Form. Det var i dens Navn, at i vort Aarhundredes sørgeligste Aarti enhver selv den svageste Stræben mod aandelig og politisk Frihed blev forfulgt eller kvalt. Frivilligt

sluttede sig til Alliancen den Magt, der havde den største Interesse deraf, nemlig Paven. Uden smaalig Hensyntagen til sin Stilling som den romersk-katholske Kirkes Hoved hævede Paven til Skyerne sine Colleger: Alexander, den græske Pave, Kongen af Preussen, den lutherske Pave, og Kongen af England, den anglikanske Pave. Paa Wienercongressen fremlagde saa Pius et Restaurationsproject, i Sammenligning med hvilket alle Fortidens Restauratorers Drømme blegnede og alle tidligere Forsøg paa at føre de førrevolutionære Tilstande tilbage reduceredes til Intet. Med et Pennestrøg var Revolutionens og Keiserdømmets Existents udslettet. Det hellige romerske Rige skulde gjenoprettes, desuden hele Middelalderens Samfundsorden, Tiender, Kirkegodser, Skattefrihed for Geistligheden og Inquisition.

Resten af Mme de Krüdeners Liv frembyder ingen verdenshistorisk Interesse. Hun blev stedse mere oprigtig og stedse mere fanatisk i sin Tro; hendes Drift til at lægge den for Dagen i Gjerninger blev stedse mere brændende hed. At hjælpe Fattige og Syge blev hende en Hjertesag og Livssag. Men fra det Øieblik af, hun forsøger at tage Christendommen praktisk, skifter hendes hele Stilling Charakter. Magthaverne, Øvrighederne, alle de Store, der saalænge hun holdt sig til Hofferne, havde gjort hende deres

Opvartning, saae, saasnart hun henvendte sig til Befolkningen, med sikkert Instinct en Fjende i hende. Snart drog hun gjennem Schweitz i helligt-vanvittige Fest- og Triumphtog, snart joges hun forfulgt fra By til By. I Basel rasede Præsterne imod hende og fik hende fordrevet. i Baden. hvor hun under en Hungersnød udviste en storartet Velgjørenhed, blev hendes Hus omringet af Gensdarmer og de, der havde søgt Tilflugt hos hende, splittede ad: fra Luzern blev hun udjaget af Politiet; da hun forsøgte at naae ind i Frankrig gjennem Elsass, blev Adgangen hende forbudt og Tilbagereisen til Baden ligeledes forment hende. Med Politi blev hun endelig escorteret lige til Rusland, saaledes, at hun af det Würtembergske Politi blev afgivet til det Baierske, af dette til det Sachsiske, af dette til det Preussiske og endelig af dette sidste til sit eget Lands. Alexanders Naade havde hun for bestandig mistet. De Skildringer, hun i sine religiøse Tidsskrifter og Brochurer havde givet af Samfundsuretten, af de Fattiges grændseløse Nød og Magthavernes uretfærdige Undertrykkelser, vare overalt blevne betegnede som Socialisme og Communisme; Christendom, som hun forstod den, kunde ikke være Autoriteterne tilpas. Tilmed viste hun sig naiv nok til uforsigtigt at udtale sin Begeistring for Grækernes Frihedskamp og til paa en formentlig for Keiseren compromit-

terende Maade at lade sig forlyde med, at han som Stifter af den hellige Alliance burde og maatte gaae i Spidsen for et Korstog mod Tyrkiet. Forstødt af Alexander forlod hun St. Petersborg og levede fra nu af som Selvplager og Missionær. Hun led Nød, undertiden Sult, pinte sig selv, lindrede Andres Nød, hvor hun kunde, og døde i 1824 under en Missionsreise paa Krim.

Et interessant Modstykke til den fransk-russiske Mme de Krüdener danner den tydsk-russiske Sværmerske Fyrstinde Gallitzin, hvis Optræden falder i Slutningen af det 18de Aarhundrede som Mme de Krüdeners i Begyndelsen af det 19de. Man seer dennes Eiendommelighed skarpere, naar man kaster et Blik paa Fyrstindens Liv. Hun er som Aand et rent tydsk Phænomen, ligesaa enkelt som hendes yngre Samtidige raffineret og sammensat, paa engang naiv og sentimental, en skjøn Sjæl og et svagt Hovede. Hendes Mand er som Krüdener meget verdslig, en Ven og Beundrer af Diderot, der først opfordrer Fyrstinden til at studere og indgiver hende Mod dertil, men som senere finder en ivrig Modstander i hende. Ligesaa ligegyldig for sit Kjøns Fortrin, som Mme de Krüdener var coquet, lader Fyrstinden sit Haar afrage for at umuliggjøre sig Deltagelse i Selskabslivet og trækker sig tilbage fra Verden allerede 24 Aar gammel. For ganske at løsrive sig fra al

Egoisme «bragte hun Gud af Kjærlighed Offret af sin Forstand». Hendes Ubekjendtskab med Verden viser sig i et saadant lille Træk som at hun, da hendes Søn ønsker at gaae i fremmed Krigstjeneste, henvender sig først til den preussiske Overgeneral, senere til den østerrigske for at opnaae Tilladelse til at medgive ham en Ledsager, der kan beskytte ham imod Militærlivets uregelmæssige Sæder, og med Forundring begge Gange modtager det Svar, at en Officier ikke kan medbringe en saadan mandlig Gouvernante til Hæren. Hendes religiøse Sværmeri betegnes bedst ved en Frembringelse som denne:

Gebet der Liebe.

Liebe! lehre uns beten, dass uns erhöre die Liebe.
O der Liebe vereintes Gebet ist Quelle der Liebe,
Quelle des ewigen Lebens und unaussprechlicher Wonne!
Schwester rufe mir zu: „O Bruder! Bitten der Liebe
Sende dem Vater für mich — ich sende Bitten der Liebe
Täglich dem Vater für dich.“ O Schwester! der Bitten nicht eine
Kann an die Liebe, von Liebe, für Liebe gesendet umsonst seyn.

Tonen er hos hende trods al sin Inderlighed dog ligesaa pietistisk-abstract som hos Mme de Krüdener mystisk-sensuel. *)

Hvad vi i Mme de Krüdener have for os er

*) Se Katerkamp: Denkwürdigkeiten aus dem Leben der Fürstinn Amalia von Gallitzin. Mynster 1828.

da en Aand, der fra først af er saaledes udrustet, at den synes skabt til at udrette noget Betydeligt. Thi den har et Fond af levende Følsomhed, en Sum af Livskraft, der synes at kunne strække til for et Par Menneskeliv, ikke som sund Vegeteren, men i Kraft af den indre Uro, der er dens Princip, og af den indre Ild, der synes at kunne kaste Gnister til alle Sider uden Ophør. Der er i hende et oprindeligt Fond af russisk Flygtighed og Bøielighed, tydsk Sentimentalitet, fransk Formsands og «asiatisk»-sandselig Ynde. Hun træder ud i Livet uden nogen solid Opdragelse bag sig og uden noget alvorligt Forsæt foran sig, med en stærk Trang til Lykke, med noget digterisk Anlæg, altsaa forud bestemt til et Liv i Illusioner. Da hun seer sig omgivet af Beundrere, nyder hun svimlende denne Tilfredssstillelse. Hun begynder da at betragte sig selv som et høiere Væsen. Saalænge hun bevarer den materielle Troskab mod sin Mand, lever hun i den Illusion, at hun er en Pligtens Heltinde. Da hun bryder den, skifter hun Ideal og forvandles for sig selv til Idealet af den skjønne Synderinde. Hun bruger etsteds om Genferdamerne det Udtryk, at de hverken have Uskyldighedens Tiltrækning eller «Syndens Gratie». Hun har tillagt sig den sidste. Hun vedblev jo dog at besidde den Del af Idealet, som bestaaer i at være den første i sin Art, unique. Heri ligger

det, at hun indbildte sig at medbringe Lykken (Ordener og Titler) til sin Mand. Al Illusion bestaaer i en urigtig Sammenknytning af Aarsag og Virkning, den religiøse Illusion som de andre. Men den religiøse Illusion er dobbelt, den henfører Virkningen ikke til sin Aarsag, men direkte til et ubestemt Ophav, Tilværelsens Midtpunkt — første Illusion — og i Tilværelsens Midtpunkt anbringes saa dernæst ikke, som det antages, Guddommen, men Individet selv — anden Illusion. Vor Heltinde troer, at hendes Mand faaer Ordenerne directe fra Gud, men Aarsagen, hvorfor Gud giver ham dem, det er hun selv og ingen Anden. Hun er den sande Aarsag og Gud kun det Middel, hvorigjennem hun virker. Sit verdslige Levnet vedbliver hun at føre, saalænge det endnu formaaer at skjænke hende Illusioner. Men en Dame med Aand og Nerver trættes i Længden ved dette Liv, ved den nye Tilbeders tilbageskuende Skinsyge paa den forrige, og ledes tilsidst ved for 10de Gang at narre sig selv og en Anden med de Ord: «Jeg elsker Dig og har aldrig elsket nogen Anden.» Da alle Illusioner ved dette Levnet ere forbi, aabner der sig for den Livstrætte Muligheden til en ny Illusion, der endog peger ud over Graven. Det Slagtilfælde, der rammer hendes Tilbeder, betragter hun med samme Øine, hvormed den hellige Augustin, Pascal eller Luther have betragtet lignende

Begivenheder. Det er et Vink, en Advarsel til hende. Den glade Skomager er vis paa at høre til Guds Udvalgte. Da hun erfarer Hemmeligheden ved hans Glæde, vil hun ikke staae tilbage, men ogsaa høre til dem. Troen paa Gud er for hende Tilfredsstillelsen af det Ønske at være udvalgt og foretrukken. Hun anseer sig for omvendt og er paa Bunden af sin Sjæl den, hun var. Idet hun lægger Guddommen de Ord i Munden, hvormed han forvisser hende om sin Ømhed, hvad gjør hun da Andet end at skrive Epistlerne og Elegierne til Sidonie om igjen! Echoet af hendes egen Selvtilbedelse naaer til hende som en Røst fra Skyerne, og hun takker nu som fordum Gud for at være bleven saaledes udmærket — af sig selv. Hvad hun attraaer er nu som før det at elskes. Men ligesom Chateaubriand gaaer til sit jordiske Alhambra ad en Omvei over det jordiske Jerusalem, saaledes lægger hun Veien til sit himmelske Alhambra over det himmelske Zion. Forskjellen er kun den, at han vil bedrage de Andre, hun bedrager sig selv. Hun er en Coquette ligesom han og Lamartine; kun at de ere stolte Coquetter, medens hun er ydmyg.

Dog det afgjørende Træk, som betegner hende i Modsætning til dem, ligger ikke i Charakteren, men i Intelligentsen og i selve hendes Natur som Kvinde. Chateaubriand har som Mand idetmindste

et svagt Begreb om Videnskab, der gjør det umuligt for ham at lade sig narre af Mirakelmænd og Landsby-Sibyller. Hun derimod er Kvinde og i Reactionsperioder er Definitionen paa en Kvinde den: En Kvinde er et Præstebytte. Uden videnskabelige Forudsætninger bliver hun, naar ganske enkelte, ualmindeligt gunstige Omstændigheder undtages, lidt før eller lidt senere, men i Regelen uundgaaeligt et Bytte for sin Begeistring, der ikke veed, hvor den vil hen. for sine ubestemte Længsler, der ikke vide, hvad de attraae, for sin Feighed, der skræmmes af Livets Ulykker, endelig for alle sine Illusioner, og alle disse Magter: Begeistring, Længsel, Frygt og Drømmeri aflevere deres Offer bundet paa Hænder og Fødder som Bytte til Kirken, hvis Autoritet jo desuden fra den tidligste Barndom af gjennem Opdragelsen er bleven indprentet Sjælen. Saaledes gik det Mme de Krüdener. Af det aandelige Liv, som hun tangerer, gaae de betydningsfulde Frihedskampe, den uafhængige Forskning, Oplysningsiveren, Tænkerbegeistringen hende uforstaaede forbi; hvad hun forstaaer og tilegner sig af Tidsalderen, det er kun den ene Side: Frivoliteten. Da Reactionen mod det 18de Aarhundrede begynder og selvfølgelig begynder med at foreholde den forløbne Periode dens Ugudelighed og Frivolitet, giver Mme de Krüdener den øieblikkelig Ret, fordi hun føler sig truffet, fordi hun selv i hele sin Tids-

alder ikke har seet eller havt Øie for andet end Letfærdigheden og de hensynsløse Sæder.

Reactionen tager til, og den faaer sin Poesi. en Poesi om alt det Overnaturlige, som Digteren indbilder sin Læser at han troer paa. Bøgerne fyldes med Troner og Fyrstendømmer, Cheruber og Serapher; det er for Digterne tilsyneladende hellig Alvor dermed; det falder dem kun end ikke ind, at noget Menneske kunde falde paa at tage det for Alvor. Hvilket Epigram skrives ikke over den hele Fægten for Traditionen, da der endelig kommer en Kvinde, som er naiv nok til at tage Alt bogstaveligt, som troer den unge Pige, der fortæller at have omgaaedes Engle, og den Mand, der vil have havt de overnaturlige Syner, som det var Tidens høieste Mode at synge om! Digterne havde begyndt at forherlige Miraklet og Propheten. Her kommer en stakkels naiv Magdalena og tager dem paa Ordet og troer paa de Mirakler, der vises hende, og forsøger sig selv i Prophetier. Man er netop rede til at ryste paa Hovedet af hende og smile, da det viser sig, at Tidens Mægtige tage hende for fulde. Hun bliver en Magt. Chateaubriand, som ikke troer paa hende eller med hende, men som troer paa hendes Indflydelse, forsøger at vinde hende for sine politiske Planer men bliver afvist. Hun vil kun Et, gjengive Christendommen dens ved Revolutionen styrtede Autoritet. For hende har Revolu-

tionen kun udført een Gjerning, den at styrte den hellige Tradition; hun for sin Del vil kun udføre een Gjerning, den modsatte, den at gjengive Christendommen dens verdensoverskyggende Herredømme. Alexander griber Tanken, Magterne adoptere den som klogt politisk Middel. Saalænge hun kun vil hævde Christendommens Autoritet, saalænge hun kun vil reformere og omvende Folkene fra oven af, og i Forbund med Fyrsterne, staaer hun paa Ærens og Forgudelsens Tinde. Men Omslaget skeer. Den religiøse Consequents tvinger hende til at forsøge en Folkenes Omvendelse fra neden af ved at begive sig midt ud iblandt dem, ved at drive Christendommen praktisk istedenfor theoretisk, og paa de gamle Apostles Maneer. Hvilken Naivetet! Hun er saa naiv, at hun mener, Magthaverne maa see disse Forsøg med ligesaa gunstige Øine som hendes tidligere Bestræbelser. Hun begriber end ikke, at Autoriteten frygter enhver alvorlig Sysselsættelse med dens eget Princip, naar denne Sysselsættelse ikke er den officielle. Fra det Øieblik af, hun virkelig optræder som Christen, behandles hun som Revolutionær. Autoritetsprincipets Forfægtere see i den Følelse af Menneskenes almindelige Broderskab, der leder hende, og i den Ekstase, hvormed hun taler de Fattiges og Undertryktes Sag, et Bevis for at hun er — Socialist og Communist. Og saaledes faldt det da i hendes Lod praktisk at

vise, hvad Christendommens Gjenindsættelse som Autoritet betød. Man vilde netop kun have den som Autoritet, som Magt, som Orden. Man brugte den som man benyttede Politiet, Hæren, Fængslerne for at holde Alt i Ro og Autoritetsprincipet oppe. Fra det Øieblik af, da den blev taget personligt og individuelt, og sat saaledes i Værk, at man kunde frygte, den vilde afstedkomme sociale Bevægelser. fra det Øieblik af var den Uordenen, og Autoriteterne befordrede den i Mme de Krüdeners Person hurtigst muligt fra Grændse til Grændse. *)

---

*) Charles Eynard: Vie de Madame Krüdener Tome I-II.— Sainte-Beuve: Portraits de femmes. Derniers Portraits.

Jeg udkastede dette Afsnit i Sommer udenlands, og havde da kun Eynards Biographi ved Haanden. Ved min Hjemkomst fandt jeg. at et Par af de Steder i Mme de Krüdeners Breve, der havde slaaet mig mest. netop ogsaa vare blevne bemærkede af Sainte-Beuve. uden at der forøvrigt var nogensomhelst Overensstemmelse i Behandlingen. Der gives i enhver Bog tre eller fire Steder, som enhver Kritiker, der nogenlunde forstaaer sit Fag. altid vil lægge Mærke til og anføre. Saaledes opstaaer undertiden Skinnet af, at den ene har benyttet den anden. hvor det ikke er Tilfældet. Stuart Mill har i den Anledning skrevet: Coleridge reminded one of his critics, that there are such things in the world as springs. and that the water, a man draws, not necessarily comes from a hole made in another mans cistern.

En dansk Fremstilling af Mme de Krüdeners Liv

VII.

Da de 100 Dage vare forbi og Ludvig d. 18de for anden Gang vendt tilbage, udbredte en forunderlig blandet og vemodig Stemning sig over Frankrig. Restaurationen frembød et dobbelt Physiognomi, det var Gjenoprettelsen af et Dynasti, om hvilket man havde troet, at Revolutionen for evigt havde udelukket det fra Frankrigs Trone, den førte Tilstande tilbage, om hvilke man havde ment, at de udelukkende hørte Fortiden til, og paa den anden Side var den Gjenoprettelsen af lovlig Frihed i Modsætning til det frygtelige Militærdespoti, der nu i saa mange Aar havde holdt Frankrig gispende under sin Voldsmagt. For Litteraturen var den tilsyneladende idetmindste en Frihedsbebuder. Efter 15 Aars Forløb var en fri Debat af Ideer atter mulig. Den tunge Haand, der havde hvilet knugende paa Pressen, trak sig bort. Seglet løstes fra det Skrin, i hvilket de kjæmpende Aander og Systemer laae bundne, man havde Lov til at discutere Alt: Revolutionen og Keiserdømmet, det 18de og det 19de Aarhundrede, Fortid, Nutid og Fremtid.

Man havde Lov dertil, men havde man Lyst? Nei, Lysten var ringe. Frankrigs Stemning var,

---

findes i Dansk Maanedsskrift 1862, 2det Bind, af C. Carstensen.

Stemningen efter en langvarig Sygdom eller efter et tabt Slag. Ikke at man længtes efter Seire. I Slutningen af Napoleons Regjering havde allerede Kanonen foran Invalidehotellet ikke mere vakt noget Echo i Hjerterne. Man sagde til hinanden: Ak, det er kun en Seir! Nei, man længtes efter Fred, som den Aareladte og Udtømte længes efter Hvile. Man glædede sig, som naar en Choleraepidemi, der har hærjet en By til det Yderste, endelig er ovre. Man begyndte paany at vænne sig til Tanken om Livet. Mødrene havde hidtil med en vis Rædsel seet deres Børn nærme sig til Ynglingealderen, det vil sige til den Alder, da de bleve Soldater og snart efter til Lig. De begyndte nu at haabe paa, at disse Børn havde Livet for sig. Børnene, der vare opvoxede under Trommehvirvler og krigerske Fanfarer, og som alt i Skolen havde vænnet sig til Tanken om en tidligt erhvervet Hæder og en tidlig Død, maatte nu ligeledes see at vænne sig til Tanken om et Liv i Fredstid. Straadøden, der forestod dem, syntes dem grim i Sammenligning med Døden som den nylig havde vist sig for dem straalende skjøn i sit rygende Purpur, de stode ligesom skuffede og gave sig til at gruble. De unge Mænd endelig, der saa længe nødtvungent havde maattet lade alt personligt Liv gaae op i Statslivet, Krigslivet og Fædrelandets Fællesinteresser, hørte for en stor Del med Henrykkelse Budskabet om, at de nu

turde bryde Geledderne og at de ikke mere behøvede at gaae i Trit efter Kalveskindet; de rystede Landeveienes Støv af deres Fødder, kastede Uniformen, og søgte at udslette ethvert Minde om Disciplinen. Da de komme lige fra Keiserdømmets Valpladser, fra Slagenes Bulder og Blodbad, tye de til det rolige Naturliv, bort fra den larmende Menneskeverden. Saaledes er Periodens Stemning, træt, men sammensat, fuld af Skuffelser, Forhaabninger og Trang til personlige Drømmerier, ikke Stemning til Handling, men til Mediteren og Contemplation.

Det er denne Folkestemning, som forklarer, hvorledes Lamartines «Meditationer» kunde blive Tidens Yndlingspoesi. Efter Chateaubriands «Génie du christianisme» havde ingen Bog vakt en saadan Opsigt i Frankrig; i fire Aar solgtes 45,000 Exemplarer. I denne Bog fandt Perioden, saa underligt det end nu kan synes os, en Tolk for sine Følelser og for Alt, hvad der rørte sig inderst i dens Sind, et Billede af sine ideale Længsler, der spillede i alle de skjæreste og skjønneste Drømmes Farver. Disse Digte klang som Æolsharpetoner, men det var Tidens Aand, der greb i Harpen. Det var vel ikke saameget Sange som Betragtninger, ikke saa meget hjertelige som aandelige Harmonier; men man havde saa længe i Livet havt nok af Bestemthed, bestemte Former og faste Skikkelser og hjertegribende Følelser. Det mær-

kedes paa ingen Maade som en Mangel, at her ikke fandtes nogen skærpet Lidenskab eller nogen Tilbøielighed til at see Menneskelivets mørke og forfærdelige Side, overhovedet Livet som det er. Deraf havde man i Virkeligheden havt nok. Efter en Tid, hvor saa mange Instincter havde maattet kvæles, glædede man sig ved dette rent poetiske Instinct, over denne saa melodiøse Digter, der, som han sagde, havde en Accord for hver Følelse og Stemning. Man længtes efter en saadan Hvile i Lyriken efter Philosophien, Revolutionen og Krig paa Krig. Digtet om «Søen» gik Europa rundt, fordi det var saa længe siden, at man overhovedet havde følt ved Naturen og betragtet den anderledes end taktisk som Terrainform. Lamartine optraadte imidlertid i Tidens Aand ikke blot som Stemningsdigter, men som en Troende og en Christen. Grundtonen i hans Digte var christelig-monarchisk og bourbonistisk.

For os der senere have kjendt en Lamartine, der var Republikens Præsident og Humanismens Apostel, er det interessant at iagttage Digterens aandelige Udgangspunkter. I Mødrenehjemmet er Bibelen hans stadige Børnelæsning. Han opdrages med Troen paa Kongedømmet af Guds Naade. Som Yngling lever han under Paavirkning af Mme de Staël og Chateaubriand, dog især den sidste. Han læser med Beundring Tassos «Det befriede Jerusalem»; Ossian giver ham Forvisningen om.

at sand Poesie kan være ubestemt og taaget, Bernardin de Saint-Pierre er for ham som for Madame de Krüdener ved sin Naturs fredelige Mildhed og Harmoni det nærmeste Forbillede. Han optræder da offentligt fra først af som Elev af Chateaubriand og Bonald. I sin «Raphael» fortæller han selv, hvorledes han kom til at gjøre Bonalds Bekjendtskab. I hin Tid, da han i Chambéry ved Alpernes Fod tilbad den unge skjønne Creolerinde, som han i sine Digte har forherliget under Navnet Elvire, blev han af sin Veninde opfordret til at skrive en Ode til Bonald, der var en nær Bekjendt af hendes Hus. Lamartine paastaaer, at han kun kjendte dennes Navn og den Nimbus, hvormed dette Navn som en christelig Lovgivers var omgivet. «Jeg forestillede mig, siger han, at jeg skulde tale til en moderne Moses, der af et nyt Sinais Straaler øste det guddommelige Lys, hvormed han opklarede de menneskelige Love». Maaskee har Bonald ogsaa foresvævet De Vigny, da han kort efter forfattede sit Digt Moïse. Lamartine skrev da til Bonald den Ode, der i Samlingen bærer Titlen «Geniet», og hvori det paa Tro og Love fortælles, at Bonald adspreder de berømte Sophisters falske Klarhed o. s. v. og fører den moralske Verden fra Uordenen til Ordenen selv. Dette magre Begreb om det Gode: «Ordenen» vender overalt tilbage. Bonald svarede med at oversende den unge Poet et

Exemplar af sine samlede Værker. Lamartine læste dem med Begeistring, og naar han sidenhen i Noten til denne Ode synes at ville fragaae. at han blev saa dybt greben af dem som han blev, bør man skrive dette paa den senere Erkjendelses Regning. Han siger her: «Jeg læste disse Skrifter med det poetiske Sværmeri for Fortiden og med den inderlige Medlidenhed med det Faldne. der saa let i Børns Indbildningskraft forvandler sig til Dogme og System. Jeg bestræbte mig i nogle Maaneder for paa Chateaubriands og Bonalds Ord at troe paa aabenbarede Regjeringer. Senere udrev Tiden og den menneskelige Fornuft mig som alle Andre af disse skjønne Illusioner, og jeg forstod. at Gud ikke aabenbarer Mennesket Andet end dets sociale Tilbøieligheder. og at de forskjellige Regjeringssystemer ere Aabenbaringer af Tidsalderen. Situationen, Aarhundredet og Menneskeslægtens Laster og Dyder». Lamartine antidaterer meget betydeligt denne sin Indsigt. Hans Meditationer gaae i Regelen alle i samme Retning som Oden til Bonald. Den, der betitles Gud. er dediceret til Lamennais. Dithyramben over den hellige Poesi til Bibelens Oversætter Genoude. Selv er han Medlem af Redactionen af Bladet «Conservateur». fra hvis Stiftelse Chateaubriand daterede den udprægede Reaction i Europa. Da dette Blad gaaer ind. bliver han tilligemed Lamennais og Bonald Stifter af det nye ensartede Organ

«Le défenseur», der gaaer ud paa at bekjæmpe Constitutionalismen. Det falder i hans Lod at skulle opfordre De Maistre til at give Bidrag. Det er høist interessant at see, i hvilken Tone den nu dog 30aarige Lamartine tiltaler Forfatteren af Bogen «Om Paven»: «Hr. Greve! jeg var meget syg, da jeg modtog Deres venlige og smigrende Skrivelse tilligemed Deres Værk. Jeg benytter de første tilbagevendende Kræfter til at takke Dem paa eengang for Brevet og Bogen, men især for den smigrende Benævnelse Neven, med hvilken jeg hædrer mig overfor alle Deres Bekjendte: denne Benævnelse alene er saa godt som et Ry, saa høit staaer Deres Navn anskrevet hos alle dem, der forstaae et sandt og dybt Geni i dette vildfarende og smaalige Aarhundrede . . . Hr. Bonald og De, Hr. Greve, og endnu nogle Mænd, som i stor Afstand følge Deres Spor, have grundet en uforgjængelig Skole for høi Philosophi og christelig Politik, der skyder Rødder især i den unge Generation.» I dette Brev betegner Lamartine De Maistres Stilling i Litteraturen som den at være Høvding for de første Skribenter og udleder Oppositionen imod ham af «de latterlige gallikanske Prætentioner», som han saa beundringsværdigt har tilintetgjort. Hans Standpunkt er altsaa Ultramontanismen, ren og skjær — dog vel at mærke kun hans theoretiske Standpunkt. I sin Poesi er han ikke nær saa dogmatisk. Naar han f. Ex.

betragter det som sin, den christelige Digters Opgave at drive den hedenske Mythologi ud af Parnasset, saa er det i Virkeligheden intet religiøst, men et rent poetisk Instinct, der leder ham. De gamle Myther vare i Lyriken for længe siden indskrumpede til Omskrivninger, og altfor latterlige til at kunne virke skadeligt paa Nogens Religiøsitet. Det var dog virkelig ikke nødvendigt at nedlægge en religiøs Protest imod Troen paa Apollo og Amor. Nei, det, hvorved Lamartine virkede, det var, at han udtalte snart de melancholske, snart de beroligende, snart de begeistrende Ord, som Alle trængte til at høre. Man opdagede ikke, at han egentlig ikke havde fundet eller sagt noget Nyt, man kjendte sig selv igjen i denne sympathetiske Stemme. Man følte atter visse Fibrer bevæge sig og leve i En, som under den almindelige Nedslaaethed havde syntes følelsesløse. Han bragte de Strenge, som længe ikke mere havde givet Lyd, til paany at lade Toner høre, og man henryktes over det Nye, som laa i atter at bringe hine gamle Erindringer til at leve. I den Modtagelsestale, som den store Naturforsker Cuvier holdt til Lamartine i 1830, viser han, hvorledes Mennesket i den dybe Nat, som omringer dets Fornuft, trænger til en Fører, der kan rive det ud af Tvivlens sorte Labyrinth og henrive det til Lysets og Tryghedens Egne. Han beskylder Byron for i Universet kun at have seet

et Tempel for det Ondes Gud og hilser i Lamartine Haabets Sanger. Saaledes sammenblandede Frankrig som en stakkels Reconvalescent Haabet med Troen, Trøsten med Dogmerne, Livsmodet med Ultramontanismen i een stor Uklarhed, saa længe indtil Forholdenes Magt splittede Taagerne og tvang saavel Forfatterne som Publicum til at indtage bestemte Standpunkter. Foreløbigt var dette for Lamartine en Triumphens og den begyndende Hæders Tid; denne Hæder kom for ham ikke tidligt, han var 30 Aar gammel, men den faldt som de første Straaler af den opgaaende Sol ind i hans æresyge Existents. Man forestille sig ret levende en Salon fra den Tid, som den er os beskrevet af Samtidige*), en Række Selskabssale hos en af Kongedømmets første Dignitarier, General Foy f. Ex., hvor henved 100 Personer ere forsamlede, og hvor Lamartine, dengang Gesandt i Florents, er tilstede paa et af sine korte Besøg i Paris. En Bevægelse af Beundring gaaer igjennem Salen, da han træder ind, ung, rank og smuk, aristokratisk i Væsen og Holdning. Man flokkes om ham, Damerne især; yndige Ansigter, prægtige Toiletter, Smil og Smigrerier møde ham fra alle Sider. Man glemmer et Øieblik at sige de tilstedeværende Deputerede Complimenter for deres sidste Taler i Kammeret. Han, hvem man

*) Villemain: M. de Féletz et les salons de son temps.

uden at have seet ham før, kan kjende strax. overstraaler Alle. General Foy nærmer sig ham. trykker hans Haand med Begeistring og forsikrer ham, at han, naar han vil, kan blive en Prydelse for Kammeret, der længe har trængt til en saa talentfuld Forsvarer af de ægte monarchiske Principer. Saa fremsiger han med sin melodiske Stemme, der endnu aldrig har udtalt noget politisk Stikord, en eller to af sine første Meditationer, «Erindringen», «Begeistringen», «Fortvivlelsen», «Bønnen», «Troen» eller en anden Abstraction, og fremkalder en Henrykkelse uden Mage og Udbrud i alle Nuancer af Begeistring og Taknemmelighed. Benjamin Constant nærmer sig ham med sin uigjennemtrængelige, alvorligt ironiske Mine, lykønsker ham til at have opdaget denne nye Kilde til Poesi, og forsikrer ham, at han kun i Schillers reflecterende Digte finder denne Høihed og Renhed i Følelse og Udtryk. Damerne finde denne Parallel ganske særdeles smigrende for Schiller, en obscur tydsk borgerlig Poet, hvis Navn de akkurat erindre at have hørt nævne. Hvad er han mod Lamartine! Forskjellige Omstændigheder forøge den Tiltrækning, hans Digte udøve: først Forfatterens sjeldne og næsten kvindelige Skjønhed, saa Rygterne om hende, hvem de fortrinsvis besynge og med et saa seraphisk Sværmeri, med saa overjordisk en Renhed. Han skal have elsket og have mistet sin Elskede ved

Døden. Man fritter til alle Sider for at erfare Noget om Sagens virkelige Sammenhæng. Hvem var hin Elvire, hvilket var hendes virkelige Navn?

Alle hine Spørgsmaal ere af liden Interesse for os, der nu fordybe os i disse Minder for at begribe hin Tid og dens Aand tilfulde. Men de berøre et Punkt, der ogsaa for os har den høieste Interesse, nemlig det: Af hvad Beskaffenhed er den erotiske Følelse i hine Digte og overhovedet hos Lamartine, af hvad Beskaffenhed er den i den hele Gruppe af Litteratur, hvoraf han er paavirket og hvori han udgjør et Led? Af alle de Følelser, som Digtekunsten behandler, er den erotiske den, der spiller den største Rolle. Hvorledes den opfattes og fremstilles, det er et Moment af høieste Betydning til Forstaaelsen af Tidens Aand. Paa Opfattelsen af det Erotiske kan man som paa det fineste Maaleredskab spore Styrken. Arten og Varmegraden af en Tids hele Følelsesliv. Jeg har tidligere skildret Galanteriets Overgang til Lidenskab hos Rousseau. Hos Tydsklands store Digtere bliver denne Lidenskab lutret og humaniseret. Hos Romantikerne bliver den til Maaneskinssmægten. I revolutionære Tider skildres den i Kamp med bestaaende og ordnede Samfundsforhold. hos moderne skeptiske Digtere som Heine er Kjærligheden undergravet af Tvivl om dens Bestaaen:

Doch wenn du sagst, ich liebe dich,
Dann muss ich weinen bitterlich.

I en forskruet, spiritualistisk, autoritetstroende og ordensgal Periode som denne vil Kjærligheden umuligt kunne optræde naturlig og sund. Lad os gjennemgaae de vigtigste Kjærlighedsskildringer, som Datiden har efterladt, vi holde da med det samme en kort Revue over Hovedtyperne for Mand og Kvinde.

Det første Par er Eudorus og Velleda i «Martyrerne».

Helten i Martyrerne er saa meget mere interessant, som Chateaubriand har meddelt ham mangt et Træk af sit eget udtryksfulde Physiognomi. Dette gaaer saa vidt, at Chateaubriand og Eudorus begynde Fortællingen af deres Levnet næsten med samme Ord og med samme Betragtning. Eudorus siger: «Da jeg fødtes ved Foden af Taygetus's Bjerg, var Havets sørgelige Mumlen den første Lyd, der ramte mit Øre. Mod hvormange Bredder har jeg ikke siden seet Bølgerne brydes, som jeg beskuer her! Hvem kunde for nogle Aar siden have sagt mig, at jeg skulde høre disse Bølger, som jeg saa rulle op paa Messeniens smukke Sand, sukke paa Italiens Kyster, paa Batavernes, Britternes og Gallernes Strande!» Og ganske saaledes siger Chateaubriand i sin «Reise i Italien»: «Da jeg fødtes paa Bretagnes Klipper, var den første

Lyd, som ramte mit Øre. da jeg kom til Verden, Havets Lyd, og paa hvormange Bredder har jeg ikke siden seet de Bølger brydes, som jeg finder her! Hvem kunde for nogle Aar siden have sagt mig, at jeg ved Scipios og Virgils Grav skulde høre de Bølger sukke, som rullede op mod mine Fødder paa Englands Kyster og Marylands Strande» etc. Begge ere de vidtforslagne og prøvede Mænd som Odysseus og Æneas; det fælles Træk er Forundringen over sit eget Livs Eventyr, Beundringen for det egne Selv, hvem høiere Magter have ført igjennem saa mange Skjæbner. Dog endnu et Træk og et mere betydningsfuldt er fælles: som Chateaubriand saaledes er Eudorus Helten, der hidfører Christendommens Triumph paa Jorden. Chateaubriand gjentager kun under Napoleon, hvad Eudorus gjorde under Galerius; og det er ikke hans Skyld, at han ikke blev Martyr; Tanken om et Martyrium sysselsatte ham i hans Ungdom; han udtalte oftere til Venner, at han ikke vilde have veget tilbage for et saadant, ifald det var blevet fordret af ham. Den Heros, der foresvæver ham som Idealet, det er da intet Mindre end Offeret, der bøder for Tidens Irreligiøsitet og Frafald og som ved sin Gjerning og sine Lidelser stiller den vrede Gud tilfreds. I den første Udgave af Martyrerne betegnes Eudorus endog ligefrem som en Christus af anden Rang. Det Udtryk bruges

om ham, at den Evige forlangte «en hel Hostie». Paa dette Sted gik af theologiske Hensyn Ordet vel ud i de senere Udgaver. Men i Slutningen blev Forestillingen sagtens ved en Uagtsomhed staaende og gjør paa sit Sted en næsten komisk Virkning. Hvor Eudorus martres, hedder det: «Ildstolen var beredt. De Christnes Lærer præker Evangeliet med størst Veltalenhed, naar han sidder i en glødende Stol. Serapher udbrede over Eudorus en himmelsk Dugg og hans Skytsengel udfolder sine Vinger over ham. Han tog sig i Flammen ud som et lifligt Brød, tilberedt for det himmelske Taffel.»

Her have vi da altsaa Grundforestillingen for Typen. Det første Offer, den første Frelser, den første Hostie er ikke nok. Skjøndt Christen finder Chateaubriand ikke, at Christi Martyrdød har virket og sonet tilstrækkeligt. Der udfordres til Religionens Triumph endnu bestandig Frelsere i mindre Format som Chateaubriand selv eller hans Helt Eudorus. Ganske som hos de tydske Romantikere selv en Usling som Golo i Tiecks «Genoveva» skal have en Lighed med Christus,*) saaledes Helten her. Denne Helt kan feile i sin Ungdom og en kort Tid f. Ex. i det skjønne

---

*) Se F. L. Liebenberg: Bidrag til den Oehlenschlägerske Litteraturs Historie I. 183. Genoveva „seer Christus i ham“.

Neapel vandre ad Fordærvelsens Veie (Chateaubriand vidste af egen Erfaring, at selv faste Principer ikke værnede derimod), men han omvender sig, udstaaer alle Prøver og døer som et lysende Exempel.

Hans Kjærlighedsforhold til Velleda er en af disse Prøver.

Velleda er sikkert den originaleste og mest betydningsfulde Kvindefigur, som Restaurationsperioden har frembragt. Velleda er en ung gallisk Pige fra det 3die Aarhundrede, og Chateaubriand har villet skildre den franske Type i hende. «Denne Kvinde var overordentlig. Hun havde som alle galliske Kvinder noget Lunefuldt og Tiltrækkende. Hendes Blik var hurtigt, Udtrykket om hendes Mund en Smule haanligt og hendes Smil eiendommeligt blidt og aandfuldt. Hendes Væsen var snart stolt snart vellystigt. Der var i hele hendes Person en Blanding af Hengivelse og Værdighed, af Uskyldighed og Kunst.» — Men Velleda er ikke blot national fransk, hun bærer i høi Grad Præget af den Tid, da hun blev digtet, hun er et Ideal fra 1809. Velleda er Præstinde, hun hører til Erkedruidens Familie. For denne Tid er Kvindeligheden først fuldkommen, naar den er præget af en religiøs Begeistrings Stempel. Som ægte Datter af det 18de Aarhundrede er Velleda derfor ikke heller et rent Naturbarn. Hun er Naturbarn som Revolutionens

andre Døtre var det. Det bemærkes udtrykkelig om hende — ikke uden et let Anstrøg af Pedanteri — at hun i Erkedruidens Familie var bleven «grundigt oplært i den græske Litteratur og i sit Lands Historie». Velleda er Druidernes sidste Præstinde som Cymodoke den sidste Præstinde for Homer. Ligesom Corinna lidt tidligere var Idealet for de unge Ærgjerrigheder blandt Kvinderne, saaledes bliver Velleda det nu, og da Litteraturen ikke blot er et Udtryk for Samfundet, men ogsaa mægtigt bidrager til at omforme Samfundet, saa see vi Velleda fra Phantasiens Verden gaae over i Virkelighedens. Hvad er Mme de Krüdener for Fronten af den russiske Hær Andet end en christelig Velleda!

Vi lære den unge Præstinde at kjende, da hun siddende i en Baad paa Havet under Storm udsynger Besværgelsessange over Havet og Stormen, over hvilke hun omtrent som Fouqué's Undine har en Art Herredømme eller troer at have det. Vi høre hende saa i en ildfuld Tale opfordre sine Landsmænd til at gjenerobre deres Frihed og gribe til Vaaben imod Romerhæren. Vi see hende som Teutatès' Præstinde hvæsse Seglen til Menneskeofring. Hun er skjøn, som hun skildres, høi og rank, neppe bedækket af en sort Tunica, der er kort og uden Ærmer, med Guldseglen hængende i sit Staalbælte. Hendes Øine ere blaa, hendes Læber stærkt røde, om

sit fritflyvende blonde Haar bærer hun snart en Egegren, snart en Krands af Verbena.

Hun har neppe seet Eudorus, før hun elsker ham. Men en saa simpel og naturlig Lidenskab er ikke nok for denne Tid. Velleda maa endnu være en Art Vestalinde og have afgivet Løfte om evig Jomfruelighed. «Jeg er Jomfru, Seineøens Jomfru: hvad enten jeg bevarer eller overtræder mit Løfte, døer jeg deraf, og Du er Skyld deri.» Hun behager vel Eudorus, men han elsker hende ikke. Han staaer overfor hende omtrent som pius Æneas overfor Dido, om hvem Digteren endog lader Eudorus minde sine Tilhørere. Den Ulykkelige forsøger enhver Art Trolddom. Hun vil snige sig ind til ham med Maanens Straaler. Hun vil flyve ind i det Taarn, han beboer, vinde hans Kjærlighed under en fremmed Skikkelse, og vægrer sig dog selv af Skinsyge ved Tanken. Eudorus deler ikke denne Lidenskab, men føler sig i hendes Nærhed ligesom smittet af dens Atmossphære. Som Christen gyser han tilbage for Fristelsen. «Vel tyve Gange var jeg, medens Velleda udtrykte mig saa sørgelige og saa ømme Følelser, nær ved at kaste mig for hendes Fødder, at forkynde hende hendes Seir og gjøre hende lykkelig ved Tilstaaelsen af mit Nederlag. I det Øieblik, jeg var ved at bukke under, skyldte jeg kun den Medlidenhed, som denne Ulykkelige indgjød mig, min Frelse.

Men denne Medlidenhed, der i Begyndelsen frelste mig, var det, som til Slutning var Aarsag til min Undergang; thi den berøvede mig Resten af min Kraft.» Der er rent æsthetisk seet noget saare Uskjønt ved at høre en Mand udbrede sig saaledes over de haarde Kampe, han har bestaaet for at hævde sin Dyd, og Eudorus's Udbrud af Skam og Anger klæde ham ikke. «O Cyril, siger han, hvorledes skal jeg fortsætte denne Fortælling, jeg rødmer af Skam og Forvirring.» Da endelig denne Ridder af den bedrøvelige Skikkelse er kommen saa vidt, at han, efter at Velleda har forsøgt et Selvmord, ligger for hendes Fødder, saa kan han ikke nøies med mindre end at sætte hele Helvede i Bevægelse i den Anledning. «Jeg falder ned for Velledas Fødder... Helvede giver Signalet til dette frygtelige Bryllup; Mørkets Aander hylede i Afgrunden, Patriarchernes kydske Ægtehustruer vendte Hovedet bort, og min Skytsengel bedækkede sit Aasyn med sine Vinger og steg op mod Himlen.» End ikke i Øieblikket formaaer denne triste Helt at give sig hen. Han skammer sig som en Dreng, der fortærer et stjaalent Æble med en Blanding af Fraadseri og Angst for Prygl. «Min Lykke lignede Fortvivlelse, og den, som havde seet os midt i vor Lyksalighed, havde taget os for to Skyldige, hvem man lige har forkyndt Dødsdommen. Fra dette Øieblik følte jeg mig mærket med den guddommelige Vredes

Segl. Et tæt Mørke hævede sig ligesom en Røgsky i min Aand, som det forekom mig at en Hær af oprørske Aander pludseligt havde taget i Besiddelse. Ideer, der hidtil havde været mig ubekjendte, indfandt sig hos mig, Helvedes Sprog strømmede fra min Tunge, og jeg udtalte de Gudsbespottelser, som høres paa hine Steder, hvor der er Graad og Tænders Gnidsel.»

Saaledes er da denne den christne Høvdings Kjærlighedsforstaaelse med den hedenske Prophetinde skildret med Baal og Brand som Baggrund. I Atala, der indeholder noget Beslægtet i Associationen af Lidelse og Lyst, var dog dette saa lidet mente og følte Anathema endnu ikke udslynget over den jordiske Kjærlighed.

Man gjenfinder denne Opfattelse i De Vigny's betydelige og skjønne Ungdomsdigt Eloa, som skildrer, hvorledes Mørkets Fyrste forfører en ung og deilig kvindelig Engel. Var Satan i «Martyrerne» en Revolutionær, saa er han her ikke meget forskjellig fra de Gamles Eros. Uden at nævne hvem han er, besnærer han ved sin Skjønhed og Veltalenhed Engelen og river hende saa med sig ned i Afgrunden. Han skildrer selv sin Magt i disse Ord, som man bør læse i Originalens Vers:

Jeg er den, som man elsker og som man ikke kjender,
Mit Flammeherredømme over Mennesket har jeg grundet
I Hjertets Længsler og i Sjælens Drømme.

I Legemets Attraa og hemmelighedsfulde Sympathier,
I Blodets Skatte, i Øinenes Blik.
Det er mig, som bringer Hustruen til at tale i Drømme
Og den unge, lykkelige Pige til at føle en lykkelig Illusion,
Jeg giver dem Nætter, der trøste dem for deres Dage,
Jeg er den hemmelige Konge for hemmelig Elskov.

Saaledes omtrent synger Choret i Sophokles's «Antigone» til Eros:

Eros, Alseirer i Kamp, Eros al Vældes Betvinger,
I Nattens Blund hviler Du paa den unge Piges mildtblussende Kind.
Du svæver vidt over Havet ind i Hyrdernes Hytter.
Selv en udødelig Gud kan ikke undflye Dig,
Og ikke Mennesket, Døgnets Barn,
Og den Betvungne raser.
Uskyld river Du hen til vilde Lysters Fordærv.

Idet Tiden nu er paa det Skraaplan som fører til at opfatte Eros som Satan selv, saa forstaaer det sig, at ingen Tid har skildret den «sande» Kjærlighed saa iskold, saa seraphisk, saa platonisk og saa afmægtig som denne excellerer i at fremstille den. Lad os see hvorledes den er opfattet hos Tidens Velleda, hos Madame de Krüdener selv i hendes «Valérie».

Hvorvel Valérie er en Efterligning af Werther, er den tillige et Modstykke til Werther; det er Fortællingen om en ung Svensker, Gustav Linar ved Navn, der af sin Moder tidlig lærte «at elske Dyden» og som vedbliver at elske den til sin Død. Foruden Dyden elsker han tillige

Valérie, men Valérie er gift med Greven, hans Herre og Ideal, og er selv et saadant Indbegreb af Fuldkommenheder, at det er umuligt at løfte sine Øine til hende uden med en Respect, der umuliggjør enhver Attraa. Alexander Stakiew havde tilstaaet Krüdener sine Følelser, Gustav tier absolut overfor Manden*) og meddeler heller aldrig sin Elskede, hvad han lider. Han tæres hen af uforstaaet og uudtalt Eskov, og da han er altfor vel opdragen til at skyde sig, døer han af Tæring. Hans Stil er denne: «O min Ven, hvilken Brøde af mig, at have hengivet mig til en saadan Lidenskab, der maa ødelægge mig. Men jeg vil idetmindste døe elskende Dyden og den hellige Sandhed; jeg vil ikke anklage Himlen for mine Ulykker som saa mange af mine Lige gjøre; [Hvilket artigt Barn!] jeg vil uden at beklage mig lide den Smerte, hvori jeg selv er Skyld og som jeg elsker, skjøndt den dræber mig. Jeg vil nærme mig, naar den Evige kalder, betynget med mange Feil, men ikke med Selvmord.» (II, 63) Denne Gustav er ingen Mand; kvindelige Forfattere excellere som bekjendt ikke i at skildre Mænd. De lade dem næsten altid gaae

*) I to paa hinanden følgende Udgaver af sin „Französische Litteraturgeschichte“ har Julian Schmidt begaaet den Feil i Gjengivelsen af Valérie, at lade Gustav skrifte for Manden.

op i Hensynet til Kvinden. Gustav er som sagt Skandinav, men vi have ingen Aarsag til at være stolte af denne Landsmand, som mindst af alt udmærker sig ved nordisk Kraft. Nationalfarven i Bogen indskrænker sig da ogsaa mest til den fællesgermaniske Sentimentalitet, i hvilken Skildringen er neddykket og til en Del svenske Navne, der naturligvis paa det Pudsigste ere stavede forkert. Saaledes foranstalter Gustav for Valérie i Venedig en Fest, hvis Decoration skal minde hende om hendes Ungdomshjem blandt Birke og Graner. Med Overraskelse udbryder Valérie ved Synet: «Ah! c'est Dronigor.» Med nogen Møie udfandt jeg, at dette skal være Dronninggaard. — Særligt svensk kan Gustav ikke kaldes. Hvad der er smukt i Skildringen af hans Charakter, det er det Skjær af den første Ynglingealders humanitære Sværmeri, som er udbredt over hans Tilstaaelser. Er det ikke smukt og følt, naar han, der troer at have iagttaget, at hos de fleste Mennesker afløses Kjærlighedens Periode af Ærgjerrighedens, siger, at den Hæder, de Andre ønske sig, ikke er den, der har foresvævet ham som attraaværdig: «Den Hæder, jeg har drømt om, beskjæftigede sig med Alles Lykke, som Kjærligheden beskjæftiger sig med en enkelt Gjenstands Lykke. Den var en Dyd hos den, der bar den i sit Bryst, inden Menneskene rundt omkring ham kaldte den Hæder.» Og han tilføier: «Hvad

har Hæderen tilfælles med Hobens smaalige Forfængelighed, med den elendige Prætention paa at være Noget, fordi man jager efter det». Er det ikke underligt at tænke, at dette staaer i den Bog, hvis Ry blev iværksat ved saadanne Midler, som anvendtes for at bringe Valérie i Skuddet? — Overfor Gustav staaer Valérie udrustet med al den Ynde, som en Dame, der var saa lidenskabeligt forelsket i sig selv som Mme de Krüdener kunde meddele sit eget Contrafei. Hun er helt igjennem Kvinde, medens den umandige Gustav, der selv indseer sin Lidenskabs Ufornuftighed og Haabløshed, er fuldkomment ude af Stand til at udrive sig af sine Baand, bryde af og begynde et Liv som Mand.

Saa maa han da nøies med saadanne ydmyge Ytringer af sin Tilbedelse som at kysse et Barn, hvem hun først har givet et Kys, paa det Sted, der berørtes af hendes Læber, eller som, da hun paa Ballet inde i Salen lægger sin blottede Arm mod Ruden, staaende udenfor Huset at kysse Glasset paa den anden Side, eller endelig som at trykke hendes Haand og mærke Ringen, hun har faaet af sin Mand, eller daane og besvime i hendes Nærhed, saa hun maa bade hans Pande med Eau de Cologne.

Der er overhovedet en let Parfume af Eau de Cologne over den hele Fortælling. Hvor charakteristisk er det f. Ex. ikke, at den første Tje-

neste, om hvilken Valérie i Fortrolighed beder Gustav, er den, hemmeligt at hente hende en Smule Sminke, som hendes Mand ikke gjerne seer, at hun bruger. Med Eau de Cologne-Duften blander sig en Duft af Anstand og Respect, der er saa stærk, at den næsten bliver En imod, og en Overjordiskhed i Følelsen, som er dum og hæslig. Man tænke sig f. Ex., at Valérie er frugtsommelig, da Gustavs Lidenskab begynder, uden at denne Omstændighed har nogensomhelst helbredende Indflydelse paa den, skjøndt han lever i hendes Nærhed, til hendes Søn bliver født. Man sværmer sammen for Ossian og Clarisse Harlowe. Aldrig føler Gustav ringeste Spor af Skinsyge paa Greven, saa lidt som denne Spor af Skinsyge paa ham. Ja, Gustav døer med Grevens Haand i sin. Kort sagt: Kjærligheden er her saa udrenset, saa naturløs og seraphisk, at den med sin Voldsomhed ogsaa har mistet sin Poesi. Dette er, synes mig, af dobbelt psychologisk Interesse, naar man veed, ved hvor lidet seraphisk en Tilværelse denne Kjærligheds Digterinde havde forberedt sig til at skrive sin Roman, og hvor godt hun selv havde vidst at forsone Elskovens hellige med dens profane Side.

Vi gjorde denne Digression i Anledning af Lamartine og Elvire. Lad os studere endnu dette Par og dette Forhold.

Digtene handlede om Kjærlighed, men om en

Kjærlighed saa ren, at den defineredes une prière à deux, en Dobbeltbøn. Den var udmalet med al den ideale Forklarelse, som Døden skjænker Kjærlighedens Gjenstand: Digteren presser sine Læber mod det Crucifix, som hans døende Elskede i sit sidste Øieblik har kysset. Kaste vi nu fra Meditationerne et Blik paa det Skrift af Lamartine, «Raphael» ved Navn, i hvilket han har skildret sin Kjærligheds sande Historie, saa falder et nyt Lys over disse vidtberømte Digte.

Elvire eller som hendes Navn lød Julie, er en ung, forældreløs Dame, Creolerinde, 28 Aar gammel, der har «ægtet» en i Videnskabens Historie berømt Olding for at have en Beskytter i Livet, men uden at staae i andet Forhold til sin Mand end det, hvori en Datter staaer til sin Fader. Hun er brystsvag og tæres hen. Tæringens Poesi begynder at komme i Mode. I Savoien i Nærheden af Søen Bourget, som Lamartine saa skjønt har besunget, hvor hun et Efteraar opholder sig for sin Sundheds Skyld, træffer hun Bogens unge Helt, Raphael som han hedder, der iøvrigt kun ved Navnet skiller sig fra dens Forfatter, der her har skildret alle sine virkelige Forhold, ja sine Venner og Bekjendte med Nævnelse af disses fulde Navn. Man kan iøvrigt ikke sige, at han har mishandlet sig selv altfor slemt i Skildringen. Det hedder om Raphael, at hans Følelsesliv var saa zart, at hans Kammerater spøgende sagde om

ham, at han led af Hjemvee efter Himlen. «Hvis han havde ført Penselen, da havde han malt Madonna di Foligno. og havde han ført Meiselen, vilde han have modeleret Canovas Psyche. Som Digter havde han skrevet Jobs Klageraab til Jehovah, Herminias Stanzer i Tasso, Romeos og Julies Samtale i Maaneskin af Shakspeare og Lord Byrons Skildring af Haydee.» Dette behøvedes nu heldigvis ikke, da det var gjort af Andre; det lader sig imidlertid neppe negte, at han, da han senere hen forsøgte sig i den ene af disse Retninger, nemlig som Digter, dog lod en Del tilbage at ønske i Sammenligning med sine Forbilleder, hvis Liv rigtignok ikke heller som hans blev ført foran Speilet. Men lad os see ham elske, see, hvem han elsker og hvorledes.

Først nogle Præliminarier. Det forstaaer sig, at en Tidsalder som denne ikke kan behandle det Erotiske rent uden at blande Theologien ind deri. Medens en moderne Digter, som Turgéniew f. Ex., aldrig spilder et Ord paa theologiske Materier, høist som i «En besynderlig Historie» skildrer den religiøse Fanatisme som en Vanvidsform, lader en Digter som Lamartine sine Elskende gjennemgaae hele theologisk-philosophiske Cursus med hinanden. De ere af forskjellig Anskuelse og hun ham aandeligt overlegen: hun synes ogsaa at have været to eller tre Aar ældre, hvilket i dette Tilfælde betyder saare

meget, især da hun er gift med en saa meget ældre Mand; thi det vil i Virkeligheden sige, at de tilhøre to forskjellige Generationer, hun Revolutionens, han Restaurationens Tidsalder. Medens i den gamle store Tid Faust, naar han blev katechiseret af sin Gretchen, maatte afbøde et Omvendelsesforsøg og stræbe at forklare den Elskede sin Vantro gjennem formildende Omskrivninger. er her det Omvendte Tilfældet: det er her Faust. som maa gjøre frugtesløse Forsøg paa at omvende sin Gretchen til Orthodoxien. Elvira siger (Raphael 55): «Jeg, som er opdragen af en Philosoph og i min Mands Hjem har levet midt i et Samfund af frie Aander, der have revet sig løs fra Dogmerne og Ceremonierne i en Religion, som de have oversavet, jeg har ingen Overtro, ingen Aandssvaghed, ingen af de Skrupler, der bøie andre Kvinders Pande under et andet Aag end det, Samvittigheden paalægger.». Er det ikke ham, der spiller Pigerollen. naar han til en Aand som denne retter den ene Anraabelse efter den anden om at vende tilbage til Katholicismens Moderskjød? «Jeg bønfaldt hende om i en øm og kjærlig Religion, i Kirkernes Mørke, i den hemmelighedsfulde Tro paa denne Christus. der er Taarernes Gud, i Knælen og Bøn at søge den Lindring og de Trøstegrunde, som jeg selv i min Barndom havde fundet deri.» Det lykkes kun halvveis Raphael at foretage

Omvendelsen. Imidlertid er han tilfreds med Resultatet. En strengere Orthodox end han vilde neppe finde det beroligende. Bogen fremstiller Bevægelsen i Julies Indre saaledes, at det er Kjærligheden, der lærer hende Troen paa Gud: «Der er en Gud, siger hun, der gives en evig Kjærlighed, hvoraf vor kun er en Draabe. Denne Draabe strømmer tilbage i det guddommelige Ocean, hvoraf vi have øst den. Men dette Ocean er Gud. Jeg har seet ham, jeg har følt ham, jeg har forstaaet ham i dette Øieblik gjennem min Lykke . . . Ja, tilføiede hun med endnu mere Lidenskab i Blik og Tone, gid de forgjængelige Navne maae døe, hvormed vi tidligere have benævnet den Tiltrækning, vi føle mod hinanden. Kun eet Navn er Udtryk derfor, det er Gud, det er ham, som nu har aabenbaret sig for mig i dine Øine. Gud, Gud, Gud, raabte hun, som om hun havde villet lære sig et nyt Sprog. Gud, det er Dig. Gud, det er, hvad jeg er for Dig. Gud, det er os.» Hvis Elviras Mand, den gamle Philosoph, havde været tilstede ved disse Hjerteudgydelser, vilde han have kunnet underrette de Elskende om, at dette Sværmeri var saa langt fra at være christeligt, at det maatte betegnes som ren Pantheisme. Jeg betvivler ikke, at han vilde have havt Sindsro dertil; thi heller ikke han nærer den ringeste Grad af Skinsyge. Han veed, at Julie og Raphael

dagligt vexle Breve og kjender deres Kjærligheds overjordiske Natur. Da Raphael ankommer til Paris, siger han kun til ham: «Betragt det som om De havde to Venner istedenfor en i dette Hus. Julie kunde ikke gjøre et bedre Valg af en Broder og jeg ikke af en Søn.»

Paa en Maade har han heller ikke nogen egentlig Grund til Skinsyge, men dette er et Kapitel for sig. Strax efter at Raphael første Gang har tilstaaet sin Kjærlighed, giver Julie ham et Svar, der for bestandig angiver Grændserne for deres Forhold. Hun siger: «Jeg troer kun paa en usynlig Gud, der har skrevet sit Symbol i Naturen, sin Lov i vore Instincter, sin Moral i vor Fornuft. Fornuft, Følelse og Samvittighed, det er for mig de eneste Aabenbaringer. Intet af disse mit Livs tre Orakler vilde forbyde mig at tilhøre Dem [man erindrer, at hun kun pro forma er en Andens], min hele Sjæl vilde kaste sig for Deres Fødder, hvis De kun kunde være lykkelig for denne Pris. Men skulde vi ikke troe mere paa vor Elskovs Aandighed og Evighed, naar den forbliver i den rene Tankes Høide, i Egne, der ere utilgjængelige for Forandring og Død, end naar den nedværdiger og profanerer sig selv ved at stige ned til de vulgære Sandsningers foragtelige Region.» Det er, som man seer, den saakaldte platoniske Kjærligheds Theori, hvorom Plato aldrig har vidst Noget og

som vor Tid ikke pleier at betragte med Beundring. Da den religiøse Reaction i Danmark begynder, docerer Ingemann den i sine Ungdomsskrifter. Om Julie har udtalt den, eller den ikke maaskee snarere skyldes Lamartine, der i alle sine tidligere Kjærlighedsforbindelser havde praktiseret den, maa staae hen. Vi kjende dem alle, thi han, som efter eget Sigende altid i saa høi Grad har været Herre over sit Hjerte og sine Sandser, har i meget ringe Grad været det over sin Pen. Vi vide da af hans «Confessions», hvorledes han i Frostveir havde sine Stævnemøder med den skjønne 16aarige Lucy og var kold som Vinternatten; vi erindre den Sætning af Graziella: «Vi sov to Skridt fra hinanden, jeg var beskyttet ved min kolde Ligegyldighed.» Men er det uvist, om Julie har udtalt Theorien, saa bære hendes følgende Ord alt Præg af Ægthed. Hun tilføier høitrødmende, at det Offer, hun fordrer af ham, er nødvendigt — af Helbredshensyn, paa Grund af Lægeforskrift, hun vilde gaae ud af hans Arme som en Skygge, som et Lig: «dette Offer vilde ikke alene være Offeret af min Værdighed, men ogsaa Offeret af min Existents.»

Det lader sig ikke negte, at denne sidste Passus staaer i en besynderlig Strid med det Foregaaende, og at dette spiritualistiske Forhold ved denne overmaade materialistiske Motivering

taber en Del af sin Overjordiskhed. Man føler sig, som var man steget ned fra den syvende Himmel og følte atter Grund under sine Fødder. Saa følge da Scener som de i Valérie, Selvmordsplaner, der blive til Intet, Nætter tilbragte i ømme Samtaler paa hver sin Side af en lukket Egedør. Det Pinlige, det Anstødelige og Unaturlige ligger kun i al den Opmærksomhed, som atter i denne Kjærlighedshistorie uafbrudt er henvendt paa, at de Elskende blive deres Løfter tro og at intet reelt Kjærlighedsforhold kommer istand imellem dem. En eneste Gang, da der synes at være virkelig Fare paafærde, ankommer — hvem? ingen anden end den ærværdige Olding Hr. Bonald, hvis Theorier om Kvinden og Ægteskabet vi kjende, netop i det afgjørende Øieblik i Visit hos Julie Kl. 12 om Natten og oplever saaledes ikke denne Sorg at see sine Disciple som Rebeller mod Ordenen. Saatidt Julie beklager Raphael, svarer han resigneret med Udbrud, i hvilke han sammenligner hende og sig med Abailard og Héloise. «Har jeg nogensinde syntes at begjære Andet end at turde dele denne Lidelse med Dig? Gjør den os ikke begge til frivillige og rene Ofre? Er dette ikke det Kjærlighedens evige Brændoffer, som fra Héloises Tid indtil os maaskee aldrig var bleven frembudt til Skue for Englene.»

Naar man efter at have studeret «Raphael» atter læser Lamartines Meditationer til Elvire

igjennem, har man da en ny Nøgle til Forstaaelsen af det Abstracte og Vage i denne poetiske Kjærlighed, som er platonisk par ordre de médecin, medens den lader som om Legemverdenen ikke existerede for den. Kun maa man fra Meditationerne til Elvire subtrahere dem, der ere postdaterede og som i en helt anden Tone, der minder om det 18de Aarhundrede, ere skrevne paa tidligere Stadier af Lamartines Liv, som f. Ex. Meditationen «A Elvire», der i Virkeligheden er skreven til Graziella, fremdeles «Sapho» o. fl.

Lad dette nu være Exempler nok, lad os drage Resultatet og see hvad vi have fundet. Vi toge en ganske enkelt Følelse, men en af dem, som enhver Litteraturgruppe gaaer ud paa at fremstille og som enhver fremstiller i eiendommelig Form og prøvede paa en Mængde forskjellige Punkter kritisk Skildringen af den for at see, hvordan den var givet. Hvad fandt vi saa? Vi fandt her som paa alle andre Omraader, vi have undersøgt, Livets Naturside fornegtet eller skjult eller sværtet eller fremstillet som en Gjenstand for Skam. Chateaubriand og Madame de Krüdener opsøge Tilfælde, hvor Kjærligheden staaer som brødefuld og syndig og skildre saa snart Helvedes Aanders Hyl over at Helten bukker under, snart Troners og Fyrstendømmers Jubel over at det Skrækkelige ikke skeer. De Vigny lader Satan tale som Eros, det vil sige Eros som Satan.

Lamartine sætter Kjærligheden som seraphisk, som frigjort fra Timelighedens Attraa paa Tronen i sine Digte men skildrer den senere i «Raphael» som den virkelig var, som platonisk imod sin Villie, hvad imidlertid forøger de Elskendes Fortjeneste og afgiver Englene et Brændoffer, som disse siden den stakkels Abailards Dage ikke skulle have lugtet saa sødt. Under alt dette saa en Understrøm af Hykleri. Eudorus, der lader saa utrøstelig over Velledas Lidenskab, er ligefuldt hemmeligt smigret ved at hun har overskaaret sin hvide Hals for hans Skyld. Han begræder sit Syndefald i Udtryk som om det fristede ham anden Gang. Valéries Forfatterinde bringer sin Heltindes sædelige Renhed tiltorvs og raaber med Kydskhed og Forsagelse i alle Blade, medens hun paa den Tid, Bogen udgives, netop er særligt uskikket til Lærerinde i Moral. Lamartine har privat en anden Forklaring af sit Forhold til Elvire end den, Publicum nødvendigt maatte danne sig efter Meditationernes ætheriske Sværmeri.

Man gik her som overalt ud paa at være overnaturlig og naaede under denne Bestræbelse kun til snart at lemlæste snart at bortlyve Naturen. *)

*) Lamartine: Méditations poétiques. Nouvelles méditations poétiques. Graziella. Raphael. Les confidences. Confessions. — Mme de Krüdener: Valérie.

VIII.

Det er da ogsaa under disse Ideers ugunstige Auspicier, at den Digter, der skulde blive Frankrigs største i dette Aarhundrede, først vandt sig et Navn. Tidsaandens Magt tvinger ham bort fra den voldsomme, næsten om de førshakspearske Digtere mindende Maneer i hans tidligste Romaner (Bug Jargal, Han d'Islande), og han begynder sin poetiske Løbebane som clerical Royalist i samme christelig-monarchiske Aand som Lamartine. Det gjør et underligt Indtryk paa den yngre Slægt, der er voxet op i Begeistring for Hugo som Romantismens litterært-revolutionære Høvding og som den store landsforviste Republikaner, og der gaaer om med Stropher af «Les orientales» og af den i rent æsthetisk Henseende langtfra nok beundrede Digtsamling «Les châtiments» paa Læberne og i Hjertet, at finde ogsaa ham i denne Leir og gjenfinde dens Løsen og Stikord i hans første Ungdoms Poesier. Ikke at denne Skiften Standpunkt paa nogen Maade geraader ham til Skam, ikke at den, som Uforstand og Lavhed saa tidt har villet insinuere, har havt urene eller blot tilfældige Motiver. Hugos Liv betegner den histo-

---

— Chateaubriand: Les martyrs. især livre IX. og X.
— Nettement: Histoire de la littérature française sous la Restauration.

riske Bevægelse, som den franske Litteratur overhovedet i Aarhundredets første Halvdel har foretaget.

Han har selv paa den mest fyldestgjørende Maade i den sidste Fortale til sine «Oder og Ballader» udtalt sig derom. Han siger: «Historien falder gjerne i Ekstase over Michel Ney, der født Bødker blev Marechal af Frankrig og over Murat, der født Stalddreng blev Konge. At deres Udgangspunkt var saa dunkelt, betragtes som en Adkomst mere til Agtelse og forhøier Glandsen af det Punkt, hvortil de ere naaede. Af alle de Stiger, der gaae fra Mørket til Lyset, er den, som det er vanskeligst og mest fortjenstligt at gaae op af, sikkert den, at være født Aristokrat og Royalist og blive Demokrat. At stige fra et Skur til et Palads, det er sjeldent og smukt, om man vil; at stige fra Vildfarelse til Sandhed, det er sjeldnere og mere smukt. Ved den første Stigning af disse to har man ved hvert Skridt, man har gjort, vundet Noget og forøget sit Velvære, sin Magt, sin Rigdom: ved den anden Opstigen er det lige modsat. . . . der maa man bestandig med materielle Ofre betale sin aandelige Væxt... og hvis det er sandt, at Murat med nogen Stolthed kunde lægge sin Postillonspidsk ved Siden af sit Kongescepter og sige: det var dermed, jeg begyndte, saa kan man visselig med mere billig Stolthed og med større indre Tilfredsstillelse

pege paa de royalistiske Oder, man har skrevet som Barn og Yngling og lægge dem ved Siden af de demokratiske Digte og Værker, man har forfattet som voxen Mand. Denne Stolthed er maaskee især berettiget, naar man, efter at Opstigningen var tilende, paa det høieste Trin af Lysets Stige har fundet Landsforvisning, og naar man kan datere denne Fortale fra Exilet.»

Lad os da i disse Hugos første Oder mindre studere Digteren end den Tidsalder, i hvilken de bleve til. De gjennemgaae hele Frankrigs Historie fra 1789 til henimod 1825 og indeholde det hele System af Synsmaader, der under Restaurationen var det officielle. I dem af dem, der behandle Revolutionen, er der ligesom i de tilsvarende Digte hos Lamartine to Ord, der forekomme hyppigere end alle andre, det er Ordene: Bødler og Ofre. Man seer i Revolutionens Historie ikke Andet. For Revolutionens ledende Aander gives der kun een Betegnelse: Bødler. Conventet betegnes som skabt af Djævelen (Liv. I, Ode 4), og hvor lidet Hugo end ellers ynder den hedenske Mythologi, kan han dog ikke undvære Anarchiets «Hydra», naar det gjælder om at skildre Revolutionstilstandenes Sorthed. For Revolutionens Fjender derimod er Betegnelsen Ofre den staaende, Vendéens Opstand forherliges i hvert andet af Digtene, og der helliges dens Helte og Heltinder hele Oder (f. Ex. La Vendée, Quiberon, Mlle

Sombreuil). Skafottet staaer bestandigt for Digterens Phantasi og er den stadige Gjenstand for hans Forbandelser, naar han ikke selv, som i Oden «Le dévouement» (Liv. IV, Ode 4), lader sig henrive til i egen Person at ønske Martyriet, «da Martyrens Engel er den skjønneste af de Engle, der bringe Sjælene op til Himlen». I Chateaubriands Spor gaaer Hugo saa tilbage til den romerske Oldtids christne Martyrer og skildrer i ikke mindre end fire Oder (Le repas libre, l'homme heureux, Le chant du cirque, Un chant de fête de Néron) Martyrernes kvalfulde Triumpher over den raa og vellystige Grusomhed, for hvilken de udvortes talt bukke under, og Symboliken er her den samme som hos Chateaubriand. Det er den rettroende Adelsmand og Præst, hvis Død paa Valpladsen eller under Guillotinen billedligt fremstilles under Form af Slagterierne paa det antike Circus. Til de smukkeste af disse Digte hører det, som besynger en lille Kreds af skyldfrie unge Piger, der efter en aarelang Fængsling bleve henrettede uden Lov og Dom under Terrorismen paa en aldeles løs og falsk Mistanke om at have vist Glæde ved Preussernes Indrykning i deres By (Les vierges de Verdun). Hugo søger at sværte Conventets Tribunal end yderligere end nødvendigt ved at paadigte Anklageren Fouquier-Tinville en uren Tilbøielighed for sine Ofre og lade ham gjøre dem krænkende Tilbud, men selv uden uhi-

storiske Tilsætninger var disse unge Kvinders Død saa oprørende, deres Skjæbne saa tragisk og deres Optræden saa yndefuld og værdig, at de vel havde fortjent et digterisk Mindesmærke, ja et endnu bedre end det, de fik af Hugo.*) Men er Digterens Pathos nu fuldt berettiget i Tilfælde som dette, hvor Revolutionen viste sig fra sin mørke og uretfærdige Side overfor Ungdom og Uskyld, saa bliver den besynderlig skurrende og falsk, saasnart hans Doctriner komme med i Spillet. Den Tone, hvori han taler om Kongedømmet og Kongeherligheden, er rent ulidelig. I Oden «Ludvig d. 17de» opfordrer Gud Serapherne, Propheterne og Erkeenglene til at neie sig for den nysankomne Tronfølger: «courbez-vous, c'est un Roi», ja, ikke nok hermed, Gud selv tiltaler ham ved hans Titel, ikke ved hans Navn: «O Roi!» og minder ham om, at Guds egen Søn var en Konge med Tornekrone som han. I Digtet i Anledning af Greven af Chambords Daab hedder det endnu stærkere: «Gud har givet os en af sine Engle, ligesom han i gamle Dage gav os sin Søn», og der mindes om, at det Vand af Jordans Flod, som Chateaubriand har bragt hjem med, og hvormed Barnet døbes, er det Samme, hvormed Jesus

*) Hvo der interesserer sig for deres virkelige Historie kan finde den fortalt efter Original-Manuscripter i Cuvillier-Fleury's Portraits politiques 1851, 377 ff.

blev døbt; Himlen har, siges der, villet, «at den beroligede Verden allerede paa Daabens Vand skulde kunne kjende en Frelser». I Digtet «Visionen» stævnes endelig det 18de Aarhundrede for Guds Domstol, anklages, fordi det, «stolt af sine Videnskaber, har leet af de Dogmer, som bevare Lovene og de gode Sæder», og da det frygtsomt udtaler et Haab om, at Fremtiden vil stille det i et mildere Lys, udtales Fordømmelsesdommen over det, og «det skyldige Aarhundrede» stødes ned i Afgrunden, forfulgt endnu i sit Fald af Dommerens ubønhørlige Røst.

Dommene over Napoleon, der benævnes Buonaparte, svare til det Synspunkt, under hvilket Revolutionen sees, han er Despoten, den blodige Soldat, der har myrdet Enghien, og atter og atter gjentages det med Allusion til Bourbonernes Vaaben, at Lillier er bedre end Laurbær. Som Ven af Enghien og som fordreven Kongesøn forherliges den Søn af Gustav d. 4de Adolph, der som fordreven Repræsentant for de faldne Troner levede i Frankrig under Restaurationen (Liv. III Ode 5). Endelig hæves naturligvis Bourbonerne selv til Skyerne. Alle deres Familiebegivenheder (Fødsel, Daab, Død, Tronbestigelse, Salvning af en Bourbon) behandles som verdensrystende Hændelser. I Anledning af den forkastelige Krig, som Frankrig i den europæiske Reactions Tjeneste under Chateaubriands Indflydelse førte i Spanien,

forherliges Kongemagten ikke blot i og for sig som et Vidunder, men Kongen skildres udtrykkelig som Krigsherre, som støttende sig til Sværdets Magt, og det hedder, at Kongemagten uundgaaeligt har Krigen til Ledsager:

Il faut comme un soldat, qu'un prince ait une épée,
Il faut des factions quand l'astre impur a lui,
Que nuit et jour, bravant leur attente trompée,
Un glaive veille auprès de lui;
Ou que de son armée il se fasse un cortége,
Que son fier palais se protège
D'un camp au front étincelant:
Car de la Royauté la Guerre est la compagne,
On ne peut te briser, sceptre de Charlemagne,
Sans briser le fer de Roland!

Det kan da ikke undre, at alle disse Oder have Mottoer af Bibelen, af religiøse Digte, men først og sidst af Chateaubriands Martyrer, hvilken sidste Composition behersker Samtiden saa stærkt, at de yngre Digtere endog sætte en Ære i at omskrive hele Sider af den paa Vers.*) Og som Lamartine til Bonald rettede sin Ode «Geniet», saaledes dedicerer Hugo til Chateaubriand en Ode af samme Navn, hvori det hedder om ham, at han lider «Geniets og Dydens dobbelte Martyrium.» Til Lamartine ere flere af Digtene ret-

*) Se f. Ex. Émile Deschamps: Poésies, Udg. af 1841 S. 124 „Une page des martyrs". „Autre" etc.

tede — Hugo skriver, at han vil staae paa samme Stridsvogn som han, Lamartine skal føre Landsen, han styre Hestene — og disse Digte høre til de interessanteste, dels fordi de ere overordentligt skjønne og vidne om Hugos paa engang ærbødige og broderlige Forhold til den ældre Digter, dels fordi i dem jævnsides med de religiøse og sociale Anskuelser æsthetiske Synsmaader bryde frem. I alle Digtene lægger det sig for Dagen, hvor alvorligt den unge Digter har opfattet sit Kald. Dette Kald betegnes overalt som Prophetens. En Seer, en Folkenes Hyrde er Digteren, ja om Lamartine hedder det, at man skulde troe, Gud havde aabenbaret sig for ham Ansigt til Ansigt. Men i Digtene til denne sidste sees det skarpest, hvorledes Hugo opfatter den nye Poesies Stilling og Forhold til det 18de Aarhundredes. Denne hans Opfattelse har en slaaende Analogi med Maaden, hvorpaa ved Aarhundredets Begyndelse hos os Oehlenschlæger og hans Venner opfattede deres Stilling overfor Baggesen. Man gjennemlæse f. Ex. Digtet «Lyren og Harpen» (Liv. IV, Ode 2). Lyren betegner den forgangne Epoches letsindige og letfærdige Poesi, der opfordrer til Livsnydelse, besynger Jupiter, Mars, Apollo og Eros og lærer en aandfuld Epicuræisme, i Harpens Toner derimod klinger Opfordringen til at vaage og bede, til at tænke paa Livets Alvor og paa Døden, til at støtte og hjælpe sin vak-

lende Broder. Digtet er helliget «M. Alph. de L.»: allerede Ordet Harpe maatte lede Tanken hen paa Lamartine. Man finder her i mere kunstneriske Former og med større Dannelse den samme aandelige Bevægelse, der hos os aabenbarer sig i Grundtvigs tidligste Digte.

Men denne Opposition mod Fortiden fører os til et Punkt, der fordrer nogen Dvælen, nemlig den nye Skoles Stilling til Autoritetsprincipet i Litteraturen, der jo netop fordrede Respect for Fortiden, dens Mænd og dens Former.

Jeg har før bemærket*), at Franskmændenes store politiske og sociale Revolution ikke havde strakt sig til den litterære Form. Hvad Litteraturens Former angaaer, var der ingen Nødvendighed for at gjenoprette Autoritetsprincipet; thi her var det aldrig blevet fældet. Paa intet Punkt ere Franskmændene mindre revolutionære end paa det litterære Omraade. Det franske Akademi er den eneste Institution i Landet, der har holdt sig fra Richeliens Dage til vore, og den har holdt sig med samme Navn og samme Formaal, ja med samme Medlemsantal. I Litteraturen kaldtes Autoritetsprincipet Klassiciteten, og langt fra at svækkes ved Revolutionen havde Klassiciteten snarere vundet ny Styrke under den. Revolutionen er en klassisk fransk Tragoedie. Som alle andre

---

*) Emigrantlitteraturen S. 31.

franske Sørgespil drapperer den sine Helte paa græsk og romersk; de efterligne i Stil og Sprog den romerske Oldtids Republicanere. og det er charakteristisk nok Revolutionens mest litterært udviklede og dannede Helte, Girondinerne, der optage det antike «Du» og den antike Benævnelse «Borger». Jacobineren nedstammer i lige Linie fra Corneille og Racine: samme Togastil, samme oratoriske Sving, samme Forkjærlighed for det Lakoniske og Sublime. Jakobineren er, som han etsteds, jeg troer i en fransk Avisartikel. i Spøg er bleven kaldt «et klassisk Dyr». Med samme Lidenskab, hvormed Cromwells Soldater forvandlede sig til gamle Hebræere, optoge deres Navne og sang deres Psalmer, omskabte Revolutionens Franskmænd sig til antike Romere, og naar Jacobineren David, Robespierres nære Ven, forlod sin Plads i den lovgivende Forsamling for paa Lærredet at fremstille Horatierne eller Brutus, der udstilledes 1791, kunde han uden videre tage sine Omgivelser til Modeller; han behøvede som Maler ikke at gaae et Skridt ud af sin Tid.

Ganske som den klassiske franske Tragoedie, da den opstod, havde vraget at bygge paa Landets egen historiske Grund, og ved et Brud med al Frankrigs historiske Tradition havde henlagt sin Scene til det fjerne Rom i den fjerne. abstract forstaaede Oldtid, saaledes havde Revolutionen uden Hensyn til de givne historiske Forudsæt-

ninger, til Frankrig, som det var og forelaa. taget den fjerne, abstract forstaaede Oldtid og dens under saa ganske andre Forhold opstaaede Republiker til umiddelbart Mønster. De nye Graccher og Horatier copierede de gamle. Mme Rolands Breve til Buzot have som tidt bemærket en romersk Høihed i Stilen. Directoriets Damer toge snart Cornelia, snart Aspasia til Mønster, selv i Klædedragt. I Napoleons tidligste Breve til Josephine føler man sproglig Paavirkning af romerske Forbilleder, og selv da han intet Forbillede mere behøver, er hans Udtryksmaade klassisk som hans Profil. Ogsaa hans Smag var klassisk: man kjender hans Forkjærlighed for «Reglerne» og for Corneille. Selv de Skribenter, der under hans Regjering gjøre Tilløb til en Slags Opposition, som Raynouard, holde sig strengt til det klassiske Spor. Den, der sammenligner Werner's «Die Söhne des Thals» med hans «Les templiers» vil forbauses over hvor forskjelligt et og samme Sujet kan opfattes. Ligesaa mystisk og uforstaaelig, ligesaa overspændt og phantastisk som den tydske Digter er i Behandlingen af sit Stof, ligesaa ordentlig og regelret er den franske med sine reglementerede Alexandrinere, sin Konge og sin Dronning, sine fem Akter og sine tre Enheder. Stykket er en Art Proces mellem Stat og Kirke, Kongen plaiderer meget ordentligt sin Sag, Tempelherrerne derpaa meget ordentligt deres, hvorpaa de blive meget

ordentligt brændte — ordentligt, thi vi see selvfølgelig saa lidt som muligt til det og til hvad der gaaer forud for det, og høre det kun meddele i en af de lange Slutningsberetninger, der allerede hos Euripides indeholde Katastrophen. Og Verseformen er endnu her den samme, der blev decreteret af hin Ulykkesstifter Boileau. Sætningens Mening, der halveres af Cæsuren, ender med Verset, og Versene ligne hinanden som een Kommenskringle til en Skilling ligner en anden Kommenskringle til en Skilling. De have hverken Harmoni eller Fart eller Rhytme eller Rim: thi «larmes» og «armes», «époux» og «coups», «souffrir» og «mourir» ere ikke Rim. Disse Vers ere hvirvelløse Bløddyr og have ogsaa det tilfælles med Bløddyrene, at de, hvis man skjærer dem over paa Midten, ikke synes synderlig mindre levende for det.

Adskillige af de mest fremragende Prosaskribenter have da ogsaa i deres Form en fuldstændig Lighed med deres mest forhadte Modstandere. Bonalds kolde, demonstrerende Sprogform, hans Syge at ville føre Alt tilbage til Formler, hans Prætentioner paa mathematisk sikker Bevisførelse skildre ham tydeligt nok som Barn af det samme 18de Aarhundrede, der har fostret Condillac, og som Produkt af den samme Tidsaand, han vilde bekjæmpe. Forskjellen er kun, at Condillac er ligesaa klar og logisk, som

Bonald vilkaarlig og inconsequent. Men saavel denne Prosa som hin Poesi har et fælles Charaktertræk, der behersker den hele Form, nemlig Raisonnementet. Imod denne Hersker er det, at Litteraturen første Gang gjør Revolution med Mme de Staëls Stemningsstil og Chateaubriands colorerede Prosa. Stemning og Farve, det var de to store Landsforviste, som længst havde været borte og først kom tilbage. Og besynderligt nok er det ikke blot ved sit Talent, men ved selve sit System, at Chateaubriand kommer til at staae som en Oprører mod Autoritetsprincipet i Literaturen, det Princip, han netop gjennem Litteraturen vilde hævde. Thi siden Ludvig d. 14des Tid havde Poesien søgt sine Inspirationer i den hedenske Oldtid og den hedenske Mythologi, og det var dette Hedenskab, som her var blevet klassisk. Nu derimod opfordrede han Digterne til at aabne deres egne og deres Landsmænds Øine og Øren for Christendommens ganske modsatte Poesi og kom saaledes paa den religiøse Overleverings Vegne i Strid med den litterære Tradition. Han er paa eengang ny ved sine litterære Principer og forældet ved sine sociale og politiske Ideer, en Skikkelse med Dobbeltaasyn, hos hvem alle de moderne Stemninger bryde frem i poetiske Udtryk under en ubevægelig Maske af Respect for alle Fortidens officielle Autoriteter. Det er især ved sin Form at han er Roman-

tikeren før Romantiken. Da derfor først Lamartine saa Hugo efter hans Exempel forlade den hedenske Mythologi og optage Stof af den christne, staaer Samtiden i nogen Tid uvis overfor dem, ikke sikker paa, om den skal see en conservativ eller en regeltrodsende Aand i disse Bestræbelser for at hævde Religionens Hellighed ad nye Veie, indtil endelig lidt efter lidt den Spire til en Kuldkastelse af Autoritetsprincipet, der laa i det litterære Udgangspunkt, udfolder sig saa kraftigt, at den nye Skole skifter Physiognomi.

Det er interessant at forfølge Udviklingsstadierne i Victor Hugos forskjellige Fortaler til sine Oder. I den første (af 1822) paa nogle faa Linier erklærer den unge Digter, at sand Poesi kun kan bedømmes ud fra de monarchiske Ideer og den religiøse Tro. Først det nye Aarhundrede har, mener han, aabenbaret Verden den Sandhed, at Poesien beroer ikke paa Ideernes Form, men paa Ideerne selv. I anden Udgave (fra samme Aar) udvikler han saa videre, at hvad det gjælder om, er at erstatte den hedenske Mythologis forslidte og falske Farver med den christelige Theogonis nye og sande Farver. Det gjælder om at lade Oden tale det strenge, trøstende og religiøse Sprog, som et gammelt Samfund, der vaklende træder ud af «Atheismens og Anarchiets Orgier», saa høiligt har Behov.

Men hvad han især ønsker, det er, at man

ikke vil tiltroe ham den Prætention «at ville bryde en Bane eller skabe en Kunstform.» I Fortalen af 1824 gjentages de samme Forsikringer og i høist betegnende Udtryk, men man føler, at den unge Digter staaer overfor en Kritik, der mistænksomt følger hans Vei og at Stikordet «romantisk» som ensbetydende med Overtræder af Klassicitetens Regler allerede er blevet fæstet paa ham. Han er ivrig for at godtgjøre sin litterære Orthodoxi: Hvad man trænger til, er ei til Nyhed, men til Sandhed. Denne Trang er det, han vil tilfredsstille. Smagen, «der ei er Andet end Autoriteten i Litteraturen», viser ham imidlertid netop, at Værker, der ere sande med Hensyn til Indholdet, ogsaa bør være det med Hensyn til Formen. Saaledes kommer han til Fordringen af «Localfarve», som de klassiske Skribenter neppe ganske have fyldestgjort.*) Iøvrigt burde man selvfølgelig «religiøst» følge de Regler, der vare paalagte Sproget af Boileau. — Om Digteren lærer han, at han bør gaae foran Folkene som en Lyssøile og føre dem tilbage til Ordenens, Moralens og Ærens store Principer. Mangelen ved Ludvig «den Stores» Aarhundrede er den, at Skribenterne da ikke anraabte Christendommen istedenfor de hedenske

*) Smlgn. G. Brandes: Den franske Æsthetik i vore Dage S. 22, Kritiker og Portraiter 227.

Guder. Havde de gjort det, saa vilde, mener han naivt, «de sophistiske Skrifters Triumph» i det 18de Aarhundrede have været langt mere vanskelig. Hvad vilde der være bleven af Philosophien, ifald Guds Sag var bleven forsvaret af Geniet istedenfor som nu alene af Dyden! Han værger sig af alle Kræfter imod Benævnelsen romantisk. Han tilstaaer, at han for sin Del «er fuldstændig uvidende om, hvad der forstaaes ved klassisk og romantisk Kunstform», og i Modsætning til alt det Vrøvl, som paa hin Tid blev sagt derom, erklærer han den hele Inddeling for tom og meningsløs med disse sunde Ord: «Det er anerkjendt, at enhver Litteratur modtager et stærkere eller svagere Præg af det Folks Klima, Sæder og Historie, hvis Udtryk det er. David, Homer, Virgil, Tasso, Milton og Corneille, disse Mænd, der hver repræsentere en Poesi og et Folk, have intet Andet tilfælles end Geniet», kunne følgelig ikke deles i klassiske og romantiske Aander. Han imødegaaer den Ytring, at den litterære Revolution (øiensynligt Chateaubriands) er et Resultat af den politiske Revolution. «Den nuværende Litteratur kan tildels være Revolutionens Resultat uden derfor at være dens Udtryk. Revolutionens Samfund har havt sin Litteratur, hæslig og taabelig som den. Hin Litteratur og hint Samfund ere døde sammen og ville ikke mere leve op. Ordenen gjenfødes fra alle Sider i Institutionerne,

den gjenfødes ligeledes i Litteraturen... Ligesom Revolutionen udgik fra Skrifter, saaledes er den nuværende Litteratur det anticiperede Udtryk for det religiøse og monarchiske Samfund, der uden Tvivl vil opstaae af hine Ruiner.» Hugo skuffede sig: hin Litteratur var netop det nøiagtige Udtryk for Samtidens Aandsliv, og de litterære Reformforsøg, som vakte saa stor Bekymring, i Virkeligheden Forløbere for en litterær Omvæltning. Thi de knækkede Troen paa Autoriteten som Autoritet, det vil sige paa Boileau. Fra det Øieblik af, det engang var opdaget, at der var Pletter selv i denne Sol, kunde Tvivlen ikke indskrænkes til de faa Punkter, paa hvilke den først beskedent og forsigtigt havde vovet sig frem. Den litterære Tradition var et Princip; det var at antage eller at forkaste. I Hugos næstsidste Fortale til Oderne fra 1826 føler man, hvorledes hans Reflexion, der bestandig dreier sig om hint Tidens Yndlingsbegreb «Ordenen», er ifærd med at drive ham bort fra de litterære Kyster og ud paa det aabne Hav. Han har her opdaget, at Ordenen dog er noget Andet end den Regelmæssighed, der opnaaes ved Tugt og Tvang. Med en Sammenligning, der ligger nær for en Yngling, der som han er opdraget i Nærheden af Versailles med Chateaubriands Skildringer af Nordamerikas rige Landskaber som Barnelæsning, tænker han sig Haven i Versailles med dens i regel-

mæssige Figurer udklippede Træer sammen med en Skov i den nye Verden og udbryder: «Vi ville ikke sige: Hvor er her Pragten, hvor Storheden eller Skjønheden, men simpelthen: Hvor er Ordenen og hvor Uordenen?» Han indseer nu, at Regelmæssigheden kun angaaer den ydre Form, men at Ordenen udgaaer fra selve Tingenes Grund og er en Følge af den intelligente Fordeling af deres Elementer. «Man er, siger han, ikke klassisk, fordi man slavisk følger de Spor, som Andre have paatrykt Veien.»

Skridt for Skridt have vi saaledes fulgt ham ad den Vei, der fører ham henimod Bruddet med det litterære Autoritetsprincip. Et Aar endnu, og han ryster Aaget af sig, indvier den romantiske Skole i Frankrig og erklærer i dens første Manifest, Fortalen til Cromwell, at der gives et ancien régime i Litteraturen lige saa fuldt som i Politiken og at det gamle Regimente ligger den unge Slægt som en Mare for Brystet. «Det 18de Aarhundredes Slæb strækker sig endnu ind over dette Aarhundrede: men skulde vi unge Mænd, som have seet Bonaparte, ikke holde os for gode til at bære dette Slæb?», og han taler om hin sminkede, pudrede med Skjønhedspletter bedækkede Poesi, hin Litteratur med Fiskebensskjørter og Falbelader. Nu retter han sine første Kølleslag mod Boileau. I Oderne havde han endnu iagttaget den gamle sproglige Etiquette (han betegner

f. Ex. Conventet med Ordet «Senat») og kun gjort enkelte forsigtige Forsøg paa metrisk Fornyelse af den gamle Form, hvis Hensigt var at gjøre Odestilen mindre stiv og tung. Nu gaaer han mere hensynsløst tilværks, som nødvendigt var. Hvo veed ikke hvad hin Etiquette vilde sige! Man havde en lille Samling af ædle Udtryk, af udkaarne Ord, en Art Elite af Sproget, som ene havde Adgang til Poesien. Man sagde ikke Kaarde, men Glavind, ikke Soldat men Kriger, og man omtalte ikke Geværer og Knive, omtrent som man i dansk Poesi neppe anerkjender mere end Roser og Lillier, Violer og Bukkar, og naar det kommer høit endnu en halv Snees Blomster som Repræsentanter for de utallige Plantearter. Følgen heraf var, at Ordforraadet var yderst indskrænket, at der af ædle Rim kun gaves nogle Hundrede Par og at de samme Vendinger, der stedse maatte gjentages, trak de samme Ideer og Følelser med sig. Den poetiske Rhetorik var omtrent et Sidestykke til hvad den geistlige Rhetorik er i vore Dage. Ophøiet kaldte man den høitidelige Tirade, der omtalte Tingene saavidt muligt uden nogensinde at nævne dem ved deres rette Navn, og atter kun de Ting, der saa lidt som muligt erindrede Mennesket om dets jordiske Natur, om den legemlige og kropslige Side af dets Væsen. Komisk var som Følge heraf enhver ligefrem og utvetydig Betegnelse af Tingene,

ifald den forekom i en Kunstform, der mentes at have Privilegiet paa den høie Stil. Derfor vakte det samtidig med Romantismens første Optræden gjorte Forsøg paa at indføre Shakspeare i Frankrig saa stor Forfærdelse. Det er bekjendt, at «Othello», da Stykket i Alfred de Vigny's Oversættelse opførtes paa Odéon, altsaa for et Studenterpublicum, det liberaleste og mindst snerpede i Paris, faldt igjennem, fordi Ordet «Lommetørklæde» blev nævnt. Ved Opførelsen af Lebruns «Cid» fremkaldte Ordet «chambre» (Sovekammer) en Mishagsmumlen, og Mlle Mars negtede endnu langt senere at overtage Dona Sol's Rolle i «Hernani», med mindre enkelte saadanne Ord bleve strøgne. Det var da ikke til at undres over, at Hugo i en Tid, hvor Autoriteten fra alle Sider blev støttet og opretholdt, begyndte med at lempe sig efter alle disse Regler, ja med at troe paa dem som paa virkelige Love for Poesien og Sproget. Saa begyndte han at rokke lidt ved dem, at gaae lidt udenom dem, at betvivle eller omfortolke dem en lille Smule dog i dybeste Respect, indtil det ikke mere var ham muligt at overholde dem og han kastede dem overende. Med slaaende Ord har han i et af sine Digte*), som jeg

*) Je suis le démagogue horrible et débordé
Et le dévastateur du vieil A B C D.
Causons, etc.

desværre nødes til at gjengive høist ufuldkomment i Prosa, betegnet den Revolution, han endte med at gjøre:

«Ja, jeg er den frygtelige Demagog, den barbariske Ødelægger af den gamle ABC, hvorom Du har hørt saa meget Slemt. Da jeg blege og forlæste Barn kom ud af Skolen og første Gang aabnede mine Øine for at betragte Naturen og Kunsten, var Sproget et Billede paa Monarchiet. Sproget, det var Staten før 89. Der var Adel og simple Folk. Et Ord var Hertug og Pair af Frankrig, et andet var Stodder. De skilte sig ad som de Fodgjængere og Ryttere, der passere Pont-Neuf i to adskilte Rækker. Ordene levede inddelte i Kaster. Nogle, de fine, omgikkes Phædra, Jokaste, Merope, iagttoge Decorum og fik Lov til at kjøre til Versailles i Kongens Kareter, andre, Tiggerflokken, Pøbelen, de Simple havde hjemme i Dialekterne, ja levede paa Galeierne i Tyvesproget og havde hverken Paryk eller Strømper. — Da kom jeg Røver og jeg raabte: Hvorfor skulle de der altid være foran og disse andre altid bagved? og af mine Lungers fulde Kraft pustede jeg paa det gamle, ærværdige Akademi, der skjulte alle de ængstelige Lignelser under sine Skjørter, og pustede paa Alexandrinernes Batailloner, der stode opstillede i Carré, saa at Ord og Vers dandsede mellem hverandre. Jeg gav det gamle Lexicon en rød Hue paa og raabte: Intet Ord er

mere Senator, intet Ord er mere borgerligt. Jeg fremkaldte en Storm paa Bunden af Blækhuset og blandede Ordenes sorte Flokke med Ideernes hvide Sværme og sagde: Der gives intet Ord, hvorpaa Ideen i sin rene Flugt, endnu frisk og fugtig af Himlens Azur, ikke kan dale ned og hvile.»

Dog endnu er Hugo, selv naar han tvivler, ikke saa vidt. Han kalder endnu selv sin Poesi for «Cavaleerpoesi» og stempler med dette om den engelske Restauration mindende Ord sig selv som Restaurationens priviligerede Digter. Men den Umulighed, hvorpaa han strander, er den, at faae den religiøse og den litterære Tradition til at dække hinanden. I Balladerne føles det især. Hugo fremdrager de gamle Minder fra Middelalderen og Lehnstiden. Hvad kan være mere loyalt! Men Litteraturen fra Ludvig d. 14des Tid havde fuldstændig brudt med Middelalderen og dens Minder. Hvad kan altsaa være mindre klassisk! En af Balladerne skildrer en Hexedands (La ronde du sabbat), en anden taler om Sylpher og Feer, hele de gamle Legenders farverige Overtro lever op, man er ikke langt fra Romantiken. Endelig er Tonen i disse Digte ikke klassisk, det er her som i Tydskland og Danmark Folkesangenes Visetone, der afløser den fornemme og boglige Stil. Denne Poesi har tilmed et nyt nationalt Element (Le géant, le pas d'armes du roi Jean),

den vender sig fra Antiken til det gamle Frankrig. Ogsaa med Hensyn til det Nationale var Chateaubriand den, der havde gaaet i Spidsen, hans Skildringer af de gamle Galler i «Martyrerne» vare de første Forsøg i den Art og paavirkede efter Augustins Thierry's egen Tilstaaelse endog den senere Forfatter af «Merovingernes Tidsalder», men selv dette Element, det hjemlige, var nyt og fremmed i fransk Poesi og maatte staae som oprørsk mod Traditionen. Snart blev med det gammelfranske Indhold alle de gammelfranske Versformer fornyede. Atter her havde Chateaubriand gjort Begyndelsen med den henrivende yndige Sang:

Combien j'ai douce souvenance
Du joli lieu de ma naissance!

der da ogsaa blev sunget over den Grav, han havde ladet sig hule i Granitklippen ved St-Malo ude imod Havet, den Dag da han blev bragt derhen som Lig. Og paa eengang klinge Tonerne fra Ronsards og Pleiadens Tid igjen hos De Vigny, hos Brødrene Deschamps, hos Sainte-Beuve og hos Hugo. I Mai 1828 har De Vigny i «Madame de Soubise» skrevet Stropher som denne:

La voyez-vous croître.
La tour du vieux cloître?
Et le grand mur noir
Du royal manoir?

Entrons dans le Louvre.
Vous tremblez, je croi,
Au son du beffroi?
La fenêtre s'ouvre,
Saluez le roi.

I Juni 1828 overbyder Hugo ham med de mesterlige Vers i «Kong Johans Turnering»:

Cette ville
Aux longs cris,
Qui profile
Son front gris,
Des toits frêles,
Cent tourelles,
Clochers grêles,
C'est Paris!

Hvilken Kunstform! hvilken malerisk Klarhed, hvilken Korthed og Kraft! Alexandrinerne forsvinde langt borte i Horizonten. Endnu et Skridt, og «Orientalernes» Farvepragt udbreder sig for vort Øie.

Fra det Øieblik af, den religiøse og monarchiske Tradition paany blev indpodet Litteraturen, syntes Autoritetsprincipet at have faaet en stor og væsentlig Undsætning. Men snart viste det sig, at den christelige Tradition ikke kunde trives sammen med den litterære. Den udviklede sig indenfor den og under dens Vinger, ligesom i dens Skjød; men snart staaer den som et oppositionelt Princip, og Autoritetsprincipet i den litterære Form bliver ved Consequentsens Magt

trængt tilside, ja sprængt af den nye Aand, der kun syntes at ville hævde det reelle, det vil sige det religiøst-politiske Autoritetsprinçip.

Vi have tilbage at see, hvorledes Autoriteten som reelt Princip kom til at dele Skjæbne med Autoritetsprincipet som formelt og litterært. *)

IX.

En mørk og taaget Dag for omtrent 30 Aar siden fulgte en lille Skare af Venner en af Frankrigs navnkundigste Mænd til Jorden i Paris. Toget gik mellem to Rækker af Soldater, der vare tilstede ikke for at vise Ære, men for at holde Orden, til Fattigkirkegaarden, til «Fællesgraven». Den Døde havde villet det saaledes. Da Jorden var bleven kastet paa Kisten, spurgte Graveren: «Er der intet Kors?» — «Nei» var Svaret.

Intet Mindesmærke viser da, hvor den Døde blev lagt, skjøndt hans Navn var kjendt over hele Europa, og intet Kors betegner Graven, skjøndt den Døde havde været Abbed og Præst, ja Kirkens første Stridsmand i lange Tider. Det var

---

*) Victor Hugo: Odes et Ballades. Cromwell. — A. de Vigny: Poésies complètes. — Émile Deschamps: Poésies. — Antoni Deschamps: Poésies. — Raynouard: Les templiers.

Lamennais, der efter eget Ønske stedtes saaledes til Jorden.

Félicité de la Mennais (først sent demokratiserede han sit Navn) er ligesom Chateaubriand Bretagner og fødtes med sin Races Haardnakkethed i Væsen og Charakter. Mændene fra denne Provinds udgjøre ligesom Litteraturens Vendée, idet de med Ordet fortsætte den Kamp, deres Fædre havde ført med Vaabenmagt. Han var som Yngling spinkel, mager og feberagtigt livlig, mistede tidligt sin Moder og blev derved end mere haard og absolut. Hans religiøse Kaldelse var længe tvivlsom: som Yngling morede han sig mest med Musik og Mathematik, med Fløitespil og Vaabenøvelser, ja, han havde en alvorlig Duel, der senere viste sig som en Hindring paa den Vei, han betraadte. Han havde Kjærlighedshistorier og skrev Vers.*) Han var saa lidet tilbøielig til at underkaste sig under den religiøse Dogme-

---

*) Her et Par fra hans tidligste Ungdom:

On a vu souvent des maris
Jaloux d'une épouse légère,
On en a vu même à Paris;
Mais ce n'est pas le tien, ma chère.

On a vu des amants transis,
Ainsi qu'une faveur bien chère
Implorer un simple souris;
Mais ce n'est pas le tien, ma chère.

lære, at han først i sit 22de Aar, da hans religiøse Overbevisning havde modnet sig, modtog sin første Communion. Han begynder nu at give sig af med theologiske Studier, og i 1808, 26 Aar gammel, modtager han Tonsuren. Men idet han skal indvies til Præst, griber en saadan Rædsel ham for det Løfte, han staaer i Begreb med at aflægge, at han udsætter det afgjørende Skridt og i sin Melancholi og Tvivl udsætter og udsætter det paany saalænge, at han først 35 Aar gammel bliver ordineret. Hans Breve skildre hans Sjæls sønderrevne Tilstand i hele Mellemtiden; dette stolte Hjerte vred og krympede sig ved at afgive Herredømmet over sig i fremmede Hænder. Og blev det bedre, da Alt var afgjort og Løftet endelig uigjenkaldeligt givet? Nei, langtfra. Det første Brev, han sender til sin Broder strax efter at det var lykkedes fremmed Overtalelse at aflokke ham Indvilligelsen til den Præsteordination, han frygtede saa meget, skildrer med mørke Farver hans Sjælstilstand:

«Jeg troer, skjøndt man har paalagt mig at tie, een Gang for alle at kunne og burde lade det komme til en Forklaring mellem os. Jeg er og kan fra nu af ikke være Andet end yderst ulykkelig. Man kan ræsonnere derover saa meget man vil, man kan vride sig saa meget man lyster for at bevise mig, at det forholder sig modsat, saa er det dog temmelig usandsynligt, at det vil

lykkes at overbevise mig om, at en Kjendsgjerning, jeg fornemmer, ikke er til. Al Trøst, jeg kan modtage, bestaaer da i det Godtkjøbsraad at gjøre Dyd af Nødvendighed . . . Jeg attraaer kun Glemsel i enhver Betydning af dette Ord, og give Gud, at jeg kunde glemme mig selv!»

Under saa smertelige Fødselsveer fødtes hos Lamennais Troen paa hans religiøse Kald. Han overvandt sin Fortvivlelse; han, der altid maatte være Noget helt, om dette end var nok saa forskjelligt fra hans foregaaende Standpunkt, blev helt og med hele sin Sjæl Præst. Han følte sig i den Grad som saadan, at hans første Vredesudbrud, da Rom i 1832 lod ham i Stikken, var dette: Jeg skal lære dem, hvad det vil sige at udæske en Præst! Han havde en stærk Sjæl og en snever Aand, han var født Partimand, skabt til voldsomt og blindt at tage Parti, til med lidenskabelig Kjærlighed og veltalende Had at forfægte hvad han i Øieblikket ansaa for den absolute Sandhed. Da han derfor mødes med Tidsalderens herskende Idee, bliver han en Stridsmand for den som ingen anden, den ivrigste, den consequenteste, den sandhedskjærligste og mest uforfærdede Forfægter af det absolute Autoritetsprincip og den absolute Underkastelse, det fordrer. Han, der selv under saa smerteligt et Sindsoprør havde nedlagt Fornuft og Selvbestemmelse i Kirkens Hænder, han den nykatholske Skoles eneste virkelige

Geistlige, synes ligesom ikke at ville unde de andre Mennesker bedre Livsvilkaar, end han selv har kjendt. Naar han i et Sprog, der gjemmer Stormen i sig, forkynder Myndighedens og Lydighedens Evangelium, føler man hos ham endnu mere end hos nogen Anden den personlige Lidenskab mætte sig i den almindelige Fordring og mærker, hvorledes Jeget ligesom hævder sig selv ved, da det selv een Gang for alle har maattet bøie sig under Autoriteten, nu at knække og bøie alle de andre Individers Villier og Tanker under den Regel, som det gjør til sin, idet det optræder som dens Organ.

Voldsom og haardnakket selvstændig som han var anerkjendte han i den egne Leir sandelig ingen Autoritet. Hans Udtalelser om Skolens øvrige Førere afgive en smuk Blomstersamling af Haansord. Om Bonald f. Ex. en Passage som denne: «Stakkels Menneskehed! — Jeg veed ikke hvorledes i Anledning af Ordet «Menneske» Hr. de Bonald falder mig ind. Overgangen er brat. Man siger, at det stakkels Menneske i den senere Tid er bleven yderligt aandssvækket.» Om Chateaubriand: «Kongen og han, han og Kongen, det er Frankrigs hele Historie . . . Men begriber ikke, og han mindre end Nogen, at Europa kan undvære hans Talenter. Han spaaer, at det vil bekomme Europa ilde.» Om Frayssinous, der som Gallikanismens Høvding var hans Modstander: «De

antager ham for moderat, hvorfor? Fordi man har gjort Dem opmærksom paa noget Koldt hos ham, som De antog for Moderation, og saa var det kun størknet Had.» Det er Tonen i hans Breve. Men ligefuldt laa der i hans kraftige og blindt ikke fremfusende, men fremfarende Sjæl det Stof, hvoraf en Stridsmand uden Mage for Kirkens absolute Autoritet lod sig danne, rigtignok som det til Slutningen viste sig en Stridsmand, der bedre forstod at paatvinge de Andre Disciplinen end selv at lade sig disciplinere til hvad hans redeligste Overbevisning maatte forkaste.

I Tiden fra 1817 til 1823 udkom da i Frankrig et Værk, der i alle disse Aar formaaede at sætte Sindene i Bevægelse og som blev omstridt i en heftig Polemik, ja hvis Forfatter mellem 2det og 3die Bind maatte tage Ordet til sit Forsvar; det var Bogen «Essai sur l'indifférence en matière de religion» af Abbeden de la Mennais. I dette Værk samler Restaurationsperioden ligesom for sidste Gang sine Kræfter til et Hovedslag. Her træffe vi alle Tidens ledende Principer udtalte med en Bestemthed og med en sidste Consequents, der ligesom tyder paa, at Omslaget er nær.

Ved sin Aandsretning ja ved selve sin Titel danner dette Værk en interessant Parallel til det Skrift, hvormed i Tydskland den religiøse Renaissance i det 19de Aarhundrede indlededes: Schleiermachers (i Aaret 1799) udgivne berømte «Reden

über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verächtern». Begge Bøger ere rettede mod samme Gjenstand, den hos de Dannede herskende almindelige Ringeagt og Ligegyldighed for Religionen. Begge forsøge nu, da Troen er slappet, at gjenopbygge Religiøsiteten paa et nyt Fundament. Men her er det, at Nationalitetsforskjellen hos Forfatterne kraftigt bryder frem. Den sentimentale og inderlige Schleiermacher seer ingen anden Frelse for Religionen end den med Opgivelse af alle dens Udenværker at føre den tilbage til dens egen inderste Kjærne, Individets rent personlige Følelse. Han forsøger at gaae tilbage til Menneskelivets Grund, til det Dyb, hvorfra saavel Erkjenden som Handlen oprinder, til det personlige Livs inderste Kilder. Han opfordrer sin Læser til at gjøre sig Rede for den Sjælens primitive Tilstand, i hvilken Jeget og Gjenstanden smelte sammen, og hvor der følgelig endnu ikke er Tale hverken om Anskuen af Gjenstanden eller om Fornemmen af et fra Gjenstanden forskjelligt Selv. Han betegner den som en Tilstand, man hver Gang oplever og dog ikke oplever, da det hele Liv bestaaer i dens uophørlige Ophøren og Venden tilbage. Den er, siger han, flygtig og usynlig som den Duft, der udgaaer fra beduggede Blomster og Frugter, kydsk og zart som et jomfrueligt Kys og hellig og frugtbar som en Brudgoms Favntag, ja den er ikke blot som alt dette, men alt dette selv; thi i

denne Menneskets Tilstand feires Universets Formæling med den incarnerede Fornuft; i denne Tilstand er Individet et Øieblik Verdens Sjæl og føler dens uendelige Liv som sit eget. «Saaledes, siger Schleiermacher, er den første Undfangelse af ethvert levende og oprindeligt Moment i Eders Liv beskaffen, hvilket Omraade det endogsaa tilhører, og udaf et saadant voxer ogsaa enhver religiøs Sindsbevægelse.» *)

Som Følge heraf betegner han da Følelsen, forsaavidt den udtrykker Individets og Altets fælles Liv paa den beskrevne Maade, som Fromhed. Følelserne afgive «udelukkende Religionens Elementer». Der gives da for ham ingen Følelse som ikke er from, med mindre den udspringer af en sygelig og fordærvet Tilstand. Ja han tilføier i en Anmærkning, at dette endog gjælder om alle den sandselige Livsnydelses Følelser, forsaavidt de ikke ere naturstridige eller vildledte. Saaledes søger da altsaa Schleiermacher at frelse Religionen ud af dens Strid med Dannelsen ved at gjøre den til Indbegrebet af alle høiere ja af alle sunde Følelser. Som ægte Tydsker hævder han pantheistisk den brede Livsstrøm gjennem alle Væsener som den hellige Flod, der er al Religiøsitets og alle Religioners Kilde. Saaledes ophæver han ethvert bestemt Troessystem; selv Troen paa

*) Reden über die Religion. 5te Auflage 50, 54, 56.

Gud og Udødelighed synes ham ikke væsentlig for Religionen og med Begeistring udraaber han: «Offrer med mig ærbødigt en Lok for den hellige forstødte Spinozas Manes! Ham gjennemtrængte den høie Verdensaand, det Uendelige var ham Et og Alt, Universet hans eneste og evige Kjærlighed: i hellig Uskyld og dyb Ydmyghed speilede han sig i den evige Verden, hvis elskværdigste Speil han atter var; fuld af Religion var han og fuld af hellig Aand.»

Man seer, at selv Oplysningsperioden ikke havde bibragt den positive Religion et haardere Slag end dette Følelsessværmeri. — Og idet Schleiermacher nu saaledes opløser Religionen i Følelse, splitter han tillige dens Autoritet ved at give den til Pris for Individualiteternes uendelige Mangfoldighed. Alle Dogmer, Regler, Forskrifter og Grundsætninger forsvinde, idet han fordrer Alt tilegnet af den enkelte Personlighed paa eiendommelig Maade. Han hævder nemlig, at «hvis En nok saa fuldkomment forstaaer hine Grundsætninger og troer at have dem inde med nok saa stor Klarhed, men ikke veed og ikke kan godtgjøre, at de ere opstaaede i ham selv som Ytringer af hans eget Gemyt og oprindeligt ere hans egne, saa maa man endelig ikke lade sig overtale til at troe, at et saadant Menneske er fromt eller fremstille ham som religiøs; thi han er det ikke, hans Sjæl har aldrig undfanget reli-

giøst og hans Begreber ere kun underskudte Børn, avlede af andre Sjæle, som han i hemmelig Følelse af egen Svaghed har adopteret.»

Saa dybt protestantisk i dette Ords gode (ikke confessionelle) Forstand er den religiøse Gjenfødelse i Tydskland i sit Udspring. Den proclamerer den personlige Oprindelighed som den eneste religiøse Værdi og den bestemmer Følelsesinderlighedens hele vidtudstrakte Omraade som Religiøsitetens Rige. Følelsen som naturlig og sund er altid hellig, aldrig særligt hellig.

I den skarpeste og lærerigste Modsætning hertil staae Grundsætningerne i det nævnte Hovedværk af Lamennais, der udgjør det romanske og katholske Sidestykke til Schleiermachers Taler, som den rene Udvortesheds Program. De lyde:

At Følelsen eller den umiddelbare Aabenbaring ikke er det Middel, der er skjænket Menneskene til Udfindelse af den sande Religion.

At Forskningens eller Discussionens Vei ikke er det Middel, der er skjænket Menneskene til Udfindelse af den sande Religion.

At Autoriteten er det Middel, der er skjænket Mennesket til Udfindelse af den sande Religion, saa at den sande Religion ubestrideligt er den, som hviler paa den størst mulige synlige (!) Autoritet.

For at bevise disse tre mærkværdige og curiøse Postulater er det at Lamennais har skrevet

sine fire tykke Bind, hvis skrækkeligt hullede Tankegang er denne:

Hvad det for os Mennesker gjælder om, er at finde et ufeilbarligt Kjendetegn paa hvad der er sandt og usandt. Hvad vi søge er Vished. Men hvor skulle vi finde den? Af vore Sandsninger kunne vi ikke udlede den: thi vore Sandser bedrage os, siger Lamennais. At de selv indbyrdes rectificere de Illusioner. som de fremkalde hver for sig, er et Factum, han ikke omtaler. Vi ere efter hans Anskuelse saa meget mindre visse paa, at der existerer et nødvendigt Forhold imellem vore Sandsninger og Tingenes Realitet, som vi ikke engang ere sikre paa vor egen Existents. Hvorledes vi, ifald vi ikke ere sikre paa den, overhovedet nogensinde kunne blive sikre paa nogetsomhelst Andet, er et Spørgsmaal, han ikke besvarer. Følelsen, den indre Overbevisning om en Tings Evidents, skal være ligesaa skuffende som Sandsningen. Den uovervindelige Styrke. hvormed et Princip paatvinger sig vor Aand, afgiver jo intet Bevis for, at dette Princip er sandt. En Vildfarelse er altid mulig. At man meget vel i Almindelighed kan indrømme sin Feilbarhed og ikke desmindre ansee sig for vis paa Sandheden i en Mænde af enkelte bestemte Tilfælde, bliver selvfølgelig ikke berørt. Nu kommer Touren til Forskningen. Det paastaaes. at den fører til Tvivl om Alt, at de høieste Axiomer ere ubevis-

lige, og det hævdes, at vi overhovedet ingen Sikkerhed have for, at Erindringen ikke skuffer os. Dette Angreb paa den menneskelige Forskning lader sig forsaavidt ganske vist ikke afbøde, som det naturligvis er umuligt at godtgjøre Erindringens Paalidelighed uden derved, at man forudsætter Erindringens Paalidelighed. Men om det indirecte Bevis, som al menneskelig Erfaring, Stadfæsten og Forudseen leverer for denne Hypothese, mæler Lamennais ikke et eneste Ord. Saaledes naaer han da foreløbigt til fuldkommen Skepticisme. Men fuldstændig Skepticisme vilde jo imidlertid føre til fuldkomment Vanvid. Allerede Selvopholdelsesdriften tvinger os til at troe og til at handle overenstemmende med vor Tro. Det er da efter Abbedens Anskuelse denne Mangel paa Evne til at tvivle eller Visheden om, at man, hvis man tvivler, vil blive erklæret for uvidende, forrykt eller gal af alle andre Mennesker, som danner Grundvolden for al menneskelig Vished. Den almindelige Overensstemmelse (sensus communis) bliver da for os Sandhedens Segl, og der gives intet andet. Mangel paa Enighed avler strax Usikkerhed og Uvished. Et Princip, eller et Factum er mere eller mindre tvivlsomt, eftersom det er mere eller mindre almindeligt antaget og bevidnet. Hvad er altsaa for Lamennais Definitionen paa en Videnskab? En Videnskab er en Samling af Ideer og Kjendsgjerninger,

hvorom man er enig. Ligesom vore Dages Erfaringsphilosopher, men ud fra et forskjelligt Udgangspunkt, tillægger han selv Geometrien intet andet Fundament end Enigheden. Hvis mangen en Vildfarelse i Videnskaben er bleven antagen for sand, da ligger det efter hans Anskuelse i, at Videnskaben kun strækker sig til et i Sammenligning med Menneskeheden ringe Antal Mennesker. Hvad er, udraaber han, nogle hundrede Lærde mod Menneskeslægten! og glemmer besynderligt nok, at Menneskeslægten aldrig har stemt overens om en eneste videnskabelig Sandhed, før Videnskabsmændene opdagede den, og overhovedet aldrig oprindeligt har været enig om nogen Tro.

Han spørger saa: Naar to Personer ere uenige med hinanden, hvad gjør de da, naar de forgjæves have søgt at overbevise hinanden? og han svarer: de søge en Voldgift. Men hvad er en Voldgift? Det er en Autoritet, og denne fastslaaer om ikke Vished saa dog Sandsynlighed til Gunst for en af de omtvistede Anskuelser. Da Fornuftoverveielsen som saadan kun skaber Tvivl, da det stærkeste Bevis imod Antagelsen af Noget altid er dette: «Du er den eneste, der tænker saaledes», saa naae vi til Autoritetsprincipet som det eneste sande og afgjørende.

Consequent vilde denne Anskuelse føre til i Majoritetsafstemning at see det sidste Vidnes-

byrd om Sandhed. Men vi skulle jo, som man kan begribe, havne i den katholske Religion. Det er ganske lærerigt at følge de Volter ved Hjælp af hvilke Autoritetsprincipet, saaledes opfattet som her, fører os lige i Armene paa den.

Lamennais begynder med at definere al Læren og Erkjenden som en Adlyden af en Autoritet. Vi træffe her igjen Bonalds Theorier om at vi optage Sproget paa deres Autoritet, der lære os det, og med det de Sandheder, der ere nødvendige til Selvopholdelsen, Sandheder som Gud i sit mægtige Ord har aabenbaret for ethvert Folk. Det intellectuelle Liv, hvis Lov er Lydighed, er da kun en Deltagen i den høieste Fornuft, en fuldkommen Samstemmen med det Vidnesbyrd, det uendelige Væsen har givet om sig selv. Den guddommelige Fornuft, der meddeler sig ved Hjælp af Ordet, er de skabte Intelligentsers Existentsgrund ligesom Troen er deres væsentlige Existentsform. Vishedsprincipet og Livsprincipet er altsaa Et.

Da Menneskeheden nu er skabt for Sandhed, kan den almindelige Fornuft ikke fare vild. Anderledes den individuelle Fornuft, den kan oversvømmes af Tvivlen. Skiller den sig fra Samfundet, døer den. Væ soli! udbryder Lamennais, ve den Enkelte! Den Hovmodige, siger han, indbilder sig, at man forlanger, han skal opgive sin Fornuft, naar man fordrer, han skal bøie sig for

Autoriteten. Langt fra! Autoriteten er kun den almindelige, gjennem Vidnesbyrd aabenbarede Fornuft; «den besjæler og bevarer det Universum, den har skabt. Uden den ingen Existents, ingen Sandhed, ingen Orden.»

Det er da kun Autoriteten, der giver Vished angaaende Religionen. «Religionen er ikke blot et System af Kundskaber, — den er desuden, den er fortrinsvis en Lov.» Men ingen Lov uden Autoritet, disse to Ideer svare til hinanden. Saaledes hviler Religionen nødvendigvis paa Autoriteten og den sande Religion paa den største Autoritet. Den defineres som «Systemet af de Love, der følge af Fornuftvæsenernes Natur», og til at lære disse at kjende skal Autoriteten følgelig være det eneste Middel.

Lad os engang følge Sammenknytningen i dette Net af Sophismer for saa at pille det fra hinanden.

Traaden er den: Intelligentsen udvikler sig kun ved Hjælp af Ordet eller Vidnesbyrdet. Vidnesbyrdet existerer kun i Samfundet. Altsaa kan Mennesket kun leve i Samfundet. Altsaa fandt der nødvendigvis Samfund Sted mellem Gud og det første Menneske. [Man mærke Postulatet om en Adam, Bonalds Theori om at Gud gav Adam Sproget, overhovedet Elementer tagne fra den positive Religion som Autoritet, brugte som Bevis for, at den positive Religion hviler paa

Autoritet]. Nødvendigheden af Vidnesbyrdet indeholder Nødvendigheden af Troen, uden hvilken Vidnesbyrdet vilde være uden Virkning. Altsaa ligger Troen i Menneskets Natur og er den første Livsbetingelse. Troens Vished afhænger af dens Overensstemmelse med Fornuften ɔ: af Storheden af den Autoritet, som aflægger Vidnesbyrdet. Altsaa er Guds Vidnesbyrd uendeligt vist, eftersom det ikke er andet end Aabenbarelsen af den uendelige Fornuft eller af den største Autoritet. Der er intet Vidnesbyrd muligt uden i Samfundet. Altsaa er ingen Autoritet og Vished mulig uden i Samfundet. Intet menneskeligt Samfund kan existere uden i Kraft af det Samfund, der oprindeligt blev oprettet mellem Gud og Menneske i Kraft af de Sandheder eller Love, hans Ord oprindeligt har aabenbaret. Altsaa kunne disse Sandheder ikke gaae tabt i noget Samfund uden at dette Samfund gaaer tilgrunde. De maa følgelig kunne gjenfindes i alle Samfund. Disse for et Samfund nødvendige Sandheder bevares kun igjennem Vidnesbyrdet, der ikke har Kraft eller Virkning uden ved Autoriteten. Altsaa: som der ikke existerer nogen Autoritet uden i Samfundet, saaledes existerer Samfundet ikke uden ved Autoriteten, og hvor der ikke er Autoritet, er der intetsteds noget Samfund. Men nu gives der to Arter af Samfund: thi Mennesket staaer dels i timelige Forhold til sine Lige, dels i evige For-

hold til Gud og sine Medmennesker. Disse to Samfund ere det politiske eller borgerlige (timelige) og det aandelige (evige) Samfund. Følgelig gives der to Autoriteter og disse to Autoriteter ere ufeilbare hver i sin Orden.

Det seer jo overmaade logisk ud; ifald Ergo var nok til et Bevis, vilde der ikke mangle Beviser. Men lad os prøve Argumentationen paa et Par Punkter.

Jeget, siger Lamennais, kan ikke alene udvikle sig til Selvbevidsthed. Det er sandt, og vi slutte deraf, hvad man deraf kan slutte, naar vi sige, at Jeget følgelig har udviklet sig gjennem et Du. Det er en Tanke, som fremfor Alle Feuerbach indtrængende har udtalt og varieret. Men Lamennais, som til Udgangspunkt tager den gammeltestamentariske Antagelse om et eneste enkelt Menneske, der existerer forud for hele Slægten, bygger Læren om dette Menneskes Underholdning med Gud og Alt, hvad deraf følger, paa denne Grund, der synker med Bygningen.

Lamennais vil fremdeles paavise det ufeilbarlige Kjendetegn paa Sandheden. Dette Kjendetegn skal den almindelige Overensstemmelse være. Men hvorpaa hviler denne Overensstemmelses Autoritet? Har den en Grund eller er den et Factum?

Hvis den har en Grund, hvis den almindelige Fornuft bør afgive Regelen for den indivi-

duelle Fornuft, saa er jo denne af Lamennais saa forsmaaede og ringeagtede individuelle Fornuft i sidste Instants den høieste Dommer over Sandheden. Thi dels er det den, der tillægger den almindelige Overensstemmelse den saa høie Værdi, dels er det den, som afgjør, hvorvidt der i hvert enkelt Tilfælde finder almindelig Overensstemmelse Sted eller ei.

Hvis den almindelige Overensstemmelses Autoritet derimod er et Factum, det vil sige en Sag, som simpelthen følger af vor Natur, saa er den Vished, den indgyder os, i ingen Henseende forskjellig fra al anden Vished. Men nu har Lamennais jo netop selv protesteret imod at udlede Vished af en indre Følelse, ja endog bekjæmpet vor Vished om vor egen Existents, da den Vished, vi behøve, er den ufeilbarlige — hvad i al Verden skal da nu gjøre den ureflecterede Autoritetstro mere ufeilbarlig end enhver anden Vished?

Lamennais' Argumentation mundede endelig ud i to ufeilbare Autoriteter. Man hører allerede paa Ordet «ufeilbar», at den katholske Kirke ikke er fjern. Det brænder allerede. Ufeilbarheden insinueres som en ligefrem Consequents af Autoriteten. Der er et Punkt, hvor alle den kirkelige Restaurations Theoretikere mødes, et Punkt hvorom De Maistre, som indleder den, er fuldkomment enig med Lamennais, som afslutter den,

hvor betinget end forresten (som hans Correspondance udviser) den Tilslutning var, som han ydede sin nyeste Discipels øvrige Paradoxer. Man maa erindre, at i det forrige Aarhundrede syntes Pavemagten død. En Pave havde corresponderet med Voltaire og modtaget Dedicationen af hans «Mahomet». Paven havde selv afskaffet sine trofaste Janitscharer Jesuiterne. Den religiøse Reaction indvarsles da ved at man atter hævder, ja endog fra katholsk Synspunkt seet overdriver Pavens Betydning. De Maistre havde sagt: Uden Pave ingen Autoritet; uden Autoritet ingen Tro ɔ: uden Pave, ingen Tro. Saaledes bliver Pavens Overhøihed Christendommens egentlige Kjerne og Princip, indtil Paven i vore Dage (hos Biskop Ségur) forvandles til et Sacramente, til «Jesu virkelige Nærværelse paa Jorden».

Tankegangen hos De Maistre var denne: Der gives ingen Religion uden een synlig Kirke, der gives ingen Kirke uden Regjering, ingen Regjering uden Souverainitet og ingen Souverainitet uden Ufeilbarhed. Han appellerer til Principet om Kongens Uansvarlighed. Den er for ham ganske det Samme som Ufeilbarheden for Pavernes Vedkommende. Enhver Regjering, siger han, er ifølge sit Væsen absolut, taaler ingen Opsætsighed; fra det Øieblik af. da man har Lov til at sætte sig op imod den under Paaskud af, at den er uretfærdig eller tager feil, existerer der ikke

mere Noget, der kan kaldes Regjering. Ja han søger gjennem Analogier at vise, hvor fortrolig man i alle andre Livssphærer er med den Ufeilbarhedstanke, som det hører til god Tone at stødes over, naar Talen er om Paven. Er Søcapitainen ikke Souverain paa sit Skib og som Følge deraf at betragte som ufeilbarlig? Gives der nogen Appel fra ham eller gives der nogen Appel fra en hvilkensomhelst anden Høiesteret?

Dette skarpsindige Forsvar har ganske sikkert alle de Fortrin, som et Forsvar for en forud tabt Sag kan besidde. Men at man maa betragte Souverainen som ufeilbar, skjøndt han ikke er det, viser det, at Paven som Kirkens Souverain virkelig er ufeilbar? At der altid maa være en høieste Magt, som kan fordre den ydre Underkastelse, viser det, at denne Magt ogsaa med Rette kan kræve Sindenes Tilslutning? Eller er maaskee den ydre Underkastelse nok? De Maistre tilstaaer det i Grunden. Han siger: «Hvad selve Dogmet om Pavens Ufeilbarhed angaaer, da have vi ingen Interesse i at sætte det i Tvivl. Naar der frembyder sig et af hine theologiske Spørgsmaal, som absolut bør underkastes en Høiesteretsdom, saa er det ikke af Interesse for os, at det bliver afgjort paa denne eller hin Maade, men vel, at det bliver afgjort uopholdeligt og uden Appel.»

Lamennais, der som De Maistre naaer til

to ufeilbare Autoriteter, Statens og Kirkens, gaaer som den, der er en Generation yngre end sin Lærer, endnu et langt Skridt videre ad den begyndte Vei. Da det i Længden viser sig umuligt at fastholde de to Ufeilbarheder hver i sin Sphære, betænker han sig ikke paa at afgjøre, hvilken af dem der i Collisionstilfælde maa vige. Han drager selv den sidste Consequents, idet han siger: «Den aandelige Myndighed repræsenterer Retfærdighedens og Sandhedens uforanderlige Lov, den verdslige Magt derimod Styrken, som tvinger de oprørske Villier til at underkaste sig denne Lov. *Styrken er nødvendigvis underordnet Loven, Staten underordnet Kirken.* I modsat Fald maatte man antage to uafhængige Magter, den ene Retfærdighedens og Sandhedens Bevarer, den anden blind og derfor efter sin Natur ødelæggende for Retfærdighed og Sandhed.» *) En stolt og det 19de Aarhundrede værdig Consequents!

Man lærer heraf, hvad Magt Lamennais vilde have den katholske Kirke tillagt. Vi have endnu tilbage at see Slutningsspringet, hvorved det bevises, at den katholske Kirke er selve den Autoritet, hvorom der er talt saa vidt og bredt. Lamennais siger: «I Valget af en Religion redu-

---

*) Du progrès de la révolution et de la guerre contre l'église.

cerer da Alt sig til at vide, om der nogensteds existerer en saadan Autoritet, som vi have defineret, eller med andre Ord, om der existerer et aandeligt og synligt Samfund, der erklærer (!!), at det besidder denne Autoritet. Vi sige et synligt Samfund, fordi ethvert Vidnesbyrd er udvortes [man erindrer, at den indre Stemmes Dom er forkastet], vi sige dernæst, at dette Vidnesbyrd vilde levere det visse Bevis for den Autoritet, hvorom her tales, fordi det vilde være Udtryk for den mest almindelige Fornuft.»

«Hvis der ikke gaves et saadant Samfund, vilde den eneste sande Religion være Menneskeslægtens overleverede Religion ɔ: det Indbegreb af Dogmer og Forskrifter, som ere helligede ved alle Folks Tradition og oprindeligt ere aabenbarede af Gud.»

«Hvis der derimod gives et saadant Samfund, da udgjøre dets Dogmer og Forskrifter den sande Religion.» — Fra det nu naaede Høidepunkt gaaer Resten af Bevisførelsen af sig selv.

«Siden Jesu Christi Tid har det christne Samfund ubestrideligt altid besiddet den største Autoritet. Iblandt de forskjellige Troessamfund tilkommer Præget af størst Autoritet synligt den katholske Kirke. Saaledes sees det, at i den alene findes alle de Sandheder, der ere nødvendige for Mennesket, i den alene det fuldstændige Kjend-

skab til Fornuftens Pligter eller Love, i den alene Vished, Frelse og Liv.»

Saaledes ere vi da lykkeligt løbne i Havn. Men ikke nok med, at vi ere ankomne som Vrag: endnu i sidste Øieblik lide vi Skibbrud i Havnen. Thi Lamennais tilstaaer i Værkets Slutning meget aabent, at alle Religioner hvile paa Autoritet, og at ikke desmindre de oprindelige Traditioner i dem alle med Undtagelse af een ere blevne mere eller mindre forvanskede ved Tilføielser, der maa betegnes som Vildfarelser; men, siger han, selve disse Vildfarelser ere atter kun blevne tagne for gyldige i Kraft af Autoriteten og existere kun ved den.» Hvilken Tilstaaelse! Den vipper hele Argumentationen overende.

Lamennais mærker dog Intet dertil. Med Bifald citerer han disse Ord af en anden katholsk Forfatter: «Den katholske Religion er en Autoritetens Religion, og derfor er den alene en Vishedens og Rolighedens Religion.» Med Triumph beraaber han sig ogsaa paa det Udsagn af Rousseau, at «hvis Nogen om Søndagen kunde bevise ham, at han i Troessager var forpligtet til at underkaste sig en Andens Afgjørelse, vilde han om Mandagen lade sig gjøre til Katholik, og ethvert consequent og sandhedskjærligt Menneske bære sig ad som han.» Lamennais applauderer, sikker som han er paa at have født dette Bevis for, at Individet i Troessager bør underkaste sig

Autoriteten. Store Himmel hvilket Bevis! Et eneste Pust og det ligger.

Et af to: Enten hviler den katholske Kirke paa den almindelige Anerkjendelse af dens Sandhed eller den gjør det ikke. Hviler den derpaa, saa er den jo almindelig anerkjendt og behøver intet Forsvar, da den ingen Fornegtere har. Hviler den derimod ikke derpaa, saa er den ifølge Theorien falsk, og intet Forsvar kan hjælpe den.

Men ikke nok hermed: Selve denne Lære, at den almindelige Overensstemmelse afgiver Kjendetegnet paa det Sande, selv den maa jo ogsaa bevise sin Sandhed ved at den er almindelig anerkjendt. Men lader der sig nu tænke en mere blodig Skjæbnens Ironi end den, at den ikke blot blev almindelig bestridt, men at Kirken selv i 1832 forkastede denne Lære? Saaledes stod altsaa Lamennais pludseligt alene med den Lære, at det var Summen af alle de Andre, der havde Ret. Lader der sig tænke en mere latterlig Modsigelse? Ja, der lader sig tænke en, nemlig den, som strax efter indtraf: at Lamennais som Kirkens lydige Søn, bøiende sig under dens Autoritet, selv frafaldt og afsvor denne sin Lære om Kirkens Autoritet som Sandhedens ufeilbare Kjendemærke.

Men vi behøve ikke at kaste Blikket saa langt frem som til 1832 for at see, hvorledes Autoritetsprincipets Mænd kom i Strid med deres

eget Princip. Hvad man end forfægter, maa man først og fremmest have Frihed til at tale. Det er det Guddommelige ved Friheden, at selv dens Hadere trænge til den og nødes til at anraabe om den. Bladet Le conservateur begyndte med paa det Ivrigste at hævde Pressefrihed og var siden høiligt generet heraf. Man kunde ikke godt negte Andre en Frihed, man havde fordret for sig selv; man kunde ikke godt — men man gjorde det. Ganske lige saadan gik det med Hensyn til Spørgsmaalet om parlamentarisk Regjering eller som man da kaldte det det parlamentariske Prærogativ. Ved Begyndelsen af Restaurationen er det den katholske og monarchiske Skole i Frankrig, der gjennem sine Bladartikler og sine Talere kuldkaster det første Ministerium, som var udgaaet af Kongemagtens frie Valg. Man vilde selv til Roret. Saaledes var det da Autoritetsprincipets Skole, der i Frankrig først fastslog de stik modsatte Principer: Pressefriheden i dette Ords mest udstrakte Betydning og den parlamentariske Majoritets afgjørende Indflydelse. Man undergravede selv den Grund, hvorpaa Autoriteten hvilede.

Hos den stolte og lidenskabelige Præst Lamennais er Udviklingen i denne Retning til at controllere Punkt for Punkt. Chartet, som jo paa det Nøieste hang sammen med Kongemagten, sikrede idetmindste paa Papiret Religionsfrihed.

Men denne Religionsfrihed opbringer Lamennais, der jo veed, at kun een Religion er den sande. Det er paa hin Tid, at det ynkelige Ordspil kommer i Mode, at Retten til Samvittighedsfrihed er Retten til at være fri for at have Samvittighed. Han og hans Tilhængere hævde da, at man bør følge sin Samvittighed. Det gjør efter deres Mening Modstanderne ikke. Men de glemme, at der er en Pligt, der gaaer forud for den at følge sin Samvittighed, det er den at oplyse sin Samvittighed. Hvis det er umoralsk at handle imod sin Samvittighed, er det det ikke mindre at danne sig en Samvittighed efter falske og vilkaarlige Principer. — I Samvittighedens og Autoritetens Navn protesterer da Lamennais mod Statens Confessionsløshed, der af ham betegnes som «den politiske Atheisme». Han udslynger Stikordet: I Frankrig er Loven Atheist. Ja, han gaaer videre. Han viser i et navnkundigt Brev, som han indrykkede i Bladet «Den hvide Fane» og rettede til Biskop Frayssinous, at da det Folk, som det nu gjaldt om at opdrage, var født i Blod, nær ved Ludvig den 16des Skafot og Fornuftgudindens Alter, kunde kun Christus frelse det og Christendommen opdrage det. Men al Opdragelse i Frankrig var efter hans Paastand atheistisk. «Overdriver jeg, Monseigneur, naar jeg siger, at der i Frankrig gives Opdragelsesanstalter, der staae i mere eller mindre directe Forbindelse med Universitetet, hvor Børnene blive op-

dragne i praktisk Atheisme og Had til Christendommen? I en af disse Lastens og Irreligiøsitetens gyselige Huler har man seet 30 Elever gaae til Herrens Bord, beholde den indviede Hostie og begaae en Helligbrøde, som Loven fordum vilde have straffet, idet de med den have forseglet de Breve, de have skrevet til deres Forældre . . . En ugudelig, fordærvet, revolutionær Race danner sig under Universitetets Indflydelse.»

Man var meget ilde tilmode over disse indiscrete Oplysninger og i høi Grad generet ved disse Angreb paa Statens Grundlov fra en Leir, hvis varme Understøttelse man troede at kunne gjøre Regning paa. Da Lamennais nu som Følge heraf mødte stor Kulde og modtog Irettesættelser istedenfor Tak, gik han endnu et Skridt videre.

Jeg har allerede vist, hvorledes hans Lære førte til i Collisionstilfælde at ofre den verdslige Ufeilbarhed for den geistlige Overufeilbarhed. Men dette var i Virkeligheden Et med at indrømme den revolutionære og philosophiske Skole, at den havde Ret i at forkaste den ukrænkelige og uigjenkaldelige Charakter, som den monarchiske Skole vilde tildele det legitime Kongedømme. Det var desuden at gjøre den hele verdslige Magt afhængig af Paven. Alle Frankrigs Bisper svarede med en Erklæring, i hvilken de hævdede den verdslige Magts Uafhængighed af Pavestolen.

Saaledes var da Lamennais, Autoritetens

Mand, nu baade brouilleret med de geistlige og de verdslige Autoriteter.

Hans Optræden som Demokrat ligger denne Gang udenfor vor Ramme. Vi ville her kun agte paa de Spirer til hans nye Retning, der fandtes i hans gamle Autoritetstheori. Thi det er det høist Interessante ved denne Theori, at den ingenlunde er af den gode, gamle, brutale Art, som de Theorier, der opstode hos Bonald og De Maistre lige efter Revolutionen. Reactionen er her langt mere rationel, altsaa langt mindre principtast. Ethvert alvorligt Forsøg paa at begrunde Autoritetsprincipet er eo ipso at give det et Dødsstød; thi Autoriteten hviler ikke paa Grunde. Lamennais' Theori, der ved første Blik kunde synes saa absolutistisk, var ved nærmere Betragtning i høi Grad populær. Den hele Bygning hvilte paa Læren om Menneskeslægtens Autoritet. Men under hint Princip om Menneskeslægtens Autoritet rørte sig et andet, og hvilket andet vel end hint gamle Rousseauske, af Reactionens Mænd saa energisk bekjæmpede Folkesouverainitetens Princip! Læserne mærkede det ikke strax; Forfatteren følte det heller ikke; men det laa der, det slumrede og en skjøn Dag vaagnede det og kjendtes igjen af Alle. — Lamennais vilde erstatte Monarchiet med Theokratiet. Men Theokratiet var ikke populært, i alt Fald kun populært, naar Ordet omskreves efter det gamle Ordsprog: vox populi, vox dei,

naar Guds Røst altsaa betød Folkets Røst. Det praktiske Resultat af hans Lærdomme blev da kun Svækkelsen af den verdslige Myndighed, der skulde underkastes den almindelige Fornufts Dom; thi den almindelige Fornuft, der først var bleven personificeret i den souveraine Kirke, personificeredes meget snart i det souveraine Folk. Da Lamennais endte med at kalde Aanderne til Oprør i «Paroles d'un croyant», viste det sig, at han kun havde gjort den Frontforandring nu at ville Theokratiet til Bedste for Folkene istedenfor tidligere til Bedste for Fyrsten.

Julirevolutionen sikrer ham Pressefrihed, og den første Brug, han gjør af den, er den at fordre Undervisningsfrihed og Kirkens Adskillelse fra Staten. Han haaber saaledes at kunne bringe hele Undervisningen ind under Kirken og faae den berøvet sit verdslige Præg. Da han i Slutningen af 1830 grunder Bladet Avenir, er dets Program Adskillelsen af Kirke og Stat. Alle Angreb besvarer han med Appel til Rom, hvis Program nødvendigvis maa og skal falde sammen med Bladets; men Vaticanet tier haardnakket. Sagen var, at Pavemagten ikke havde det Allerringeste tilovers for Lamennais' Liberalisme og aldeles ikke følte sig oplagt til at give Afkald paa Statens Tilskud til Kirken. Da nu Modstanderne vedbleve at paastaae, at Lamennais' og hans Medarbeideres Meninger ikke stode i Over-

ensstemmelse med den katholske Orthodoxi, reiste i Februar 1831 Lamennais til Rom for at spørge Paven, om det, som han udtrykte sig, «var en Forbrydelse at kjæmpe for Gud, Retfærdighed og Sandhed, og om han overhovedet burde fortsætte sine Bestræbelser». Man holdt ham i Rom hen med Snak og Udflugter lige til August 1832. Saa udkom den Bulle, hvori han, Indifferentismens Forfølger, dømtes for religiøs Indifferentisme. Det hedder her: «Af denne Indifferentismens urene Kilde udstrømmer ogsaa den vildfarende og absurde Sætning eller det Delirium, at man bør hævde og sikre Alle Samvittighedsfrihed . . . Men, som Augustinus sagde, hvilken værre Død gives der end Frihed til at fare vild? Thi det forstaaer sig, at naar enhver Tøile tages bort, der kan holde Menneskene indenfor Sandhedens Stier, saa styrter deres Natur, der helder til det Onde, ned i Afgrunden . . . Hertil henhører ogsaa den afskyelige Frihed, for hvilken man aldrig kan have Rædsel og Modbydelighed nok, som benævnes Boghandelens Frihed til at offentliggjøre et hvilketsomhelst Skrift, en Frihed, som Nogle med saa megen Iver vove at forfægte».*) Det var

*) Atque ex hoc putidissimo *indifferentisimi* fonte absurda illa fluit ac erronea sententia, seu potius deliramentum, asserendam esse ac vindicandam cuilibet *libertatem conscientiæ . . . At quæ pejor mors animæ*

rene Ord for Pengene, som man siger; Lamennais underkastede sig, og hans Blad gik ind. Det er let at forstaae, at han følte det, som var der rakt ham et Malurtbæger, let at begribe, at der nu ikke behøvedes mere end en Draabe for at bringe det til at flyde over. Han stod fra nu af paa Springet til at kaste sig over i Revolutionens Arme. Han gjorde kort Tid efter dette Spring.

Men hvad der for os. der blive staaende ved det første Udviklingsstadium hos Lamennais, er psychologisk interessant, det er at iagttage hvorledes hans naive Autoritetstro undergraves, saasnart han i Rom faar Leilighed til at see Helligdommen nærved. Han skriver privat fra Rom:

«Paven er from og vilde gjerne det Gode; men fremmed som han er for Verden, er han fuldstændig uvidende saavel om Kirkens som om Samfundets Tilstand: ubevægelig i det Mørke, der fortætter sig omkring ham, sidder han og græder og beder; hans Rolle, hans Mission er

---

quam libertas erroris? inquiebat Augustinus. Freno quippe omni adempto, quo homines contineantur in semitis veritatis, proruit jam in præceps ipsorum natura ad malum inclinata... Huc spectat deterrima illa ac nunquam satis execranda et detestabilis libertas artis librariæ ad scripta quælibet edenda in vulgus, quam tanto convicio audent nonnulli efflagitare ac promovere.

at forberede og fremskynde de sidste Nedbrydninger, som maae gaae forud for den sociale Gjenfødelse, og uden hvilke denne enten vilde være umulig eller dog ufuldstændig; derfor har Gud givet ham i Hænderne paa Mennesker, der staae saa lavt, som det overhovedet er muligt at staae; æresyge, gjerrige, fordærvede som de ere, paakalde de i deres fæiske Raseri Tartarerne for i Europa at oprette hvad de kalde Ordenen.»

Er det ikke et mærkværdigt Træf, at ogsaa Lamennais skal ende med at støde an mod dette Ord, der saa fuldstændigt havde opbygget den hele Generation. Som Victor Hugo under sine Forsøg paa at hævde Smagsautoriteten tilsidst føler sig tvungen til at kritisere og udvide Begrebet Orden, saaledes nødes Lamennais under sin Kamp for Katholicismen til det Samme. Med hvilken Vemod og hvilken Lidenskab skildrer han ikke i sine Breve den Corruption, han har fundet blandt hine «Ordenens» Piller i Rom:

«Katholicismen var mit Liv, fordi den er Menneskehedens Liv; jeg vilde forsvare den, jeg vilde drage den op af den Afgrund, ned i hvilken den hver Dag synker dybere. Intet var mere let. Bisperne have fundet, at det ikke var dem tilpas. Saa stod da Rom tilbage. Jeg reiste derhen, og jeg saa den infameste Kloak, der nogensinde har besudlet menneskelige Blikke. Tar-

quiniernes kjæmpemæssige Afløbsrende vilde være for snever for saameget Skarn. Der hersker ingen anden Gud end Egennytten; man vilde der gjerne sælge Folkene, sælge Menneskeslægten, sælge de tre Personer i den hellige Treenighed, hver for sig eller alle under Et, for et Stykke Jord og for nogle Piastre.»

Saaledes viste sig paa nært Hold for Lamennais den Magt, til hvis mest uforfærdede Ridder han havde gjort sig. Hvad Under at han skiftede Front! hvad Under at han ligesom de gamle Saxeres hedenske Præster, med hvem Renan har sammenlignet ham, selv med et sikkert rammende Øxehug nedhuggede den Guddom, til hvis Alter han havde kaldt den modstræbende Verden!

Dog interessantere endnu end dette Klarsyn paa et enkelt Punkt ere de Glimt af en høiere Erkjendelse i Almindelighed, der nu spores i Lamennais' Breve. Indtil nu havde han søgt den absolute Sandhed, og det var Autoriteten, der skulde garantere ham denne. Nu naaer han med Et til Relativitetsideen, den Idee, som grundigst og fuldstændigst gjør det af med Autoritetsprincipet: «Jo ældre jeg bliver, des mere undrer jeg mig over at see, at de Meninger, der have dybest Rødder i os, afhænge af den Tid, hvori vi have levet, af det Samfund, hvori vi ere fødte, og af tusinde ligesaa forbigaaende Omstændighe-

der. Tænk blot, hvilke Meninger vi vilde have, hvis vi vare komne 10 Aarhundreder tidligere til Verden eller i samme Aarhundrede i Teheran, i Benares, paa Otaheiti!» *) Der er mere sand Philosophi i disse Par Ord end i hele Lamennais' berømte Hovedværk.

Vi have ladet os drage et Par Aar for langt frem i Tiden ved at følge Lamennais til det Punkt, hvor han foretog Overgangen til Demokratiet. Da i 1823 «Essai sur l'indifférence» foreligger færdig, vil han endnu som alle Restaurationstidens andre Theokrater ved Kirkens Autoritet styrke Fyrstens.

Imidlertid døer denne Fyrste og Carl d. 10de bestiger Tronen. Han bestiger den med al mulig Pomp og Pragt. Man fører ham til Reims for at han kan blive salvet. Den 20 Mai 1825 fandt Salvningen Sted, og det syntes som om al gammel monarchisk og clerical Overtro i den Anledning var steget op af Graven. Det var saaledes en gammel Tro, at kronede Hoveder vare istand til at kurere Kjertelsyge. Denne Mening var saa uomtvistet, at under Ludvig d. 15de, der ogsaa gjorde Brug af dette gamle Privilegium, en Dame fra Valenciennes, der havde ladet sig berøre af Kongens Hænder og der i den Hensigt at

*) Smlgn. G. Brandes: Den franske Æsthetik i vore Dage S. 97.

gjøre sin Lykke havde indsendt en Lægeattest for at hun nu var ganske fri for Kjertelsyge, fik det Svar: «De Prærogativer som Kongerne af Frankrig nyde med Hensyn til Helbredelse af Kjertelsyge ere blevne godtgjorte ved saa authentiske Beviser, at de ikke trænge til at stadfæstes ved nye Vidnesbyrd.»

Det var under Ludvig d. 15de. Under Carl d. 10de viste man sig ikke mindre rettroende. Jeg har fortalt, hvorledes det under Revolutionen gik Ampullaen med den hellige Olie. Den blev slaaet i Smadder. Ikke desmindre fandtes der nu en Troende, som paastod, at han, dengang da Helligbrøden blev begaaet, havde opsamlet nogle Skaar med Draaber af den hellige Olie og bevaret dem til nu. Præst og Kirkeforstander anerkjendte Skaarene for ægte. Carl d. 10de lyksaliggjorde da en skjøn Dag sit Land med Budskabet om, at han vilde lade sig salve med Clovis' hellige Olie. Skaarene bleve føiede ind i en ny med Guld og Ædelstene bedækket Ampulla, og de kostbare Draaber fortyndede med andre. Jeg har alt i Anledning af Napoleons Kroning berørt, hvorledes Salvningen gik for sig. Kl. 10 næste Morgen besteg Kongen en prægtig Skimmel og red med et glimrende Følge og escorteret af en Trop Gardehusarer til St. Marculphs-Hospitalet. Der ventede den første Livlæge og den første Livchirurg i Spidsen for 121 Kjertelsyge.

Kongen forrettede en kort Bøn i Hospitalskapellet og gav sig saa tappert til Arbeidet med at kurere dem. Den berømte Chirurg Dupuytren skammede sig ikke ved at være behjælpelig og holde de Syges Hoved iveiret under Comoedien.

Høitideligheden blev besunget af Lamartine i en hel Cyclus af Digte (Chant du sacre) og af Victor Hugo i en begeistret Ode. Men i Anledning af denne mindeværdige Begivenhed blev der tillige skrevet en lille Chanson, der snart skulde paadrage sin Digter en Retssag og en Dom. Digtet hed «Karl den Enfoldiges Salvning» og var forfattet af Béranger.

I Victor Hugos Ode «Le sacre de Charles X» var Tonen, som den følgende Strophe betegner den, troende, bibelsk og monarchisk:

Mais trompant des vautours la fureur criminelle
Dieu garda sa colombe au lis abandonné.
Elle va sur un Roi poser encore son aile:
    Ce bonheur à Charles est donné!
Charles sera sacré suivant l'ancien usage.
    Comme Salomon, le roi sage,
Qui goûta les célestes mets.
Quand Sadoch et Nathan d'un baume l'arrosèrent
Et, s'approchant de lui, sur le front le baisèrent.
    En disant: „Qu'il vive à jamais!"

Hos Béranger derimod var den respectstridig til det Yderste. Jeg anfører et Par Stropher som Prøve:

Le sacre de Charles-le Simple.

Français, que Reims a réunis,
Criez: Montjoie et Saint-Denis!
On a refait la sainte-ampoule,
Et comme au temps de nos aïeux
Des passereaux lâchés en foule
Dans l'église volent joyeux.
D'un joug brisé ces vains présages
Font sourire sa majesté.
Le peuple s'écrie: Oiseaux, plus que nous soyez sages;
Gardez bien. gardez bien votre liberté.

Aux pieds des prélats cousus d'or,
Charles dit son *Confiteor.*
On l'habille, on le baise, on l'huile,
Puis, au bruit des hymnes sacrés,
Il met la main sur l'Évangile.
Son confesseur lui dit: „Jurez.
„Rome, que l'article concerne.
„Relève d'un serment prêté."
Le peuple s'écrie: Oiseaux, voilà comme on gouverne;
Gardez bien, gardez bien votre liberté.

De Charlemagne en vrai luron,
Dès qu'il a mis le ceinturon,
Charles s'étend sur la poussière.
Roi. crie un soldat, levez-vous!
„Non, dit l'évêque; et, par saint Pierre
„Je te couronne: enrichis-nous.
„Ce qui vient de Dieu vient des prêtres.
„Vive la légitimité!"
Le peuple s'écrie: Oiseaux. notre maître a des maîtres;
Gardez bien, gardez bien votre liberté.

Oiseaux, ce roi miraculeux
Va guérir tous les scrofuleux.
Fuyez, vous qui de son cortége
Dissipez seuls l'ennui mortel.
Vous pourriez faire un sacrilége
En voltigeant sur cet autel.
Des bourreaux sont les sentinelles
Que pose ici la piété.
Le peuple s'écrie: Oiseaux, nous envions vos ailes;
Gardez bien, gardez bien votre liberté.

Med Undtagelse af Delavigne, der nedstammer directe fra det 18de Aarhundrede, og som i sine «Messéniennes» aldrig skilte Revolutionens Principer fra Nationalfølelsen, var Béranger den eneste Digter, der havde holdt sig udenfor den herskende Gruppe af Aander og Talenter. Han var født 1780, oplevede 9 Aar gammel Bastillens Indtagelse og forvandt aldrig dette Indtryk saalidt som Indtrykkene af sin Børnelæsning Voltaire. En Anekdote fra hans Barndom viser, hvor tidligt han havde dannet sig sin Livsbetragtning. En Dag, da Béranger var 13 Aar gammel og netop stod og lo yderst haanligt af sin Tante, der under et voldsomt Uveir bestænkede Stuen med Vievand, hændte det sig, at Lynet pludseligt slog ned i Stuen lige ved Siden af ham, saa han nogen Tid laa hen i fuldstændig Lamhed. Man antog ham for død. Da han slaaer Øinene op, er hans første Ord til hans gode og fromme Tante det triumpherende Udraab: «Naa, hvad hjælper saa dit

Vievand!» Anekdoten er sand og er med megen Indignation fortalt af clericale Skribenter. I samme Aand var det, at han nu gik løs paa Bourbonerne, og deres Vievand hjalp dem ikke Noget.

Men paa samme Tid som de gjorde sig latterlige, viste sig det besynderlige Phænomen, at Napoleon fra forhadt var bleven poetisk, fra en historisk Skikkelse bleven til en mythisk. Endnu medens han levede, var han bleven til en Sagnhelt. Den pludselige Ubevægelighed, der hos ham nødtvungent var fulgt paa en Virksomhed, der havde holdt hele Europa i Aande, virkede mægtigt paa Sindene. Den fjerne ensomme Klippeø ude i det store Ocean syntes ligesom kun at være Fodstykke for Helten. Den virkelige Bonaparte forvandledes til en ideal Napoleon. Historien afstod ham til Oden, Meditationen, Dithyramben, den krigerske Chanson og Heltedigtet, kort sagt til Legenden. Selv hans fordums Fjender kunde ikke holde et Udbrud af Beundring tilbage for denne Mand, hvem Alle bestandig havde Øinene henvendt paa. Chateaubriand sagde dengang de bekjendte Ord, at «Napoleons graa Frakke og Hat paa Enden af en Stok paa Kysten ved Brest vilde være nok til at bringe hele Europa til at gribe til Vaaben.» Og Ungdommen, som nylig havde været glad ved at turde bryde sine Geledder og afryste den tyranniske Disciplin, længtes nu atter efter

Austerlitzsolen. Den havde, siger Musset, drømt om Moskaus Is og Pyramidernes Sol. Nu syntes Jorden den tom. «Kongen af Frankrig sad paa sin Trone og Nogle rakte ham deres Hat, og han kastede en Almisse i den, og Andre rakte ham et Crucifix, og han kyssede det. Og naar de Unge talte om Hæder, svarte man dem «Bliv Præster! og naar de talte om Ære, svarte man «Bliv Præster! og naar de talte om Haab, om Elskov, om Kraft og Liv, bestandig: Bliv Præster!» *)

Saa bleve de da Præster. Hvorfor og hvordan de bleve det, kan man see i de Romaner, der skildre Tiden, f. Ex. i Beyle's «Rouge et noir». Men det var Præsternes gyldne Tid. Allerede 7 Januar 1814, tre Dage efter Chartet, var den famøse Ordonnants udkommen, der forordnede tvungen Høitideligholdelse af Søn- og Festdage. Man skulde nu under Straf af Pengebøde være katholsk. Selv Ikke-Katholske bleve tvungne til at smykke deres Huse, naar Sacramentet blev baaret forbi. 7 Aug. 1814 blev Jesuiterordenen høitideligt gjenoprettet. Al Undervisning blev lagt i Geistlighedens Hænder. Man gik ud paa at knuse Universitetet allerede af den Grund, at en stor Del af den studerende Ungdom havde del-

*) Alfred de Musset: Confessions d'un enfant du siècle.

taget i Paris' Forsvar mod de Fremmede, altsaa i en Uafhængighedskamp.

Fra nu af begynder i den katholske Kirke en kortvarig Gjæring, til hvilken Lamennais' Kamp med Gallikanismen hører, hvilken efter en Snes Aars Forløb fører til et hidtil ukjendt Særsyn, det Særsyn, at Katholikerne ere blevne enige. Katholicisme og Ultramontanisme bliver Et. Og endnu et Særsyn af beslægtet Art, som ingen tidligere Tid havde seet, oplever vort Aarhundrede. Den kirkelige Enighed udbreder sig videre endnu end til de egentlige Troesfæller. Den protestantiske Kirke strækker Haanden ud imod den katholske, som den engang havde bekjæmpet som den babyloniske Skjøge. Kaste vi da et Blik ud over Kirkens senere Udvikling, finde vi, at i vore Dage er Forskjellen mellem den orthodoxe Protestantisme og Katholicisme kun et Skin, kun Forskjellen mellem Bibelens eller Pavens Ufeilbarhed. Protestanterne forkaste det 18de Aarhundredes Rationalisme og det 19de Aarhundredes Kritik, gaae tilbage til det 16de og 17de Aarhundredes Bekjendelser og finde dem ikke orthodoxe nok; Luther er gaaet dem for vidt. Schleiermacher gjælder for vantro i det orthodoxe Tydskland, Bossuet nævnes aldrig mere af Frankrigs Katholiker. Han gjælder for Kjætter, fordi han ikke er ultramontan. Selv Montalembert nævner ham i sin «Des intérêts catholiques au 19me siècle» med en vis

Misbilligelse. Ikke nok hermed: de katholske Polemikere hengive sig til Betragtninger over Verdenshistorien, der føre til en Art Korstog imod de store hedenske Genier, der have grundlagt Europas Civilisation, som f. Ex. Pindar, Plato, Virgil, *) en Polemik, hvortil Grundtvigs tidligste verdenshistoriske Fordømmelsesdomme i vor egen Litteratur afgive et Sidestykke. Med Jubel udraaber derfor Montalembert i det nysnævnte Skrift: «Løgnehistorien, Parodihistorien, Declamationshistorien, som den forfattedes af Voltaire, Dulaure og Schiller, der opdroge vore Fædre, vilde i vore Dage neppe blive taalt i en Feuilleton.» Man behøver kun at gjennemblade Lamennais' Correspondance for at faae det Indtryk, at Julirevolutionen for en stor Del var foraarsaget ved Præstepartiets Adfærd. Navnlig viste Jesuiterne sig som Galskabens Grenaderer. Missionærer udsendtes over hele Frankrig. Deres brændende Tro skyldtes deres grove Uvidenhed. De omvendte undertiden hele Regimenter paa een Gang, der saa førtes til Altrene af deres Officierer.

Mariadyrkelsen tog et Opsving som ingensinde før. Den samme Bevægelse foregaaer i vore Dage (kun hurtigere) med Troen paa Maria som i Middelalderen med Troen paa Christus.

*) Se Saisset: La philosophie et la renaissance religieuse. Revue des deux mondes 1853 Tome I.

Hun forvandles lidt efter lidt fra et menneskeligt til et guddommeligt Væsen.

Følge vi for et Øieblik den religiøse Reactions Bevægelse ud over den Periode, vi behandle, saa see vi, hvorledes man med Kjæmpeskridt gaaer videre ad den betraadte Vei. Dogmet om Marias ubesmittede Undfangelse, for hvilket Middelalderen i det 12te Aarhundrede var veget tilbage, fastslaaes i vore Dage. Maria fortrænger umærkeligt Christus og bliver Frankrigs Guddom, som hun tilforn var Italiens og Spaniens. Med Stolthed forkynde Katholikerne, at Marias Aarhundrede er fulgt paa Voltaires Aarhundrede. I en Lærebog, efter hvilken de katholske Præster opdrages,*) hedder det: «Man bør hædre den hellige Jomfru som den evige Faders Hustru, da han med hende og i hende har avlet vor Herre Jesus Christus; man bør i hende hædre alle de guddommelige og tilbedelsesværdige Fuldkommenheder, som Gud har ladet gaae over til hendes Person, idet han med overordentlig Overflod har meddelt hende sin Frugtbarhed, sin Visdom, sin Hellighed og sin guddommelige Livsfylde.» I en Bog, som Erkebisp Malou har udgivet om den ubesmittede Undfangelse, skildres Maria som paa een Gang Datter af Gud, Hustru til Gud og Mo-

*) Manuel de piété à l'usage des séminaires 7 éd. Paris 1835.

der til Gud. Treenighedens Slægtskabsforhold blive her saa indviklede, at Marie bl. A. bliver Datter af sin egen Søn. I en Bog af Abbed Guillon: Le Mois de Marie fremstilles hun endog som en Art Overgudinde, til hvem man derfor helst bør bede: «At være Guds Moder, det vil sige at have en Art Almagt over selve Gud og, om det er tilladt at sige saa, at bevare en Art Autoritet over ham.» Saaledes havner Autoriteten tilsidst hos Madonna. Paa de gamle Scholastikeres Vis giver man sig til hos Kirkens Fædre at samle Bevissteder for den ubesmittede Undfangelse. En enkelt Geistlig ved Navn Passaglia har alene samlet 8000. Ja Erkebiskop Malou erklærer at kunne levere ikke mindre end 800,000 Beviser derfor. Man svimler. Føi hertil Reliquiedyrkelsen, som fulgte omkring Midten af vort Aarhundrede; thi Reliquierne, der under Revolutionen havde ophørt at gjøre Mirakler, gjøre paany Mirakler for den Generation, der er opdragen af Jesuiterne. Man finder Jesu hellige Kjole. Men tvende Byer gjøre Fordring paa at besidde den og begge have deres Kjole anerkjendt som den ene sande af en Pave. Man valfarter da til dem begge to. Görres jubler i sine historisch-polische Blätter over Pilgrimsfarten til den hellige Kjole i Trier. Da den hellige Jomfru aabenbarer sig i La Salette, vandre ikke mindre end 300,000 Pilegrimme til Stedet.

Endelig udmunder den religiøse Reaction da i Pius d. 9des Syllabus, hin berømte Bulle, der stempler den frie Tanke som et Frihedens Delirium, fordømmer borgerligt Ægteskab, Adskillelsen af Kirke og Stat, Religionsfrihed, Pressefrihed og Talefrihed og fordømmer den Vildfarelse, at Kirken skal forsone sig med «Fremskridtet, Liberalismen og den moderne Civilisation». Dog næsten endnu curiøsere end Syllabus ere Forsvarsskrifterne derfor, den tydske Biskop Kettlers betitlet «Den falske Frihed og den sande Frihed» og den franske Biskop Dupanloups «La convention du 15 décembre et l'Encyclique du 8 décembre», der forklarer og retfærdiggjør Pavens Kamp mod «den frække Fornegtelse af alle de store Sandheder, der udgjøre Grundvolden for det menneskelige Samfund». Man maa kun ikke troe, at disse Brochurer ere meget paafaldende i deres Form eller fulde af iøinefaldende Taabeligheder. De ligne i Tone og Indhold mest en moderat Artikel i en dansk liberal Avis.

Jeg har angivet de Resultater, hvortil den nykatholske Retning førte. Men vel at mærke disse Resultater høre kun Historien, ikke mere Litteraturhistorien til. Enhver Retning er altid historisk længe efter at den har ophørt at være litteraturhistorisk. Dette er den kun, saa længe den endnu har ikke blot Magthavere, Hertuger og Bisper, men Aander og

Talenter i sin Tjeneste. Det har den religiøse Reaction efter 1830 ikke mere i Frankrig. Forskjellen paa Reactionen i 1820 og paa den modbydelige og oprørende Reaction, der nu suger Marven ud af det svækkede og ulykkelige Frankrig, er den, at medens den dengang blomstrende Reaction havde næsten Alt hvad Frankrig besad af Aand og Talent i sin Tjeneste og i sin Hær, saa har den nu ikke et eneste litterært Navn at opvise. Heri ligger, at der ingen Grund er til at fortvivle om Fremtiden.

Lad os da nu see, hvorledes Reactionen i Datiden blev beseiret: Den angrebes for det første udenfra: Dagspressen bekjæmpede Obscurantismen, Béranger sang sine Viser om den, en enkelt driftig Forlægger Touquet udgav fra 1817—24 alene 31,600 Exemplarer af Voltaire (1,598,000 Bind) og 24,500 Exemplarer af Rousseau. Touquet blev vel dømt af Politiet: men dette vakte en saadan Forbitrelse, at Globe truede med et Massefrafald fra Katholicismen. Touquet-Udgaverne oversvømmede da Landet paany. Den klassiske Pamphletist Paul-Louis Courier gjennemhaanede Regjeringen paa den blodigste Maade. Han samlede sin politiske Theori i Sætningen: Folket skal paabyde Regjeringen den Vei, den skal gaae, som man angiver Veien til en Kudsk, man betaler, og som skal kjøre os ikke hvorhen han vil eller som han vil, men hvorhen vi ville

kjøre og ad den Vei, vi foreskrive ham». Regjeringen tabte Proces paa Proces mod Courier.

En af de morsomste og for os nutildags interessanteste af hans Pamphletter er den, i hvilken han udtaler sig mod Kjøbet af Chambord. Den unge Hertug af Bordeaux, nuværende Greve af Chambord, var født saa længe efter Faderens Død, at det betragtedes som en Himlens Tilskikkelse. Lamartine, Victor Hugo og Musset besynge den vidunderlige Begivenhed, og de to første sammenligne Henri med Bibelens Joas. Det Forslag opkommer, at aabne en Nationalsubscription til Kjøbet af Slottet Chambord, og sit Princip at chicanere tro, skriver Courier herimod fra et Bondestandpunkt. Endelig giver snart den hele Historieskrivning med Undtagelse af Michaud sig til at arbeide for Fremskridtets Sag. Thiers begynder 1823 sin Historie, der gjør samme Virkning som Bérangers Sange.

Det havde hidtil altid været Skik i Frankrig, at Regjeringen understøttede Litteraturen. Med Undtagelse af Napoleon havde alle Frankrigs Regenter gjort det. Man ventede det af Bourbonerne, men det skete ikke, med hvor sværmerisk en Sympathi end fra først af Digterne og Forfatterne kom dem imøde. Paa de faa, som vare antidynastisk sindede, hævnede man sig saa godt man kunde; for at straffe Béranger trak man hans Rival Dèsaugiers til Hoffet; for at

straffe Delavigne afsatte man ham fra hans Embede som Bibliothekar.

Men værre end Angrebene udenfra vare de Spirer til Opløsning, der viste sig inde i Autoritetsskolen selv. Vi have allerede seet, at Lamennais stod paa Frafaldets Rand. Og som hos ham, saaledes opdagede man snart hos alle de andre Spirerne til det Nye midt under deres Forfægten af det Gamle. Lamartine vedblev vel at synge sine religiøse Hymner; men den strenge Genferpræst Vinet opdagede snart, at denne Religiøsitet kun tilsyneladende var Christendom, og at der under de christelige Talemaader lurede en meget lidet orthodox Pantheisme. *)

Victor Hugo, der efter sin første Optræden skulde antages for mere paalidelig, viste sig snart, ikke blot ved sine Digtes Form, men ved deres Indhold, som en usikker Acquisition. Efterat hans kongeligsindede Moders Indflydelse længe havde været overveiende hos ham, dukker, alt som den Napoleontiske Legende er ifærd med at danne sig, Paavirkningen fra Faderen atter op, og han, som var begyndt med at stave Bonapartes Navn paa Italiensk, skriver 1827 sin første Ode til Vendômesøilen, i hvilken den glødende Begeistring for Keiseren og Keisertiden hos ham for

*) Se Vinets interessante Studier over Frankrigs nyere lyriske Poesi.

første Gang giver sig Luft; den vakte megen Opsigt og stor Forundring. Man forudanede fra nu af i ham den Digter, der tre Aar senere i Fortalen til Hernani skulde definere Romantismen som «Liberalismen i Litteraturen».

Men hvad der allermest fremmede Autoritetsskolens Opløsning, det var at Bourbonerne i 1824 havde gjort deres store og afgjørende Dumhed overfor Litteraturen. Chateaubriand var paa den haanligste Maade bleven udstødt af Ministeriet Villèle, og det netop i det Øieblik, da han havde skaffet det Bourbonske Navn en Triumph ved den lykkeligt tilendebragte spanske Krig, som han pleiede at kalde sin politiske «René», det vil sige sin Politiks Mesterstykke.*) Man forhaanede Chateaubriand, den Mand, hvem man paa en Maade skyldte Alt, ham, der havde lagt Grundstenen til den hele Bygning, som man havde opført. Christelig Ydmyghed var ikke Grundtrækket i hans Charakter, og han vendte ikke den høire Kind til, naar man slog ham paa den venstre. I Juni 1824 gik han aabent over til Oppositionen, blev dens Fører og overtog Ledelsen af Journal des Débats. Han trak snart den hele seraphiske Digterskole, hvis Patriarch han var, efter sig.

---

*) Om Enkelthederne ved denne Afskedigelse kan eftersees Guizot: Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps, Fremmedudgaven 263 ff.

Lafayette sendte ham et Laurbærblad. Constant smigrede ham. Han begyndte at fraternisere med Béranger og blev besunget af denne. Victor Hugo skrev en Ode til ham (Livre III Ode 2), der skulde paa eengang forherlige og trøste, og hvori der forekom Ord som disse: «Hvad vilde Du ogsaa ved et Hof?» eller: «Der gives intet Skjønnere end et Laurbærtræ, som Lynet har ramt.» Hans Frafald gav Restaurationen et Stød i Hjertet. Saalænge Restaurationstidens Skuffelser havde varet, havde Frankrigs Digterskole været «immanuelisk» og seet en Skytsengel ved hvert Menneskes Vugge og Baare. Med Chateaubriands Illusioner faldt ogsaa alle de Andres, og istedenfor hin Skole traadte en anden, som Southey gav Navnet «satanisk» og som tog imod det, en Skole med skarpt Blik for det Onde og for alle Rædsler, med pessimistisk Aandsretning og revolutionære Sympathier.

Men ind i den Sindsbevægelse, der var foraarsaget ved denne uforudsete og betydningsfulde Begivenhed, greb en anden endnu betydningsfuldere og følgerigere Begivenhed, der virkede Verden over: Efterretningen om Byrons Død.

Denne Efterretning virkede saa meget des mægtigere som den bragte Sympathierne for den første Frihedskamp, der havde fundet Sted siden Revolutionen, til at slaae ud i lyse Luer. Et nyt Ideal dannede sig i det menneskelige Sind.

Med Napoleon var den positive Storhed falden, de virkelige Helte for en Tid forsvundne fra Jorden. Den menneskelige Beundring var tom som en Piedestal, hvis Statue er bleven den berøvet. Lord Byron besatte paany den tomme Plads med sine Heltes phantastiske Storhed. Napoleon havde afløst Werther, René og Faust, Byrons prometheiske og desperate Helte afløste Napoleon. Han stemte vidunderligt med Tidens Trang. Den orthodoxe Dogmatisme havde i Aarhundredets Begyndelse overvundet den revolutionært-fritænkende Dogmatisme og var nu paa sin Side undergravet og forældet. Hverken den systematiske Fornegtelse eller den systematiske Religiøsitet havde nogen Fremtid i dette Øieblik. Tilbage stod da Tvivlen som Tvivl, den poetiske Radicalisme, de tusind smertelige og urolige Spørgsmaal om Menneskelivets Maal og Værdi. Det var hvad Byron bragte.

Men han spurgte ikke neutralt. Det var Oprørsaanden, som spurgte ud af ham og som gjennem hans Mund forenede de unge Slægter til et verdensborgerligt Samfund. De istemmede med ham det varselsfulde Ord

revolution
alone can save the world from hell's pollution.

Hans Død blev langt mere end hans Liv virksom for Frihedens almindelige Sag. Restaurationen havde ført Menneskene til et Høide-

punkt af dyrisk Underkastelse under Autoriteten, af slavisk Underkastelse under Theologien, af undersaatlig Underkastelse under Magten. til et Høidepunkt af Slaphed og Hykleri. Den var raaden indtil Marven, men udadtil støttet til Overtro og Bajonetter. I England havde Bentham, den radicale Philosoph, skamfuld over at see Reactionen seirrig selv i det videst fremskredne Land, forsøgt at undergrave den ved at tale til Menneskenes Interesser. Byron løslod alle Lidenskaber. Det gjaldt for ham ikke om at virke paa et enkelt Punkt, men om at revolutionere Sindene, at vække Følelsen af Tyranniet. Alliancepolitiken troede for altid at have lænket Revolutionsaanden, indbildte sig for evigt at have overhugget det Baand, der bandt dette Aarhundrede til det 18de. «Da knyttede denne ene Mand atter Traaden, som en Million Soldater havde overrevet. Amerikansk Republikanisme, tydsk Fritænkeri, fransk Omvæltningslyst, angelsachsisk Radicalisme, Alt syntes forenet i denne ene Aand. Efter Revolutionernes Undertrykkelse, Pressens Knevling, Videnskabens Selvunderkastelse traadte Indbildningskraftens Søn, den fuglefrie Digter frem foran Brechen», og kaldte alle kraftige Aander til Vaaben endnu engang mod den fælles Fjende. *) Restaurationen overlever i Grunden ikke ham.

*) Gervinus: Geschichte des 19ten Jahrhunderts, VIII. 172.

Autoritetsprincipet har aldrig havt en mere hensynsløs Modstander. *)

Reactionen i det franske Aandsliv begynder litterært i Følelsens Navn med Madame de Staël og den hele Gruppe af Skribenter, der slutte sig til hende, socialt i Ordenens Navn med Robespierre og den hele Skare af Revolutionsmænd, der slutte sig om ham. Det Fælles for Madame de Staël og Robespierre er, at de begge ere Disciple af Rousseau. Efter Reactionen imod Voltaire følger saa Reactionen imod Rousseau. Paa Festen for det høieste Væsen følger det store Indvielsested'eum i Notre-Dame, og paa Madame de Staël følger Bonald. Følelsens Princip fortrænges, eller benyttes som hos Chateaubriand til Støtte for Autoriteten, Ordenens Princip identificeres med Autoritetsprincipet, der snart behersker alle Sphærer i Livet og Litteraturen. Dette Princip er ligesom incarneret i det første Hold af Reactionære, hvis Høvdinge ere De Maistre og Bonald. Det faaer sit

---

*) Lamennais: Essai sur l'indifférence. Progrès de la révolution et de la guerre contre l'église. Correspondance par M. Forgues. Oeuvres inédits par M. Blaize. — Schleiermacher: Reden über die Religion. — Renan: Essais de morale et de critique. — Schérer: Mélanges de critique religieuse. — Gervinus: Geschichte des 19ten Jahrhunderts. — Béranger: Oeuvres complètes.

Heltedigt i «Martyrerne», og Ordenens Idee behersker Skildringen af Himmelen, af Helvede og stundom selv af det jordiske Landskab. Principet faaer sit politiske Mindesmærke i «den hellige Alliance». Det Overnaturlige fortrænger det Naturlige af Poesien. Til det seraphiske Epos svarer en seraphisk Lyrik og Erotik, desuden seraphiske Pilgrimsfarter og seraphiske Varsler og Syner.

I intet Land havde Autoritetsprincipet været saa respecteret for den litterære Forms Vedkommende som i Frankrig. Det hævdes da ogsaa af den nye Digterskole. Men ulykkeligvis sees det snart, at det nye reelle Princip, den christelige Tradition, staaer i levende Strid med Litteraturens traditionelle Principer, og Autoriteten vakler her. Paa lignende Maade er den hellige Allainces Opfinderinde bleven lyst i Kuld og Kjøn af Magthaverne, saalænge det syntes, at hendes Principer faldt fuldstændigt sammen med Magtens. I det Øieblik det iagttages, at den christelige Tradition kan komme til at staae som et urostiftende Princip overfor Autoriteterne, føle disse sig tvungne til at sønderbryde det Redskab, de nyligt benyttede, og det religiøse Broderskabs Tanke staaer i den følgende Tid som et revolutionært Princip overfor Magten og underminerer den med en Theori. Mest resolut og mest sammenhængende bliver under Restaurationstiden det politisk-religiøse Autoritetsprincip udviklet og forsvaret af Lamen-

nais: men det viser sig snart, at der under hans Lære om den almindelige Fornufts Souverainitet skjuler sig den revolutionære Theori om Folkesouverainiteten, og Principet opløser sig selv. Paa samme Tid tvinges Fjenderne af Pressens Frihed til at benytte sig af den som Middel, medens Modstanderne af det parlamentariske Regimente selv forfægte det for at styrte et Ministerium, der hindrer dem i at komme til Magten. Snart staae alle de Personligheder, vi have seet optræde, ligefra Chateaubriand af til Mme de Krüdener, fra Hugo af til Lamennais i Strid med de Magthavere, hvis Sag de med saa megen Iver tjente, og i Strid med det Autoritetsprincip, der havde behersket dem og Tiden. Saa falder da dette Princip for aldrig at reise sig mere.

INDHOLD.

Side

Indledning 5
Revolutionen 9
Concordatet 62
Autoritetsprincipet 85
Traditionen i Religion. Stat og Familie 123
En Pilgrim og hans seraphiske Epopee 163
En Prophetinde og hendes hellige Værk 203
Lyrik og Erotik 241
Det formelle Autoritetsprincips Opløsning 274
Det reelle Autoritetsprincips Opløsning 298

Rettelser.

S. 28 L. 1 Ekcho læs Echo
— 46 L. 10 f. n. Lasalle læs Lassalle
— 52 L. 10 Jabobinerne læs Jacobinerne
— 92 L. 10 1830 læs 1832
— 135 L. 16 Cordillac læs Condillac
— 174 L. 6 Forløbere læs Forløber
— 265 L. 13 læs: ægtet «en i Videnskabernes Historie berømt Olding»
— 280 L. 7 à lui (i nogle Exemplarer) læs a lui.

